BURZANCI.

ROMAN IZ ŽIVOTA HRVATSKOGA.

NAPISAO

Đuro Stjepan

(GJ. STJ.) DEŽELIĆ.

ZAGREB.

ŠTAMPARIJA KARLA ALBRECHTA.

1885.

I.

Znaš-li onaj kraj gdje stoji,
Koj slobodu uviek goji,
Gdje se vodi od davnosti
Sladki život u radosti?
Hrvatsko je Zagorje
Milo, milo Zagorje.
I. Kukuljević.

U jednom od najljepših prediela hrvatskoga gornjega Zagorja, ne daleko od medjašice Sutle, protežu se bujne livade i klasovite njive, dižu se vinorodne gorice a iznad njih žironosne šume po zelenoj planini macelskoj. Ta saveznica štajerskih i koruških planina puna je divota i naravnih prizora u obće, a tu na svom ulazu u Hrvatsku osobito. Brda joj i klisure obiljuju zdravimi vreli; briežuljci bielimi dvorovi a doline potočići i travom mirisavkom.

Na jednom povisokom briegu iz daleka se vidi bieli grad sa četiri kule. K njemu vodi zmijeviti veoma dugi klanjački drum po briežuljcih, najposlie po zaklopljenoj dolini i kroz selo Zdesovo. Ne voziš se odavle uzbrdice ni četvrt sata pa si na velikom dvorištu velikoga grada sa četiri kule. To je dobro poznati i daleko vidjeni Mojmir-grad.

Već sa dvorišta prekrasna-li vidika! Gledaš, kako se pod tobom okolo na okolo brdine sliegaju dolinami, vinogradi cjelivaju dubravami, kako se polja zagrljuju rudinami a sjenokoše zamienjuju sijanicami; vidiš, gdje jarkom potoci krivudaju, čuješ ih, gdje mlinicami plju-

skaju pa se dalje razlievaju ne u vrtove, nego u naravne perivoje; dobra-li si sluha, čuješ ih, kako kroz šareni šlunjak i kroz najljepše cvieće šapore! A ona mreža od tesanih cesta, što ih sa dvorišta vidiš na sve strane od briega, od jedne do druge uvale! Sve je to skladno uzporedano, da se ne možeš dosta načuditi toj naravnoj umjetnosti; sve je milovidno, sve je dražestno! Ovo je okolica, u kojoj se do vrha izpunjuje zahtjev onih strogih sudaca, koji za uživanje estetičkoga užitka traže dražesti, a kojim ove neima bez sumjernih pravaca i daleko ne zapriečena vidika, koji okolicu onda istom nazovu krasnom, kad u njoj nadju živahnih krasa i pravo svjetlo pravu sjenku — riečju, dobru izmjenu.

Mojmir-grad je na sriedi dvorišta. Kule su mu svjedokinje, da nije mlad. Viekovi su minuli, kada si je vlastelin na visokom gradilištu podizao dvor s kulama za obranu. Mnogobrojne razorine zagorske i prigorske jesu spomenici gradina, koje se nisu uspješno branile proti silnim bojnim provalam i ne umoljivu zubu vremena. Mojmir još prkosi. Sudeći po zidnih rupah i taj je grad napadan ali kako je iznova pobieljen, vidi se, da nije napušten, nego da se pomladjuje. Imadjaše bolju sreću, nego susjed mu Cesar-grad, od kojega se vide još samo šćrbetine.

Grad je četverouglast a kule medjusobno dieli zidina pročelnica, svaka sa četrnaest prozora. Već se iz vana vidi, da tu imade dosta soba i gore i dolje, gospodskih i služinskih.

Na istočnoj strani dvorišta podaleko od grada vidiš veoma dug hliev; na zapadnoj opet podaleko sušu i dugi kukuružnjak; na južnoj, odkuda se udje u dvorište, lievo je kuhinski vrt a desno trnac, na sjeveru čini ti se, da vidiš gaj ili možda gospodski perivoj. Sâmo je dvorište

zelen ság, po kom kojekuda vidiš pura i purana, gusaka, pataka, kokinkina, kokoši, mačaka i pasa — sve u slogi i blaženom miru. Sve ti kaže, da si u kući dobra gospodara.

Mnogi-li se u tom gradu sproveo po zagorski veseli danak, mnoga-li izpila čaša dobrodošlica! O tom se neće sumnjati; jer je zagorsko gostoljubje od vajkada na glasu. Nisu se u Zagorju gosti pozivali; rado su sami dolazili, kad se je iz dimnjaka dimilo, i dobro su došli. Nekoč se nije poznavala u Zagorju poslovica: „Nezvanu gostu za vrati je mjesto.“ A gostoljubje mojmirskih gospodara Blagajića spominju Zagorci još i dan danas s ponosom pa osobito posljednjega vlastelina Kažimira. Hvale i danas Kažimira i u zviezde kuju ne samo sa žarka rodoljublja i slobodoumja te besjeda njegovih na županijskih spravištih od godine 1842 do 1847, nego baš i sa neprekidne, reć bi vječne gostbe u Mojmiru-gradu, gdje-no su držani toli česti sastanci „ilirske“ narodne stranke cieloga gornjega Zagorja. Dalo se još tada: bila bo nam domovina onaj kraj zemlje, kojim je teklo mlieko i med.

Kažimir umre s prehlade g. 1847 na malo gospojinje u cvietu muževne dobe; ostavi izza sebe tugujuću mladu ženu Ljudmilu i jedino čedo Dragicu u trećoj godini; ostavi i Mojmir imanje puno obilja i božjega blagoslova bez ikakva tereta ter bogatu svoju strinu u Zagrebu, gospoju Apoloniju Blagajićku, od koje se je nadao baštiniti i gotovih novaca i kuću u Dugoj ulici, jer ona djece ni bližega roda nije imala.

Kako su ono bila još blažena vremena, posljednji traci zlatnoga doba, mogla bi udovica Kažimirova živjeti udobno i zadovoljno, ali uz poznati neravnopravi položaj ženâ, premda nije trpjela na ničem oskudice, bijaše i njoj život gorak. Naši stari zakoni davahu prednost muž-

*

komu spolu; jer da je on osobitim načinom po Bogu i naravi zvan za obranu domovine i priskrbu dobara. I plemkinju zastupaše pred sudom muž a udovice punomoćnici na spravištih i drugdje po svuda, osim u prijateljskih družtvih. Kmetice bijahu sirotice ovako i onako, ta zna se, da žena nemogaše na pr. ni obiteljskih spisa u pohrani čuvati, dok je bilo jednoga odrasla mužkoga člana u obitelji.

Udovica imadjaše ipak svu skrb i brigu na dom i imanje, na djecu i njihovo odhranjenje; mogaše biti i skrbnicom, i sve do zakonite dobe imetkom djece i osobami upravljati. Punodobnost počimaše kod mužkaraca nakon svršene dvadeset i četvrte a kod ženskinja šestnaeste godine; govorilo se onda: udovica je opatica sa sto briga i nevolja.

Za živa muža neimaše Ljudmila druge skrbi i nevolje, nego revnovati oko gospodarstva i držati prama duhu stare poslovice tri ugla kuće, nu kašnje sav se teret oko velika gospodarstva svali na nju samu, a taj je bio tim teži, od kadno su već pokucali Švabčići na hrvatskih vratih, i što nije znala ni kud ni kamo uz uvedene preustrojstvom domaćih oblasti razne urede, kod kojih je bilo uviek kakova posla.

Takov bi život dodijao i ženi sa malenim gospodarstvom, kako nebi Ljudmili, mojmirskoj vlastelinki? Ona zebla od mnogoga mišljenja i domislila domislicu, pa se po drugi put udade za Lazara Ilića, samostalnoga sudca kod ces. kralj. kotarskoga ureda. Tà bio muž malen kao puž, on ženi daje ugled i zaštitu, a kako tek neće jedan od prvih kotarskih činovnika u liepoj uniformi? a kako neće Ljudmili onaj, koji u veselom družtvu uzhićeno pjevaše:

Oj Mojmire, bieli grade,
Da ti znadeš težke jade!
Težke jade od ljubavi,
Odkad tvâ me gospa stravi!
Nema mira do Mojmira
Niti mile do Ljudmile.

II.

Skrban spravlja siede vlase
Pokojom se ludjak pase.
N. poslovica.

Već izza 4. ožujka god. 1851., kojim je u nas započela epoka tako zvanoga oktroiranoga ustava, zaniemiše gotovo objedi i zarijediše medjusobni posjeti; pazilo se u svako doba i posvuda na razgovore i pjesme i po tom se svakomu krojila lojalnost.

I u gradu Mojmiru s novim gospodarom zavladaše već prije novi običaji; riedki su bili pozivi na čast, — a govorilo se, da je nedragost svoju Ilić i onim znao pokazati, koji bi došli pred objedom i sami se pozvali kao njekoč za Kažimira.

Kod kuće i onda, kad je pozvao koga gosta, bijaše reć bi Škottov puritanac; on je napijanje zdravicâ proti zagorskomu običaju dokinuo; smatraše ga poganskom ostavštinom, jer da su pogani svojim bogovom vazda i nešto vina žrtvovali. Reklo bi se tomu kršćanskomu gorljivcu, da je taj običaj samo onda štetan, ako se vino pije neumjereno, ali nipošto da nije suvišan, jer daje sgodu očitovati radost o zdravlju kraljevu, prijateljevu itd. I zaista nema ljepšega načina, no zdravicom rujna vinca, koje i po sv. pismu raduje srdce čovječje, pred svjedoci očitovati svoje počitanje mužu ili ženi, koji su budi kako zavriedili poštovanje i ljubav prisutnih znanaca. Tako jim je najljepše čestitati vesele sgode. Taj običaj,

ako nismo mi primili od starih Englezâ, primiti će s vremenom za cielo od nas svi obrazovani narodi.

Bijaše to novotarija u zagorskoj kući; Lazo ju uvede ili što kano krajiški Bobovčan, odgojen u kraju domovine, gdje ni u družtvenom životu ne vlada duh slobode i slobodna govora, nije priviknuo zagorskoj starini, ili s drugih još manje liepih razloga.

Njekoč on bijaše bogac, sinja kukavica, više gladan nego sit, noseći po najviše poderane čizme; dobri mu ljudi pomagahu, ljubeznica mu, bez koje već ni u viših školah nikad bio nije, krpaše rublje, a znadoh mu pobratima činovnika, koji mu je, i sam siromah, više puta pomagao novcem i komu je on zavjeravao vječitu zahvalnost.

Ljudi, kojim se podporami pomaže, većinom se dignu i pomognu. I Lazu sreća milovaše, on postade eto bogat. Bogataši od roda svi su skoro darežljivi i podatljivi, a preriedki su takovi oni, koji su kašnje postali bogati.

Naš bogati vlastelin Ilić postade ljubitelj novca ne od jučer ili danas, već odkada je došao na prvu činovničku plaću. Tri puta bi se premislio prije no je kada u žep posegnuo, na što da će ga dati. Njegova gazdarica, kad još nije bio oženjen, imaše s njim često neugodnih časova — neprimaše on u račun ni onoga novčića, koji bi ona slučajno dala bila prosjaku, a o svem, što je na trgu kupila, posumnjao bi, da — li to baš toliko stoji.

Znalo se za Lazu Ilića, da u njega imade „novčine“, a valjda mojmirsku Ljudmilu i to na udatbu privolji, što je čula, da je gospodin Ilić izvrstan gospodar i čuvar svoga imetka.

Jednoč sam na putovanju iz Rogatca u doljnje Zagorje slučajno ja bio gost mojmirski; kod objeda bivši dobije

Ilić s novinami iz pošte list, koji on pročita odmah pred nami glasno. Moljaše ga neki prijatelj iz mladjih dana, da mu u nuždi pomogne i pozajmi dvie sto for.; inače da je propao.

„Ha, ha, šta još — dvie sto forinti? Taj misli, da se je namjerio na ludjaka, koji novce baca! Taj je," nastavi okrenuv se k meni, „dao meni kao djaku jedan put pet forinti u jednoj sgodi, a sad evo, premda on toga ovdje nespominje, zahtieva za to ništa manje od dvie sto for. Čekaj malo, braco, nisam ja lud, ja ću tebi tvoje dati." Netom ustade i otide od stola u malu sobu polag dvorane k pisaćemu stolu. Vidjesmo ga kroz vrata, gdje računa i piše; donese gotov list k nam kod objeda, te nam ga i pročita.

Izračuna neznam od koje godine od 5 for. pet postotne kamate i od tih kamata kamate priloži novce listu i dade ga gospoji Ljudmili, da ga zapečati.

Svaki nas mogaše misliti, što je hotio; on sam mišljaše, da se prama prijatelju u nuždi ljepše i plemenitije neda raditi, nego što on sad učini. Kako ne? Ta prijatelj mu kano djaku onih pet forinti dade ne u zajam — nego na bog plati, a drugo, on mu jih evo vraća s kamatami i to ne ovakovimi, kakovi su tada poznavani u sudbenih odlukah, t. j. četiri po sto, nego sa pet po sto, i to jošte s kamatami od tih kamata.

Od toga dana zaželjeh poznati prošlost mojmirskoga vlastelina, i kad sam ju saznao, neprestadoh pratiti njegov potlašnji život, premda me više u Mojmir-gradu od onda nije bilo, pa ni kad sam se desio u njegovoj prekrasnoj okolici.

O mnogih naših ljudih pravedno se kaže: o tome se nebi moglo na nadgrobnici ništa napisati, da nije živio u vrieme, kadno je i najljeniji značaj bio ponesen

da radi, kano što i bura uzbunjuje mirno more; ali o Lazi Iliću to se nesmije kazati. Vjeran dražestim kućevna života, uztrajan u štednji i odkad je izstupio iz službe, postojan u revnosti oko gospodarstva, Ilić se medju vlastelom iztaknu tako, da se na nj gornje rieči nipošto uporaviti nemogu; on bijaše uzor-gospodar a njeki ga nazivahu pohlepnom škrticom.

Nu bi se prevario svatko misleći, da je Ilić bio opet tako škrt, da primljenu i spravljenu škudu nikad više nije iznio na svjetlo.

Imaše on mnogo od sebe mladjega brata **Radomira**, komu je bio otac i majka; zli jezici govorahu, da mu je ne brat, nego otac, no Ljudmila vjerovaše mužu svomu. Toga brata on već od prije ponješto pomagaše, premda mu mnogo nije ni trebalo pomagati. Radomir idući u škole bijaše na stanu i hrani kod jednoga kanonika a u ono su doba zagrebački kanonici, bez iznimke svaki, imali po jednoga ili dva pa i više djaka u svojoj kući. Takov bi djak spavao u službinskoj sobi, i sa „slugani“ jeo, činio bi pomanju službu po kući, kod mise i kod stola dvorio svoga **gospodîna** i njegove gostove, donosio iz dućana, što je ključarica trebala, laštio „gospodînove“ visoke čizme na kalupu itd. Mnogo, vrlo mnogo kanoničkom milosti i dobrotom izškolalo se takovih djaka, koji su poslie u domovini obnašali duhovne i svjetske časti; jest, množinu jih znade novija prošlost naša, koji su bili rodoljubjem i savjestnim vršenjem službe svoje sebi na čast a domovini na korist.

Pripomagao je dakako Radomiru i Lazo, pa odkada je postao vlastelin i više. Ta višemu djaku više i treba. Tko ne zna djačkih potrebica?

Nu trošilo se sada i na Dragicu u samostanskoj školi uršulinka u Varaždinu. Tu se mnogo plaćalo za

stan i branu, pa još napose za uru francezku, uru glasovira, uru plesanja, uru krojenja itd. To bi se, znao je reći Lazo Ilić, dosta osjećalo bilo i onda, da nisu nenadano štibre bile narasle kao izza bujice potok.

Da nije prestala tlaka ili da je barem bilo dovoljno radnikâ u cienu, potrebnih za obradjivanje velikoga imanja, mojmirskomu vlastelinu ni polak jada; no u njega još dvoje malenih, njegova su djeca Vladimir i Zorica, a što dalje, sve su gora vremena. On strepeći predvidjaše propast hrvatske velike vlastele, jer troškovi bivaju sve og omniji, a proizvode nemaš komu dobro prodati; i kad je dobra ljetina, jedva ti se splati trud oko njih; jerbo ti se je cienom natjecati s predieli, odakle ih para vozi.

„Kako će se to živjeti?“ znadjaše se pitati.

Pa još da je pravi vlastnik imanja, ali on je ovdje samo kao providnik, dok pastorka živi! S ove misli postade obično sjetan i nujan!

Često ga s nevesele zamišljenosti probudi Ljudmila veleći:

Vrieme rani al' i lieči; bit će i bolje, nu znaš što pjesnik veli liepo:

»Koj oblači, vedri i sbori u gromu,
On bdije vrh tebe, podaj se Onomu.«

III.

Radomir svršavaše šesti razred zagrebačke gimnazije one godine, kad mu se je Lazo oženio s udovicom Blagojićkom. Bijaše mlad kano kaplja.

Brat mu htjede osjegurati budućnost te ga još neizkusna dakako pomoćju dobrih prijatelja, naročito i njegova dobročinitelja kanonika, stavi u sjemenište duhovne mladeži; mišljaše on: striliš svećenički osjegurava svakomu

svomu članu kao nikoji drugi u svakoj nesgodi barem životarenje svećeničkomu ugledu primjerno, ako već nije svaki te sreće, da dobije liepu župu, koja godimice nosi više, nego-li plaća prvih banovih savjetnika. A komu drugomu, da dade kolatorica Ljudmila unosnu župu, gdje je Mojmir, nego-li bratu njegovu, dješi svomu Radomiru?

Mnogi roditelji sile svoju djecu u popove, premda jim može sin imati prije za svaki nego-li za svećenički stališ zvanje. Narodu i crkvi treba poštenih, savjestnih i revnih dušobrižnika, nu to je dakako deveta briga onim, kojim je prva, da se njihovu ljubimcu osjegura za svaki slučaj budućnost; znadu oni, da su vladike ili sliepi te nevide, ili nehajni te neće, da svuku nevriednika i dadu mu nogom ad statum laicalem iz uzvišena staleža, u kojem propisi nedopuštaju biti sodomitancem, pijanicam, tatom, lihvarom, počiniteljem svetokradja i kojekakvim zločincem; pa zato skrbnici i zaklinju svoje klerike, neka si obuzdaju sklonosti ka kojoj strasti bar dotle, dok primu šesto otajstvo, sveti red; — onda su do smrti sjegurni!

Al ako Bog i neplaća svake subote i ako prepušta koješta, to on opet dosta puta blagim načinom pomieša račune.

Mladiću, znamo, prolaze uploške hitro dani i godine; veselost dà ludovanje, pa onda dva tri tako zvana „dobra prijatelja" i zadani nauci tako mu izpune dan, da je ovaj preletio zabaviv malo glavu i maštu a srdca se riedko i dotako; jer reklo se što mu drago, srdca se pravo dojmi ono samo, što nam je ostalo živo u paneti. Na razpuštenost svoju u starije se dane dakako i sami ljutimo; školski prijatelji, pokle su se razstali i dva tri puta si pisali, obično se zanemare i zaborave; a tko nas se u dnevnom poslu i uredu imade vremena sjećati

muzejâ i školskih klupa?

Kako je sjemeništni red uplivao na čustvo klerika Ilića, budi dokazom ovaj list, koji sam nekom sgodom dobio.

„U Mojmiru 26. kolovoza 185*

Dragi Milane!

Žalim prije svega, što niesi održao rieči te ostaviv svoj posavski žabljak došao natrag u Zagreb, da sa Slavoljubom zajedno mimo Medvjedgrada, kako smo bili ugovorili, odemo na Bistricu i dalje po Zagorju pa onda u Mojmir, gdje si mogao u prekrasnoj prirodi i družtvu liepo sprovesti praznike. Nu praštam ti, pa te evo pozivljem, da još dodješ, ako te veseli uživati zagorskoga zraka.

Čuj dakle, kako smo ja i Slavoljub u malo dana liepo živili.

Per pedes apostolorum uputimo se na Svetoga Šimuna na zagrebačkoj gori; sama sreća, da ondešnji župnik nije stara sjekira, koja bi ne meni, ali bi svakako Slavoljubu, tà znaš ga, ubila volju za dalnje putovanje; baš nas bratski dočeka i odpravi u ranu zoru, a kad sunce granu na vrhunce, na koje se uspinjasmo po pustoj šumi, nadjosmo na bilu liepe pašince i stoke na okupu i čopor djece uz dva tri li sieda pastira, koji su djeci pripoviedali. Divna-li tu sa Sljemena u jutro pogleda!

Saznavši pravu stazu spustismo se niz brdice i gotovo podrugi sat hodajući banemo u doljnju Stubicu na doručak, a kako nas hrvatski dočeka župnik Maraković, ostadosmo tu i na objedu i kroz noć; sutra dan dade nas odvesti na Bistricu. Ovdje se nastanismo kod preč. opata Krizmanića, gostoljuba na glasu; bijaše mu velika radost, što smo ga sa osobitim zanimanjem slušali čitati

rukopisni mu hrvatski prievod Miltonova izgubljena raja. Vatren ti je to i pravi Hrvatina, samo bih rekao, razsipan darežljivošću i popustljiv do krajnosti u sudu drugih ljudi.

Da ti potanko opišem Bistricu, a na pose baš i život svećenikâ, koji ovamo iz bliza i daleka dolaze na ciglanu kako vele, te ostaju ovdje prigodom crkvenih sborova iliti prošćenjâ po više dana pače ciele tjedne, toga od mene ne moj tražiti; ovaj bi list o bistričkih sablaznih mogo narasti na spis debljine parižkih tajnosti od Sue-a, kad bi umio njegovim perom opisivati, što se vidi i čuje.

Da niesam na svoje oči gledao, kako ti se tu svaki stid nogama gazi, čast oskvrnjuje, žepovi pune a niti ne bilježe one stotine namjenâ misnih od hodočastnika uzdajućih se u pomoć majke božje bistričke, za cielo nebih toga bio nikomu vjerovao. Znaj, zaželjeh u crkvi i cintoru opet naći Onoga, koj je njekoč bičem u ruci novčare gonio iz jeruzolimskoga hrama. Bilo ih je dakako, koji su se ponašali, kako to dolikuje pravu svećeniku nu ostali bijahu na sablazan tako, da sam se i nehotice sjetio rieči: vae (vobis) illis, per quos scandala fiunt.

Da je crkva bistrićka s raznih dragocjenosti na glasu, to znaš! Tà dva sata ja sam ti razgledavao darove od srebra, zlata i dragoga kamenja, a voštenkam t. j. biljegom zavjeta i to glavi, rukam, nogam itd. od voska ni broja se ne zna, — svi darovi, sbog kakove se je boli već tkogod zavjetovao. Čudesi proslavljeno ovo mjesto privlači ti toliko kršćana kroz vruće ljetne dane sve do jeseni, da kad i kad imade isti dan po dvadeset i više velikih provoda (procesija) iz blizih i jako dalekih župa. —

Pripoviedat ću ti ustmeno više pa i to, kako smo iz Bistrice odišli kroz Bedekovćinu u stubičke toplice,

te nakon tri dana kroz Oroslavje, Zabok i Sv. Križ došli u Krapinu; ako kad dodješ simo, ne zaboravi u župnoj crkvi pogledati staru škropionicu sa starom našom ljeljivom.

Nad trgovištem ti je povisok brežuljak Tržki vrh bolje reći uzvišena ravnica sa krasnom crkvom majke božje jeruzolimske na liepom vidiku. Hram okružen je na široko zidom i kulami, pod kojimi se nalaze oltarići, a glavni kip u crkvi donio je iz Jeruzolima Stjepan Balagović inače fra. Joakim reda sv. Ladislava. Ta ravnica priliči perivoju od lipa i kostanja a zaseljak u skladno razmještenih kućicah broji do 300 duša. Kako da mi putnici prodjemo, a da ne vidimo mjesto, kojim se gizda i priroda i pobožni puk gornjega Zagorja? Bijaše i tu crkveni sbor, a imade jih ljeti i ovdje mnogo puta te dolaze hodočastnici iz hrvatskih i štajerskih župa. Mislit ćeš, brate, da sam i odavle odišao onakovih čustva kao s proštenja bistričkoga? Nisam. Usuprot gotovo sam proplakao od milinja slušajuć povorke pjevati u slavu Boga i majke božje, a gledajuć duhovne pastire, gdje vode i primaju pobožne putnike na počinak, tješe ih pobožno utjehom spasa i mire s Bogom utvrdjujući mir taj zalogom buduće slave. Ovdje sam uživao pravu duševnu radost, a toj su bez sumnje ponajglavniji uzrok bili svoga zvanja sviestni i staleža dostojni svećenici, koji su se prema svetosti čina pobožno i sveto ponašali.

Odtuda iduć šumom nizbrdice i polagano prama iztoku za sat hoda dodjosmo u Radoboj, mjesto u Evropi najbogatije sumporom. Budi ti žao, da niesi s nama bio u podzemnih jamah, i da niesi sjedio na naslonjaču od sumpora u sobi od sumpora sa cielim posobljem od sumpora. Tu nas se skupilo desetak, jer su nas veseli prijatelji iz Krapine propratili ovamo na poziv radobojskoga

župnika Horvata, da budemo drugi dan svi njegovi gosti. Pjevasmo davorije i hrvatske kvartete. Najposlie zatisnuv rubci nosove razgledasmo talionicu samu i poslie kod ravnatelja mnoge okamine — nedvojbeni dokaz, da je i ovaj prediel more oblievalo; jer se ribe ne dadu bez vode ni pomisliti.

Iza vesela dana odvezosmo se s kapelanom Mlinarićem u Pregradu, gdje nas golubinje ćudi župnik Gjuro Križanić radostno primi i zadrža ciela tri nezaboravna dana. Milota ti je vidjeti njegovu crkvu, a slast pogledati na novu učionu, gdje se uludjuju djeca; pomislih, kamo sreće, da svi svećenici pokazuju tolik mar za uzgoj mladeži, kao što dušobrižnici pregradski. Odtud nastavismo put na Horvatsku, imanje baruna Ottenfelza te na Tuhelj u Klanjac.

Da ti istinu kažem položaj skoro svakoga mjesta više mi se mili od ovoga trgovišta na briegu, kamo se samo težkim trudom dolazi; ovdje nismo ostali nego krenusmo odmah u liepi Mojmir. Slavoljub se osmi dan suznim očima od nas oddieli. — Tako se ovdje priviknu. I dok od njega iz Preloga očekujem list, pišem tebi sa željom, da si zdrav i da mi se javiš barem pismom, ako već ovih dana ne kaniš glavom doći. Dotle pak s Bogom

Tvoj Radan.“

Uz takova topla čustva, uz toliku oduševljenost mladića za ugled staleža, u koj je stupio, nikoji biskup nebi mogo posumnjati o njegovu zvanju. Ali nije sve zlato, što je žuto pa se svieti! Prvi mačići u more se meću, reko bi Primorac. Ne onaj koj dobro počne, nego koj dobar uztraje do konca, taj je božji odabranik.

Biva kadšto, da se mladu čovjeku uzdrma cieli nutarnji život tako, da padne u zabunu ne samo mišljenjem

proti toliko puta razmatranoj dapače već i zrielo razmišljenoj istini nego da mu se i najbolji osjećaji i najdublja čustva poput burovita mora razdraže. To je dakako nesreća. Nu potrese-li što munjevinom srce mladiću, obično se unj tolikom lahkoćom utlači kano bud kakov tiesak na mekanu vosku; on osjeti to i ćuti, duboko i vruće; dà jošte nakon mnogih godina čuje da mu s uspomene na onaj hip u srcu neka žica trepće, a samo preriedki zaborave na nj. Tko u tih godinah nema jaka angjela čuvara, da mu ne dade skrenuti sa puta k uzetu si cilju, taj će posrnut stranputice, a tako se dade tumarat i zabludit. Mlad kao nezrelo voće, mekan, prihvatljiv, bezbrižan i razdražljiv gleda u šareni sviet djetinjim okom; sretan ne vidi mu nesreće, nestašan nezna mu trudne ozbiljnosti. Videći stazu pred sobom nepita se, da li nije gdjegod bliže ili dalje zakrčena trnjem, a zaputi li se njom, govori sam sebi narodnu poslovicu: Smionu čovjeku sreća dava ruku. Ali taj mudrac imade još i ove poslovice: Snje se sliepcu da vidjaše, i snje mu se, što žudjaše; te što se babi htilo, to se babi snilo.

Ajdmo natrag.

Nismo si uzeli zadaću s Gregoroviusom prikazivati zamamne prizore i opisivati ljepotu druge Julije Farnezice ili druge Lukrecije Borgjije, nu ako i nije vidio, svatko će nam vjerovati, da je I d a bila prekrasna djevojka — najljepši cviet uz onaj divni ružični vrt do biškupske švajcarije u Maksimiru, koju je vodio njezin otac.

U napun gospodičnu ovu opazi Radomir i bude — poražen! Bijaše to prvoga dne na običnoj „crnoškolskoj“ šetnji one jeseni, kad je bio treće godine bogoslovac; prijašnjih ju godina ne mogaše vidjeti, jerbo nije bila u roditelja već u samostanskoj školi. Od toga časa il on čitao il nečitao Kempisove svete Hristove stope ili

stroge spise oštroga Marije Ligurija, njemu sve ne pomaže — on Idu ni časka ne može metnuti s uma. Upozna se s njom; tà ne bijaše to težko; smjedoše si tada klerici za šetnje kupiti i sladka i kisela mlieka.

Ljubovnom svojom strasti predobi i on djevojčino srce i omami djevojku tako, da su se poslie vidjevali i svaki put u prvostolnoj crkvi i na šetnji, dà ona ga se usudi posjećivati i u sjemeništu, gdje su pred rektorovom sobom na hodniku sjedeći bulaznili o tajnostih svojih.

Brižnu otcu dodija raztrešenost i vjekovito bježanje kćeri njegove u Zagreb, te se on jednom potuži za to svomu biskupu, koj ga je veoma rado imao; biskup odmah dade sjemeništnomu poglavarstvu strogi nalog, da više pazi na mladež; pa kad je Radomir i u prkos strogoj pažnji ipak svoje sastanke s Idom nastavio, predložiše njega poglavari biskupu za odpust — a ovaj uvriedjen u svom ljubimcu švajcaru dade odmah napisati i bez milosti podpisa Radomirovu odpustnicu iz sjemeništa.

Sbilo se to 10. lipnja 185*, onoga istoga dana, kad je otac s Idom, ne znajući što je biskup učinio, nakon strašne domaće halabuke sjeo na kola, ne kazav nikomu, ni ženi, kamo ju vozi. Odveo ju k svojoj sestriu Insbruk.

Radomir izadje, nastani se ne kod gospoje strine Blagajićke nego u gostioni, obuče se ukusnom odjećom i odputi se odmah u — Maksimir, da sada bliže cilju svomu kano slobodan prvi put poljubi krasnu svoju ljubovcu i sastavi š njom osnovu za budućnost.

Čudno li se preseneti, dočuv, što se je medjutim i ovdje dogodilo! Što sada?

Istom peti dan usudi se pisati bratu; umoli ga, da mu oprosti za sramotu; baci krivdu na absolutističku strogost svećeničkoga staleža i na progonstvo nepravednih

poglavara; izjavi, da je već od dulje vremena bio izgubio volju k svećeničkomu staležu i da sada zreliji dobro uvidja, da u njem nebi stekao ni zadovoljstva na ovom ni blaženstva na drugom svietu.

Uzdajući se u preblago srce svoje nevjeste očekivaše, da će brat mu svakako ili glavom u Zagreb doći ili mu pisati, a s vremenom mu i oprostiti i nadalje ga podpomagati.

IV.

Gospoja strina doču o Radomirovoj nesreći treći dan poslie njegova izstupa; obuče se odmah i otide k sjemeništnomu ravnatelju, da sazna pravo što se je sbilo.

Došav kući, napisa sažalnicu Iliću, koga je radi triezností i brižnosti veoma cienila, te umoli i njega i Ljudmilu, da se ne ljute i da „zabludjela mladića“ nebi progonili.

Taj list ležaše na pošti dok je i Radomirov onamo stigao.

Crni to bijaše dan u Mojmiru, kad su listovi pročitani; crnijega petka vlastelin mojmirski jošte neimaše. Brat mu prekriži račun i razdere osnovu budućnosti, koju je on bio mučno zasnovao i liepo izvodio, pa to mu učini u hipu, kojemu se nije nadao, jerbo je već gotovo sjeguran jašio vranca.

Sirota Ljudmila u strahu za muža, da mu od jada i čemera ne pane kaplja, sa svom nježnosti angjeoske duše izbiraše rieči utjehe i zauzimaše se za nesretna Radomira.

„Sad u nevolji i mi da ga zapustimo Lazo? To bi od nas nečovječno bilo. Idi po njega — potraži ga — vidi, šta je u stvari — splati, ako je što napravio duga, pa ga dovezi u Mojmir, neka ostane ovdje, dok se na što odluči. Nepusti, da si u sdvojnosti što god učini.“

Svaku muževlju jadnu rieč ona bi osladila utješljivim pomilovanjem, uvjeravajući ga, da je njoj sto puta milije, da Radomir nebude pop.

Umna gospoja uvidje, da bi još u Zagrebu izmedju braće moglo doći do zla i nove sramote pa se odluči, da i ona svakako ide š njim u Zagreb po Radomira.

Medjutim iztrošiv se ovaj na odjeću i drugačije nadje za dobro, uteći se u zakrilje gospoji strini i umoliti ju, da mu samo još ovaj put neuzkrati milosti, koju mu je do sada toli obilato izkazivala. Što smisli to i učini onoga istoga dana, kad je u Mojmir odpravio list.

Dodje sa svom poniznosti i laskavosti k njoj te premda gorko i oštro ukoren mogaše joj ipak već prvoga pol sata suznih da kako očiju poljubiti ruku; jerbo mu je kazala, da se iz gostione odmah k njoj spremi i ostane, dok tko dodje iz Mojmira, kamo je ona pisala; dade mu i novaca, koliko je od prilike trebalo, da splati račune.

Tu ga nadju brat mu i nevjesta. Sreća njegova, što je u Zagreb došla i Ljudmila, a sreća i to, što je zatečen u strininoj kući; brat se tu ne usudi ni vikati nekmo-li izvesti, što je u biesu pred ženom bio zaprietio.

Na predlog mu, da bi želio svršiti pravoslovje ili se učiti liečničtvu imadjaše mojmirski vlastelin pripravan odgovor: „Trebalo bi, da imaš izpit zrelosti, a ti pripravljajuć se za popa, niesi ga na vrieme pravio. A da ga sada nakon mjeseci i napraviš, da i svršiš prava, pa šta onda? Polak života odsjediš u školi, a onda si odsudjen na stolac kakova mala činovnika, da budeš više gladan nego li sit; zar ne vidiš, da je domaćim sinovom sada zakrčen put na unosnije službe, a iz mastnih se tebi za volju nebude lje nijedan tudjinac uklanjao. Ili hoćeš, da budeš osudjen na robiju odvjetničkoga perovodje; vječni sluga nikad svoj, je li? . . . A liečnik? Idi boga ti! Ta po

kotarih može jedva dobro živjeti jedan, a po gradovih imade jih već toliko, da nebi ni onda mogao bog zna kako dobro živjeti, kad bi se baš i uveo običaj kod nas, da liečnici šalju u kuće svoj „conto“ kao i obrtnici. Zakon je liečnikom nametnuo samo dužnosti, a nije providio ništa glede plaće njihove; dade im tko im šta hoće i kad mu se svidi. Imao si liepu priliku dobro živjeti, mogo si za koju godinu biti župnik, imati do smrti bezplatan stan, dosta prostora, da imaš bog zna koliko obitelji, dobio bi svoje gospodarstvo, a bio bi ti plaćen svaki korak na pose: i krst i križac i vjenčanje i sprovod i biela i crna misa, pače isti otče naši, koje bi s propovjednice s pukom molio za pokoj mrtva ili za sreću živa čovjeka.“

„„Nemoj o tom Lazo, trošiti više ni rieči,““ presječe mu živu tekuću besjedu gospoja strina. „„Ovdje se popraviti ne da, a drugdje bog zna kako bi dugo kapelanovao? — ima, vjeruj, i taj stalež svojih zala kao svaki drugi. Radomir je otvorene glave, on se neće izgubiti.““

Da se ne stvori nezrela odluka i da se ne bude imao Radomir sada pokazivati po mojmirskoj okolici, gdje ga poznade skoro svako diete, predloži strina, da Radomir za sada neide u Zagorje, nego da ostane u Zagrebu kod nje i da podje š njom kao pratilac njezin u Baden, u toplice, kamo je običavala ići svake godine koncem lipnja. Dok se škole otvore, dotle se može i zrelija odluka učiniti.

I tako bude zaključeno.

V.

U badenske toplice kod Beča neide se radi liečenja samoga, jer za to našlo bi se u domovini našoj pa i po bližih štajerskih toplicah za svaku bolest, koja se rudnom

vodom lieči, mnogo boljega lieka; onamo idu mogućnici, da koju nedjelju u velikom svietu gospodski preživu i onda ponesu sobom uspomena, kojimi se dade zasladiti mnogi časak u družtvih.

Tim se neće reći, da one sumporske toplice nisu ljekovite ili dosta jake; vrućina bo u kupeljih prvoga reda žestoka je i do 30⁰ a u Peregrinovih najslabijih do 20⁰ Reaumira; uredjene su pako toli udobno i krasno, kako se samo u doba razkošja i pomisliti dade; ima tu kupalištâ ne samo jednoga vlastnika kao što je to obično u toplicah naših, nego njih više gradske obćine, njih množina raznih družtava i bogatih posebnika, koji se dakako svi nadtječu, kako bi koji obćinstvu bolje nagodio; nemože se ni zamisliti način kupanja u vrućoj i mrzloj vodi, koj ovdje nebi imao svoga premca počam od velike vruće plivaonice do ruske parokupelji.

Varoš, u kojoj ljetuju carski nadvojvode i mnogi dostojanstvenici, zaklonjena odmah od sjevera, zapada i juga zelenimi bregovi cetijske gore, sjede na kraj dražestne helenske doline; nije ovdje jedan vrtić ili kakav miljak u zaklonici, koj pomnjiva ruka jutrom i večerom zalieva, nego ti je visje i dolinje sve jedan zemaljski jêk cvietom i mirisom osut, zaosjenjen dubravami, jarkim suncem razigran, ali debelim hladom razdobran i blagim vjetarcem razdragan; nigdje nevidiš gola kamena ni gladišike, sve je jedan perivoj; ovdje je podalpinski porast i cvate, što je cvieta i što je bilja u svietu; gradom protiču dva potoka, a iz bližnjih gora donosi vodovod pitku nesumpornu vodu; hoćeš se spomenuti prošlih vremena, koračiš samo na bližnje bregove pa vidiš razvaline vitežkih gradova na jednom Rauheneck, na drugom Scharfeneck, na trećem Rauhenstein a na uznikvi helenske doline diže se Weilburg, liepi to spomenik junačkoga nadvojvode Karla.

U badenskih toplicah imade dakako crkva i učiona, al imade i na izbor gostionâ i kavanâ, imade i kazalište i arena, a na šetalištu dnevna glasba, te pjevanke na vrtovih sa glasbom i bez nje svake večeri.

Ovamo bi dr. Klar pošiljao gospoju Blagajićku svake godine i ako joj toplica nije ni malo trebalo; — mogaše joj biti! Preporučiv joj, da svaki dan izpije čašu rudne vode, koja se u liepoj pivani gradskoga perivoja dobiva bezplatno, znadjaše, da joj ta voda neće nahuditi zdravlju kao ni žveplenim plinom puni zrak, samo neka se čuva od sjeverozapadnjaka, koj ondje često dùše i zrak pročišćuje.

Dakle ovamo dodju koncem lipnja gospoja strina i Radomir.

Bijaše ovomu ona vreva gostova novi sviet. Kako ne? Dosad vidje nešto svoje domovine, to bi sve! A ovdje nadje Rusâ i Prusâ, Englezâ i Franceza, Talijana i Amerikana, vrućih Španjolaca i hladnokrvnih Holandeza — uz goste domaće, a takovi su u ovih toplicah svake narodnosti i pokrajine podanici austrijskoga samovladara.

U svake, a osobito u ove toplice dolaze ti ljudi svake ćudi, od čovječnika do okamenjena sebičnika, od najvećega bud mužkoga ili ženskoga umnika do benavca, koga bi trebalo na užincu vodati, da se napase; sjeo si k stolu, kojemu ti drago, bit će netko, da ti krati vrieme; često se nadtječu darovit pripoviedalac i kakov nadriknjiga, koj u svom šupljem pathosu hoće onoga da nadmudri; onoga moraš po nagonu i bez krzmanja slušati; jer u pravom znanju jest neka sila, kojoj ne možeš odoljeti; ovoga slušaš časak, jere mu laska, nu gledaš na njem Midina ušesa i mislìš si, da se samo ovaj nebi izticao!

Naći ćeš tu ljudi, kojim je sve pravo, tako zvanih optimistâ, nu i nezadovoljnikâ, Jakobinaca družtva, koji

sve kore i sve umiju bolje, koji su budi radšta uvriedjeni te kuju i ruju, da umišljena neprijatelja obore i da si izvojšte duši pokoj, kojega nisu imali nikad: tim je vazda u srdcu žuč i otrov a na ustijuh rug i smieh.

Ima i zamišljenih sanjalaca i pjesnika, koji svoje slušaoce i nehoteće prhati nebu pod oblake dižu u svoje utopije, koji u svakoj ženi vide Lauru, u svakoj gospodični liepu Jelenu, i koji su presretni, ako jih koja blaga duša sažali i dade jim vjerovati, da jih razumije.

Ima mirnih gospodara i gradjana, koji obično „skupa drže“ i razgovaraju se o svom polju i radu, o tržištu i kojem zabavištu, gdje je bolje pivo.

Ima dobričinâ, obično punih dobre volje a malo uma, rad uslužnih onim, kojim se to mili, a od kojih oni za nagradu većinom dobiju po koju šaljivu rugalicu na spomen.

Ima nesretnikâ, koji u rezignaciji vazda uzdišu i za svačiju nesgodu suzu smognu; koji bi željeli, da sav sviet u obilju i zadovoljstvu pliva; ovi se nameću za zaštitnike opsovanim konobarom, za prijatelje samotnicam gospam i starim djevicam te angjele čuvare izmučenim sobaricam.

Ima cynikâ, zla srca i duše, zamazana tiela kao što jim je obično i odjeća neočišćena; ovi ženijalci srećni su i presretni, kad mogu koga uštipiti, svojim ga otrovnim jezikom zasikati i osramotiti; bezstidnost njihova i blato, u kojem se valjaju, nečini jih tako blažene koliko misao: ha, tomu sam dao, taj će se ljutiti! Srećom te sviet znade, da ružica negubi ništa od ljepote, ako je po njoj i prolazio pauk.

Ima napokon i pogibeljnih srda družtvu, sebičnikâ, koji mjesto srca nose u grudi kesu, kojim je svatko i sve na svietu samo sredstvo k svrsi, da se oni tiem duševno

i tvarno obogate; ovi potraže i družtva i pojedince da što čuju i saznadu, da njihove misli usvoje i pod svoje ih prodadu; nema krinke, u koju sebičnjak nebi umio sakriti obrazinu svoju, ako samo zavrieba koga otvorene glave i srca ili nešta što bi se dalo od ovoga profitirati; slušaš ga i gledaš te misliš, janjac je — umiljat stvor božji, a ono ti je divlji mačak, kad iz trnja preža na svoju žrtvu. Ti vukodlaci, obično i daroviti koliko bezsramni poznavaoci ljudî služe se najgorjim oružjem, moralnom silom te nemaju duše, da sažale razoren mir, uništenu sreću, izčeznule nade i podrezane možebiti žile svojih žrtava; oni postigoše za čim su išli, a umiruća jim se žrtva trza na crnoj zemlji. Jedan učenjak rišuć egoistu napravi baziliska, koj u te upre svoj pogled; za t' nemaš ti oružja nego bjež' pa se navrieme — ukloni!

Imade uz gavane ovdje da kako reć bi bezkrušnikâ i bezsolnika pa i pravih bolestnika; u samom Marijinom gostincu, što no su ga utemeljile plemkinje gospoje, ima i preko 500 sirota skoro bez ogrieva i pokriva, u vojničkom imade svake godine i prieko 200 častnika, u Tedeskovom množ kršćanskih i židovskih ubogara a u Makovom pjestovalištu sila djece, trebajuće toplicâ.

U takovom kolu svakojakih gostova u liepoj okolici nadje se Radomir; mogo bi uživati najljepše dane života. Pa ipak se osjeća ne sretnim; sve što bi ga moglo zanimati i za čim je možebit i čeznuo nekad, sada ga se i ne takne, na sve je hladan! On gleda i motri pa se uznosi u idealni sviet, mašta mu kad i kad uzme i sviest za ono, što oko njega biva.

Čudno li ti je čovječje srce! Kad smo uz ono, što ljubimo, neznamo mjeriti vremena ni brzine njegove, sati su hipovi a dani su nam kano hitri sati, a kad smo se razstali, onda pred sobom gledamo u duhu isti onaj

pogled, koj je pratio ovu ili onu rieč, jest — jošte čujemo onaj udar i naglas izraza gdjekojih rieči; onda žalimo, što još nismo ovo ili ono priobćili, doduše kakvu malenkost, ali za nas toli znamenitu, da jedva čekamo prvi urečeni sastanak, da jednu zaboravnost izpravimo. Sretni oni, koji urekoše mjesto i sat sastanka da se nadju i vide, al Radomir s Idom ne ureče baš ništa! — Neprodje on spavat a da u zahvalu dobroj strini ruke ne cjeliva, pa kad ode da legne, zamisli se i dugo misli na svoju — Idu. Ljubovnici malo spavaju; jer ako ljubav i jest neprestano snivanje, ona je ipak zakleta neprijateljica sna, ona nam sjedi na postelji, muči nas grozničavim nesnom, sad nam užiže krv, da poput vruće lave biesni kroz sve žile sad nam ju kao led stine.

Na ranoj šetnji po Dobblhofovom vrtu tako zamišljena, smotku pušećega Radomira nagovori jedan gospodin.

„Vi ste. gospodičiću, sam; ne običaje gospoja majka ići na ranu šetnju?“

„„Vi se glede mene varate, gospodine, ja nemam matere““ odgovori plaho Radomir, scieneći, da se njega ne tiče onaj nagovor.

„Tà ja vas svaki dan vidim s jednom starom gospojom po Badenu ići, nije ono vaša majka?“ upita opet neznanac.

„„Ono je bogata gospoja iz Zagreba a meni je nešto u rodu.““

„Iz Zagreba? Vi ste dakle iz Hrvatske? nastavi pitalac.

„„Jesmo, gospodine,““ odvrati Radomir.

„Eto vidite, kako se ljudi slučajno nadju; ja sam rodjen osječanin a u Zagrebu imam brata: vi poznate Jakoba Grossa u Ilici?

„„Kako ga nebi poznao? ima velik posao,““ odgovori Radomir.

I zapodjenu se izmedju njih razgovor, koj je trajao za ciele duge šetnje. Razstanu se gotovo kao stari znanci s time, da će taj bečki trgovac doći prije objeda, da se pokloni zagrebkinji, gospoji Blagajićki.

Došav kući Radomir pripovieda strini, kako ga je nagovorio neki bečlija, trgovac Samuel Gross, brat zagrebačkoga trgovca Jakoba i kako je to vrlo uljudan i i ljubezan gospodin i da će se prije objeda doći njoj pokloniti.

„Pa kakav je to gospodin?“ upita gospoja strina: „Jesmo li ga ovih dana gdje vidili?“

„„Ja nebih rekao, da sam ga do danas vidio, ali on nas vidi svaki dan, odgovori Radomir i nastavi: Liep je čovjek, sriednje visine i sriednje dobe, ima klukast nos i na njem biela očala, pa kako je biela lica a crne brade i vlasî, baš mu nema prigovora; danas je bio obučen u sivom ljetnjem odielu, a takov je imao i veliki rubac na kaputu.““

Gospoja strina reče na to sobarici: „Ano, ti ćeš me najprije sad počešljati i obući, pa ćemo nas dva Radomire izaći još malo, da se prošećemo prije no taj bečlija dodje.“

U 12 sati dade se gospoji Blagajićki najaviti žitni trgovac iz Beča gosp. Samuel Gross.

VI.

Medju najinteresantnije pojave u čovječjem životu spada bez sumnje hodanje u snu, tako zvani sonambulizam; čudnovato je, da takovi ljudi obično ono rade, čim se danju il inače zabavljaju, i to u samom mraku: govore u snu često i s gestikulacijom; podižu se s postelje, hodaju i svršuju obične poslove, žena ide u kuhinju, pere, kuha ili šije, muzik svira i tako drugi.

Nitko o tom ne dvoji, da je takov čovjek bolestan; jer mu je odveć živa fantazija i čustvenost za vrieme spavanja a razdražljiva nutarnjost i krv užežena.

Pa gotovo u tu bolest pade mojmirski vlastelin, barem se je toga bojat bilo od nemira mu u snu, od ustajanja s postelje i hodanja po sobi te snovanja osnove kadšto i poluglasnom rieči.

Nije šala, Radomir drag mu kao rodjeno diete evo na domaku sreće svoje, izgubi gotov krušac; poslat ga u Bobovac u zadrugu, s kakovim obrazom? tà ondje znadu, da se je rodio od Lazine matere nu godinu i pol poslie otčeve smrti, a znadu i to da mu je mati od tuge i sramote izza poroda koji mjesec i umrla staviv diete Lazi na srce; a dati mu se ne može ništa od mojmirskoga dobra; jer kad se to podieli medju Ljudmilinu djecu, jedva će svako od njih moći svojom baštinom pristojno živjeti.

Slične misli vrzle mu se dan i noć, na javi i u snu po glavi, te on napokon dodje do toga uvjerenja, da će najbolje biti, latio se Radomir posla, kakva mu drago, odvjetničtva ili liečničtva, neka on oženi pastorku Dragicu; tim da će se dobiti dvoje: za učenja i priprave će Ljudmila s veseljem na nj trošiti, a onda su i na jedan put obadvojica obskrbljena, pa što je glavno, „imanje će ostat u familiji."

Ne odkri on tu osnovu jošte ni Ljudmili, misleći, da bi mu se može biti mogla otvoriti i drugdje prigoda dobro ga priženiti n. p. vlastelinki Lovićki, ako i jest dosta zadužena; al ti sluga donese s pošte sliedeći list:

„U Badenu 26. srpnja 185*.

Ljubezna nevjestice Ljudmilo!

Tvoje posljednje pisamce obradova me ugodno; bit ću Ti dok budem živ, zahvalan na toli ljubeznoj nježnosti prama meni nesretniku.

Gospoji strini si takodjer ugodila, što se za nju tako briguješ; ona je zdrava i bila bi sasvim zadovoljna sobom samo, da može više hoditi, ali ne da starost.

Kako sam Ti pisao, zabava imademo i preko glave dosta, samo bi tê imale mnogo veću cienu za nas, da Ti amo na koj dan poskočiš; i u Beču smo već tri puta bili, posliednji put i kod Grossa, o kojem sam ti pisao. Sastajući se svaki dan š njim gotovo me taj čovjek pridobi za sebe tako, da bi odmah stupio k njemu u posao, kad bi to brat i Ti mila, odobriti hotjeli; gospoja strina misli kao i ja, da bi tako najprije došao do hljeba, a bogme mi se o tome i radi, da se sa što manje troška i što prije ustâlim i na svoj kruh dodjem pa onda — —

Pomisli draga Ljudmilo, da sam ti u mišljenju već sav savcat žitničar i novčar. Ako dobro razsudiš i Ti i Lazo, bit ćete moje misli, da ovaj stalež nesamo nije zazora vriedan, nego da on ima i neke prednosti pred odvjetničtvom i liečničtvom, proti kojima je moj brat bio uviek prije i sada.

Zar nije jednako nezavisan i samostalan kao i oni? zar on nije vazda bio glavna poluga kulturi? Uzmi samo karavane bilo to u Aziji ili Africi, koliko su one doprinjele širenju prosvjete, a i trgovačke naseline starih vremena, koje su se skoro nezavisno od matere zemlje razvijale.

Ti si mnogo čitala, Tebi ovo nije ništa nova, nu mene ti je istom Gross živom rieči naučio važnost trgovine za blagostanje pukova i to, da je stupanj trgovine ujedno i mjera kulture kojega mjesta i naroda. Istina sbiljam, eno našega Dubrovnika, koj je slavan jednako sa gospodarske veličine svojih gradjana kao i sa učenih ljudi, kojih djela naši učitelji danas i punim pravom nazivlju klasičnimi.

Skoro svakoj znanosti pomože samo trgovina nići il u vis se dići, a osobito poznavanju narodâ i zemlje te nebeskoga zviezdišta; njezin je upliv na političko gospodarstvo i razvoj pravoslovja, na usavršenje mathematike i napose arithmetike, na sjajni napredak rukotvorstva i strojničtva, na tolike izume i odkrića jednako velik njezinu uplivu, što ga imade na širenje vjere i prosvjete i radi kojega ju osnovatelj izlama svojim vjernim izrikom zapoviedi te ju i sada Muhamedanci smatraju svojom vjerskom dužnosti. A pravo imade moj brat, da ni liečnik ni odvjetnik nisu svoji, ako nemaju toliko imetka, da to mogu biti; jer kad mi je Gross kazao, da je trgovina stvorila gradjansku slobodu, davša blagostanjem narodu sredstva u ruke, da si nezavisnost čuva, onda sam ti se odmah opet sjetio našega Dubrovnika i njegove nezavisnosti, koja je bila u cvietu, kad mu je i trgovina cvala a sjetio sam se ujedno i naših prvih narodnjaka u Zagrebu — nezavisnih odvjetnika, koji su kano i biedni činovnici vrat svoj skučili pod jaram germanštine i sami dapače prosili tudjince, da smiju štitnike njemački braniti.

Oprosti draga nevjestice! ja sam daleko zaronio i pišem ti o stvarih, kako mi jih ganuto srce ćuti, znaš ono, odašta srce puno od toga usta (a ovdje pero) obiljna; pišem pak u namjeri, da Ti angjele moj i sama o tom razmišliš i Lazu skloneš hladnije misliti, pa se nadam od vas još ovamo roditeljskomu savjetu.

Gross mi predlaže, da idem u njegov posao i da ujedno budem kućni učitelj njegovih dvaju sinova u naucih, i osobito — hrvatskom jeziku, jer nezna, veli, neće-li jim radi razgranjenosti trgovine u naših južnih stranah toga jezika trebati; a on mi ponudi plaću od 600 for. stan i hranu i obećava mi propustiti dosta vremena. da uzmognem slušati i učiti se trgovačke nauke o

robi, pravu, vodjenju knjiga, političku ekonomiju i da se usavršim u zemljopisu, povjesti, štatistici, lučbi, naravoslovju, risarstvu i računstvu.

Zora puca i artije ponestaje — svršavam. Primite svi pozdrav naš a Ti, ljubezna Ljudmilo, cjelov i poljubac ruke od svoga viekom ti zahvalna

Radana."

Izza dugotrajne namrgodjenosti prvi put sinu vedri trak na čelu Laze Ilića; on uvidja, da mu Bog pošilja Radomira na polak puta u susret; zamišljena osnova mogla bi i prije, no se je nadao, postati činom. Kaza ju Ljudmili.

Četvrti dan eto Laze na putu u Baden; ide onamo, da vidi kako je uspio dogovor gledo budućega života Radomirova i može-li što biti od toga da bude odmah namješten u kući i trgovini Grossa u Beču, pa ako može, da Radomira odmah i ostavi ondje, a sam da kući doprati gospoju strinu.

VII.

Nij' vlastito vami stanje
Ova zemlja, drazi moji!
Vjekovito uživanje
Na nebu vam spravno stoji.
Kristiada Palm. pj. 16.

U drugom smo pramaljeću iza badenskih dogodjaja. U Mojmiru svaki dan očekuju obečavšu se strinu sa Dragicom, koja je kod nje, kako je izašla iz samostana. Kamo sreće, da u njem nije bila kroz toliko godina!

Kad je Dragica dana u školu i nešto docnije, bijaše slabašna, i više bolestna nego-li zdrava; veoma ćutljiva svuda prihvaćaše ona svaki nauk i zapovjed tako, da je bila milenica svih sestara, koje su išta imale posla

sa konvikticami; što je blieda u licu a vitka u stasu, govorilo se, to dolazi od prenagla njezina porasta.

Visoka kao jela izadje svršiv odlično izpite iz samostana k svojoj strini, koju iz Badena uprav dovede njezin očuh; ova ju htjede upoznati sa svietom, u kojem joj se danas sutra bude kretati, pa ju zadrža kod sebe; tà i onako imadjaše sve njezino pripasti Dragici, a tko bi i staricu iskrenije pazio i njegovao od Dragice?

Slobodnije kretanje i nepokvareni zrak očevidno su dobro uplivali na Dragicu; poče se hitro razvijati; mjesto bljedoće stupi joj na lice neka živost a to tim ljepša, što je djevojče bilo crnomanjasto. Na nesreću, ako se ljubav smije nesrećom zvati, poče joj se s tielom do skora i srdce razvijati.

Više nije kano diete ne brigovala i usnuvša neprekidno spavala; u duši često osjeti neku praznoću, koja ju izmuči, ovu nastojaše i naporom kako god izpuniti; neznaše ni sama, šta bi rada, a dosta bijaše pogled ili rieč, da joj se srdce tako uzbuni, kako mu je kucanje bilo jasno čuti. Poslie bi sama sebe ukoravala, da ju je ovaj samo slučajno pogledao a onaj da je ono kazao samo s puke udvornosti; srce da mu ono nije nalagalo reći niti da išta o njoj znade. Kao zenicu oka svoga ljubljaše ju strina, al ju i kao sjenka njezina sliedjaše svud i svakamo; nu može-li strina znati kamo Dragica često baca pogled iz kazalištne lože? Odovuda gledajuć vidje konac sretnih svojih dana.

Medju mladići u parteru bijaše jedan, koj naslonjen izpod razizemne lože postojano motri nju i samo nju; dosta ti ga jedan put tako vidjeti, kako čeznući gleda gori, ti ćeš reći, ona mu je mila. Tanka i liepa stasa mladić, lica ponešto zagorela, crne si brčiće po vojnički a crnu bradu po englezki osukao; pristojno mu ponašanje,

ljubak, umiljat pogled, koj ona nehotice jedan put uvrieba, probudiše u njoj osobitu pozornost prama njemu; ne mogav se obuzdati pogleda ga poslie kradomice i jedan i više puta te u žaru očiju njegovih oprlji si bistre zenice svojih crnih očiju.

„Da to nije ljubav!“ pomisli Dragica i kod sujetne ove misli porumeni do ušiju.

„Ne, ne“ nastavi zatim kano da se plaši one pomisli, — „on mene ne ljubi.“

I osjetiv čudnovat neki teret na srcu, okrenu se k pozorištu i pobliedi opet.

Trebaše ona sliedeći put samo jedan trenutak došav u ložu, njezino oko pade na isto ono mjesto kod pete razizemne lože i na istom mjestu u stavu posljednjega puta speti istoga gospodina; stade po strani, kako se je s Dragicom dobro vidio, a kako ga njezina strina nije mogla ni malo vidjeti van da izpruži glavu iz lože. Dragica se opet porumeni i ne usudi se više onamo pogledati u strahu, da bi on to opazio i pomislio o njoj da je koketa!

Od sada više ne bje igran u kazalištu komad, da nisu na nj došle gospoja Blagajićka i njezina strikovica u svoju ložu, a onaj gospodin liepa mlada lica u parter izpod pete lože.

I kad nije u kazalištu, kip ovoga mladića trepti vazda pred Dragičinim duhom u najljepših uzorih; vrieme izmedju jedne i druge predstave, a tada se još nije išlo kao sada svaki dan u kazalište, čini se njoj cielom vječnosti te uprav neuztrpljivo čeka večer predstave; kad napokon kucnu sretni sat i ona se namjesti da sjedne u loži, eto joj se oči opet sukobe s njegovima; i obuze ju neopisivo veselje.

Tako potraja kroz više nedjelja; ona ne dodje u sgodu, da može upitat koga za njega a boji se izdati tajnu svoju, što bi odmah bilo, da ma komu pitanjem pokaže svoje zanimanje za njega.

On da kako znaše i tko je i čija je Dragica.

Htjede sretni slučaj, da je po božiću došo u Zagreb otčuh Dragičin sa pravnikom Vukolajem Cvjetićem, koj je kroz blagdane bio u Zagorju kod svoga brata kapelana ili pravije reći kod njegova župnika na župi Mojmira. Toga pravnika, jer se je već uvezao u dvorište gospoje Blagajićke i jer je uslužno pomagao Lazi neke poslove po varošu svršiti, pozva gospoja strina k objedu; tu joj iskrenim i veselim razgovorom tako omili, da ga je pozvala, neka jih više puta posjeti. Ovomu to došlo u sto dobrih časa; sirota pojede od sada mnogi put bolji zalogaj; dolazaše ne samo u kuću gospoje strine, no idjaše š njom i Dragicom često na šetnju i u — kazalište. Još za prve predstave, kad je došo k njima u ložu, opazi Vukolaj, da u Dragicu upire poglede barun Janko Salmini, pa to njoj prišaptne i učini ju pozornom na nj dolje u parteru izpod pete razizemne lože.

Trnci ju prodju po svem tielu, kad je slučajem saznala ono, što je uzalud tako dugo tražila.

„Barun Janko Salmini?“ promuca tiho.

„Dà, Janko — najstariji sin nesretne obitelji, koja je za Napoleona I. morala prebjeći ovamo u carevinu sa nešto gotovine, a imanja su joj pripala francezkoj državi; djed ovoga kupio si imanjiće u Banatu, otac za vojničke zasluge dobio ugarski barunat; jer je mnogo djece, a nisu Bog zna kako imućni, Janko služi ovdje kao financijalni činovnik.

Kano mramorni kip slušaše na svako slovce pravnika u sried igre šapćućega; strina mišljaše, on kritizuje

kojega igrača . . . Barun opazi Cvjetića prignuta k uhu djevojčinu, pa kako se je malo š njim i poznavao, to mu bijaše dosta da se već sutra dan nastoji sastati s njim na južnom šetalištu. Sazna, da mu ona znade za ime i što je . . .

Na prvoj opet predstavi opaziše se odmah na početku; barunu se pričini, da je djevojka smetena; malo joj se nasmješi i pozdravi ju kradom, plaho nu čedno rukom odignuv šešir. Taj mu pozdrav ona ludo odvrati, drhćuć i zabunjeno se malo pokloniv . . . sreća što je strina po sebi nešto na odielu izpravljala te poklona nije spetila.

Od sada više djevojka nema mira ni pokoja, nu scieni se sretnom, što ga je izgubila. Neizreciva je slast u mukah ljubavi, osobito prve; jedan jedini ljubak pogled svlada stotinu bolova; toplija su čustva za sve, što jih se tiče a jedan pritisak ruke rukom ljubljenoga bića uzhićuje nas iznad svega, kano da nas je sa zemlje nestalo i da smo se popeli u nebesa. Dragici su Vrazove „djulabije" i Niemčićevi „lepiri" tako mile pjesme, da ih većinu na izust znade. Vukolaj postade njezin pouzdanik, donoseći joj liepih knjiga, koje bi ili za sebe tiho ili da i strina čuje na glas čitala, on joj kadšto i tumači što iz knjige a kadšto i pozdrav donese od baruna Janka.

Ljubljaše ona baruna Janka sasvim uzorito ali cielim srcem; on nju udvorno pozdravljaše al se ne usudi ni strini u kuću ni u ložu, premda je već mogao smisliti sto načina za bliže poznanstvo; dà ni Cvjetiću slaveć Dragicu da je božica ljepote, nikad nit iz daleka ne odkri želju, da bi ju hotio imati za ženu.

Jednoga po podne bijaše liepo i ugodno vrieme; kod prozora Dragica vezuć čuje, da pred kućom stanu težko natovarena kola; digne se i gledne kroz prozor;

ima šta i vidjeti! Barun Janko stoji na velikih vratih naprama strininoj kući te gleda, gdje mu se posoblje i prtljaga nosi u prvi kat.

„Dâ, dà on je", pomisli Dragica „ostavlja roditelje, da bude bliže mene. Ubožak ne može si ni ložu držati i sam bdije kod selitbe, da bude sve u redu."

Došav barun u prvu sobu, koja je uprav naprema prozoru, kod koga Dragica veze, kod prozora stane, nasmješi se i pozdravi ju veoma uljudno, na što se ona odmah povuče natrag u strahu, da ne dodje i neopazi strika. Koliko puta kazaše od sada jednomu i drugomu oči njihove, lica i cielo kretanje, da se medjusobno ljube!

Služkinja noseć iz one kuće vodu doču, da je taj novi stanar nekakav barun, da je ostavio roditeljski dom i došo ovamo u stan za sebe svojoj budućoj gospi za volju. Kad to služkinja kod kuće kaza, Dragica ni pet ni šest pomisli od sada na svaki njegov pogled i pozdrav. da ta njegova gospa ne može nitko drugi biti nego baš ona sama.

Jednom on kod prozora čitaše knjigu a ona ga iz svoje sobe ali ne od prozora nego iz sredine, kako ju nije mogo vidjeti, motrijaše i razmišljaše o tom, kako ga Bog nije stvorio za nikoju drugu nego uprav za nju. Kakovih li krasnih osnova nije joj tada osnovala razmniva za budućnost! Ta imade-li za ljubeću djevojku dana, kojemu bi se više radovala, od pira? Riečica pir ono je ljubećoj djevojci, što je zakonu vjere i mudroslovju rieč budućnost.

U tom razmatranju zateče ju Vukolaj, banuv iz pobočne sobe. Dodje on k strini u nekom poslu i obaviv ga odmah na hodniku, gdje ju je iduću u kuhinju sreo, podje na opetovani njezin poziv u sobu, jer da će i ona

skoro doći; krišom se došulja tiho pobočnoj sobi na vrata i odtud gleda mirno stojeću zamišljenu Dragicu.

„Gospodično, za boga što radite? maknite se odatle, opazit će vas on i misliti o vami, da ste bog zna kako unj zaljubljena: već za koj dan će se vjenčati s drugom."

„„Varate se"", odvrati naglo u smrtnom strahu Dragica „varate se — vas je netko prevario."

„Moguće, da su me prevarili, koji znaju da se ženi, al ako po njegovom ponašanju mislite, da će vas uzeti, onda se vi ljuto varate. Vi ste mlada, neizkusna i neznate himbu muževâ. Kad sam mu jednom kazao: barune, vi ćete uzeti Dragicu? odgovori on: Bi zaista, tako je liepa i dražestna, ali ona mi nema visokih obiteljskih saveza potrebnih za hitri avencement ni koliko trebam — miraza!"

Te rieči ugrizu djevojku u srce; u oku joj zasja suza s pitajućim pogledom, punim straha i tuge, da li Vukolaj istinu govori?

„Okanite se toga čovjeka, gospodično, jer njegovo ponašanje prama vam nije dostojno, da ga ikada više pogledate", tako joj reče Vukolaj a biedna Dragica pomisli, da to š njega govori sljubovnost a ne iskreno prijateljstvo. Nekazav ni rieči otide k prozoru na polak žmirućima očima, zatvori prozor i spusti zastor. Prvi put osjeti, da ju srce boli.

Cvjetić joj neprestade davati utjehe nu sve njegove rieči bijahu proti okrutniku, komu nije dosta bilo, da u djevojci podnieti i razpiri ljubav nego si uze jošte i stan naprama njoj, da ju razplansa u plamen živi a onda ju ne samo ostavi nego i uzme drugu za ženu, koja mu je nju ljubeću ga zamienila u srcu.

Kad strina u sobu dodje, zametnu odmah drugi razgovor. Za čas Vukolaj ode a strina zapita Dragicu:

„Što je tebi, te si tako blieda i tužna?“

„„Strašno me boli glava,““ promuca sirota djevojka.

I ne slagà. U istinu obolje od udarca, koj ju ošinu kao s vedra neba grom. U groznici leže i odleži dva puna tjedna a kakovih muka pretrpi od zlatenice, to se neda opisati. Za cielo to vrieme ne vidje svoga Janka niti se poslje dade ona njemu vidjeti.

Jednoga dne opazi da je kod baruna sve zatvoreno; reče služkinji, da izpita, što se je dogodilo? Dragica ljubljaše žestoko kao i prije i nadaše se, da je on već saznao o bolovanju njezinom i da ga za cielo srce za nju boli, pa može biti ipak da ju neće izdati i drugu uzeti, kako ju Vukolaj straši. Ali jaoh! služkinja sazna, da je barun već od nekoliko dana kod svoje vjerenice i da će se vjenčati.

To bi novi udar, s koga malo da nije sdvojila. Cielu noć sprovede u plaču kao što plače svaka djevojka, koja si bolovi i prevarom steče u svietu izkustva. Ako ima u svietu ženâ, koje nisu nikad ljubile, to one samo na polak poznaju sviet ma inače bile učene kao Aristotel i Plato.

Sutra dan bijaše joj duša nešto mirnija. Stavljajući si više puta ruku na srce stavljaše si kano pogrebni kamen na grob ljubavi svoje i u misli pisaše na nj riečcu: z a b o r a v i!

Tako činila svaka djevojka, koja u svom ljubovniku ili uzorniku hoće da vidi svoga budućega supruga. Dragica gledaše u duhu baruna Janka Salminija kao izmišljenu osobu, kojoj životne crtice u kazalištnoj predstavi mogu da probude u gledaocu tužno čustvo.

Jedne večeri u suton podiže se na ulici vika. Dragica sa strinom pobrzaju k prozoru i naslone se, da vide, što je. Imadjahu šta vidjeti! Svatovi dopratiše mladu barunicu.

Na ulici neki gledalac uprav zapita drugoga, tko su ti mladići? a onaj mu hitro i glasno odgovori: Barun Salmini oženio se s jednom groficom Oršićkom iz Zagorja.

Ranjeno srce nesretne djevojke tresnu posljednji udar; u njoj uzdrhta svaki živac; makne se od prozora i baci sobom u naslonjač nerekav striki ni rieči. Ne može da plače nu ćuti strašnu bol u prsih.

U zoru već posla strina po dra. Klara; on dodje i prepiše neki liek, a izjavi se gospoji Blagajićki u drugoj sobi, da se jako boji, da su sada provalile posljedice samostanskoga zapta i zraka.

Neprevari se; diete je ponjelo iz samostana prsnu bol, ali skromna kako bijaše, nepotuži se nikad na boljeticu svoju, premda ju je više puta osjećala; pomisli: strina bi rekla, da joj se neće raditi, ili bi posumnjala, da gine za nečim.

Obhrva ju bol tako silno, da je morala ležati, a kad se uz izvanrednu njegu ponešto pridignu, svjetovaše liečnik, da promjeni zrak i najbolje da ide na vrieme u Gleichenberg; strina mu obeća, da će to učiniti, najprije da idu na koj dan u Zagorje, a odanle da će mati š njom u Gleichenberg. Zato ih sada svaki dan očekuju u Mojmiru.

Ali čovjek snuje a Bog odlučuje. Dragici bolest preote mah tako, da se nije moglo š njom svaki dan na put i moralo se čekati, kad njoj bude bolje i kad se proljetno neugodno vrieme malo smiri. Ne mogavši jih u Mojmiru dočekati dolazaše sad mati sad otčuh, da vide kako je.

U velikom tjednu odpremi si ju Ljudmila kući; bijaše to posljednje putovanje njezino iz Zagreba; jer na uskrsni utorak u Mojmiru mladjahna — preminu.

U jeseni se iste godine na berbi prehladi i oboli te naglo od pošaline umre i strina, udova Apolonija Blagajićka; položena je u obiteljsku grobnicu do Dragice.

U mojmirskom gradu nastaniše se nesreća i velika tuga; Ljudmila plače svaki dan i više puta kroz dan kano da hoće da izplače oči. Jedini mojmirski vlastelin cielo vrieme ne proplače; on je muževan, ozbiljan.

VIII.

. . . . . **mru gradovi,**
I njih plemstvo trava krije.
Gundulić.

„Dragi Salmini . . . pah taj tvoj Zagreb i Hrvatska gniezdo, velim ti pravo gniezdo."

„„Ali dušice, ona nam je domovina: ja sam se ovdje rodio . . . ti bi ju već kao supruga morala ljubiti poput . . .

„Poput tebe! zar ne? Hahaha. O ti šaljčino. Ja odgojena u Pešti i u Beču da budem na Zagreb vezana! U ostalom da ne duljimo, reći ću ti umah, da se tu ne da živjeti. Mi svietski ljudi koji smo rodjeni za sviet, ne smijemo ostati u takovih maljušnih obstojnostih, u takovoj zemlji kao što je ta Hrvatska."

Krasna barunica izgovaraše rieči: t a H r v a t s k a glasom prezirnim, koji je pokazivao kako ona sebe smatra većom i boljom od te Hrvatske.

Salmini ne odgovori iz prva ništa, ne usudi se protusloviti.

„Dà, druže moj, vrieme je da nam postane geslom: „u sviet, u sviet u veliki sviet!" gdje je sjaj i slava uljudnost i finoća, jer inače ne ima ni nam spasa — postat ćemo poput ovih, koji ovdje živu barbari i divljaci."

Na ovakove rieči nije plemeniti sin svoje domovine mogao ništa odgovoriti, već kimnu glavom odabravajući ženine rieči.

„Bogati jesmo. A miraza sam ti ja donesla . . . imamo dosta, mogli bi sjajno živiti u Beču i Parizu ako hoćeš. Traži, da te premjeste u Beč; prije ćeš ondje i avancirati . . .

Te se rieči ne svidjahu baš Salminiju, koji se je smatrao uvriedjenim, što mu je žena predbacila miraz, ali ostade miran.

Od ovoga časa opetovaše se takovi razgovori dan na dan i po više puta na dan.

Barun Salmini, koji nije nikada ni sam pravo ljubio Hrvatske, brzo se je sprijateljio s mišlju, da ostavi onu zemlju, koja je njegove roditelje tako gostoljubivo primila i koja je njega do sada uzdržavala.

I dodje dan, da je mogao ostaviti domovinu kako reče — za uviek. Premješten na vlastitu prošnju u istom svojstvu u Beč nadje se jednoga dana na peronu zagrebačkoga kolodvora.

Bila je užasna vrućina. Trebalo je sjesti i ohladiti se čašom pive.

Njekoliko mladih prijatelja s Vukolajem desili se toga po podne za stolom kraj kolodvora hladeći se takodjer pivom. Spratiše ga ovamo, jer je imao u poslu svoga principala odvjetnika prvim vlakom otići u Sisak.

Opazi ga Salmini, vodeći si gospodju pod rukom; popodje k njemu, spusti gospodju, rukova se s njim i reče:

„Ha, drago mi je, drago, dass ich sie gesund sehe. I . . . i . . . hi . . . da . . . užasna vrućina, — pri tom si rubcem brisaše čelo.

Vukolaj ga ozbiljno pogleda ; i da ne bude ne pristojan, upita ga kamo putuje.

„Hihi — kamo putujem? Iz Hrvatske, da iz Hrvatske moj dragi gospodine. Već sam je sit do ovdje — izrekne barun pokazavši rukom do vrata.

„„To me veseli — odvrati malo ujedljivo Vukolaj, da odlazite. Dobro je da idete.““

Barun nije razumio toga udarca, već radostno prihvati:

„Zar ne to sam i ja rekao, tko bi ovdje u Hrvatskoj živio?“

Mladići oko stola slušahu mirno gledajući zablenuto, što će iz toga biti.

Vukolaju bijaše previše toga prem kratka razgovora. Odgovori oštro:

„„Da, da, u Hrvatskoj se može novca sakupljati, ali živjeti je ljepše drugdje. U ostalom ja nemam vremena — moj vlak ide ovaj čas. Želim vam sretan put i to da se svi hrvatski velikaši, koji su jednake misli s Vami, doskora izsele iz Hrvatske. Sretno.““

Naklonivši mu se pa i gospodji barunici poteče Vukolaj što su ga noge nosile, a mladići poustaše hitro i odu za njim kroz reštauraciju u čekaonu i na peron.

„Das is aber a grober kerl —“ promumlja gospodin barun prama barunici, koja je medjutim kod bližnjega praznoga stola sjela.

Ona, koja nije ni udostojala pogledom siromašnoga odvjetničkoga koncipienta i mladiće, odvrati posprdno: pravo ti je, zašto bacaš biserje pred krmke. — —

Napokon se smjestiše u vagonu prve klase. Dok je Salmini smještao svoje kišobrane na police, šaptaše mu žena zaboravljajući kakova je roda i plemena: aber sind diese Kroaten dumm.

Ona je prezirala u srcu narod, koji je njezine djedove smatrao svojimi velikimi junaci; ona se je ljutila na narod, koji je jadan, da ju je odmetnicu rodio.

Tako se je odpremala na put hrvatska velikašica, zaboravljajući na prošlost svoje obitelji i svojega naroda; zaboravljajući, da za sve što ima, jedino imade biti zahvalna zemlji, koju proklinje.

U istom vagonu bijahu njekakvi Niemci; ovi se predstaviše kao literati putopisci, koji putuju iz Bosne u Njemačku puni novih odkrića i znamenitih viesti, koje će uzbuditi senzaciju i oduševljaj čitavoga naobraženoga svieta. Ti učenjaci, muževi znanosti, kako ponosno jedan drugoga nazivahu, zametnuše doskoro razgovor sa Salminijem.

Zvjedlivo ga upitavahu o Hrvatskoj i o Hrvatih, hrvatskih običajih, hrvatskoj knjizi, jer da bi i o toj zemlji, kroz koju se doduše samo prevezoše, rado izvjestili svoje zemljake.

Salmini ih, ne vriedan sin svoga naroda podupiran suprugom, na brzo upućivaše o divljačtvu, barbarstvu, nekulturi i gluposti itd.

Doskora si napuniše njemački učenjaci svoje „reisemappe“ — o Hrvatih, koje su i onako poznavali već iz njemačkih litanija i talijanskih romana.

IX.

Zaista grieh bi bio najveći
Da na susret neidem sreći.
Vraz.

„Ja sam se ipak rodio sretan sat“, reče Ilić, pročitav najnoviji list brata Radomira iz Beča. „On već ima bankovnih dionica, a ja evo po ustanovah gradjanskoga zakona i bez ikakvih zaprieka jedini sam sa ženom vlastnik ovoga imanja, kojemu sam do sada samo providnik bio; diete umrlo materi a ova dala u zemljištnik upisati sebe i mene na jednaki dio; pa i više da bude sreće, Bog

uze k sebi i staru Blagajićku, koja u kodicilu baštinu Dragice prenese na moju ženu Ljudmilu. Hvala ti bože, dat će žena da i na toj baštini dielimo pravo vlastničtva. Samo da te nesretne pristojbe nisu toli ogromne!"

I ne prevari se! Ljubezna mu žena učini po volji i dade svoj podpis, da se kuća u Zagrebu takodjer u polovini prepiše i na muža joj Lazara, a za baštinjenu gotovinu kupi Radomir dobrih vriednostnih papira.

Sretna čovjeka! Da ni grudju zemlje nije svojom zvati mogao, sada mogaše živjeti od onoga, što su mu nosili papiri.

U starom dà ni u srednjem vieku nisu poznavali prometa s papiri od vriednosti; tomu je početak, u prvih godinah 17. stoljeća u trgovačkoj Holandiji, kad je cvala prekomorska trgovina. Onda se osjeti potreba velike glavnice sjediniti; jer više potoka čini rieku; nu već se s početka uvidi, da veliki trgovački podhvati neće uspjeti, ako se može svatko, kad mu se svidi, povući natrag, pa to uvidjenje dovede umnike, da osnuju dioničarsko družtvo, t. j. da se uložena glavnica pod nikojim uvjetom ne može na uštrb svrhe dići. Cim veće je bilo prometno glavno, tim više se je moglo podhvatiti, a u trgovini nosi korist množina robe, koja se neprodaje na štetu; pa su sbilja dionice već u prvom početku nosile petdeset po sto. Dionice mogoše se prenieti na svakoga pa se i davahu takove ustupnice prema tomu, kako se je netko bojao, da bi na dionici mogo izgubiti a drugi ponadao, da će mu donieti koristi ili da kažemo drugimi riečmi, kako su se novčari pustili u špekulaciju. Trgovina dakle s papiri postade radi prekomorske trgovine; vodjena bogatstvom dotjera već oko 1637 do prekomjerna razkošja, dà onoga, čemu se danas kaže švindl; dosta će biti, da spomenemo trgovinu sa lalami; imade slučaja,

da je za jedan lalin gomoljak plaćeno i 2000 holandskih forinti, te da ga je koji spekulant prodao i po dvadeset puta, premda nije bio njegov; jest, ljudi prodavahu kuće, da imadu čime započeti unosnu trgovinu s lalami.

Poslie se u evropskih državah posvuda uveo promet s papiri, uvela dioničarska družtva u razne svrhe te započele banke i burze. Tko je imao čim započeti, pa se je malo uputio u preprodaju i kupovanje papirâ, mogaše se novcem obsipati.

Toliko se već i Lazo nauči iz listova brata Radomira, pa hlepteći za obiljem novaca poče razmišljati, kako bi se najbolje ukloniti tolikim brigam seoskoga gospodara i porezom te u kojem velikom gradu gospodski živiti.

„Pa to nam može biti, Lazo“, reče Ljudmila. „Ako ti se nemili živjeti ovdje, mi se možemo nastanit u Zagrebu“.

„„A molim te, što bi u onom velikom selu? Ni u njem nema života kao ni u Klanjcu ni u Varaždinu. Mene srce vuče u priestolni grad. Istina, mi ovdje spadamo medju prve obitelji, imamo imanje bez duga, kuću u Zagrebu i nešto gotovine — ali zar nam nebi dobro bilo imat više a uza to živjet udobnije i bez brige? Ovdje ni u Zagrebu nismo drugo no preobučeni seljaci, a u Beču bi već s ovim, što imamo, živjeli gospodski da ne priskrbimo ni novčića više; ja sam osvjedočen, da se nebi trebalo ni tebi ni meni mučiti kao zmiji po trnju.““

„Ja te, Lazo, ne razumijem, kad mi tako govoriš. Kako bi se dalo živjeti bez brige uz naše dvoje djece, ako jim želimo ostaviti više, nego što mi imamo? Veli se: bez muke nema mûke, a bome neće ni novaca biti bez gospodarstva.“

„„Pravo veliš, ali mi bi ondje gospodarili, samo na drugi način. Ovdje ideš napried puževljim korakom u

sto muka i nevolja, a u priestolnici se da za jedan sat priskrbiti više nego ovdje za pet godina. Evo kolikim troškom i trudom posiješ, a obično ti beru mraz i tuča; pa što preostane tim, ono nije sigurno od tata ni ovrhe. Svega toga nemaš se u Beču bojati. Posljednji put bio sam s Grossom i bratom na burzi; tu da vidiš, kako ide! Uz malo sreće i pameti moraš se novcem obsipati, a gdje glavnica raste tu se dade udobno i liepo živjeti. Gross mi ponudi, da za početak stupim š njime u družtvo, da igramo zajedno; zla mi dakle ne želi, kad hoće samnom dobro i zlo dieliti, a on se boga mi razumije u to, kako se u godini dana iz jedne tisuće napravi deset tisuća.““

„Može biti da ja zato tvoga razgovora nedokučjem, što se u drugo gospodarstvo nerazumijem nego ovo naše, komu sam se od malosti učila,“ nastavi snuždeno Ljudmila.

„„Da kako draga, ali ćeš se novomu laglje priučiti, jer izvan soba nećeš imati ničim drugim posla no nagledati djecu i služinčad; a onda živjeti kako te bude volja! Ti misliš, da se neživi nigdje nego samo u Zagorju, kao i bivši koj naš kmet, koj si i sada gradi kotac kako mu ga je gradio i otac. Vidila si u Beču, kakovih imade veličanstvenih sgrada, a onakova šta ne dade se stvarati bez novaca; nu gdje novaca imade, ondje jih se može i dobiti.““

„To je sve liepo, Lazo, ali tko zemlju prevraća, zemlja mu odvraća; ovo je naše, što imamo, a one sjajne sgrade neće biti naše.“ „„Ti si zaista čudna žena, voliš ovdje zahiriti, nego-li ondje živiti kako ti se hoće srcu; ovdje nit imaš liečnika nit ljekarne, ni govedine ni žemlje, niti si možeš od sina i kćeri išta drugo učiniti, nego da ostanu u selu i za selo. Kaži, što ćeš od Zore učiniti

sada kad dodje iz škole, do sada se valjda nije ništa naučila, a ti ćeš ju naučiti kuhati; a po tvojoj pameti i Vladimiru je sudjeno da bude seljak, kakov sam si i sam. Moja draga ja želim, da našoj djeci bude bolje nego je nam.““

U tom pravcu nastavljahu razgovor. Ljudmila od nekakve slutnje i straha bivaše sve više melankolična a muž joj osvjedočen, da ga sreća ljubi, postajaše sve tvrdje glave, da mu se valja preseliti u Beč. Audaces fortunajuvat, ponavljao bi dnevice u pameti.

X.

Krasan ljetni je dan, nedjelja po podne.

U carskom dvorcu u Laksenburgu urečena je pučka svečanost sa bengalskom vatrom na čast ruskomu carević Konštantinu Nikolajeviću, koji se je navratio u Beč, ne znamo da li u političkoj misiji ili bez nje.

Nebrojeno ljudinstvo sleže se taj dan ovdje u divnom perivoju, a kako i nebi? — tà Bečani su, a ljetna je nedjelja i ujedno svečanost!

Sunce prigrieva kroz granato stabalje široke puteve i zelene cjeline, pune božjega dara, najljepšega cvieća; a sladka milota je pogledati ono množtvo kamelija uz mramorni dvorac; tko tih nije vidio, taj nezna, što je krasno cvieće!

Cakli se sunašce u bistrih talasih jezerca, koje se od cvjetna prvoga perivoja medju sječenimi četvornjaci od kamena sad poput maksimirskoga ribnjaka sad kao Sava kod Trnja prelieva uz cvjetni perivoj drugi, na otoku, gdje je stari grad sa cielim još pokućtvom od carice Marije Terezije; dalje uz cvjetni perivoj treći i još dalje. Na stotine čunci i ladjice s krmanom i bez njega prevoze vesele i sentimentalne duše.

Neimamo povoda potanko opisivati ni sobe u spratovih ovoga dvorca na otoku ni tajnu caričinu okruglu sobu, ni razizemnu prekrasnu okruglu djevojačku radionicu ni podzemnu tamnicu, u kojoj su mučila onoga i starijega vremena, ni hodnike sa obučenimi kipovi raznovrstnih stražara, koji samo što ne progovore, ni starinsku crkvicu na strani, nego idemo dalje i to na zapušteno četverokutno jahalište.

Zapadna mu strana imade kat visoku ogradu sa najvišjom carskom i množinom drugih loža s lieve i desne strane za gledanje jahačâ na trkalištu; ostali ogradni zidovi nisu viši od osam stopa, samo se na sriedini svakomu vide vrata i pred njima ostanci podnožja; na jednom je sjedila glasba, na protivnom stojahu na okupu takmaci jašioci, a na podnožju na prama carskoj loži bijaše stol sa skupocjenimi nagradami, za koje se je takmilo!

Davno bilo, sada se spominje!

Po trkalištu porastla trava, na ogradnih zidovih digo se korov a po bielih ložah pišu posjetnici jahališta za uspomenu imena svoja.

U carskoj loži napisano je medju stotinami inih debelim crnilom: Radomir Ilić g. 185*.

U toj velikoj carskoj loži stoje u ovaj hip dvie gospodje u lahkom ljetnom odielu; za čas jedna hoće da na pobočna desna vrata izadje po svoj prilici za svojim družtvom u bližnju ložu niže, a druga još stoji nepomično pred Radomirovim imenom kao bieli kip od leda; iznenadjena opetovano uzdahne duboko i uprav hoće da si rubcem potajice otare suzu sa oka, kad sa lievih vrata carske lože čuvne poluglasni uzdah: „Ido, jesi-li ti?“ Okrenuv glavu lievo, odrveni se i u nesviestici padè na zemlju. Pritrči mužkarac s lievih, priskoči gospoja s

desnih vrata jer se uprav bila ogledala za njom, on ju podigne, a ova joj svojim rubcem otare znoj sa studena čela, u to bezsviestna pogleda plaho na okolo, šaptne prama gospoji njemački: „ništa, ništa," a prama mužkarcu pogledav ga milo, promuca hrvatski: Radomire, ti si.

Uzpraviv se i obrisav si rubcem lice pruži lievu ruku gospodji, a desnu s rubcem Radomiru, te kao što stisnu lievom gospodji, a to se je vidilo, — bez sumnje stisnu tako i desnom drhćuću pruženu si ruku Radomirovu. Od sreće ne mogaše progovoriti ni riečce hvala vam!

Uzdahnuv još jedan put iz dubine srca, propenta: „Eto ti, seko, onoga prijatelja, za kojim sam čeznula i pred tobom toliko puta uzdisala."

Čuvši to Radomir bez obzira i straha zagrli i pritisnu Idu na svoje drhtave grudi i poljubi se na hrvatsku š njom na usta.

Ida mu se odmah trgne iz zagrljaja i pokazav rukom na gospodju reče: „Moja sestrična, gospoja Henslerova, činovnika kod ministarstva."

Od velike radosti i zahvalnosti i nju bi Radomir bio odmah zagrlio i cjelov joj dao, ali uvidje, da se to nepristoji; zato se samo pokloni, prihvati joj desnicu i digne ju nježno k svojim ustima.

S jahališta odozdo čuje se krupan mužki glas: Ido, Nina, gdje ste?

„Odmah, odmah evo nas," odgovori gospoja Henslerova, dočim u isti hip Ida opet mio, nježan pogled upre u oči Radomirove, nebi-li mu saznala cielu prošlost u jedan tren oka.

„Jesi sam ovdje?"

„„Ovdje i na svietu, Ido.""

„Nisi se oženio?"

„„Tražio, pitao sam za te, al te nisam našo Ido.““

„Ah, kako sam ne sretna.“

„„Ja sam te mislio mrtvu.““

„Sad te vidješe moje oči, sad bi mogla umrieti.“

„„„Ajdmo, ajdmo dolje, muževi će biti ljuti, putem se razgovarajte,“““ progovori gospoja Henslerova

„Je-li da ideš s nami u Beč, Rade?“

„„Ja živim u Beču; ako smijem s tobom ići, za me veće nema sreće““.

„Hodi hodi, s nami“ doda ona. Radomir joj sad poljubi ruku a ona njega u čelo. I podju sve troje desno.

Jedva oni sišli u prvu ložu, eto ti s lieve strane udje u carsku ložu novo družtvo bečlija. Naši znanci podju lagano kroz sve lože prvoga sprata i kroz sve prizemnice dok dodju napokon na velika vrata izpod carske lože u jahalište.

Ovdje bahato i odvažno skoro u jedan glas predstave obe gospoje svojima supruzima gospodina Radomira Ilića, trgovačkoga blagajnika iz Beča, a njemu jedna svoga Josipa Henslera, a druga Ivana Holcera, poštarskoga činovnika iz Beča.

Da je to cielo družtvo s Idinim znancem iz mladjih lieta iz Zagreba ostalo sav večer i kasno u noć zajedno u veselju, da se je ono š njim sastajalo poslie i slučajno i po dogovoru kadikad cielo ili pak sami mužkarci ili same gospoje, i da je Radomir postao s vremenom najdraži prijatelj kuće Holcerove — to će biti dovoljno, te smo spomenuli.

XI.

Zagrebački trgovac Gross, poznat i djetetu po pridjevku mali Jakob, zasiti se trgovine i Zagreba, gdje je postao bogat, zaželi, da se povuče na koje grofofsko ili

plemićko imanje, ne ipak jako daleko od Zagreba i željeznice. On želi tiem dvoje postići: jedno, povukav se iz gradske buke u ladanjsku tišinu uživati starcu ugodni mir; a drugo, činom dokazati Hrvatom, da je osvanula hora za novo velikaštvo u zemlji, koje ako i nema još po rodu i starinskom običaju gizdavih naslova presvietli, velemožni i poglaviti, uživa ipak jednake prednosti i ugled, koliko koji novčar premože.

On bijaše već davno Lazara Ilića umolio, ako sazna za koje imanje u onom predielu, da bi se moglo kupiti, neka mu to odmah prijavi; najveće su mu da kako narastle zazubice na sam Mojmir, nu toga mu nikad ne reče, da ga nebi uvriedio.

Ala se nadje u čudu, kad mu jednoga predpodne Ilić ponudi baš svoje imanje! Al tomu se od neko doba i nadaše znajući, da po prijateljskom naputku njegova brata u Beču Radomir posreduje, da se Mojmir proda i obitelj preseli u Beč; već od više nedjelja bilo se nadati, da će mojmirski vlastelin prije ili poslie zagrizti u tu jabuku.

I uputi se na izliku s Lazom, da razgleda imanje, premda je dobro znao i koliko ima rali i kakovih vrsti zemljišta; jerbo si je dao zemljištnik toga dobra izraditi mnogo prije nego-li su počeli dolaziti od Radomira listovi o lahkoj zaslugi i udobnom životu u Beču.

Ljudmilu zazebe u srcu, kad opazi trgovca doći s Lazom u Mojmir; njeka ju slutnja strese, te je gotovo neuětivom hladnoćom dočekala židova. Ovaj pako bijaše sladak kao med i udvoran kao kraljici njezin dvoranin.

U razgovoru nastavi:

„Ja milostiva gospojo sasvim odobravam, što se je gospodin suprug odvažio preseliti u priestolnicu i ondje radit s novci. To vam je najugodniji posao na svietu. Da ja svake radnje nisam sit, i da mi se hoće i više trpat

blaga u hrpe, vjerujte mi, i sam bih otišao u takvom poslu gore; ta ne može po zlu proći, tko ima glavnice; molim vas, na burzi tisuća nosi tisuće; znam dapače stotine ljudi, koji su i bez novaca počeli raditi u burzi, pa su danas bogati gavani; a gospodinu Iliću ići će i bolje, jer će mu brat moj Samuel biti u pomoći sborom i tvorom, pa i mladi gospodin brat, koj je kako čujem u novčarstvu već jako vješt.“

Ljudmila znajući, da je sada već u zalud vojevati proti muževoj misli a osjećajuć da je njoj slušati volju muževu i sliediti ga u dobru i u nesreći, ne odgovori ništa protivna, ma da joj je od nečesa srce u grudih pucalo!

Napokon se pogodba utanači. Gross obreče zahtievanu kupovninu i obeća ju položiti za osam dana toli za imanje koli za kuću u Zagrebu. Ugovor bude po propisu sastavljen i podpisan.

Ilić zadovoljan dobrom prodajom raduje se skoroj selitbi a Ljudmila uzdahnuv poluglasno: Bože, nek se puni sveta tvoja volja! reče glasno:

„Kaži mi, Lazo, kad ćemo odavle? jer mi je težko u tudjem stanovati a ne plaćat stanarine.“

„„Za deset dana dušo, čim nas splati,““ odgovori on.

„Voljela bi danas nego sutra,“ uzdahne žena. „Na plač me goni svaka stvarca, koju pogledam“.

XII.

Broji se od poroda Isusova g. 186*., treća poslie laksenburžkoga dogadjaja.

Polag Schotten Ringa u vipplinžkoj ulici uze Ilić u drugom katu veličanstvene jedne kuće krasan stan; na bielo lakiranih vratih visi mu crna ploča zlatom izpi-

sana: Lazar Ilić, rentier. — (Od 8 do 10 sati kod kuće, poslie u burzi; po podne u burzovnoj kavani.)

Koli silna razlika izmedju stanova njegovih u Mojmiru i Zagrebu te ovoga u Beču! Što ikad samo spada u eleganciju šest bankirski uredjenih soba, to je bilo ovdje smješteno. Ondje slika bogorodice i drugih svetaca uz mojmirske penate, portrete umrlih Blagajića u crnih okvirih, a ovdje na svakoj stieni velika ogledala u velikih zlatnih okvirih, koja su te odmah na deset strana pokazivala; ondje pobieljene sobe, ovdje crveno-zlatni tapeti; u onih uz najveću pomnju i čistoću gospoje Ljudmile našla se paukova mrežica, ovdje je nevidiš, a ona bi ju željela vidjeti, jer naši vele, da to znači sreću.

Ljumilu ni sjajnost sobâ, ni dvorba sobarica, ni zabave, kojih u Beču ima više no igdje na svietu, ni Lazina hvala, da mu sreća raste, ne mogu oteti zamišljenosti i mislim na skromni ladanjski život i tihi Zagreb; još joj bilo najmilije baviti se u crkvi, što je muža i ljutilo, ali ju pusti, da živi po volji.

Ovaj se kao gizdelin preobuko u svilu i kadifu; ili mu gledao hlaće ili prsluk, lančić na uri ili prstenje na ruci, sve ti je kazalo: to je bogataš; a kad si je obuko modri frak sa zlatnimi dugmeti, onda si pred sobom vidio bogata bankira.

Radomir, liep pune brade muž, desna ruka Grossova, dolazi mu ili ob dan ili u večer u posjete i prave osnove, kako bi on otvorio samostalnu trgovinu u veliko, a Lazo mu bio tajni drug.

Zorica, ponos otčev, navrši šestnajstu godinu: i mlada je i liepa i bogata! — Ona privikmu bučnomu životu i nauči se hitrije po otčevoj volji sitno skakucati po mekanih sagovih u elegantnih sobah i dostojanstveno sjediti na sofi nego-li dobro udarati po klaviru, čim ju

je neki starac dnevice mučio, te francezki govoriti, u čemu ju je podučavala guvernanta.

Vladimir, otčeva maza, uči se prava na sveučilištu; poče na bečkom, ali još iste godine nagovori otca, da ga pošalje u Heidelberg, u državici badenskoj; ne dodje ovamo, da revnuje i marljiv bude nego da u jednom od najljepših njemačkih prediela probavi i vesele dane proživi. Kao drugih bogatira sinovi ide i on ljeti na kollegija samo, koliko se treba, da neizgubi polugodišta i koliko se nije obvezao, veseloj družbi za izlet u okolicu ili podalji prediel, kad se već radi kiše nije ostalo u reštauraciji „najveselijih štićenika“ almae matris.

Praznikâ propisanih i koje si napravi sam, boravljaše najsretniji u renskom Badenu, gdje nema sveučilišta nego najglasovitije kupalište, u kojem vrve gosti iz svih strana svieta. Vidje on jednom u „konverzacioni,“ kako se igra „Rouge et noir“ i „Trente-un“, te kako se oko „roulettâ“ igrači i gledaoci tiskaju, bolje no u nas pobožni puk u crkvi, kad je najbolje puna; dà nigdje nevidjena kao u igrani te veličanstvene sgrade, podignute poput starogrčkoga hrama, vlada vam živahnost i strast u igri.

Kad prvi put u nju stupi, gledaše sa strane bez ikakve strasti i duševne žrtve Vladimir igrače, ali mu otčev rad i sreća na burzi probude netom u grudi spavajuću srdu igračicu. Pomisli: kao sin burzijanca, koj si lahko i hitro zasluži novaca, mogu si i ja nešto više dopustiti, nego-li sudruzi moji, sinovi obrtnikâ ili vlastelinâ; ovi dobljene novce vraćaju natrag zemlji za sjetvu i državi za poreze a jedan mraz ili tuča najljepši jim je izgovor u listu sinku, neka štedljivije živi, jer da mu se sada ne može poslati novaca. . . .

Gledaše igrače bog zna koji put već, ali mu je pogled sve pohlepnije padao na banku a jednoč mu se

gotovo smrče pred očima; pomisli: od ovih deset louisdorâ mogu za pokus bud osam izgubiti, te što bi okom trenuo odkotrlja se njegov žućak i donese mu — sreću! Vladimir podvostruči uložke i mjesto svojih deset ponese u večer kući dviesta žućaka.

Od toga dana eto vam prava igrača.

Ali sreća nije stalna kao ni mjesec, koji sada raste a sad manjak kaže: nju slavni Apelles naslika sjedeću; jer nezna stojati; njoj mudri Seneka ne vjeruje, premda ga je obilato nadarila blagom i slavom, a lidijski kralj, poznati Krez, nazove ludom Solona, što ga ne smatra sretnim, dok ovaj život sretno nesvrši. Pa kako ubog umre silni taj bogataš!

Gundulić naš veli:

Kolo od sreće u okoli
Vrteći se ne prestaje.

Ne može se od nas tražiti, da pomnjivo pratimo Vladimira, koliko je kad dobio, koliko kada zaigrao; bit će dosta nataknuti, da ta njegova strast izpiska otcu stotinarke i tisuće.

„I opet evo lista od Vladimira, gdje moli novaca," reče ljutito Lazar unišav u sobu baciv pismo na stol i snimiv sa glave cilindar, koj takodjer stavi na stol, te počne po dvorani hodati. Čas misleći nastavi: „Odkad smo se u Beču smjestili, taj mi se deran sasvim preinačio; već je ovdje sila toga zatrošio, ali odkad smo ga pustili u Heidelberg, gotovo svaki treći dan piše po novce, a ja šalji koliko mu drago — nije te nije dosta. Sad mu treba ove pristojbe, sad ona knjiga, sad ono znamenito djelo — sve je neobhodno potrebno za njegov napredak. Kamo ćemo za boga doći, ako to tako nadalje podje."

„„Ja mislim reče Ljudmila, da bi najpametnije bilo, uzet ga kući; ta ovdje imamo velike škole, neka se ovdje uči. Meni već onda nije bilo drago, da si mu mahom izpunio volju i dopustio, da daleko od nas mlad i neiskusan živi i gospodari kako ga je volja ““

„Imaš pravo, ja ću mu pisati, da mu novaca za nikakve trice nedam, nego neka gleda da svrši ovo poljeće, drugo će ovdje nastaviti,“ odgovori ozbiljno Lazar.

XIII.

Radomir postajaše svaki dan većim prijateljem kuće Holzerove. U mjesto da mu tečajem vremena ohladi ljubav za Idu postajaše ona svaki dan žešćom i jačom. Silna ga strast obuze, koja mu nije dala mira ni pokoja sve dok nebi vidio nju, radi koje je izašao iz zagrebačke crne škole i koju je smatrao jedinim stvorom vriednim ljubavi.

Ida se nije takodjer ma ništa promienila samo što joj lice odavaše energičnije poteze i što se je onaj vitki stas doskora zaoblio i zaokružio te zadobio oblik, o kom se kaže, da naginje na debljinu.

Holzer, koji baš nije odviše mario za svoju suprugu ili nije ništa opažao ili nije opažati htjeo. Činilo se dapače, da mu je vrlo drago, što Radomir zalazi u njegovu kuću. Taj gojni utovljeni bečlija bio je divno zadovoljan samo ako je imao dosta jesti i dosta piti. Najveća mu sladost i radost bijaše sjediti kod čaše piva i buljiti bez misli u sviet, onako košto gleda vol uz pune jasle.

Ideali mu nikada niesu lebdili pred očima, a da ih je ikada imao, davno li mu potamniše pred poštanskimi računi.

Živući ovako bezbrižno nije štedio novaca, mnogi dapače rekoše da previše troši. A njekoji njegovi vjerovnici bijahu već očito kod svake nove svote ne zadovoljni i zlovoljni. To Holzera ozlojedi.

Jednoga dana, kad je opet sjedio kod pune čaše dodje mu na pamet divna i kako si mišljaše božanska ideja, kako će uviek imati dosta novaca.

Zadovoljno bubnajući prsti po trbuhu promišljaše na sve načine kako da to izvede. Onda skoči na noge ne lagane već težke, ali brže ipak no obično i upravi svoje korake naprama svojoj kući.

Ida bijaše kod kuće. Marljivost ne bijaše nikada njezina krepost. U zelenom ogromnom naslonjaču valjala je svoje u crvenu potegu obučeno tielo. Biela put činjaše se još bielijom i krasnijom. Prame si je nehajno spustila, da vise i da se dotiču listova romana, koje je požudnima očima gutala.

S početka ne zapazi svoga supruga. Holzer bijaše preobražen. Ono njegovo obično veselo, bielo lice poprimilo je izraz srčbe, jada i biesa. Izgledalo je da će one male Holcerove oči ostaviti svoja duplja u lubanji i skočiti svom snagom na polje te poprskati krvlju onu siromašnu ženu na koju bijahu ustrmljene. Holzeru se očevidno htjede komedije. Još prije nego li je stupio u sobu uze iz džepa malo zrcalo, divlje pomrsi kose, uze ovakov izraz u licu i — bijaše zadovoljan sam sobom. U ruci držaše revolver.

Jedno vrieme ostade nepomičan na pragu sobe. Promatraše situaciju. Kad je zapazio da Ida dalje čita i da ga nevidi zalupi naglo vratima, da se je soba potresla, a onda viknu strašnim glasom:

„Tako dakle mirno može sjediti ona koja je proigrala poštenje. O gnjusna zmijo, koja si prevarila svoga

supruga. A on ti bijaše toli dobar. Sto si htjela učinio je za te, što si samo pomislila već ti je izvršio. Luda moja dobrota. Mjesto slasticami bičem bih te morao hraniti, mjesto zabava tući te tući dok bih ti izbio svu zloću iz prokletoga tiela. Ali nisam mislio, da si tako duboko pala nevjernice pogana. Gledaj, ubit ću te, ubiti ko pseto. Ali ne još ne, najprije ću te izmučiti, izmrcvariti i krv ti piti. I prije ću ubiti onoga lopova, koji mi tako zlo naplaćuje prijateljstvo.

Ida bijaše izvan sebe. Nije još nikada vidjela takovo biesnilo svoga muža. Ovo strašno nacereno lice, izkrivljene ustne bijahu joj nješta neobično grozna.

Revolver, kakova još nije imala nikada naperena u se, nije ju ni toliko preplašio, koli onaj neizrecivo divlji pogled suprugov.

Cuvši njegove rieči prodrhta, podiže se lagano, blieda uzrujana i muklo, jedva razumljivo reče „ali moj Ivane, za boga, Ivane, smiluj se!“

„„Tebi da se smilujem bezstidnoj zvieri, koja mi je izpila krv i radost? tebi da se smilujem?““ odvrati Holzer divlje.

„Moj supruže, ja te molim i zaklinjem svim, što ti je najdraže na svietu, da mi oprostiš, da mi časovitu zabludu zaboraviš“ . . .

„„O nikada, nikada““ — viknu Holzer.

„Dobro dakle, odgovori Ida — kad već žedjaš krvi, to me umah ubij, no poštedi njega, koji nije ništa kriv, koga je nesretni slučaj privezao uz mene. Poštedi bar njega.“

„„I on će umriet! Smrt obojice, to je moja svrha, to je moja želja i jedini cilj““ — odgovaraše energično Holzer.

„A ti me ubi, da neslušam više pogrdnih ti rieči,

da ne sdvajam sa toga života, da se riešim svega. Ubi me smjesta."

To izrekavši postavi se Ida ravno poput kamena i gledaše oštro u oči svoga supruga, koji je još uviek držao revolver u ruci.

Ostade tako njekoliko časaka. Holzer se pričini kao da krzma, kao da mu ponješto nestaje biesa. A onda iza njekolikih časaka prosbori:

„„Pa ipak, ipak, jest nješta što bi vas moglo spasiti od rugobne smrti.""

„Što je to, reci," prosbori naglo žena, poput utopljenika koj se hvata slamke.

Muž neodgovaraše ništa.

Ida nastavi:

„Reci, kazuj, zaklinjem te svimi sveci, ja ću sve, sve na svietu učiniti samo, da spasim njega, koji je sasvim nekriv."

„„Dobro dakle, hoćeš li spasiti njega?""

„Ta to mi jedina želja."

„„To ćeš ga spasiti tim"" . . .

Holzer se prekinu i ne nastavi dalje.

Ida ga pogleda sdvojnim pogledom; iz njezinih ustiju izvi se jedva čujno: čim?

Holzer još uviek promišljavaše a onda rekne naglo:

„„Tim . . . da spasiš mene!""

„Kako?"

„„Bio sam nesretan. Izgubio sam veliku svotu novaca idući jednom na poštu u svoju poslovnicu. Nisam ti htjeo reći da te ne razžalostim. Morao sam posuditi od židova lihvara na strašno velike kamate. I na taj sam način propao. Danas neimam ni novčića. Ako ovih dana neplatim ne preostaje mi ništa drugo nego ili se dati zatvoriti ili otrovati. Moje poštenje stoji svakako na kocki.

Ime Holzer čitati će se u svih bečkih novinah kao ime nepošteno. Dužan sam svojoj obitelji i sam sebi, da očuvam svoje pošteno ime od sramote . . .

A ti, ti bi me mogla spasiti.""

„Kako?" zapita žena, koja je pozorno slušala.

„„Da zatražiš od Radomira, nek ti on posudi ovu svotu.""

„Od Radomira?" — propenta žena, kojoj se je počelo bistriti pred očima.

„„Da od Radomira, jer ćeš na taj način spasiti tri života. Moj svoj i njegov.""

Holzer je osobito naglasio taj njegov.

Ida, koja je dosada stajala, sjedne natrag na naslonjač, prihvati rukama glavu i neodgovori iz prva, ali kad je vidjela da joj supruga iz nova biesnilo hvata, prosbori brzo ali glasno: Hoću. —

Dok još ona u rieči začuše se iz vana koraci. „To je on, to je on" šaptnu plaho Ida.

„Lupus in fabula" pomisli Holzer.

Onda stupi k svojoj ženi i reče:

„„On me ne smije ovdje zateći.""

„Ali inače nije moguće; jer je samo jedan izlaz i ulaz."

„„To ništa ne čini, daj me zatvori u taj ormar."" Dobri suprug kako bijaše debeo stupi u ormar i potegne vrata za sobom. Bijaše čudan prizor kako se je suprug pred ljubovnikom svoje žene skrivao u ormar. Bijaše u ostalom skrajne vrieme, jer je već do mala stupio Radomir u sobu.

Taj bijaše neobično veseo. Holzer u svojem zatvoru nije vidio ništa, a da je i vidio sve bi mu to zasjenio sjaj zlata i razkoš bezbrižna života, kakov si je već u snu umišljao. Radomir mu se pričini kvočkom, koja će mu zlatna jaja nositi. —

XIV.

Radomir je i dosele dosta trošio na svoju Idu. Svaki čas bi joj kupio što dragocjena i liepa za dar. Veselilo ga neizmjerno sve što je nju veselilo. Gledati ju kako dar na sve strane pogledava kako mu se divi i raduje, bila je za nj neizreciva slast. Nije puno mario za trošak samo da je tim njoj i sebi pribavio njekoliko ugodnih trenutaka. Nikad ga nije ništa prosila. Stoga se ovaj put ozlovolji i začudi. Ida mu nije pripoviedila o ljubovnoj sceni, koju joj odigra suprug, ali mu reče pripoviedku o izgubljenom novcu. Reče mu ujedno, da ne bi mogla preživiti sramote, da joj muža zatvore, te da bi se i od Radomira morala razstati.

Radomir se spočetka ustručavaše pristati, ali kad mu ona postavi dilemmu ili neka pribavi novaca ili je neće više nikad vidjeti, pak kada mu je suznih očiju rekla s Bogom i pritisnula mu vrući cielov na usta, onda već nije mogao odoljeti, da joj ne obeća.

Holzer bijaše sav blažen kad mu izpripoviedi žena svoj uspjeh, te kad je začuo, da će se još do sutra domoći novčine.

Nije tako blažen bio Radomir.

Zabrinut šetao je po svojoj sobi gore dole razmišljajući kako da dodje do novca. Imao je doduše prilično liepu uštedjenu svotu, ali ta jedva dostajaše, da dade Idi ono što joj bijaše obećao.

Sav zabrinut podje u poslovnicu svojega gospodara Grossa, da ga umoli zajam. U poslovnici u to doba već ne bijaše nikoga. Znao je da će mu gospodar dati sve što bude zahtjevao, ali njega nebijaše — to ga smuti. Čas sjede čas opet ustade. Na licu mu zrcalio se nemir. Oko srca hvataše ga tjeskoba.

U kutu bijaše željezna kasa. Cudne ga zaokupiše misli. U njega bijaše ključ. Nikoga ne ima na blizu. Da uzme što iz kase? Pak da sutra rekne gospodaru. Bi li to smjeo? bi li to bio grieh? Ne bi! Tà gospodar ima unj pouzdanja. I sam bi mu dao.

Ne, ta to ne bi bilo pošteno, da sam uzme; ta to bi bilo i tatbina i zločin. — Jesu li Ilići zločinci? Ime Ilić, koje mu se glasno izmače iz ustiju, sjeti ga nehote na brata Bi li k njemu pošao posuditi, znao je da mu nebi dao, pa da bi mu se tiem za uviek zamjerio. Pak što bi naveo za razlog zašto mu treba novaca? He, k Iliću ići to je ne moguće, toga mu ne dopuštaše njegov ponos. Radje ništa. Malko zadriema na stolcu. U driemu opazi Idu zaplakanu, sdvojnu, gdje mu rubcem maše i kliče posljednji „S bogom“. Uz nju bijaše njezin muž u spodobi buldoga, koji ju je vukao svojimi zubmi za odjeću. U daljini tekla je polagano rieka Dunav, u kojoj su se srebrni mjesečevi traci blieskali. A buldog je vukao ter vukao Idu prama Dunavu sve bliže i bliže. Već nije bilo tako daleko, jer se je i rieka valjala prama njima sve bliže, sve brže. Valovi strašnim šumom dopirahu mu do ušiju. Grdni buldog stade sve jače vući, sve brže bježati, tako, da se je samo vidjelo njekakovo kotrljanje u prašini jedva dohvatno vidu. Još časak i valovi bi zagrlili Idu. Radomira pograbi nješto o srce. Iz daleka razumije Idin glas: Spasi me, spasi. Već bijaše skoro kasno, Radomir skoči . . . I zbilja je skočio probudivši se, sav prestrašen oda sna. Nije nikada vjerovao snom, ali ostade mu živo u pameti iz domovine, kako su mu bake još maliću na prelu pripoviedale o noćnih utvarah i istini sna.

Sjeti se opet onoga, što je obećao.

Brzo stupi blagajni, izvadi ključ iz žepa i otvori ju.

Tad koraknu opet natrag brzo, hrlo, kao da se boji. I bojao se je. Groznica ga tresla po čitavom tielu. Idina sdvojna slika lebdila mu pred očima. Pomisli, neće se znati. Gospodar me cieni, neograničeno mi vjeruje. Ne će se znati, a za njekoliko dana i onako ću nadoknaditi. Pa da se i sazna? Došao bi u tamnicu. Ali nije li bolje, da ja umrem nego ona. Bez nje i onako ne bih mogao živjeti. Zašto se ne bi za nju žrtvovao.

Pak nije li lud taj strah? Kakovo pronevjerenje? Glupost! Ta onda bi bilo pronevjerenje kad ne bi htjeo natrag metnuti, a za Boga, ja toga ne ću učiniti. Čim prije bude moguće, ja ću povrnuti u Grossovu blagajnu — sve.

Te ga misli obodriše. Uze iz blagajne smotak banknota i stavi ih k sebi.

Tad naglo zatvori kasu.

XV.

Citatelji nisu valjda zaboravili još na Vukolaja Cvjetića, koji je kano pravnik zalazio u Blagajićkinu kuću uveden mojmirskim vlastelinom; poslie on idjaše tako po domaći k Iliću kao da ovomu spada u obitelj. Vladimir bijaše mu pobratim a gospodična Zorica velecienjena kći domaćine i domaćice. I sami roditelji, kad su njega vidili sa svojom kćerju nestašno se šaliti i smijati, rekoše često u Mojmiru: Ovo dvoje i poslie budu svoji. Brat mu kapelan izpipa tajnu srca i vidje sebe, kako će jih, ako Bog da, vjenčati on u brak.

Drugi dan u podne, nakon onoga razgovora o Vladimiru, da će ga otac pozvati natrag na bečko sveučilište a novaca da mu neće više slati, najavi se gospoji Ilićki župnik Cvjetić iz Zagorja. Kolika obuze radost Ljudmilu opaziv „mladoga gospona“, izpovjednika i vrla propovjednika! Suze ju oblijaše.

Dodje kući i muž joj Ilić, ozbiljan i namrgodjen. kako ga Milan Cvjetić još nikad nevidje. U prvi mah mu se pričini, da je zavadjen sa ženom, nu odmah uvidi, da to nije, bijahu bo bez ikakve pritaje i sile medjusobno i š njim ljubezni. Imadjaše on odgovarati na stotine pitanja, a zaboravi na se i radšta je u Beč došao. Odlahnu mu, kad su ga pridržali na objedu, te pomisli, da će pri objedu pripraviti razgovorom uvod u svoju prošnju, o kojoj nije ni dvojio, da će mu se izpuniti.

K objedu dodje i Radomir.

Milanu se vidi domaćina preobražen, kako ga on do sada još nije vidio; postara se mnogo, ali je još krepak; nizko mu se čelo uzvisi ponešto čelavošću, al ne spada ni sad medju ljude visoka čela; natoprčene mu usne izrazuju neiskrenost; malene oči kano u lisca, a oči su ogledalo duše, pokazuju i strah i okrutnost srca a izdavaju ujedno škrtost i lukavost.

Zorica, diete nekoč ljubežljivo sad krasna kao zagorska Hrvatica, koja pije iz izvora vodu i udiše najčišći božji zrak, dodje veličanstvena pogleda i ljepote, rekao bi, savršeni je uzor ljepoticâ svoga naroda. Doma ne razkošno obućena, tako je mila te ljubavi dostojna i Milanu, da mu se je ponosom napunilo srce sada, gdje ju motri i misli: ovo je dakle moga brata žena. Svaka joj crta u obrazu podpuno pravilna; kosa joj crna ko u gavrana perje, a izpod biela misliš od slonovine čela dva crna oka odrazuju ti čustvo i razum a čini se i ostale krieposti majke joj Ljudmile.

Prostrti stol providjen je božjim blagoslovom; sve što na njem vidiš, ili je od srebra i zlata, ili ti je naizabranije staklo i porcelan. Uz hrvatskoga bunjaka vidiš staklenke cipra i falernca. Dà, tako se blaguje samo kod prvih velikaša i kod bankirâ.

Razgovor o gradu i okolici bečkoj demostenskom riečitosti sladi Radomir; romantičnost i milo podneblje hrvatske domovine slavi Ljudmila; dramu i muziku njemačku kritičkim zanosom u nebo diže Zora, dok domaćina il zamišljen ne sluša, il nadje uzroka za štogod slugu opsovati i pokazati, da nije dobre volje uza sve ono srdačno čavrljanje kod stola. Ali na jednu kćerinu primjetbu o Schillerovih dramah progovori ipak ljubezno:

„Pa ipak kralj nije svih pjesnikâ Schiller nego Homer; jer je nedostiživ u onom stihu o zlatnom palaisu (kući) kad pjeva:

I pod zlatnim krovom, koj si sam sagradi,
U obilju živi, viek svoj miljem sladi.

Tko o čemu, ali svaki ob onom najvoli, oda šta mu srce puno.

Milanu zavratica domaćine dobro dodje te svede govor na to, kako su u Hrvatskoj zavladali težki dani; jer nemaš novčanih zavoda do jedine hrvatske štedionice; ova da radi velikim oprezom i daje na pupilarnu sjegurnost na zemljišta ili pak na mjenice uz dva tri žiranta; tko toga dvoga nema, pa bio pošten kako mu drago, ako treba novaca, mora da se baci lihvarom u ruke, koji kao pijavice i krv iz čovjeka izsisaju.

„Tomu su, gospodine župniče, krivi zakoni, kojimi se zabranjuje slobodan promet novca. Nebi lihvara ni bilo i dosta bi se našlo novaca u zemlji, da se glavničarom ne zapovieda: moraš dati uz četiri ili pet po sto, ako nećeš da ti glavnica leži mrtva u ormaru. Samo zakoni stvoriše lihvare.“

„„Ja mislim baš protivno, da su zakoni nastali kašnje, kad je već bilo lihvara, jerbo su stvoreni proti njim, tako u Njemačkoj u šestnaestom stoljeću kao i kod nas poslie, progovori župnik.

„Nu, pa što se je timi zakoni postiglo? To da se je i nadalje lihvarilo“, nastavio Ilić.

„„Jest, jest, âli u potaji, kao što se i druga nedopuštena i zla djela obično u tmini obavljaju““, doda Milan. „Već to pokazuje, da nije pošten posao lihvariti, a tko se nepoštenim poslom bavi, nije pošten čovjek“.

„Vi ste popi čudni ljudi, vi bi ste htjeli, da vam čovjek svoju muku dade uživati bez ikakve odštete, je-li?“ upita domaćina.

„„Ne, gospodine, toga nijedan pametan pop nije kazao, barem ne bi smio,“ odgovori župnik. „„Jer to niti bi pravo bilo, da se nedaju kamate niti se je to ikad zahtievalo bud u starom ili novom zakonodavstvu.““

„A kako nije? molim vas. Izrajelitom je zabranio Mojsija primati medjusobno kamate i nazvao ih, valjda znate, lihvom“.

„„Istina, tako stoji u pentateuhu, ali on tada nije mislio na trgovački promet, koj se osniva na medjusobnoj koristi, pa zato se ne može ni predmnievati, da je hotio nedopuštenim izjaviti, da se za učinjenu uslugu dade primjerna nagrada. Usuprot dade se iz Mojsijevih knjiga i ostalih spisa staroga zavjeta jasno dokazati, da je, proglasiv primanje kamata lihvom, Mojsija hotio jedino to postići, da sačuva svoga bližnjega od štete i prevare a sirotinju od propasti. To se jošte bolje vidi iz nauka naše crkve. I ona je, kao njekoč Mojsija nazvala primanje kamata u obće lihvom, kad je u sriednjem vieku ustala proti bezsramnim lihvarom te izdala kanoničku zabranu primati kamate po svuda, gdje se pokazuju lihvarski. Crkva je pošla s gledišta, jer novac sam po sebi nije plodan, da nemože dakle ni ploda donieti; a to ćete i sami vidjeti, da je tako; novac je samo sredstvo, da se

nabavi, česa jošte za proizvadjanje treba, a nije bitni dio proizvadjanja, ele ne može ni ploda donieti.““

„Dakle vam je novac ništa?“ upita porugljivo Radomir.

„„Molim, toga nisam kazao. Vi ćete mi dopustiti, da su izvori svim proizvodom dva glavna činbenika, a to je narav i čovječja radnja. Ovom se stiče glavnica, a u toj je samo jedna čestica novac t. j. utlačena kovina od zlata ili srebra. Novac je postao neobhodnim sredstvom postignuće svrhe tekar tim, što je primljen u svietu za obćenito mienjalo i tvarnim znakom ciene onoga, česa čovjeku treba, da si pokrije biedu ili zadovolji želju i potrebu. Novcem možete samo ono, česa na svietu ima, dobiti, zamieniti i što vas volja, ali da sakupite na hrpu sav novac cieloga svieta, vi nećete novcem ništa napraviti bez čovječje radinosti, on je po svojoj naravi neplodan; a to je i sreća, jerbo se tim laglje dadu izmiriti kapital i radnja, pa i gdjekoja socijalna pogibelj ukloniti.““

„Dakle vidite, ipak je došlo na moje, da vi popi učite za taj neplodni novac da netreba davati kamata, pa što ja nisam ni znao, ne Mojsija samo nego i crkva velite, uči tako“, progovori domaćina.

„„Gospodine domaćino, niti sam ja to kazao niti crkva zabranjuje dužniku za pozajmljenu si svotu dati primjernu naplatu; usuprot crkva uči, da iz zajmovne pogodbe mogu sami po sebi nastati i drugi pravni naslovi, uslied kojih se može osim pozajmljene dužne svote dati i njeka naknada za učinjenu uslugu. Gospodin će se Radomir može biti još sjećati, da crkva pokazuje pravne naslove, koji mogu nastati iz zajmovne pogodbe te se po tom uz povrat primljene svote i naplata dati, a to su tako zvani damnum emergens t. j. kad zajmodavac, da-

vajuć komu svojih novaca ili stvari, pod novac trpi štetu budi krivnjom ili bez krivnje ovoga; zatim lucrum cessans, kad zajmodavac nema dobitka, koj bi imao biti. Zajmodavac može u onom slučaju s dužnikom ugovoriti odštetu, u ovom pako izmakli dobitak. A onda vam ima i još nekih načina glede pogibelji n. p. u trgovačkih podhvatih, glede duljine vremena i glede zateznosti, u kojih svih slučajih crkva dopušta primati kamate. I crkva hoće, kao što i Mojsija, da vlastničtvo svakoga obrani od zakida a sirotinju od bezdušnoga gnječenja, te je htjela zapriečiti, da novac na svietu nepostane vlast, koja samo zvonkim svojim zvukom vlada, te da se onda mjesto prava, istine i ljubavi iskrnjega u narodih uzgoje sebičnjačtvo, pohlepa i druga zla.""

Domaćica zadovoljnim pogledom prati svaku rieč župnikovu, što se o drugih slušaocih nebi moglo kazati.

„Dakle i vi dopuštate, da se kamate ili naplata i kako vi to zovete, smije dati i primati? Ako to, onda ste opet ondje, gdje smo bili najprije, kad sam vam reko, da bi novcu trebalo otvoriti slobodan promet i dati mu neograničenu slobodu; jer bi se onda glavničari natjecali, da si glavnice ukoriste, davajuć jih uz kamate, kakve bi jim se nudjale, kao što trgovac robu svoju."

„„Ja dopuštam gospodine, da bi se uz slobodan obrtni zakon svaki živež i roba dobivala uz jeftiniju cienu ali za novac toga nebih rekao; dužniku je potrebitije da pozajmi nego-li glavničaru, da se rieši svoga novca, koj napokon ni u škrinji nepropadne. To bi još moglo vriediti u onih zemljah, gdje imade mnogo glavničara, pa koji su toliko mudri, da se drže onoga nauka, da hrana bačena u zemlju donosi plod a spravljena u hambare ne samo da se ne množi nego da ju žižci, lepirice i miševi troše, da se razsipava i vlagom užiže i kvari; ali

uzmite vi na um našu domovinu, gdje je tako malo glavničara; ondje bi siromah morao propasti; jer bi se kamate dizale prema broju potrebujućih, a tim bi glavničari postajali sve bezobzirniji. Nije gospodine nigdje konkurencija tako ograničena i tiesna kao baš kod onih, kojim treba novaca.""

„Uz slobodno natjecanje našlo bi se i dalje glavničara, pa koji sada u potaji rade uz bog zna kakove postotke te su lihvari po zanatu, njih bi za kratko vrieme nestalo," doda domaćina.

„„Gdje ima mnogo bogatih ljudi, ondje ima i poštenih glavničara, — dopuštam, da bi se ondje broj lihvara mogao smanjiti, ali gdje je glavničara u obće malo, dvojim, da bi to s lahka išlo; ja sam barem osvjedočen, da je najbolje zakonom stegnuti pohlepu onih, kojim je prvi razlog za davanje zajma, da se biedom biedna dužnika obogate. Sasvim nestalo nebi lihvara po zanatu nigdje, da se danas uvede slobodan promet novca; kao što nebi ni tatova ne stalo, da se danas dignu zakoni proti kradji. To visi o ćudi i savjesti čovječjoj.""

„E, vi ste u svoju teoriju zaljubljen, pa mislite, da imate pravo, ali ja sam uvjeren, da bi lihvarenja ne stalo uz slobodno nadtjecanje kao što ne staje tmine uza svjetlo."

„„Nebi, nebi gospodine! Tà kušalo se to za cara Josipa II., koj je težio pomoći vjeresiji zasebničkoj i postići blagostanje u državi; on ukinu lihvarski zakon, a nakon sedamnaest godina moralo ga se opet uvesti, jer je lihvarstvo preotelo tolik mah, da je po državi zavladala najveća bieda i demoralizacija.""

„Drugi su odnošaji u svietu bili za vrieme cara Josipa a drugi sada, moj gospodine; onda su narodi bili nezrieli, da shvate domašaj slobodna prometa; pa onda

što je to sedamnaest godina, ako se hoće vidjeti uspjeh tolikoga pokreta?“ zaključi domaćina.

U razgovoru se i objed davno svrši. Radomir s nazori popovimi očevidno nezadovoljan kao mu i brat, ustane, izpričavajući se, da mu je ići u posao, a onda ustanu i ostali, da idu u drugu sobu, gdje čeka crna kava. Zorica otide u sobu, gdje je glasovir, da malo prosvira.

Kad su ovdje zapušili smotke milares, osokoli se Milan i progovori:

„Velemožni gospodine! Ja sam u Beč došao, da Vas zamolim jednu ljubav. Kako znate, meni je kolator Gross dao župu, gdje sam do jedanaest godina kapelanovao. Mi smo malo prije razgovarali o novčanih odnošajih u Hrvatskoj; i Vam i milostivoj gospodji je znano, da si nisam mogao napraviti novaca, jer i ono malo, što sam bio prištedio, potrošilo se na školanje brata i podupiranje ubogih sad već poumrlih roditelja; meni je treba za nabavu potrebnine u kuću i gospodarstvo najmanje dvie tisuće for. a od koga da jih dolje pozajmim uz zakonite kamate, kad nemam ni mjeničnih jamaca ni posjeda svoga, da bi se mogo zateći u prvu hrvatsku štedionicu? Da ne padnem lihvarom u ruke i da se ne ubijem na godine i godine, budite mi Vi tako milostiv, dajte mi pozajmite na pet, šest godina dvie tisuće forinti, ja ću vam ih pošteno vratiti, kako želite u godišnjih obrocih ili na jedan put onda, kad —“

Ne mogaše dovršiti. Domaćina se uzlovolji slušajuć i reče glasno:

„„Od toga neće biti ništa, gospodine! Ja vam ne mogu ništa dati! Neugodno mi je priznati, ali moram, moj sin vam razsipava novce putem i baca ih kroz prozor.““

Župnik protrnu. Ljudmili zasja suza u oku; reče blago:

„Daj, daj Lazo, pomozi mladomu gospodinu; u njega neima prevare, a treba da za se počne" —

„„Tko misli na prevaru? Šta god blesneš! Valjda znaš, da mi je sav novac u papirih; ja ne sjedim na novcih kao kokoš na jajcih, nego radim. Ne, gospodine, ja vam ne mogu dati.""

„He kad ne možete, hvala Bogu! Ja sam se uzdao u dobro srce i bogatstvo vaše."

„„Ne govorite molim vas u tutanj; ja ne budem išao sada žlice i dragocjenosti za vas zalagat ili prodavat; ja živim o mojoj vjeresiji i od mojih papira, ne mogu vam dati! To je valjda razumljivo rečeno.""

„Molim; oprostite, da sam bio tako slobodan, ja sam mislio" —

„„Dobro, dobro, ali ne mogu. Nu gospodine župniče, ja imadem danas jedan prešan posao i moram od kuće, ako izvolite ostati još kod supruge ovdje, ostanite, ja vas moram ostaviti — s bogom"" reče ozbiljno domaćina i hladno pruži desnicu, da se razstane sa svojim gostom.

Još mu se jedan put nakloni i — ode.

Milan i Ljudmila gledaju se u čudu.

„Ja vam ne mogu pomoći", promuca nakon podulje šutnje domaćica. „Žalim od srdca. On je istina gotovo sav novac stavio u papire a ostatkom nakupovao ove stvari i troši na djecu mnogo; a ja — ja nemam toliko prištedjenih."

„„O, milostiva gospodjo, ne mojte se starati! Ja ću već nekako potrebne novce nabaviti makar ih sabirao na dva tri mjesta u manjih svotah"", odgovori čedno Milan i u znak zahvalnosti za dobru volju poljubi joj ruku.

I nastaviše razgovor o tom, o djeci i o Vukolaju. Netom se domaćica nečemu domisli, uprosi župnika, da

se časak zabavi, dok ona dodje; odprhne u drugu sobu i za čas vrativ se natrag reče:

„Moj će valjda skorim doći natrag kući; jer ja ne znam, gdje bi se on sada zadržavao; u ovo je vrieme još obično doma. Izvolite gospodine župniče, ovu svoticu uzeti od moje prištednje, tri su samo stotine. Jedna budi vaša za put, primite ju od mene bez uvriede meni na uspomenu; tà išao ste u dobroj nadi tako daleko! Ove druge dvie stotine uživajte bezkamatno do moje smrti, a onda napravite zakladu za dvie sv. mise u godini za moju i mojih bližnjih rodjaka duše.“

Najljepšimi riečmi zahvalnosti za toliku ljubav i za pozdrave bratu Vukolaju, te učtivošću naobražena svećenika razstavi se mladi župnik sa gospodjom Ilićkom, i sa kćerju joj Zoricom. Izašav na Schottenring šapne sam sebi ono iz Virgilove Aeneide:

Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras
Podignu dva žrtvenika svojih boli svjedoke.

XVI.

„Majko, majčice, jesi li vidjela ono krasno jutarnje odielo grofice Rohanove?“

„„Jesam diete moje, ali čini mi se prerazkošno.““

„O zašto, zašto? vrlo joj dobro stoji, pak sam si mislila“ . . .

„„Što dušice?““

„Da bi vrlo liepo bilo kad bi“ . . .

„„I ti imala takovo odielo? Ne miljenče moje! Rohanova je grofica, a ti ne zaboravi, da si kći uglednoga vlastelina, ali ipak““ . . .

„Ne majko nemoj tako, ako me ti i moj otac rado imate, ako me ljubite onda ćete mi ipak nješta učiniti po volji. Veliš da je odjeća skupa. Skupa, skupa, hm, ali moj

tatica je bogat, vrlo bogat pa kad ima, zašto ne bi dao? Ja ću mu danas, čim se vrnemo iz opere, reći sve i zamoliti ga da bude tako dobar da mi učini tu ljubav. Ali ti me moraš podupirati; jer znaš da je tatica škrt, da mu težko idu novci iz ruku“ . . .

„„Diete moje, grlice moja, nije liepo da tako govoriš o svomu roditelju. Ne sjećaš li se više onih liepih nauka, koje sam ti sa pokojnim našim župnikom još u Mojmiru u srdce usadjivala? ne sjećaš li se više četvrte zapoviedi?““

„Ali majko uvjek te nespretne prodike, kaoda si pop, ta ja nisam ludo diete, ne miriši mi više mlieko iz ustiju, znam što mi valja raditi. Kad bi bio moj otac siromah i ja bih mogla biti siromašna, ali mislim da mi ne možeš zamjeriti ako od bogataša zahtjevam, da bogato žive.“

„„O taj bogati život, već mi ga je odviše. Sve se je promienilo. I ti! Ti koja si mi njekoč pjevala milene hrvatske pjesmice, da su se ozvanjale gore i doline rodnoga mi kraja, da mi se je srdce od blažena milja raztapljalo, ti moja Zorice zaboravljaš i materinji jezik i voliš pjevati iz svakakvih nesgrapnih „Liederbucha“. Zaboravljaš i na to, da je Vukolaj vatren Hrvat, a da mu ti, koja si nakanila postati njegovom družicom, moraš nastojati, da budeš onakovom, kakovu te si on umišlja.““

„Prestani majko, prestani. Ja nisam prestala ljubiti domovine svoje. Liepo mi je na nju misliti, kad imam baš vremena fantazirati. Ali ovdje, to moraš i sama priznati, mnogo je ugodnije. A što se tiče Vukolaja, to i opet mislim, da se on mora promieniti. Sasvim promieniti. Ja ga volim i hoću da bude onakav kakovi su drugi mladići, da bude okretan i udvoran i u govoru, da zna

ulagivati i udvaravati, a ne da se drži kao sad poput drvene klade, poput mojmirskoga seljaka, poput prostoga" . . .

Ljudmila slušaše prestrašena.

„„Ali za Boga kćeri, o komu ti to govoriš?""

„Ta o komu drugomu no o Vukolaju?"

„„O kćeri, kćeri, kamo li sreće da niesmo nikada prestupili praga južne željeznice, kamo sreće, da niesmo nikada počeli disati toga otrovanoga i kužnoga zraka! Otac mi se tvoj od njekoga vremena ništa ne svidja. Nipošto mi ne prija ono njegovo preveliko udruživanje sa Grossom. Jer Gross mi je oduran. On će ga na posljedku upropastiti. On je beznačajnik odavna poznat.""

„Pa šta napokon majko? Ne može se pitati u trgovačkih stvarih za svaku sitnicu. Glavno je u trgovini dobitak i to ogromni dobitak u čim kraće vrieme."

„„Vidim da si i ti poprimila otčevih i Radimirovih misli. Moje je mnienje sasvim drugačije. Nema jadnijega stvora od burzanca. U strahu i bojazni žive. Sve misli, sva čustva potamnuje mu jedna misao, misao — dobiti. Niti što ljubi niti hoće van novce. Neprestana uzrujanost odaljuje ga i od obitelji. Njegova volja mienja se po visu i padu burzovnih kourza. Svaku je uru druge misli. Ne vjeruje nikomu a vjeruje Grossu. Ljudem alà Gross treba se uklanjati. Ja im ne bih nikada vjerovala Ali moj Lazo dao se zaplesti u paukovu mrežu, iz koje ne može izać.""

Dugo se još tako razgovarahu majka i kći kada im bude najavljen dolazak njekoga gospodina. Pogledavši na njegovu posjetnicu izvi se iz Ljudmilinih ustiju izraz čuda i iznenadjenja. Naloži, da puste gospodina pred nju.

Bijaše barun Salmini, koji je došao u posjete gospodinu Iliću, s kojim doduše nije dobro poznat, ali o kojem je čuo mnogo liepa i dobra.

Kad je začuo da gospodina Ilića ne ima kod kuće smrknu se malko, ali tad si opet navedri lice i reče, da će biti opet tako slobodan doći, jer da ima š njim vrlo važnoga posla.

XVII.

„Najbolji uložak glavnice, nikakav risico, najbolja i najviša dividenda. Pitajte koga godj hoćete gospodine Salmini! svatko će vam reći, da je izvrstan posao sa tvrdkom Grossovom."

„„To je sve liepo i dobro, ali moram priznati, da se u takove poslove baš mnogo ne razumijem, dragi gospodine Iliću!""

„Hahaha, kao da je to upravo tako strašno težko, nisam ni ja bio nikakav genij u takovih poslovih, što više dapače nisam ništa razumio pak vidite, da dobro ide. Nemojte imati takovih presuda. Mislite li da grof Eslinghausen, baron Hovenitz, knez Halingberg mnogo više razumiju od vas? Varate se. Pa ipak svi su ti danas uvaženi kompagnoni kuće Gross & compagnie. U ostalom ja ću vas povesti u sjednicu kamo upravo sada idem. Radi se baš o novoj vrlo znamenitoj namisli glede gradnje velike magjarske Cz . . . željeznice. Ta će namisao uroditi vrlo plodno. Iznikla je iz pametne i vješte glave Grossove. Ja sam u upravnom vieću."

Lazar Ilić govorio je puku istinu. Na opredieljenom mjestu sastalo se je već veliko družtvo svakakvih stališa. Uz aristokrata najčišće pasmine kočio se je tajni dvorski savjetnik i suhi mali židovčić. U nadzornom i upravnom vieću bijaše ljudi, kojim se djedovi spominjahu jur u srednjem vieku.

Ta visoka i slavna imena bijahu i razlogom: zašto je ministar ni ne pregledavši točno planova i nacrta podielio koncesiju za gradnju te velike željeznice.

Za istinu pako nije ponajveći dio dioničke glavnice bio osjeguran, jer je samo za izliku podpisan. Ljudi doduše velikih časti ali propala imetka, družtva na polak razvaljena, upisali su na se više od polovice ciele svote od deset miljuna, a da niesu ništa uplatili. Tako dà, samo im je ime sjalo na listini podpisnika.

Podkupljene novine slavile su u velike podhvat kao koristan za državu i narod. Objave pisane na pogled stvarno izpunjahu dugo stupce vrlo mnogih novina. S početka se je pisalo o svrsi, a kašnje već dapače i o predradnjah i o sretno uspjelih pokusih. Salmini bijaše jedva dočekao, da smije prisustvovati takovoj sjednici. No ne uvidje na njoj ništa osobita. Potankosti nacrta i posve stvarni razgovori nisu ga odviše zanimali. Više ga je zanimala sjajna večera, koju je u slavu sretnih uspjeha podao predsjednik uprave a na koju je on pomoćju Ilićevom bio pozvan. Ta mu se večera tako svidje, da je i on doskora uzeo za svrhu svoga života igrati na burzi.

XVIII.

Na kolodvoru zagrebačkom šeće Vukolaj Cvjetić; od brata mu župnika stiže iz Beča brzojavka, da dodje večerašnjim vlakom.

Krasna je večer, nebo vedro, samo iznad Samobora visi bielušast jedan oblak, kojemu su okrajci od zapala sunca žutocrveni; samoborski oblaci donose Zagrebu obično drugo vrieme!

Vukolaj ga sa perrona motri i misli: kao oni plameniti okrajci, tako negdje srdce moje Zorice gori za

menom; ali taj predivni zastor ne nosi-li kišu? ne krije-li buru i gràd? I ja s Vrazom proučih nebesa te znadem doista da i za maglami ima neba čista; al tužan je oblak, kog večer pozlati, nu opet domala u crno obrati. I ja sam izkusan kano ma koj mornar, znam da se bura diže kad je zrak pun ognjevitih para, al i mene uči busulja, srdce ovo, odakle mi se je bojati groma i treska. — Da i taj bečku željeznicu pokrivajući oblak motre sada najveći pjesnici svieta Virgil i Milton, i njega bi oni nazvali mramornim, ne zato što je mermer tvrd nego radi njegove sjajne bjeloće. Bože, kako je liep, a nešto me ipak sili na misao, da je tvrd kao kamen i vukući se prama Zagrebu da će se na me oboriti?...

Vlak zažviżda i za čas stane. Milan izadje. Braća se izcjelivaju, sjednu u kočiju i povezu se u grad.

Vukolaj je sretan sa viesti i prijaznosti vesele Zorice, za koju mu brat čestita; neugodno ga se dojmi glas o majci, da je doduše nježna i ljubezna kao vazda, ali sjetna, nevesela valjda s koje obiteljske nesreće; a gotovo planù u vatru živu čuvši, da mu je bogati Zoričin otac, bankir Ilić mogao pustit iz Beča brata a da mu nije pozajmio toli potrebnu svotu za fundus instructus. Ljutit nazva ga škrticom bez srdca za ičiju biedu, za ikoje sveto čustvo, koj najveću slast uživa gledajući sahranjeno u ormaru blago.

Milan ga brani svojom krivnjom, što je u nepravi čas došao molit novaca, kad je kano otac do zdvojnosti srdit bio na sina si razsipnika, komu zlato leti iz ruku; a brani ga i tiem, što se je pustio s njim u pravdu o potrebi lihvarskoga zakona proti slobodnu prometu novca, za što su se izjavila oba brata Lazar i Radomir.

„Ja niesam, reče, trebao boja biti proti lihvarstvu kad sam uvidio, da on tomu i sam nagiblje, nego sam

ga mogao na prosto zamoliti, da mi nuždnu svotu pozajmi uz kršćanske kamate“.

„„Nebi ti ni onda ništa dao““, progovori Vukolaj, „„on je protivno mnenje branio samo zato, da bude imao povoda ne dati, što si ga umolio.““

„Ta onda ga još niesam bio umolio“, nastavi župnik.

„„Nije on lud; vidje on tebi u srdce i bubrege, da ti kano imenovani župnik iz Zagorja u Beč nisi k bogatašu došao bez svrhe. Pa kako i može braniti lihvare? Od zakona bi se mogli osloboditi jedino vjeresijski zavodi, jer oni bitno uplivaju na probitak tako obrta kao i trgovine ratarstva i jerbo oni inače stoje pod nadzorom oblasti i javnosti, te već po tom dovoljno jamstva davaju, da se neće baviti lihvarstvom. Nu to bi krasno bilo, da se krvopijam otvori širom polje, da rade što hoće!““

„U tom smislu sam i ja branio lihvarski zakon, pa mi se čini, da sam ga uvriedio!“ nastavi Milan.

„„Uvriedio? A bi-li on biesne buldoge bez straha puštao na ulicu i bez brnjice? On je mogo braniti slobodan promet, kako rekoh, kod novčanih zavoda, jer ovi stavljaju svoje glavnice u promet jedino uz sjegurnost pa samo u ovom slučaju mogu biti ponuda i tražnja novca u ravnovjesju te kamate u mirno vrieme i u dobro uredjenoj zemlji umjerene i privriedi radnikâ primjerne. Dà, čim više imade javnih novčanih zavoda, tim veće nastaje natjecanje medju njimi i kamate bivaju manje; a što je glavno; banke i takvi zavodi prometu potrebni novac u istinu i pravedno porazdiele, te se čovjek nema bojat lihvarenja; gdjekoji možda samo novčani zavodi mogli bi slobodu tiem zlo rabiti, da bi se bavili burzovnimi poslovi, podupiruć burzovnu igru, da prouzroče dneve prida i špekulacije, čim bi dakako više

škodili nego hasnili. Nu državna oblast imajuć pravo nadzora može i to ukloniti. Uzmi samo na um osobnu vjeresiju, koja je dakako veoma važna za narodno blagostanje, ali niti iz daleka nije onako važna kao stvarna; u ove je tvarni posjed kao zalog odlučan za zajam, a kod osobne, naročito poštenje i radinost dužnika; a jerbo se po načelih javnoga vjeresijstva za primanje zajma imadu stvarna i osobna vjeresija spojiti, to je osobna vjeresija u svojoj potreboći najvećim dielom ograničena i upućena na listnicu posebnih glavničarâ; a onda odmah prestaje razmerje, jer premnogi traže, a malo je onih koji nude. Pa onda privatne glavničare niti može pravo oblast nadzirati niti javno mnenje žigosati te nema nikakva jamstva za to, da nebi lihvarili.""

Kočija stane pred stanom Vukolaja Cvjetića u kipnoj ulici.

Upravo se dignu vjetar, predteča bure. Od onoga bjelušasta oblaka, što ga je Vukolaj na kolodvoru motrio, nadvi se nad Zagrebom već sivo-tmasta oblačina, iz koje s burom za čas počnu propadati debele kapi kiše.

Braća su pod krovom sjegurna.

„„Čim mi bude riešena molba kod banskoga stola za odvjetovanje pa bacio me makar i u kotar, odmah ću ići na to, da se ženim,"" reče Vukolaj.

XIX.

„Sutra će s Radomirom doći u posjete k nam burzovni senzal Rudolf Mayer, koj je s vami bio negdje u Prateru; primi ga ljubezno, vrli je gospodar, naobražen muž a meni se čini, da misli Zoru ženiti. To bi mi od njega dobro došlo ne samo zato, što je Zora zrela za udaju, nego i što bi se moji burzovni poslovi za cielo raširili novimi penezi," reče Lazar Ilić svojoj supruzi.

„„Ja ću ga uljudno dočekati ali ne na ime udaje; jer ti znaš, da smo mi Zoricu nekomu drugomu namjenili, i to gledajući medjusobnu njihovu ljubav,““ odgovori Ljudmila.

„Idi boga ti — to je opet lanjski snieg! Dok diete nije vidilo crkve, peći se je klanjalo. Ljubili su se kano djeca kad nisu znali, što je ljubav, a njihovo piskaranje ne vriedi ni pišiva boba. Ta kakvu bi polučila i sreću s odvjetničkim perovodjom ili da i postane odvjetnik u Hrvatskoj? Nikakvu. I on će valjda doći, da mu pozajmim dvie hiljade for. prije no otvori svoju samostalnu pisarnu; mi s njim niti dobijemo veću vjeresiju niti nam može u poslu ma na koj način biti uslužan.“

„„Ja mislim, da se Zora nema udavati radi naše nego radi svoje sreće; ona se neka uda po svojoj volji, pa onda kako si prostre onako će spavati,““ nastavi mati.

„To je opet tvoja zagorska mudrost, pustiti neuko diete da odlučuje u onom, o čemu ni pojma nema; tà zašto ju nebi bacili u Dunav? ti bi joj rekla: Ili izplivaj ili se utopi!“

Brižljiva majka, znajuć da ne bude ni kako otac ni kako ona hoće, nego na što privolji kći, ušuti mramorkom.

I tako gospodin Rudolf Mayer bude ljubezno dočekan po roditeljih i po kćeri, kojoj se je od prvoga dana što ga je vidila činio vrlo ugodnim gospodinom.

Djevojka u svakom razkošju i ugodnosti živuća u Beču davno već učini u svojoj pameti sud o razliki izmedju života u priestolnici i bud gdje na selu u Hrvatskoj. Ma da se uda za prvoga banova dostojanstvenika ona nebi ni polak uživala, što u Beču može svaki dan pa da bude za trgovačkim poslovodjom, što je Radomir. Liepe odjeće za koga u hrvatskom kojem trgovištu? Kazališta i

opere, šetališta i druga zabavišta — sve bi ju to sjećalo, da je prije sretna bila, a sad više nije, jer svega toga nema; ako bi se štošta u Zagrebu ili kojem drugom gradu i našlo, nije ni sluga onomu, što se uživa u Beču.

Mayer dolazaše u kuću češće a kad se je sa Zoricom već dobro razumio, i svaki dan. Ljudmila opominjaše kćer si, da bi se pristojalo da obaviesti Vukolaja Cvjetića, što namjerava učiniti, te kad bi Majeru dala pred njim priednost, da ujedno i prekine sa Cvjetićem svako dopisivanje i daljnje prijateljevanje. „Za to se jošte dospje," odgovorila bi kći. Jednoga dne reče Ljudmila pred kćerju si Radomiru:

„Što misliš ti, otac upućuje Zoricu, ako ju Mayer zaprosi za ženu, da ga ne odbije, a ja joj svjetujem, da još čeka na Vukolaja, tà nije joj sila ići za muža."

„„Draga nevjesto", odgovori Radomir, ja se nerado miešam u odluke tudjega srdca i u poslove ženitbene, odkad indossiram mjenice na nalog — i vriednost u računu.""

Jednom dodje Mayer prije objeda svetačno obučen, premda nije bio blagdan. Zaprosi pred roditelji Zoru, a ona mu pruži ruku. Taj dan se kod objeda pjenio i pravi šampanjac, a Radomir je domaće i pozvanike nazdravljao po hrvatskom običaju i sreći mladenaca. Jedina mati bijaše nešto nevesela.

Još iste večeri opet svjetovaše kćeri, da javi u kratko Vukolaju što je učinila.

„A što je njega sa mnom briga? On me u vas zaprosio nije, a ja ne budem na nj čekala, dok se njemu svidi ženiti. Ja sam se odlučila poći za Mayera, a Vukolaj si neka potraži drugu," odgovori Zora.

„„Takvi ste svi, od kad smo u ovom nesretnom Beču; nitko me ne sluša i svaki radi što hoće,"" doda mati.

Biedna žena, pravo li ga reče! Ona misli na sve i trpi za sve. Sama nesretna i nezadovoljna sobom, sluti da se približava oluja na sve. Tuga ju hvata i u crnu svoju boju cielu joj budućnost zavija; čini joj se, da se izza kiše i leda njenu oku žarko sunce više ugledati neda!

Na mjesec dana urečen bi dan vjenčanja. U kući se za mladenku veze, plete i šiva; mati nadgleda radnju i pomnjivo pazi, da bude sve u redu i svega dosta.

Jednoga po podne naslonjeni na prozornicu gledaju na ulicu mladenac i mlada. Netko pokuca na vratih. Mati reče „unutar". Vrata se otvore i visok, liep, crne brade u crnom odielu mlad čovjek udje u sobu.

„O, Bože, — Vukolaju! — što vas donese k nam?" vikne u čudu Ljudmila, sklopiv si pred ustima ruke i nasloniv se hrbtenjačom na stol da ne padne. U isti čas izvadi Zora svoju iz ruke Mayerove, koj se takodjer digne i okrene u sobu.

„„Zar mi nije vrieme, da već jednom dodjem pogledati gospodičnu Zoricu?"" odgovori posmjehavajući se mladić. Ali hoteći da ruku poljubi domaćici, sustane kano da se je okamenio; oči mu opazile Zoru kod prozora i kako ju je netko kano u strahu ili u prkos sada rukom obavio.

Strašan to hip za mater i njega, a ne manje i za Zoricu!

Mati se snadje, podje k burzovnomu mešetaru, prime ga za ruku i reče drhćućim glasom:

„Ovo je zaručnik moje kćeri, gospodin Rudolf Majer."

A okrenuv se k ovomu reče pokazav rukom na došlaka:

„Ovo je gospodin Cvjetić iz Hrvatske, stari prijatelj naše kuće."

Grom ošinu iz vedra neba ovoga siromaha; stoji i koleba da posrne i padne; njegova zabuna je tolika, da su i radnice ustale da mu pohrle u pomoć. Iz žepa naglo izvadi rubac, otare si čelo i obraz. Uvidje, nema druge, no šuti i ne kaži, po što si došo. Pokloni se domaćici, ne poljubiv joj ruke, pogleda hitro mladence i dok im se isto tako hitro pokloni, u očijuh mu zasjaše suze; pokloni se i šveljam.

„„A gdje je gospodin suprug Ilić?““ upita muževnim glasom, prije no je mogo išta upitan biti.

„Bit će u burzovnoj kavani,“ odgovori Ljudmila. „Izvolite, idemo u sobu onamo — ja ću medjutim po njega poslati.“

„Ne, ne, ne, molim, ja idem sam u burzovnu kavanu, imadem š njim silna posla; ja ću biti tako slobodan, poslie doći — molim — he“ . . .

To govoreći pokloni se zabunjeno i hitro na sve strane te izadje na ista vrata van kroz koja mu se je reklo ući u sobu.

Za dva tri sata obavi svoja kupovanja i još isti dan večernjim vlakom odputova u Hrvatsku, u svoje trgovište, gdje su ga i dočekali pusti dvori i prazna pisara, kako ih je bio i ostavio.

XX.

Novčana burza postoji u Beču od g. 1771. na temelju posebnih pravila, koja se u mnogom ne slažu sa obćenitim trgovačkim zakonikom; mi hrvatski političari, koji smo vojevali za samostalnost naše domovine, videći ju tako iznimnu rekli bismo, ona imade svoju autonomiju.

Uslied prvoga patenta od rečene godine smatrana je bečka burza, više manje, kano državni zavod; njom upravljaše ces. kr. burzovna komora i njezini zapriseženi

mešetari imadjahu naslov ces.-kr. burzovni mešetari.

Premda u burzu smije dolaziti svaki imućni mužkarac, izključeni su ipak od polazka burze u obće stečajnici i oni, koji u burzovnih poslovih ne mogu svojim dužnostim zadovoljiti, zatim oni, kojim je na vrieme radi prestupka burzovnih propisa ulaz zabranjen, nadalje koji radi kažnjivosti ne mogu birati zastupnika u obćinsko zastupstvo i koji su radi kriomčarenja osudjeni; u kratko, dolaziti smiju bogati poštenjaci.

Na burzi obavljaju se razni poslovi: kupuje i prodaje se roba, mjenice, državni papiri i dionice, sklapaju se novčani zajmovi, ugovori za provoz, osjeguranje i t. d. i ustanovljuje kurz (ciena) svega onoga, što se je koj dan nalazilo u burzi u prometu. Burzovni pravionik nalaže, da se ti poslovi imadu obavljati posredovanjem mešetarâ, koji dakako dužnost imadu u burzu dolaziti. Svaki vodi svoj dnevnik, u kojem mora točno bilježiti njegovim posredovanjem obavljene poslove; taj mu pred sudom vriedi kano pol dokaza, a kad on uza to još i priseže na ono, što je u dnevniku zabilježio, onda je to pred zakonom podpun dokaz. Glavna je dužnost mešetara, da svakomu trgovcu, koj zatraži njegovo posredovanje, bude na službu i svakim mogućim načinom da mu ide na ruku; on imade prodaocu kupca i kupcu prodaoca naći a pod živu glavu ne smije da izda imena kupca i trgovca, izmedju kojih posreduje, tako dugo, dok nije posao sasvim ugovoren. Samo se sobom razumije, da on zato imade svoje zakonite postotke, kojim se kaže mešetarska pristojba. Svakoga, koj nebi plaćevnim dužnostim zadovoljio, imadu prijaviti sindikatu, da ga ovaj ubilježi u crnu knjigu. Za ustanovljenje burzovne ciene imadu mešetari glavni glas pred upravom i vladnim povjerenikom.

Nije to dakle što god biti burzovnim mešetarom

niti to može svatko postati, tko bi i kad bi želio. Kao parižki agenti de change tako i bečki senzali imadu obično veliku poslovnicu, u kojoj radi i do petnaest mastno plaćenih činovnika: ašešor, koj smije u „parketu“ zastupati svoga gospodara mešetara; blagajnik za novac i blagajnik za vriednostne papire; podblagajnik; perovodja za likvidaciju; tri . pomoćnika; računovodja za poslove plaćane gotovinom; činovnik za produžbe; dopisnik; računovodja za račune i drugi.

Dakako netreba mešetaru ni mnogo znanja ni mnogo duha, dosta je, da uza znatnu svotu novaca imade jak glas, da ga je u burzi čuti; nu prije no mu se ime unese u imenik, koj je u burzi izložen, imade dokazati, da mu je minulo 25 godina, da je neporočan i pošten i da može položiti zahtievanu jamčevinu; ova je obično tako velika, da se može o svakom burzovnom mešetaru, koj da kako i liepih zaslužba imade, pravo reći: „samo bogataš može biti bogatiji.“

Sad čitatelji znadu, za što je Ilić volio svoju kćer dati Mayeru nego-li hrvatskomu odvjetniku Cvjetiću. Sretna li otca, kao što bijaše i kralj Polikrat, komu je bilo svejedno zaželjeti te imati odmah izpunjenu želju; već od objesti ne znadjaše, kako da si nešto na žalost učini, pa jednom baci veledrag prsten s dragim kamenjem u more; nu komu sreća tomu i Bog! On dobi natrag svoj prsten u ribi, koju mu na dar jedan ribar donese.

Ali taj presretni kralj, koga je sreća kroz cieli život na svakom koraku i u svakom podhvatu grlila, kako svoj viek svrši? U ratu ga Darijin vojvoda Oronto uhvati i na brdu objesi pticam za hranu!

Našemu burzijancu dodje već trećega mjeseca izza vjenčanja kći Zorica u posjet s molbom, da joj mužu

dade pet tisuća for. za neki posao, koj se neda odgoditi, a da uprav sada nema toliko gotova novca.

„Pet tisuća, diete?“ povikne otac „znaš-li što govoriš?“ Ja bi morao k njemu doći, da ih on meni dade a ne ja njemu; ta Vladimir i ti, ako nebude više sreće na burzi, bacit će te me na prosjački štap.“

„„Daj dragi tata, daj — pomozi mi,““ plačuć progovori kći.

Ilić nabroji zahtievanu svotu.

Odkad je on sa kćerjom dao zetu veliku svotu novaca samo da si dobar glas sačuva, gotovo se uzdrma njegova novčana mudrost i obračun; nije šala, od nekoga vremena troši se u njega preko reda: Vladimiru se pošiljaju česti listovi s novcem; kći i zet do šta dodju od vriednosti, cendraju tako dugo, dok dobiju i ponesu kući; na burzi poslovi zapeli, Gross družbu prekinuo te radi opet sam za sebe; premda Iliću na oči ostaje najbolji prijatelj pripravan vazda na svaku uslužnost. Od Laze okrenula se sreća.

Za koj mjesec kašnje suznih očiju moljaše Zora mater, da joj pomogne otca nagovoriti, neka joj mužu dade dvadeset hiljada forinta inače da bude pred mjenbenim sudom uništen.

Težkim srdcem al ipak na plač žene i kćeri odkupi Ilić zetove mjenice.

Do tri puta bog pomaže, mišljaše Mayer, a željezo se ima kovati, dok je vruće. On vidje, da svâk troši ludo otčevu muku, pa zašto da sam Vladimir sve pojede? I sestra ima jednako pravo na roditeljski imetak, pa ako ju ovi ljube, niti njoj neće moći zaniekati svote koju prosi. A prositi mora ma crna od šaka!

Nećemo opisivati tužnih kućnih prizora u Mayerovu stanu kroz dulje vremena; razdor i svadju izmedju muža

i žene nije liepo čuti ni u prostačkoj kolibi a još grdje u gospodskoj kući; pa gdje dodje i do zlostavljanja, tù je bolje da se i razidu. Pomisli on, kad nećeš s dobra, ja ću te prisiliti, da iztisneš starcu iz žepa jošte koju hiljadu forinta.

Jednoga po podne nadje Ilić ženu si i kćer u sobi zaplakane. On kao guja na sebe ljut vidi nesretnu ženui kćer.

„Što je opet?“ upita.

„„To, da ti dobri zet i kćer tuče, što ne daš novaca,““ odgovori Ljudmila.

„Tuče?“ zavikne Lazar pritisnuv doljnju ustnicu gornjimi zubi.

„„Nisi joj dao dosta miraza — on se je više nadao — on još treba deset hiljada for. s oka ili s boka da se uredi, inače je propao.““

„Zar on misli, da ja sjedim na novcih kao kvočka? odakle meni tolik novac, koliko treba njemu i onomu drugomu dobrijanu? Zaista, hoće da me ubiju,“ reče hukajući i kosu si čupajuć s glave.

„Dragi tata, još sada mi daj, ili ja volim skočiti u Dunav, nego k njemu ići; ja nemam ure ni hipa mira u kući; on me črti, on mi predbacuje s Cvjetićem ljubav, veli mi, da sam glupača i tako znaš, da bi voljela i ne živiti,“ govoraše plačuć mlada žena.

„„Toga joj Vukolaj činio nebi,““ doda plačuć mati.

„Ti mi više ne podješ k njemu,“ nastavi otac. „On mi tebe ne bude prebijao.“

„„Ona mora ići k njemu; on je njezin muž; žena spada k mužu i dieli š njim dobro i zlo. I ja sam tako radila.““

„Ti jesi, a jesam li ja tebe tuko?“ upita naglo muž.

„„Nisi jezikom ni šakom, ali —““

Čitaoci mogu si misliti, što je hotjela reći, ali ne izreče. Biedna žena pokri u svom srdcu i tu bol. Ona

neće sramote pred svietom; kad si je kći Rudolfa izabrala za muža, ona ju sili da ide k njemu; otac smože opet i nabroji zahtievanu svotu.

XXI.

Ilić se je poslie kćerine udaje silno promienio. I prije nije bio predobar sa ženom, ali sada je podpunoma za nju ohladnio. Vjekovita uzrujanost nije mu dala na nju misliti. Jedva bi ju pogledao kod objeda i onda je trebalo kakove god sitnice, da se na nju razljuti. Psovao bi ju i grdio kao da je ona svemu zlu i svoj njegovoj nesreći kriva.

Bila je tomu kriva poglavito nesretna kćerina udaja i raztrošni život njegova sina, o kojem je dobivao svaki dan gorih viesti iz Heidelberga.

U grozničavoj uzrujanosti bacao se je od jedne drzke špekulacije u drugu, ne pazeći i ne obazirajući se na predznakove strašnoga osudnoga časa.

Dnevice je jošte bila na burzi hausse ali uza sve to što su još družtva plaćala visoke dividende razni su predznaci pokazivali da stvari polaze na gore.

Nu Ilić bijaše sliep ondje, gdje je morao gledati; bijaše gluh gdje bi svimi silami morao slušati.

Niti časka nije podvojio o solidnosti svojih i Grossovih špekulacija. Gross mu svakim danom postajaše potrebniji i miliji. Pošto nije sam bio dovoljno vješt svojim burzovnim poslovom to se je neograničeno pouzdavao u Grossa, koji je š njim po volji gospodario i upravljao tako da je Ilić postao gotovo robom njegovih nakana. Taj i nije smatrao Ilića za drugo no za puko orudje u svojih ruku. Covjek gvozdenih načela ne bijaše nikomu prijatelj pa kad se je radilo o njegovoj koži bio bi i vlastitu majku žrtvovao.

Jednoga dana posjeti novi zagorski mojmirski vlastelin Gross svoga brata u Beču.

Nisu se nikad previše mazili i dragali.

Pozdravi im bijahu vrlo kratki. Predjoše odmah na poslove. Najprije započe zagrebački Gross o Hrvatskoj.

„Liepe ti se stvari dogadjaju kod nas na jugu. Kažem ti liepe stvari. Svakakve nove zamisli i nakane dolaze jedna za drugom. Nije dosta da su ljudi alà Ilić došli u Beč za dobitkom, već se i dolje sve pomamilo. Propadajući velikaši i patriote u Hrvatskoj počeše se miešati u naše poslove; u tom se složiše, u ničem drugom, hoće da budu bogati. Tà ondje ti literati, koji nemaju ni groša u žepu, podpisuju silne svote odmah na stotinu hiljada do pol milijuna za razne podhvate. Tu će ti sad nà biti kojekakvih konsorcija; lonjsko-poljski već obstoji a osnivaju se za krajiške šume, za slavonske željeznice, za razne tvornice: cipelarnicu, parketarnicu, za strojarnicu i što ti ja znam — toga je mnogo, ali sve mnogo ne vriedi; ta nijedan nebi mogao toliko položiti, koliko je upisao i zato mislim, da će se gdjekoja osnova izjaloviti i ostati na papiru.“

Tekom razgovora dodjoše i do gradnje magjarske cz . . . željeznice.

Bečki Gross nije svomu bratu ništa tajio. Reče da je ta željeznica kula u zraku, da akcije doduše divno stoje, ali da će doskora nadoći vrieme, kad ne budu vriedile više ni pišiva boba.

„„Onda te ne razumijem kako možeš još dalje imati takovih papira dvojbene vriednosti.““

„O moj brate, zar ti sbilja o vlastitom bratu tako zlo sudiš? Vidiš neću ni toliko izgubit.“

Uz te rieči naceri Gross svoje ružno lice i metne nokat od palca u usta te povuče po jednom od prednjih

zubi. Ružni zeleni zubi okruženi dljenom podavahu mu zvierski lik.

„Doskora neće Gross moj dragoviću više ni jedne dionice imati, ali za sada si može još mnogo toga privrediti. U ostalom ja već polagano svoje dionice prodajem onomu zagorskomu ludi Iliću."

„„Dakle je njegov pad sjeguran? — upita Gross brata ravnodušnim glasom.""

„I te kako. Već mu ni spasa ne ima. Ja ću mu danas opet prodati njekoliko dionica, naravski za skupe novce."

Gross je to i za zbilja učinio. Ilić si je utvarao, da će imati neizmjernoga dobitka, pak se je divio dobroti Grossovoj, koji mu tako prijateljski izpod ruke prodaje pravo bogatstvo.

XXII.

Radomir iza one žestoke borbe, koju je vodila sa sobom njegova savjest, nije više ostao onakov, kakov je bio prije. Razmekšan putenošću nemogaše već zaulariti strasti svojih; tvrda načela zagrebačkoga klerika postadoše reć bi posvema vodena; nebudući više gospodar svoga srca propadaše dublje i dublje u kao nepoštena života. Ušutkav glas savjesti dvojbom, da bi se jedva već našlo izlazka sa te nesretne staze, kojom je bio pošao i zabludio, nehtjede ni pomišljati na povratak — in statum priorem, on se uzdaše još jedino u svoju sretnu zviezdu.

Do sada je u „burzovnom comptoiru Grossovom" bavio se samo mjeničnimi poslovi, rukovodio tako zvani „Wechselstubengeschäft" a nikada se nije pačao u burzovne transakcije; ovo je obavljao glavom sam gospodar. Imaše Radomir mnogo posla i svojim dielom poslovanja ali ga je i vodio točno i krasno kroz godine i godine,

da mu je gospodar vjerovao kao sam sebi. Nu sada njekom zavisti, pravim hrvatskim jalom, poče gledati, kako si gospodar svaki dan pomnaža gavanovo blago, a njemu da ni plaća više nedotječe za mjesečni potrošak; poče zaviditi i bratu si, koji bezposleno i udobno živi praveći liepe poslove sa Grossom i drugimi. Pomisli, nebi-li i njemu poslužila sreća na takav način pa ako i nebude bogat kao ovi, da će skorim dobiti bar toliko, da izplati što je uzeo Grossu.

Poče uzimati novaca iz Grossove blagajne a mjenice poznatih velikaša patvoriti i krive podatke u knjige unašati. Stade na burzi igrati pod imenom svoga prijatelja jednoga agenta, kojemu je obećao zato liepu nagradu. Proigra tako mnogo tisuća. Što će sada? Ida moli novaca, Holzer traži i zahtieva novaca, a sam bi jih trebao, da namiri Grossa, dok se još nije saznalo za manjke novaca u blagajni i za krivotvorenje poslovnih knjiga. Nikoga neima na svietu, da mu se povjeri i da dobije savjeta, kako iz toga labirinta da izadje.

Videći da mu nema od nikud spasa, sve misli smisli u jednu i ode k bratu si Lazi. Nesmije da mu pravo kaže. za što treba novaca nu zamoli ga baš dvadeset tisuća forinti, kojimi bi sada počeo i on ili pod svojom firmom ili kao drug baviti se burzovnimi transakcijami. Uzalud mu obećivanja, da će mu sve i s dobrimi kamatami povratiti; uzalud si brata i zaklinjaše i milim i dragim da mu pomogne. Lazo ostade nesmiljen. Na sve molbe odgovaraše hladno: ne mogu, nedam; već radi i čuvaj kruh taj, koji imaš.

Ele već nije bilo druge van da se toli brižno sakrivani zločini saznadu ili da se novim zločinom pokriju. Radomir, onaj oduševljeni duhovnički pitomac zagrebačke crne škole, poče smišljati kakov bi počinio novi zločin

i kako bi ga mudro učinio, da ne dodje na vidjelo. Sjeti se viteza Boora, koji je patvorenjem državnih banknota postao bio bogat i ne samo vrlo udobno i razkošno sam živio nego i činio tolikih zadušbina i novce baš razsipavao medju znane i neznane potrebnike tako da je postao veoma popularan u narodu a štovan u dvoru pa je i dobio za odlikovanje vitežki red za dobra djela.

— I ja hoću da budem bogat; ja moram biti, da uzmognem tudji novac povratiti, patvorene mjenice uništiti, pa onda i sam liepo živjeti i drugim pomagati; ja ću onda griehe okajati i biti drugi nego što sam sada. Bog vidi dobru mi nakanu; on će dati pa će sve dobro biti.

Dugo je tako promišljavao, ali ne domisli se ipak ni da bi čemu. Bio je sam u svojoj poslovnici nitko ga nije smetao. Samo kadkad došao bi po koji čovjek, po svom poslu. Upravo kad se je htjeo Radomir dignuti sa svoje stolice dodje opet takov jedan, koji ga zamoli, da mu izmieni novu hiljadarku.

Vladimir izpitivaše po svom običaju da-li je prava.

Čovjek stajaše nepomično ni da bi ganuo okom. Činjaše se kao da mu je svejedno ono pregledavanje banknote.

Najednom prekinu Radomir svečanu tišinu. Glas mu bijaše suh, odriešit ali ponješto s početka drhtav.

„Gospodine — zapita tiho — Imate li možda više takovih nota?“

„„Zašto?““ upita, probliedivši neznanac.

„Tako, vrlo mi se svidjaju. Liepe su, nove, godi mi očima gledati tako krasan papir.“

„„Oprostite, ali ja ne imam više takovih novih hiljadarka.““

„To mi je žao! Bilo bi me neizmjerno veselilo, da sam ih mogao dobiti.“

„„Zalim. Sluga sam pokoran!““

Radomir skoči iznenada. U jedan tren bijaše kod vrata, koja brzo zaključa, a nije prošla čitava sekunda, kad je već pograbio stranca za šiju i pridušenim glasom šaptnuo:

„Oho, ne tako brzo! Vi ste u mojih ruku. Ova je banknota kriva i ja vas ne puštam sve dok ne dodje straža.“

Stranac iznova probliedi. Učini rukom kretaj prama svojemu žepu i htjede izvaditi nješto. Ali Radomir to zapazi. Vještim kretom izmaknu mu iz ruku oružje, koje bi mu bilo moglo zadati smrt. Stranac lišen obrane drhtaše ko šiba na vodi. Mislio je da je izgubljen. Radomir naperi napram njemu revolver.

Kako li se stranac začudi, kad záču Radomirove rieči:

„Biti ću iskren. Vi ste u mojih rukuh, za nekoliko časova mogli biste biti po meni zatvoreni u policajnoj zgradi. Vas se dakle ne trebam bojati. Ja sam u neprilici. Meni je treba novaca. Pomognete li vi meni, to ću i ja vas spasiti. Ruka ruku pere. Hoćete li, dajte mi svotu koju ću od vas zahtjevati, pak možete ići kud vam je drago i milo. Nikomu se laglje riešiti krive banknote nego-li meni, koji sam u mienjačnici, ali kako do njih doći, da ih prometnem? Već više dana me mori ta misao. Sam Bog vas je doveo! Mislio sam da ih sam rišem . . . Zato sam i premalo vješt u risanju i troši se odveć mnogo vremena, dok se jedna patvori rukom i perom. A ja moram doskora doći do veće svote inače sam propao; jer ako se i bude dalo sve sakriti, neće se za dugo dati eskomptiranje patvorenih mjenica. — Da jih dadem u kamen urezati? Sam ne znam, a dru-

gomu se povjeriti ne smijem, pa graveri znadu, da je patvorenje zabranjeno. Lako bi mi bilo umnažati tisućnicu. Tà dobije se u strojarah za malu cienu od 100 for. tiskalo, a ne bih trebao ni kazati za što trebam. Reko bi za grafički zavod. Preparirana papira dobije se lahko u papirnicah, a kemičkoga tuša i crnila u tvornici krasa. Za sve je lahko samo nije za uris u kamenu ploču. Veseli me stoga, da sam vas našao. Vi mi riešite tu zagonetku."

Nasta duga šutnja. Stranac je prestao drhtati. Ali se još uviek ne usudi progovoriti rieči. Tad ipak izreče:

„„Ja ću vam priskrbiti sve što hoćete. Dati vam krivih novaca, koliko vas je volja, ali me pustite na slobodu.""

„Kako ste došli do ploče?"

„„Na vrlo jednostavni način. Razrezao sam tisućarku na troje, pak sam si za jedan dio naručio pločnicu kod galvaniseura u Parizu, za drugi u Londonu, a za treći u Petrogradu. Te sam pločice dobio i galvanički ih spojio. Eto tako sam došao do ploče. Recite što zahtjevate.""

„Dajte mi dvadeset takovih po vas ne baš mnogo vriednih papirića i ostanite mi prijatelj — huknu Radomir. — Vaše su note izvrstno načinjene!"

Stranac izvadi ogromnu novčarku i izvadi rečenu svotu.

„„Ja vam evo dajem, ali vas molim i to, da kad bude treba, mienjate i za mene hiljadarke.""

„Dobro, hoću."

Tim bje razgovor završen. Radomir pusti neznanca. Sam otvori kasu, nadomjesti dotičnu svotu, a drugu metne u kovertu i pošalje krive izvadivši prave banke jednoj poznatoj prijateljskoj tvrdci.

XXIII.

Kad je drugi dan u jutro, otvorio listove poslovodja dotične tvrdke, na koju je Radomir poslao novce, ne nadje ništa izvanredna.

Nu kad je još jednom stao razmatrati stigle pošiljke, nadje na veliko čudo, da su novci poslani Grossovom kućom patvoreni.

To ga iznenadi. Kuća Gross bijaše na glasu sa solidnosti. Stoga ne počasi časa i ode k svomu šefu. Taj odjuri što su ga noge nosile ka Grossu.

„Gospodin Gross nema vremena,“ reče služavka.

„„Recite mu da ga treba gospodar kuće Schillingshausen u veoma važnom novčanom poslu.““

Služavka pokuca.

Gospodin Gross slegnu nevoljko ramenima ali reče neka Schillinghausen udje.

Taj nije dugo čekao.

„Prijatelju, nosim Ti žalostnih viesti.

Gross izbulji oči.

„„Kakovih? Daj brzo!““

„U tvojoj je kući lopova.“

„„Nebih rekao.““

„Ali evo dokaza. — Pogledaj dobro.“

Uz te rieči izvadi Schillingshausen jednu od patvorenih banknota.

Gross uze lupu i pogleda kroz to dogledalo. Izprva ne nadje ništa. Tad sravni tu banknotu sa jednom, koju je izvadio iz vlastite listnice.

„„Ta to je izvrstna patvorina — povika. Odkuda si ju dobio?““

„Od tebe!“

„„Od mene? To nije moguće.““

„Ipak jest. Tvoja kuća poslala ju jučer mojoj.“

„„To je lopovština! u mojoj su kući sami poštenjaci. U ostalom ja ću iztraživati.““

Schillinghausen se nakloni svomu prijatelju i ode.

Odmah poslie njegova odlazka započe Gross iztragu. Nije trebalo dugo iztraživati. Jasno, prejasno izadje Radomirovo djelo na vidjelo.

Gross bijaše biesan. Bio bi kadar poput divlje zvieri razderati ga na hiljadu komada. Ne reče ipak ni rieči Radomiru već javi cielu stvar redarstvu.

Nije dugo potrajalo vrieme, a Radomir bude po stražarih u fijakeru odveden sav zdvojan u zatvor.

Kad je kočija krenula izpred Grossove kuće, škrinu ovaj od biesa zubima i promrmlja:

„Prokletstvo na to koljeno Ilića. Tako mi Abrahama i Izaka i svih izrailjskih proroka osvetit ću se svemu što nosi to prokleto ime strašno!“

Dok je to Gross govorio dignu ruke naprama nebu. Suze mu ronijahu licem.

Državni odvjetnik tužio je Radomira radi trostrukoga zločinstva: radi kradje, pronevjerenja i krivotvorstva državnih banknota.

Kazna bijaše neukloniva: tamnica doživotna. Tako će svršiti jedan Ilić. Za koji mjesec tako je proglašena osuda. Nije mu pomogla ni sretna zviezda, ni čudo, ni Ida, ni Holzer. Bijaše za uviek izčeznuo izmedj poštena svieta.

XXIV.

Kao raztopljen snieg sa krova tako naglo spusti se nizbrdice i Lazarovasreća. Jadnik uplete se u trice i kućine burzovne i ne mogaše se više razplesti, da pobjegne. Došao je majstorom u šake. A da čaša bude puna evo mu pisma iz Heidelberga. Otvori ga, čita; ima što čitati.

„Otče, ljubezni otče! Ovo je možda posljednji list, što vam ga piše moja ruka. Ja dalje ne mogu. Kazat ću vam istinu, golu istinu, koju sam do sada pred vami krio, da vas ne raztužim i žalošću ne ubijem majku. Sad je sve propalo, dakle znajte.

Ja sam hotio bogat biti; zato sam igrao. Igrao sam strastveno sretno i nesretno, više nesretno nego-li sretno i danas me evo na rubu propasti, ako mi još ovaj put ne pomognete. Za četiri dana imadem povratiti dvanaest tisuća forinti ili —

Predragi otče! Samo još ovaj put pomozite i vi ste si izbavili sina, koj vam obećaje i tvrdu vjeru zadaje, da će pobjeći odavle i biti drugi čovjek. Ja ću se otče popraviti i biti vam do groba zahvalan i nikada se više neću pustiti u nikakvu igru na svietu. Pomozite ili za kratko već nećete imati sina."

Tko bi išao opisivat čustva nesretna otca? Strašnu borbu srdca i volje u ovom času neka si čitalac misli u otca, koj strepi nad novčićem, da sutra ne bude i sam bez novčića. Pade mu na um, kako je njeki dobri otac Zagrebčanin, koj je imao u Beču sina u nauku u njekoj velikoj tvornici na ovakav list ili pomozite ili ću u Dunav skočiti — odgovorio u kratko: „Skoči u Dunav". Sin se ne utopi u Dunavu vodi hladnoj nego ode iz Beča i danas je ozbiljan obrtnik i gradjanin u —

Proteče dan, minu drugi i treći a on novaca ne šalje sinu. Medjutim obuze ga neobični strah i slutnja, kojih se ne može otresti; ne može odoljeti jadu.

Ništa nije toli težko koli živjeti u neizvjestnosti. Burzanac koji drhće od groznice, koja ga trese prije nego sazna svoj dobitak i gubitak otimlje mu pol života. Ilić se je već već priučio takovomu grozničavomu izčekivanju, pa ipak oćuti, da ga trese groznica jača strašnija od one

za novcem. Poslie dugoga vremena oćuti opet da ima i plemenitijih osjećaja no lakomost i pohlepa.

Više mu nije dostajalo za šetnje ono mjesto kraj burze gdje se obično svakoga dana vrti silna vreva ljudi rajne ćudi i običaja, više nije mogao na starom mjestu u bližnjoj kavani grizkati smotke i pijuckati kavu. Nemir, strah, neizvjestnost uljezoše mu poput harpija u srdce i nehtjedoše mu izaći iz srdca ma ih i tjerao dobrimi nadami i slušanjem veselih razgovora. Ti veseli razgovori tudjih ljudi samo su mu još više razgalili vlastitu nevolju i jad. Poče zavidjati onim veselim smrtnikom i htjede sam prasnuti u smieh. Jadnik sam se je prestrašio onoga svoga grohotna smieha, za kojim su se prolaznici čudno ozirali.

Šetao je Ringom sad brzo, kao da kani pobjeći svojim jadom, sad polagano poniknuto klonule glave, blied, polagano tiho kao da ga nješto k zemlji steže.

Najednom mu mune glavom čudna miso. Pa što sin, što diete? Čemu ga ljubit, čemu se za nj brinut? Ako je nevriedan, kržljav, ako nije kadar da vodi borbu za obstanak on će propasti, uzprkos svakoj očevoj pomoći. Sin mu je odraso, ima čvrste mišice, pak čemu na njega trošit. Brine li se mačka i pas za odraslo mače i pseto. Ne, ne, ako se ne može sam spasit, neka umre. I bolje je tako.

Tako mišljaše hoteći se utješiti jadni otac, ali jače, gore no ikad govoraše mu srdce: ne, ti ga ne smiješ ostavit, svoga sina, jer ti si razlogom njegovoj pogibelji. Pa što zato? govoraše u njemu drugi glas: ti si mu život dao, ti mu ga smiješ i uzeti.

Dakle ubojica krvnik svoga vlastitoga djeteta. O ne, ne, ta to je previše.

Koracao je plaho, glava mu je šumila od one silne

buke, koju prouzrokuje štropot velegradske trgovine. Prvi put u životu njekako mu ogrsti taj štropot, njekako mu ogadi ta buka.

Kod kuće ne usudi mu se žena ni rieči protuslovit, ali ni jedne utješne rieči ne smogoše njezina usta. Jadnica trebala je i sama utjehe.

Kad je na zemlju pala crna noć leže Ilić prije na krevet, hotomice rano samo da u snu zaboravi na svoj vaj, da sladkim sankom okrepi utrudjenu glavu. Zaboravio je siromah, da mu san nije nikad bio u zadnje doba prijateljem.

Proboravi tako njekoliko sati okrećući se na sve moguće načine na svom krevetu. Tad mu dodija. Sjeti se da bi mogao naći baš u to doba u stanovitoj kavani svoga prijatelja Salminija, koji bi mu mogao pomoći. Ta ga misao strese. Ustade. Obuče se s nova i pohiti u noć.

Dugo je lutao naokolo, dva do tri puta dapače zabludio u onoj silnoj gromadi kuća, koja se noćju pričinja sasvim drugačijom no danju. Ulice bijahu već prilično prazne. Kadkad bi sukobio stražara, kadkad bi mu zasjevnula na uglu koje ulice noćna svjetiljka prodavača kobasica uz koju se je iz limenoga lonca pušio sivi dim. Umorena kljusad stajala je pognute glave gledajući i ne gledajući u kameni pločnik. Bila je obična slika Beča po noći, koje u ostalom g. Ilić već poradi svoje škrtosti nije odviš dobro poznavao.

Jedva jedvice se namjeri na mjesto kamo je išao. Pogleda kroz prozor kavane, koji bijaše prikrit debelom parom. Težkom mukom napedši žestoko već svoj ponješto oslabljeli vid zapazi kod jednoga stola u veselom družtvu Salminija. To ga njekako utješi. Podje naglo u kavanu i upavo prama stolu Salminijevu. Po tom se je stolu sjajio ogromni kup šampanjskih boca, a vesela družba pokazivaše, da niesu izlivene na tlo već u junačka grla

Jedva zapazi barun Ilića potrči k njemu i stade hrapavim glasom vikat:

„Hohoho što to vide moje oči. I Diogene se je ostavio svoje bačve. Bravo. Sjednite samo. Hvala Bogu, da ste se jednom opametili. A sad odložite . . . hohoho . . . da, da, moram vas predstaviti . . . no znate, to je do duše malo čudno predstavljati ovdje na tom mjestu i u to doba, ali ništa za to . . . ništa. Samo vi liepo sjedite. Vi spadate u naše družtvo . . . Gospodo, obrnu se barun k čitavomu družtvu i pokaza Ilića: to vam je pravi Kroezo g. Ilić, najsretniji čovjek ovoga svieta."

Činilo se kao da barun kani bocnuti Ilića.

Iliću te rieči zbilja zadadoše grdni udarac. Bogataš Kroezo, jest mišljaše u sebi uz Solonovo proročanstvo. Nije znao bili sjeo, bili izišao. Napokon ga prisili barun da sjedne i da pije. Iliću se nije dalo piti.

Zače govorit barunu hrvatski:

„Dragi barune, imao bih nješto s Vami govoriti."

„„Sa mnom?"" zapita barun kao da nije razumio.

„Da s Vami."

„„Drage volje, ali sad ne, vidite da za sad ne imam vremena. Na polazku, kad podjemo kući onda da, bit će mi osobito drago, budem li vas ičim mogao poslužiti. Za sad mi pustite mira pak se liepo skupa sa mnom veselite i radujte ovomu krasnomu svietu. Dok smo još mladi hihihi — moj Kroezo — tako dugo treba, da uživamo slasti i lasti ovoga života.""

Što je preostalo ubogomu Iliću nego da mirno sjedne pak da pije. Jedini je on šutio u cielom družtvu, koje baš i nije mnogo marilo za nj. Jedan put već htjede otići, ali se sjeti po što je došao i da mu, ako mu Salmini ne pomogne već nitko pomoći neće. To ga suzdrža. Buljio je u svoju čašu kao da su u njoj same zagonetke, kojih kani odgonetati, kao da u njoj čita svoju sudbinu.

Prispodabljaše ono bistro zlato vino svojemu životu. Mislio je u sebi, da se smije toj toli glupoj misli, ali nije se smijao. Ustrmivši pogled u čašu nije slušao zamamne zvukove bečkoga valčika, nije hajao za pomamnu vrevu veselih djevojaka, koje mu se, kad je jednom slučajno bacio okom na njih, činjahu kao noćne utvare i sablasti, zloguke navjestnice nesreće i jada.

Jednom dodje k njihovomu stolu prodavačica cvieća. Veseljaci naputiše ju k Iliću. Taj s početka nije ni zapazio djevojke. Istom kad mu je stavila kameliju na kaput, strese se kao da ga je preletila smrt.

„Što ćete,“ zapita on plaho.

„„Tri forinta,““ odgovori djevojka.

„Zašto?“

„„Ta za ovu kameliju.““

Ilić planu. Ljutilo ga je, da za cviet koji bi inače dobio za petdeset novčića toliko stoji. Pričinjaše mu se silnom razsipnošću. Pak on da tako razsiplje, koji je na rubu propasti, kojemu treba svaki novčić. O ne to neće.

Uzme sa kaputa cviet i preda ga natrag djevojci, govoreći tiho ne trebam toga.

U taj par začu za sobom poluglasne rieči Salminijeve: stari škrti magarac.

Te ga rieči potresoše. On, od koga se je jedinoga nadao pomoći, on mu tako veli. O, to nije mogao dopustiti.

I držeći još jednom rukom cviet a posegnuvši drugom u džep nastavi:

„Netrebam toga cvieta djevojko, ja ću ga doduše kupiti, ali ti ga natrag poklanjam.

Na to izvadi iz djepa petaču i okrene se na drugu stranu.

Djevojka se nije ni najmanje začudila tolikoj darež-

ljivosti. Ne bijaše joj to ništa nova. Okrenu se i podje prodavat dalje.

Jedva se okrenu, kad povikne Salmini:

„Dragi Iliću na vami je red“.

„„Kakav red““ — prodrhta Ilić.

„Red, red“ — povikalo čitavo družtvo.

„„Kakav red?““ opetova jadnik.

„Da naručite deset boca šampanjca.“

Ilić iz nova prodrhta. Porumeni ko rak.

Nije znao što da učini. Mislio je da mu tlo uzmiče pod nogama. On da plaća drugim, koji to nije nikada činio, dok je svega dosta imao, pak da to sada učini, gdje nije daleko — pad. Oči mu se okrvariše.

Nije znao šta početi. Grdne rieči: škrti magarac, zvonjahu mu neprestance poput smrtnoga zvona u ušima. Znao je, ne plati li, da su propale sve nade, jer će se Salmini uvriediti. S toga pozvoni težka srdca i naruči, što mu bijaše naloženo.

Od sad se poda sasviem pilu. Stade bučiti. Oči mu doskora zasjaše i zakriesiše.

Šampanjac bijaše stao djelovati.

Zaboravi na sina, zaboravi na sve. Poče pjevati i šalami zabavljati družtvo. A družtvo se je smijalo njegovim šalam. Dapače jedan prišaptnu drugomu, ala je veseo taj stari gospodin.

Napokon kucnu hora odlazku. Salmini vodjaše sam pijan svoga pijanoga prijatelja kući.

Mjerahu ulicu na sve strane.

Dugo su već išli skupa, izgubivši drugove, a još jedan drugomu neprosbori ni rieči.

Tad kao da je Iliću sjevnulo nješto u mozgu zapita iz nenada.

„Hu . . . ti . . . ti si Salmini . . . zar ne?“

„„Ako se ne varam jesam.““

„Aha, jest već dobro ... aha ... Salmini... ali ... ali nješta sam ti barunčiću moj htjeo da reknem ... hihi ... ali sam zaboravljiv ... no ... hihihi“ — brbljaše putem Ilić.

„„Sjetite se prijatelju, ... sjetite se ... ja sam pripravan slušati vas.““

„Hehe ... dobri Salmini, dragi Salmini znao sam ja da si dobar čovjek, pravi pravi Hrvat ... e kako ne bi ... Sjetio sam se, što hoću, sjetio ... hihihi“ — zahihota Ilić iz nova.

Prekidoše razgovor kola, koja su mimo njih po pločniku letila, kao da ih sam vrag goni. Rukom o ruku nasloniše se o zid. Tad zarika Ilić kroz nos: barune, znate što ... hihihi ... trebam novaca.

Salmini koji si mišljaše da će biti takova šta, imao je već odgovor u pripravi.

„„Dragi gospodine Iliću, ja sam baš u ovaj tren htjeo vas zamoliti, da mi posudite ....““

„Što? — povikne Ilić ... po-po-su-di-ti. Onda se prihvati za glavu, da mu se je šešir postavio na lievo, i nastavi: tko, da posudi? — ja ... od“

„„Ne od mene već meni. Molio bih vas za tu uslugu. Znate da sam pošten, da ću vam vrnuti,““ brbljaše barun brzo kao da je na pamet naučio što će reći.

Ilić je jedva pojimao, odgovori ipak: „ta za boga ja ne imam ... ništa, ne mogu“.

„„E onda je drugo — odgovori barun — onda već neću o tom govoriti. Ali evo moj put vodi ovamo, a vaš tamo. Mi smo na razstanku. S bogom. Sluga sam. Uviek na uslugu spreman““.

Iz tih rieči prihvati Salmini ruku svoga prijatelja i pohiti u noć.

Ilić bijaše naslonjen o zid. I stajaše tetubajući. Već bijaše barun daleko odmaknuo, kad se siromah bivši zagorski vlastelin nječemu domisli. Hrapavim kreštavim glasom stane vikati što ga je grlo nosilo: Sal-mi-ni ... hihi ... Sa-l-mi-ni, a onda nastavi sasvim tiho u bradu mumljajući „samo još jednu rieč."

Uzbuni ga gradski stražar koji mu pola zapoviedajućim polak uljudnim glasom reče: mein herr bitte um. die nächtliche Ruhe.

Te rieči otrezniše malko Ilića. Zamoli stražara da ga povede kući, što ovaj rado učini, jer bijaše samo još njekoliko koračaja.

Ne dugo zatim zatvoriše se kućna vrata.Ilić stupaše polagano. Već se je pazikuća davno umjestio natrag u svoju sobu, a Ilić još uvjek nije prošao ni prve stube. Sparina u hodniku djelovà na-nj.

Polegne na stube i pomažući si nogama i rukama puzaše četveronožke polagano poput živine gore u svoju sobu.

Došavši do sobnih vrata padè na tla, kako je bio dug i širok. Dozvana štropotom doleti Ljudmila sva zaplakana i blieda od neprospale noći i pomože dignuti svoga muža.

Bjednica trebala je sama pomoći, da ne padne.

Drhtavica ju tresla po cielom tielu.

Jedva dovuče svoga supruga do kreveta, kad viknu zdvojnim očajnim glasom: sin ... naš sin ...

Ilić legne na krevet obučen. Promumlja ... hm naš sin ... sutra ... sutra ćeš mi o njem ... vidiš da sam pospan.

„„Mrtav ... je ... moj sin mrtav"" plakaše Ljudmila. Ilić medjutim zahrka sladko i usne, ne mareći više za svoju nesretnu suprugu, koja je kleknula na zemlju i plačući stala sklapati ruke ...

Ima časova kad čovjeku otupe sve misli, kad mu jenjaju sva čustva, kad zaboravlja na sve, kad ga ni najveća bol ne može potresti, pa ipak ti časovi niesu sretni, jer čovjek neosjeća sreće, sve okolo njega prazno mu je i pusto, dosadno i neugodno. Takovi trenutci nastaju ili iza prevelikih boli ili prevelike sreće, kad se prenapeti živci umore. Takov ustade drugoga dana Ilić sa svoga kreveta i začu užasnu viest iz ustiju svoje žene, viest, da mu se je sin u Nekaru utopio.

Uredi brzo sa ženom, da ide u Heidelberg na sprovod svoga sina, a pošto je žena drhtala od groznice i vrućice naloži joj da ostane kod kuće. Kako joj je težko i bilo morade jadna žena poslušati.

XXV.

Bijaše jedan od onih dana, o kojih čovjek ne može reći ni da su liepi ni da su ružni. Bečka prašina sljegala se ko obično na jadne grudi, uzvitljavana dugačkom povorkom omnibusa, tramvaja i svakakih drugih kola. Obična bečka vreva jednako se je poput mravlja vrtila amo tamo. Jednoviti štropot i topot umaraše ko uviek slušne organe čovječjega tiela. Riečju ne bijaše ništa ne obična kad je gospodin Ilić ostavljao staru prestolnicu, da podje na odar svoga djeteta.

Sumoran od noćne nespašice, nenaviknut tolikoj mjeri lozina soka još se nije ni pravo otreznio, ni pravo prospavao. Činjaše mu se kao da sanja strašan san. Pognut sam u se progovorio je jedva dvie tri rieči naloživši kočijašu na koji da ga kolodvor odveze. A onda se sjede miran u kola buljeći neprestano u jednu točku, kao da ju hoće svojim pogledom spaliti.

Vozio se odugo vremena, ali on nije ni zapazio, da se dugo vozi. Došavši na kolodvor jedva se osviesti.

Izplati kočijašu što je morao i mehanički kupi kartu do Heidelberga, dočim je sluga za njim nosio mali kovčeg.

Imao je čekati još kakova pol sata. Kao što godj malko prije nije pazio na vrieme tako se isto nije mogao dočekati da tih njekoliko časaka prodje. Brojio je tren za trenom. Podje za čas u gostionu. Naruči čašu piva. Drhćućom rukom pokuša izpiti. Ali mu čaša izpade iz ruke i pade na tle. To ga još više ozlovolji. Ostavivši gostionu podje na peron gdje je šetao gore dole zamišljen igrajući se zlatnim lancem od ure. Po malo ga ostavljaše ona pijanost i sve malo po malo razvijahu se pred njim crne misli.

Sin — njegova radost i nada, njegov Vladimir on da je mogao to učiniti svomu otcu, koji ga je toliko ljubio, toliko milovao.

Pa ipak tko je kriv njegovoj smrti? Tko drugi — on si je sam kriv. Zašto je igrao? zašto ludovao? Kako si je prostro, tako sad spava. Ludo diete spava. Ha ha ha . . . Aj to nije san, kakov san! To je smrt.

Nikad, nikad više neće oživjeti, pa govorili popovi što mu drago. Samo se jednom živi. A taj život kako je završio! Da se je bar ustrielio. Ne, ubio se smrću kakovu samo židovi traže. Ta žid se plaši revolvera pa zato radje skače u vodu. O ludo diete. Zar su Ilići kukavice? Zar jim nisu djedovi krv junačku lievali za domovinu i proti neprijateljem hrvatskoga naroda? Zar nisu bili krajišnici vitezovi bez straha i prikora? A on sin takovih junačina izabra smrt najludju, koju u Beču rabi svaka prevarena sobarica. Tko to veli? . . . Tko drugi? Jà, ja velim Lazar Ilić, krajišnik bivši samostalni sudac kod cesarskog kr. kotarskoga suda. A što veli bankir rentier? Hm, Sto bi rekao? Veli: Živi udobno; a kad ne možeš živjeti umri.

Na kolodvoru sakupilo se medjuto već sila naroda svakakve bagre i pasmine svakakvih odiela i jezika. Vlak je jedan dolazio drugi odlazio. Brzojavno zvonce, koje naviešta dolazak raznih vlakova neprestance je zvonilo. S daleka vidjeo se već sivi dim, koji pokazivaše da će doskora doći u Beč brzi vlak. Samo još mora stići na kolostaj, a onda će krenuti iz Beča odmah drugi u Heidelberg.

Ilić je koracao ko bez glave. Misli mu izvirahu jedna za drugom brzo poput bujice i potopiše mu cielu glavu.

Ubojica, ubojica . . . vikaše mu saviest. Ti si kriv smrti svojega sina. Da si mu poslao novce, ne bi si bio uzeo život. Ali ti si gori od hijene pustio, da padne. Zašto mu nisi poslao novaca? Zašto? Odkud, da ih uzmem? Kći me ubija za novac, papiri mi propadoše, mešetari me gule i tlače. Još za malo pak ne će bogati vlastelin Ilić imati ni kruha. O, o, a što onda? Pa ipak tko je ubojica svoga djeteta? Tko ga je pustio u Heidelberg, tko je ostavio domovinu i otišao u tudjinu i razstepao cieli imetak u Beču, koji su drugi u Zagorju težkom mukom i težkimi žuljevi priskrbili. Tko? Ilić nemogaše na to misliti. Malo da ne poludi. Za njega već nije obstojao sviet. Nije pazio na ništa, — mislio je samo na djecu svoju i na svoju propast. Koracaše brže nepazeći kuda stupa.

Ljudstvo na perronu bijaše vrlo živahno. Jedni se opraštahu sa svojimi milimi i dragimi; drugi razgovarahu o ljepotah prirode, koju će gledati, a bilo je i takovih koji su razpravljali o tom, gdje će po prvi put na putu jesti i što jesti. Bilo je i nježnih mladoženja, koji su se obsipani kitami cvieća sa suzami u očima opraštali od roditelja. Sve bijaše zabavljeno. A sve se prenu kad brzo poput munje uz nagli zvižd doleti brzovlak sipajući paru na sve strane.

Sve se prenu i isti Ilić se prenu. Opazi da je sašao na tračnice. Oko mu zakriesi divlje. Poleti. Užasan uzklik uzvinu se iz tisuće grla:

— Bježte, bježte sa ovih tračnica zar nevidite da ovuda dolazi vlak. Pomoć, pomoć!

Pričini se množtvu, da ih je dotičnik čuo i da sbilja hoće pobjeći. Ali jao bijaše prekasno. Još jednom zaori užasan uzklik ovaj put zdvojniji i očajniji od prvoga.

— Pomoć, pomoć! vikahu ljudi.

— Već je kasno — odgovaraju drugi.

I bijaše kasno. Vlak se još nije imao a tako naglo na ovom mjestu perrona ni mogao zaustaviti. Dohvati čovjeka, koji nije mogao izbjeći. Strovali ga i razmrska. Sa strahom odvrnuše očevidci oči sa užasna prizora. Pa kad je vlak preletio, kad su našli izmrcvareno tielo i sasvim razmrskanu krvavu glavu, ne bi se ni živa duša našla, koja bi mogla nesretnika prepoznati. Istom kad je policajni povjerenik pretražio žepove njegove, nadje mu novčarku s novci i spisi i broj posjetnicâ, na kojih je bilo štampano: Lazar Ilić Rentier — Wien, Wipplingergasse Nro. 6.

XXVI.

Mnogo je godina proteklo iza te katastrofe. Vukolaj je i opet morao njekamo po svojem poslu. Bijaše na kolodvoru. Čudne mu misli izvirahu u malko posjedjeloj glavi. Kadgodj bi prolazio zagrebačkim kolodvorom uviek bi se sjetio svoje prošlosti, svoga puta u Beč i svoga polazka natrag. A baš danas sjećao se toga više no obično. Dok je tako očekivao čas kad mu bude valjalo poći, prihvati ga njetko o rame. On se prenu. Njekako se strese kad je zapazio čovjeka bradata zapuštena, ko-

jemu se vidjaše trag mnogoga glada i većega jada, ali i mnoge strasti i proživljele slasti. Ne vjerovaše svojim očima. Ona nakaza to zapazi.

„Ho ho, sie kennen mich nicht mehr, oho. Da, da čovjek se mienja. Zar ne poznate svoga prijatelja. Baron Salmini. Na službu. Ta valjda se sjećate Bože moj. Natürlich. Nego znate, baš i vas nije starost poštedila. I vas probijaju siedi vlasi. Hehe. Baš me veseli, da vas nadjoh. No pa kako vaša gospodja — zapita barun Vukolaja, koji do sada nije mogao doći do rieči.

Vukolaj se namrgodi, pa odgovori:

„Ja se nisam nikad ženio.“

„„Oh, saperment, tko bi vam rekao, da ste tako pametan. Boga mi pravo ste učinili. O žene, to su vam pravi pravcati stvorovi vražji.““

„A kako je s vašom gospodjom, zapita Vukolaj, kojemu baš nije bio odviše po ćudi čitav razgovor.“

„„Hm, bies bi ju znao kako joj je. Moram priznati. Ne vidjeh je više dvie godine.““

„Kako to, zar putuje?“

„„He, dakako, to jest odputovala je od mene. Ostavila me. Pobjegla s njekakvim častnikom čim je saznala za moju propast.““

„Što ste i vi bili nesretni na toj nesretnoj prokletoj burzi?“

„„I te kako, izgubio sam sve. S početka bijah biesan. Htjedoh se ubiti, poginuti. Kušao sam na sve načine uzet si život.

Ali napokon mi dodija. Čemu da umrem. Ta ja sam još mlad. Imam još volje za život. Molim vas liepo nije li to ludo ubiti se. Zašto? Nije više ni tako moderno. Odlučih ostati živ. Čemu da podadem kakovim romano-

piscem gradnju za roman. Hehehe. Bolje je da sam živ. Baš me veseli da živim.""

Vukolaj ga posprdno pogleda, a onda zapita:

„A što ste sada?"

Barunčić neostade dužan odgovora.

Izbrblja brzo.

„„Dobio sam u Osieku mjesto — — — pak idem liepo tamo.""

Vukolaj se gorko nasmjehnu.

„Dakle ste se vrnuli u Hrvatsku, u tu Hrvatsku! Zar vam više nije pretiesna ta jadna zemlja. Zar vam je opet dobra?" Ovaj put je Salmini ostao dužan odgovora. Zaniemi. Ne rekne ni riečce. U to je zazvonio vlak, a Vukolaj morade otići.

Po putu razmišljavaše mnogo.

Gledao je mučaljiv kroz prozor vagona. Magle obavijahu divni kraj zelenih gora, na kojih se bieljahu poput jaganjaca biele kolibe.

Gledao je i one dvorove i porušene kule junačkih djedova. Gledao na zapuštena imanja hrvatskih vlastela i bogate tvornice i posjede njemačkih doseljenika.

Težka tuga pade mu na srdce.

Sjeti se Mojmira i Ljudmile i mojmirskoga vlastelina. Uzdahnu duboko.

Bože, kako je sve to brzo propalo.

Smrt u svesilju sila najjača nadhrvala je sve — sve. Redom se ruši bogatstvo domovine, a mjesto domaćih sve polako dolazi tudjin za tudjinom. Od cieloga Ljudmilina bogatstva ostade ona sama bez svega. Da ne bijaše njega i njegova brata župnika morala bi poginuti od gladi. Oni joj se smilovaše, tim više, što joj župnik brat bijaše

i zahvalnosti dužan za onih tri sto forinti, kojih mu je dala za njegova boravka u Beču, kad je došao prosit Ilića za zajam.

Odmah iza katastrofe naselila se je Ilićka kao gazdarica u kuću njegova brata. Tako joj bar život bijaše do smrti osjeguran. Jadnica dosta je toga prepatila. Ni trag prijašnje ljepote nije se odsievao na narovanom od tuge čelu, Marljiva ko Marta trajala je svoje dane i očekivala smrt.

Dr. F. D. MARUŠIĆ

Gorocvijet u dolini

Rapsodije, elegije i meditacije.

SPLIT 1926.

POBRATIMU

MILJENKU VIDOVIĆU

POSVEĆUJE

AUKTOR

Dobrodošlica.

Dobro mi došao, čitaoče, u moja sveta skrovišta, u baštu duše moje.

U praskozorje dana, za sutonjenja večeri, nanizao sam ove pjevanije, jadikovke i razmišljaje.

Ovo su rapsodije bijelih zora, elegije sutona i meditacije ljubavi.

To suho zrnje, to ti je slatko grozdje naše gorke zemlje.

Ovdje je nešto malo historije moje duše iz teških godina ognja i krvi, kad me je priroda u tegobam tješila svojim ljepotam; pa su ovo porosice moje suše, neke čudne sladkosti za iskapljene čaše gorčine.

To su ti misteriji duše, detalji ekstaza i fragmenti boli. Ruže zore, i cvijetovi sutona, kult ljubavi i osjećaja, najčišća krv mog srca.

Moje najjače inspiracije bile su za vrijeme užasa i strahovanja po tvrdjavam. Koncepcije bile su onda žive, a meditacije duboke.

Harmonija, melodija i ritam pera ostao mi je iz dobe vedrog idealizma mladosti.

Pišem u stilu osjećaja. Moja je izreka isječena iz uklesanog planinskog govora Svilaje, gdje no lebde širi vidici hrvatski i srbski. To je stil vedrih visina,

bistrih potoka i zelenih livada; rodjen je u časovima velikog mira i duboke pozornosti. Osjetio sam ga u harmoničnom taktu svemirskog srca, u govoru vječnosti. S toga mi je literarno pisanje svetačna služba, u kojoj je književnik veliki svećenik prirode.

Želio sam ostati jasan kao vedri vidici sa visina, kako bi bolje uočio rumenila zore i sjene sutona, i kako bi se mogao radovati i samome suncu kad je na umoru.

More je naš zavičaj, planina je naša domovina. Na visinam otačbina najbistrije govori, pa sam tamo sabrao ovo bijeloga blaga našeg svijeta, ovo bijelog blaga naših starih brda.

Čas je uzvišen, kad se sa dušom zbori, pa su časovi mog nadahnuća bile moje svetačnosti. Činilo mi se, da u moje visoke čardake, ove misli donose ptice mudrosti, koje dolijeću sa posvećenih grana naših maslina, koje rastu na osamljenim i zarobljenim otocima našega mora sinjega.

Većinu ovih slika obradio sam u škice, nijesu dotjerane u tančine. Ovo su impresije jednog časa, arabeske i uresi. Ove moje filigranske niti zlatoveza, to su ti sitni uzorci duše, koralji zanosa, sinfonije ljubavi, medaljoni srca, mozaici života i grimiz kraljevske odore jezika našega. Ti ih, čitaoče, usavrši razmišljaljima svoje duše i kucajima svog srca, pak će ti biti draži boravak u mom vinogradu. Ja želim da ti prija ukusu grožđje mog rukosada kao staro vino, što krijepi u slabostima, jer ovo ti je berba mojih lijeta i jematva moje jeseni.

Naći ćeš kod mene i novih riječi i novog zrnja. Te su riječi nikle same u mom srcu, jer je

ovo jezik roditelja moga, mlijeko majke moje, jezik naroda moga, glas otaca i praotaca, govor stoljetnih predaka. Za to se osjećam slobodan u bašti jezika majčina, pa berem sadim i presadjujem te klice, dok ne iznikne novi glas, nova riječ iz ove zemlje hrvatske i srbske i sazrije na vršku mog pera. Mnogo sam ja tih divnih glasova pobrao i sa usana planinara, gorštaka i poljana, mornara i učenjaka, knjiga i gusala, poslovica i pjesama, na sijelima i gumnim, pri oranju i sijanju, pri razgovoru na krevetu bolesnika i u kolu radosti. Kroz duge sam godine tu svoju ljetinu čuvao. Danas na prvi dan proljeća otvaram svoje hambare da osjetiš sladkost kruha domaće pšenice, koja je sazorila po podvornicam planinskim. Nizinari ne vole planine, neće k orlovima. Dodji, prijatelju, sa mnom, okušaj malo jezika majčina, da vidiš raskošje srpsko i hrvatsko, a to ti je jezik naš, nježan i drag gromovit i sladak; on je odvažan kao srpsko junaštvo, mio kao hrvatska dobrota a nježan kao bosanska sevdalinka, jezik mača i srca, ljubice i hrasta, jezik groma i sunca, izraz kamena i vode. U njemu je zrnje bisera i zrake sunca, popuh lakora i vijavica bure, sipljenje kiše i žubor potoka. Jezik cara Lazara, Marka i Miloša, jezik omiških uskoka, jezik kralja Tomislava i Karadjordja, jezik naših banova Aga i begova. Diplomatski jezik Orienta, Balkana i Bizancije. Jezik kojim govori kralj i prosjak guslar i pjesnik, pastir i naučenjak, vojnik i djevojka, sladka riječ, mili glas naše mile majke. To je odjek naše grude sveti glas našeg sela i seljaka. Eto taj jezik to nam je majka po kojoj smo rodjena braća. Znao je naš Vuk da je u planini naša ljepota. Za pet stotin godina

otačbina nam je bila planina, gdje se mila ijekavština iječi i priječi sjeći sjajne riječi, jer je Vuk dao trijez ii pravorijek da su u brijegovima ljepote srpskijeh i hrvatskijeh pjesama. Nije se smjelo dirati u slatkost našeg samoglasnog raskošja, koje biljiše kao pjev ptice slavuljice. Dubrovačka sloboda slobodarila je ijekavštinom. Primorci iču, Srbijanci i kajkavci eču a planinari Crnogorci, Hercegovci, Bukovica i Velebit iječu. Ijekavsko biserje naših klasičnih slavulja Njeguša, Mažuranića, Martića i našeg guslara mogu se usporediti ljepotom prve knjige svijeta — Sv. Pisma. I kad pored ovog jezika i gorostasne mudrosti narodnog blaga dodju plemenske kukavice da dijele Hrvata od Srbina, rijeku od tla, planinu od zemlje, otok od mora, onda bi ih trebalo rastjerati, jer to nisu glave već šuplje tikve. Prazne tikve plivaju po našim najljepšim površinam, jer čim su praznije tim su grlatije. Šupljine imadu najveći odjek.

Bio sam i zatočen i osamljen pod Lovčenom, jer sam u danima teškim kao liječnik pružio pomoć našoj Srbiji, pa je u beskrajnosti prostora i vremena moja izmučena duša lebdila sa tvrdjave nad morem jadranskim. Gledao sam kako se suše slane vode na kamenju naših obala, pa su ove meditacije plodovi našeg mora, sol naših solana.

Rat, taj teški jad, ranio je i mene. Tu sam ranu liječio suncem i morem mog zavičaja. Iz te rane nikla je sloboda.

Ovo zrnje groždja dozrelo je u danima teškim, a pobrano za vedre časove plemenitih. Ono se sadi

po vinogradima izabranih duša. Njegovo je sjemenje plemenitog ploda. Gdje niču zlobe, ono vene. Cvjeta po visinam medju biljem uzorna roda.

Sunce radja cvijećem, ljepota radja ljepotom. Pa nema lijepe riječi bez lijepe duše, kao ni zanosa bez ljubavi, ni oduševljenja bez istine.

Ima kod nas i toplih izvora, tom se toplinom otepliše sve stranice.

Obradio sam ih vretenima naše svile, rezbarijom naših gusala i bjelovezom naših niti. Ovo su svirale usječene sa grana otačbine.

Moje su melodije odjeknule jekom visokih planina. Svirke moje cvile suzam i pjevaju posmjesima.

Kad je skoro jedna umna ljepotica naše krvi pročitala ova zrnja u rukopisu, reče mi:

— Hvala vam na suzam, koje — sam čitajući isplakala.

Rado bih bio poljubio te oči, jer najmilije su suzne oči, ali ona klikne: — »nè!«

— Ono najljepšega što sam imala, — dala sam vašim stranicama, — najdivnije suze, zrnje mog — bisera, tekućinu mog osjećaja, — kišu ljubavi, jer ste to zrnje — pobrali po granam sumornosti i po — livadam sunca.

Ne mogoste mi dati dragocjenijeg dara — odgovorih — hvala vam na tim suzam. Sačuvati ću ih u svom zlatnom peharu za ovu knjigu, kad u svijet podje.

Ove su stranice čemeri prije oslobodjenja i radosti slobode, domjenci snatrenja i vidokruzi svije-

lih i mutnih obzorja. Ova je knjiga bijeli cvijet moje slasti i crni korjen moje gorčine.

Čitaoče, ne nosi ju medju svjetinu!

Ako se nad ovom knjigom zamisliš, znak je da ti je srce takla. Pusti osjećaj njezinim vodam, one ćete povesti u kamene kolibe zagorske, gdje poezija sirotinje čeka svog umjetnika. Uboštvo našeg kamena je bogato, jer tamo se radjaju graditelji Kosovskih hramova, koji živu i umiru nepoznati kao njihovi kipovi, koji ostaju zamišljeni ali neizradjeni u ovim planinam, stoga što im ne dostaje kruha svagdanjega, jer iz kamena ne niče pšenica. Njihova duša sanja slatki sanak besmrtnosti, koji se gubi u sumrak, kad ovce idu na počinak i kad sa petropoljskih brežuljaka odjekuju poslijednje molitve dana.

Jednom u životu treba zasaditi cvijet, da zemlja koja te je rodila, oćuti tvoju ruku u njezinim njedrima; jer majka daje i prima, ona žive od topline. I ako te je slučaj stvorio nesretnim, ti ćeš biti sretan tim tvojim sadom. Eto s toga zasadih i ja svojom desnicom rukom ovaj gorocvijet u dolini, pa ga čuvam batinom u ruci, braneći ga od zvjeradi ljudske i životinjske, da ga puste da u predjelima i krajevima naše zemlje, mirno raste i uzraste do visinâ istine i ljepote.

Svakog se dana sastajem sa besmrtnicima, svakog sam dana u školi velikih umjetnika, pijem ravno sa izvora njihovih bistrih voda, pa želim tako da napojim i opojim naše žednike i razonodim naše umornike.

Bio sam mučen u kući mučenika, ali sve je dobro prošlo; otačbina je oslobodjena. I to će oslobodjenje da vam govori kroz ove stranice.

Sad mi još ostaje boriti se u slobodnoj otačbini proti lupežu, koji mi je na čas odnio moje crvene vrleti. Na tim visinam sam punih dvadeset godina savijao svoju budućnost. Razvalio mi ju je nametnik, probisvijet i službenik krvnika. Predao sam ga pravdi naše zemlje i sudu otačbine. Svi pošteni čekaju sa mnom sudbinu tog krivca. U toj pravdi čekam svoju utjehu.

U ovoj kolibi svojoj pjevam svoje žalosti i svoje radosti i zorom čekam na kućnim vratima sunce, da mi rascvate murtilu, moj list zeleni, miris mog pendžara visokog.

Oni koji nas vole i koji nas ne vole, ulaze k nama, kad sa ulice čuju našu pjesmu, da nam odnesu malo naše radosti. Pane li suza po našim odajam, bježe od nas, jer je radost kao vino, novac i mladost, svakomu draga, i jagme se za njom kao za zlatom. Ne znadu, ubogi, da u bolima ima biserja čišćeg od jabuke rumene. Kad od nas bježe iz koristoljublja, sretni smo u našoj samoći.

Ljudi znadu biti maleni kao mravi i tko ih pozna, žali njihovo ništavilo. Za to sam uvjek sâm na suncu i pod oblacim, jer bi mi ljudi odnjeli i bogatstvo duše, da mogu.

Mene ne mogu ni radosti da uzdignu, ni boli da poniže. I u nizinam mogu da strše duševne vedrine; s toga je i moj gorocvijet u dolini, i malo ih je, koji ga vide, jer teške su stepenice do čardakà, u komu je skriveno moje blago. Stekao sam ga godinama moje sumorne umjetnosti, a smjestio u skrovišta duše, koja je bila ogradjena ogradam bodljikavih žica, da nepri-

jatelj tamo ne udje. Evo ti, čitaoče... čitaj. Ovo su ti svanuća mojih najvedrijih jutara i sutoni mojih noći; ovo su ti biserja mojih dubina, ovo ti je srce moje iz njedara.

Naše je narodno blago puno harmonije i ljepote. Toliko je u njemu čara, da je prozna poezija njegova sladja od versa. Pa ako tim blagom pospete religiju vašeg srca, ljepotu zavičaja i ekstazu duše, oćutit ćete klasični akord iz vaših zamišljaja.

Plemenitost, dobrota, humanost i ljepota treba da se odjevaju odoram kraljevskim. Duševna bogatstva ljube raskošnu umjetnost riječi i stila. Nastojao sam da se toga držim. Koliko sam u tomu uspio, kazati će mi tvoj osječaj, moj čitaoče!

Ako ovdje nadjete i litanije čemera nesretnog srca ljudskog, ne tužite se na me, život je tomu kriv. I ja sam poput onog besmrtnika u životu našao »pored paklenih strahota i rajskih ljepota«, pa ne zaboravite, da pored gorčine, ima tamo i rujnih zora, lijepog sunca i vedrih dana. Ne zaboravite da je cvijeće raskošno, vino sladko, a žene drage. Ako ti je draga lijepa štatua mrtvog kamena, kako ti neće biti drag bistri pogled živog oka. Pa ako te to oko i do krvi ubode, plakati ćeš od milinja i te će ti suze biti drage kao majka djetetu, koje tepa: »Majka mi je draga, sisu mi je dala«.

Ovo su fragmenti cjeline, kapiteli velikog hrama, koga bi otačbini trebala da zidje lijepa knjiga i umjetnost, kako bi sve bratske disonance postale harmonične u sladkoj sonati ljepote. Pravo srce ljudsko može biti burno, ognjevito i rasplamsano, ali ono mora

da bude harmonično sa mirisom ruža, šapatom potoka i valovima mora svog kraja; ono mora da vapi Boga, ljubav, ljepotu, samilost i dobrotu, kao slavulj kad u suton pjesmom vapi svoje gnjezdo. Tko zna da reče sladjih riječi od srca? Ono jedino poznaje beskonačnu ljepotu ljubavi, ono jedino razumi ružin miris, slavuljevu pjesmu i svoju sudbinu. Nadošla je doba u kojoj trebamo puno ćustva, a osjećaj je moja snaga, pa se nadam da vam neće biti na odmet, jer ono vodi u predjele mira i dobrote. Ovo vam je povjest moga srca, u kome ćete naći i koju kap svoje vlastite krvi.

U ovim mojim sinfonijama odjeknule su misaone sladke jer umna misao bez srca je oganj bez topline, ono što drugi traže u mudrosti, ja sam u srcu našao. Ovo su stare ljepote u novom ruhu.

Rastvorio sam prozore mojim odajam i pustio sam sunce da k meni slobodno ulazi, za to su sve ove stranice pune svijetla. Ovo su vam rapsodije ljubavi, njezina sunca i njezini oblaci. Knjiga voda i zrnja, knjiga suza i granata, skrbi i šrapnela, knjiga uzdisaja i posmjeha, knjiga vedrine i kiše. Libar ruža i leptira. Oblaci oluja i dimovi pušaka. Napisao sam ju u društvu moje sjete i radosti, za sjaja sunčeva i plača mjesečeva, u trenu straha i u času odvažnosti. Ovo su stepenice mojih osjećaja, stupnjevi duše, ljetne i jesenske planinske samoće, kad je atmosfera ili čista ili puna teških oblaka, koji vise na nebu kao golemo kamenje, i hoće da panu i unište naše sladke vinograde pa ako još unište i to, neće nam ostati nego kamen na kamenu i puste samoće.

Po pustaram današnjeg egoizma i u nesretnim ljudskim zlobam toliko je leda, da je našoj zapuštenoj knjizi potrebno malo više topline, kako bi smo lakše našli puteve, koji vode u dvore ljubavi. Tko bi zimi užižao vatru, kad ne bi znao da će se ogrijati. Tko će da se lati knjige bez topline. Kako su divni oblaci na nebu kad ih sunce bojadiše, a kakovi su kad panu na zemlju? Svagdje je u prirodi osjećaja, kao da ga ima i u onog potoka, koji natapa ljubice po livadam. Kad se iz takovih livada povratimo u otačbinu, obući ćemo se u grimiz kao kraljevi, bogati srcem i mudrošću. Besmrtnici ljudskog uma naučiše nas da je osjećaj zvijezda razuma, i da je toplina srca dragocjenija od topline sunca. Kad se ta blaga povrate našoj zemlji Dalmaciji, zidati ćemo nove katedrale, u kojima će pjesnici biti veliki svećenici. Samo čista umjetnost može da rasčisti našu atmosferu od parasita površnosti; samo ona može da odkrije tajne prošlosti i naše lijepe slave.

Kod nas ne treba tražiti sunca, nema oblakâ koji bi ga sakriti mogli. Ima ga kod nas svagdje, naći ćete ga na nebu i na zemlji, na triforam i bahustradam, na portalima i štatuam, na gotičkim prozorima i stupovima, na kipovima i zvonicima, u nadpisima po pragovima starih kuća i po pločam grobova, svuda žive stara misao i dobro srce. Još i danas na tom kamenju sjaje sunce, koje je sjalo pred dvije hiljade godina, i zeleni se od stoljetne starosti uklesano lišće na urešenom kamenju. Jedino po dvorima umjetnosti se ne umire, tamo živu sfinge čitave mileniuma; one su bez spola i dobe, hladne kao vječnost i nerazumljive kao misteriji života i smrti. One su spomenici naših naj-

mutnijih vremena, i zato su nam tako zagonetne. Sve mi to imamo u našoj zemlji, koja je bila okradena i zarobljena, pa slobodna i darivana. U njoj je bilo borbe vjekova, rasâ i religija.

O Dalmacijo, Dalmacijo, sunčana zemljo, domovino klasična, umjetnička riznico svih vjekova. Tvoje crkve nam još i danas govore, da si ti čuvarica ljepote. Tvoje katedrale su mistični govor davnih pokojnih vremena. Tegobe naših dana nalaze zdravlja u tvojoj prošlosti i u tvojoj slavi. U tebi nalazi utjehe dijete tvoje, sin grude tvoje krvave, sin sunca tvoga. A ti ponosna pokažuješ svoje kamenje i veliš: iz ovog tvrdog kamena, niče tvrdoća moje djece.

I tako nam stojiš tu na udaru valova povjesti, kao straža našeg sinjeg mora, ti hridino pusta, Kraljevino naša! Ti si most medju Orientom i Evropom, ti si ključ zemlje naše. Rodjena si u svjetlosti svih boja i svih uresa. Sunce ti je otac a kamen ti je majka, i za to si ti naš kamen mudrosti. More ti je kolijevka a ljepota ti je sestra.

Blagoslovljena zemljo, roditeljico životnog ukusa. Slušam šapat tvojih davnina i ćutim miris tvojih trava, sretna majko, koja živeš u srcu svojih sinova, oni te tako odnesoše preko dalekih mora i Oceana, preko kordiljera i braziljanskih prašuma. Koga si rodila toga si majčinstvom zarobila i srce mu otela i za to si nam danas duša otačbine. Tebe ne može da ljubi, tko nije za te trpio. Ti si bila zemlja patnje i dom gorčine, danas si zemlja radosti i otačbina sreće. Tvoja je klasičnost naučila sinove tvoje, da ljube umjetnost. U poganskom hramu Jupitrovu na Peristilu čuje se i danas kucati kršćansko srce. Velika

prošlost ostavila ti je ugled. Otmenost je odlika odabranika, koji su gostovali na trpezama bogova, i hodali putevima ljepote da nadju *istinu.*

* * *

Živem visoko, daleko od svijeta. Moje su vode protekle, teško će više iz moje zime svanuti kakovo proljeće, jer je sve moje granje prelomljeno i sasječeno za ogrijev. Nemam više živog drveta, na kome bi mi pupi propupili. Imao sam jedan jedini hrast, i njega mi je skoro lupež povalio.

Ovo su moje posljednje zore, a nakon sutona čekaju me noći, koje nikad ne sviću. I onda ću u jednoj od tih noći, kao sutonski posljednji tračak sunca zaspati umoran, da se u srcu svog djeteta, sutra jutrom probudim mlad, kao novi dan.

Dobro mi došao, čitaoče, u moja sveta skrovišta, u baštu duše moje! Sretan ti bio prolazak kroz puteve moje samoće! 1925.

Gorocvijet u dolini.

Ljubav je melodična pjesma ljudske sreće, to je prvi poljubac sunca, najtoplije ognjište naše doline.

Iz riječnika srca izbirem riječi, da Vam duši progovorim. Ovo je moja molitva u pjesmi, jer dobra riječ i zlatna vrata otvara, a vino pije se iz zlatnih pehara.

Ljepota dobrota i pravednost je sol ljubavne mudrosti. Tamo želim da podjemo u ovim ledenim zimskim večerima, da se ogrijemo, i da Vam tamo budem glasnikom dobrih srećâ. Sa sobom sam poveo lijepe misli, svoje dobre prijatelje, da Vam pruže ruku, kad budete htjeli uzlaziti iz naših dolina. Prostrite im meku posteljicu u Vašem srcu, da Vas ugriju.

Ovo su moje vojne, sveti rat, potjera za dobrom u ovom darmaru zla. Tko bude osvojen neće biti podanik već drug, brat moje duše. Mi ćemo skupa u život, osnovat ćemo sveti red ljubavi, dijeliti ćemo naša duševna imanja, biti ćemo komunisti sreće, dobrotvori patnika i liječnici stradnja. Sveta su zvona ove religije već davno rastopljena za zloće, treba saliti nova zvona za nove zore. Iz tih glasova svanuti će naše otmeno proljeće.

Kad vidite zarudak cvijeta, sjetite se da se zemlja budi, pa treba da se i mi probudimo na cvjetanje i miris života.

Danas nemam vode, vrči su mi prazni, a Vi ste došli žedni, napojte se radosti da i ja ne žedjam s Vami, pa ćemo se skupa lakše provući kroz oblake i suncu stići. Gdje su tegobe tamo treba ljubavi.

Ta ljubav Vam je gorocvijet u dolini, koji drži orla u gnjezdu, slavulja u bašti, bujicu u potoku, srce u prsima i savjest u duši.

Gorocvijet plameni, što je pao sa visina, neka vam u srcu nikne, tamo je njegova bašta. Gorocvijet crveni je cvjetanje srca, zarudak ljubavi, pronicanje mira u otačbini bratovoj.

Gorocvijet plameni, gorocvijet livade proklijao je iz zrna sjemena, koga je vjetar sanio sa visina planinskih u našu lijepu dolinu. Gojite ga vašim dobrim srcem radi ljubavi majčine, jer život je u nizinam lijep, ako vam je duša sa visina.

Gorocvijet u dolini je maslina uskrsna i jela božićna, to je cvijeće sa naših dobara. To je loza-života i list sreće.

Cvijet ognja i vatra sunca, to vam je crveni mak, ponosan u purpuru kao David kralj; divite mu se, ne gazite ga, jer bijelo je njegovo mlijeko, al' gorak je njegov sok, a gorke su kapi svakog lijeka. Neka ga oko gleda a srce voli. Otrovan je njegov napoj, samo simbol je njegov svet, jer u njemu je plamen života, i svetinja sunca, stoga ga postavih na vrata mog vinograda, na prag moje knjige.

Ako si gospodar istine, ti si velik, sinko, rekao je mudrac. Istina i dobrota su grozdovi iz plemenitih vinogradâ, iz kojih se pravi vino ljubavi, i tko toga vina nije okusio, ne poznaje ljepote života. Treba opet krstiti novog čovjeka vodom ljubavi. Ali više nema te vode. Prestao je ljetos dažd božji. Zatvoreni su vrutci nebeski. Ovo je rasap naše doline. Ali kad se vrate lijepe istine i kad stignu naše dobre misli, doći će kiše, procvastiće naša dolina balsamom zdravlja, gorocvjetom ljubavi.

Tko ide kroz život veseo i nosi zastavu srca, pozdravite ga kamo god prodje, poklonite mu se, odkrivajte pred njim vaše glave, to je željeni sin nove dobe, vi ćete ga lako upoznati jer je lijepa misao vidljiva u čovječjem oku, kao bijeli cvijet na zelenoj livadi. Kad mu se približite, život će vam biti sladak kao jabuke u voćnjacima naših ravnica.

Mi ne možemo sačiniti lijepih misli bez ljubavi, jer misli su uresi srca, one su glasovi osjećaja, uzdah nečega što sve u prirodi stvara. A to nešto je ljubav, svemoćna poezija života. Vi ste se često divili ljubavi leptira u čaškama cvijeta, ljubavi ptica na granam stabala, ali nikad niste mislili na ljubav zmijâ, škorpiona i pauka. I najogavnije stvorenje poznaje tu ljepotu. I kao što bašta ne vrijedi bez cvijeta, tako život ne vrijedi bez poezije. A ljubav je poezija i radost, dar nebeski, milost u dolinam patnje, najljepši cvijet mučnog života. Danas najviše trebamo tih plemenitih mirisa, da se uduši zadah dima koji nas dnevno davi, jer Ljubav je jedini motiv sreće u simfoniji života.

Kad se u tegobam naših dana, prenesemo dušom u carstvo misli, u vedrinu našeg unutarnjeg carstva, tamo nalazimo perivoje pune radosti i tako okrijepljeni dragim sancima zavolimo život i prkosimo njegovim olujam. Tko ne vodi razgovore sa svojom dušom, tomu je život teret, pusti teret, koga želi čim prije da položi u crnu zemlju.

Religija je puna misaonog čara, religija je škola razgovora s dušom, nauka za odgoj srca. Dobrota i oproštenje, samilost i ljubav, nježnost i čestitost, to su sladke voćke na stablu vjere. Za kreposti duše podignuti su otari u crkvi Kristovoj.

Osjećaj naših roditelja, odgojio nas je ljubavlju, treba taj dug povratiti. Ljubav nije za držanje, ona je za razdavanje. Koliko bi ljepši bio život, da svak uzvraća dobra koja je primio!

Svi organi ljudskog života barem u snu opočivaju, samo srce vječno radi. Ono kuca kroz cijeli naš život, ono kuca prije rodjenja, a često i poslije smrti. Nemojte da vam srce utaman kuca.

Ljubav je nježnost i odvažnost, osjećaj i snaga, ona vodi čovjeka u tajne riznice srca, da mu pripravi neočekivane radosti. I on tamo nalazi nešto što nije znao da ima, nalazi atmosferu onih svjetova, o kojima govori religija da nas čekaju poslije smrti. U ljubavi vidimo tragove raja na zemlji. Crninu života možeš rasvjetliti vedrinom duše, mržnju možeš pobjediti ljubavlju; a mržnja je ogavna u blizini ljubavi, kao što je korov ogavan pored ruže, mržnja kvari tvoje srce kao pokvarena hrana što kvari tvoj želudac. Ali mi smo zamjenili lijepo sa ružnim, crno sa bijelim, vjeru sa bezvjerjem, dobrotu sa zloćom ljubav sa mr-

žnjom, i za to je danas življenje teško. Samo nauka ljubavi može nam povratiti naša izgubljena dobra.

Naš narod veli da su kratki putevi laži, a oko naše vidi, kako su beskonačni drumovi istine, koji vode do zvijezda i preko zvijezda.

Svaka biljka klije iz zemlje, majke naše, svaki cvijet cvate iz korjena istine; ali svaka riječ ljudska nije rodjena u dvorima istine; u zlobnika radja ju laž, a laž je oblak, koga sunce istine raspršì svojom toplinom i čistoćom. Istina radja vedrinu a laž je klica zloće i tegoba naše doline, koja vodi na poljane zla.

Nema ljepše ljepote do očiju iz kojih blista istina. U komoram srca, gdje stoluje mržnja neće ljubav da udje. Ljubav je ures kao cvijet, a cvijeće polažemo u vodu u umjetničkoj vazi. Korov drača i kopriva ne spadaju u bilje uresa. Kopriva žeže a ruža miriši. Za srce su plemenitost a niskosti su za nemani. Zašto si tužan, kad je nebo naoblačeno? Za to, što je sunce ljepše od tame. Za što si veseo kad što dobra učiniš? Za to što je dobro duševna hrana. I to veselje uljepšava tvoje lice.

Tko žive od plemenitosti, gleda visoko. I u nizinam ti je duša visoko, ako slijediš više zakone i harmoniju svemira.

Lijep je naš život u novoj otačbini, ali još nevidimo odakle nam sunce sviće, još se nisu viši zakoni na nas spustili.

Zenico oka moga, gledaj daleko, tamo su istine, u našem su grmlju laži, naša su gnjezda na praznim granam, naša su stabla izgubila lišće, čekamo proljeće.

Istina je jednostavna i lijepa, vedra i naravna kao vode i obzorja. **Laž je krabulja i razbojnica istine**, kukavica koja otima tudje gnjezdo, drača i korov nesretnog čovjeka, pijanica, propalica i bludnica poštenja.

I ako vam je istina kadkada nemila, ona je gorki lijek za porušeno duševno zdravlje, a kad vam laž laska svojom sladkošću truje vas do uništenja.

Istina je majka mudrosti i sestra plemenitosti; laž je otac zloće, krvnik ljudske sreće. Istina je zdravlje, laž je bolest, crna kužna bolest pokvarenog srca ljudskoga. Istina je čvrsta kô željezo laž je kaljuža. Po istini našim srcem teku vode ljubavi i pravdė. Laž muti čistoću duše, i za to je čovjek toliko nesretan, jer su ptice istine odletile sa njegovog obzorja, a kukavica ja sanila svoja jaja u njihova napuštena gnjezda.

Žene i ljudi, koji živu u lažima gube ljepotu lica i sjaj svojih lijepih očiju. Ne vide ljepotu ruže, niti osjećaju miris ljubice, oni ljube parfeme, lažni surogat božjeg cvijeta, koji raste u polju. Osjećati istinu može samo onaj, koji osjeća miris cvijeta, žamor potoka, pjev slavulja i toplinu sunca. Tko žive vječno opasan zidovima kuće žive u laži, samo priroda i njezine ljepote vječne su istine. Svjetlosti dana su istine, a laži su tminari, slijepi miši dubokih crnih noći. A prava kćerka istine je ljubav vedra i čista. Laž je kao mržnja otrovna biljka, koja truje život i zastire sunce; s toga su lažljivci blijedi kao biljke koje cvatu u prostorijama, gdje je svjetlosti i toplini zabranjen pristup.

Oblačimo s toga grimizne odore istine, one su bogatstva naše duše, sjaj našeg pogleda i ljepote našeg lica. Savjest goni stidom laž na licu, jagodice pocrvene, savjest odkriva smetenošću da ti je ušao lupež u pošteno srce, naša nas krv izdaje, naša duša utiskuje žig sramote našem licu radi laži.

Laž nosi breme starosti, dok blistavilo istine pomladjuje starca, uljepšava mladost i duša se otvara kao ružina latica na svijetlu dana. Ja ljubim svoje brige, jer su one gorke istine moga života, pa volim žalost istine nego li radost laži. I ja se bavim svojim brigam i medju njima tražim sreću i neću da sebe varam lažju, koja će mi oteti nadu, posljednju utjehu moje gorčine.

Istina je kao pravda lijepa i gorka, dobra i okrutna, s toga sadimo dobrotu i plemenitost da glasovi istine i pravednosti, budu glasnici naših sreća. Nekidan sam u našem gradu susreo okrutnost istine i težinu pravde, koja je tištila jednog nesretnog mladića. Obečastio nevino djevojče i zapustio je sa plodom njihove ljubavi. Ona je pred odlaskom u smrt strijeljala u njegove grudi. Promašila je njega ali nije sebe. Ona sada leži u zemlji mirna, a on živе u nemiru. Istina je uzela njezino oružje i strahovito ga progoni. Njezina smrt je daleko ljepša od njegove života. Istina ga muči i kolje, njegovo je umiranje okrutno, jer je istina kao pravda lijepa i gorka. Istina je podigla revoluciju u njegovoj duši i on se sâm davi kao škorpion. Savjest je strahovita zmija koja truje život gorim otrovom od smrti. Istina ima svoga strogog sudiju u srcu ljudskom. Eto to je naš gorocvijet u dolini oganj duše, koji drži ravnotežu dobra i zla. Go-

rocvijet poštenog srca je neumoljiv, jer on vodi krivca da po noći kao lupež na groblju pod križom svoje žrtve moli smilovanja i oproštenja. Stoga krvnici kliču: »ubijte vašu savjest i postignuti ćete veliku moć«. — Ali tko će da ubije savjest? Ali tko će da utrne sunce i presuši Oceane. To je borba medju gorocvijetom dobra i trnom zla.

Istina i pravednost imadu kod nas velikog posla, jer bez njih ljubavi nema, a ljubav je najbistriji izvor duševnog života. Odbacimo mačeve sa naših pojasa i resimo se maslinovim granam kao vijernici Kristovi na dan nedjelje Cvjetne. Mač siječe i prolijeva krv ljubavi, a maslina je grana proljeća, koga čekamo. Nigdje nije ljubav potrebna kao u našim dvorima. Puste rane uvrijedjenog bratstva mogu zacjeliti samo melemom mira i dodirom ruke pune ljubavi. Potrebna nam je toplina majčinih njedara u ovim danima zaoštrenih mačeva. Cvijeće je oružje ljubavi.

Mi smo danas na sred mosta dobra i zla, na tvrdjavi rata i mira, na raskršću života i smrti. Nikad nije ljubav naše otačbine bila u većem strahu do danas, jer mi smo sami rasipnici naših sreća. Mržnje su rušitelji domaćih ognjišta a ljubavi su graditelji palača, orači njiva i kopači podvornica. Ni stada ovaca u planinam ne mogu se napâsti, ako im čobanska ljubav ne nadje sladke proplanke paši i svježe izvore napoju.

Pakost i mržnja ruši, što je krv stvorila. Zle misli uspjevaju lakše nego li dobre. Kukolj cvijeta i gdje ga ne siješ. Ljubav istina i pravednost imadu kod nas velikog posla.

Ako te neharnost ujede za srce, ne tuži se, ne zaplači. Neharnost je najdragocjenija nagrada, jer su tim tvoja dobra postavljena na rasplod; dobro se dobrim plaća, a neharnost tvom dobru podvostručuje cijenu.

Ako gladnom nemaš dati kruha, pruži mu ruku. Plačnomu pruži rubac pa čuvaj te suze, jer njegovim suzam zbrisati ćeš brige svog čela.

Svaki mora da se boji svog udesa kao zmije, pa ako te je zločinac unesrećio, on će biti kažnjen i bez tvoje tužbe, jer sve što se dogadja, zapisuje se u knjigam dobra i zla, i ti se zapisi nose u očima i na čelu.

Tko ne naplaćuje stečena dobra, on se zadužuje. Ljudi misle da im sreća besplatno dolazi, pa skupo plaćaju. varke i laži.

U svojoj osami osjećam veliko društvo kad mislim na ljubav, to je cvijet moje doline i čaša moje samoće. Prava je ljubav sakrivena kao dragocjene rude i samo kopanjem možeš je odkriti. I kad se sa čardaka spuštam u nizine zemaljske, moj planinski cvijet počme da me miri. Taj gorocvijet moje doline je žena, njezine su misli lijepe kao njezino oko, njezine grudi su bjeličaste kao bijeli karanfil u vrtu, njezine usne crvene kao mak, bjelja je od snijega, rumenija od ruže; bijeli zubi, bijele ruke, a lice kao gorski lijer u dolini. Za to je ljubav sladji napoj od vina. I zdravlje je djelo ljubavi. Majčino mlijeko sadržaje sve sastavine života i hranu opstanka. Ljubav je atmosfera srca. Za to, kad nas žena ostavlja i misao nas ostavlja. Duša želi drugovanja. Kad su nam odaje prazne,

misao je pusta. Bez topline nema cvjetanja. Bez struje nema svjetlosti, bez žene nema života. Ljubav mi utiskuje pero da piše i srce da kuca. Slabi smo kao djeca, kad ne pijemo iz čaše radosti. U njihovom glasu su zvona, koja nas zovu na posao, jer njihove oči radjaju lijepe misli, a njihove grudi skladaju sinfoniju osjećaja.

Ako smo sami na poslu, djela su nam teška. Ženo, ženo, ti si ona, koja nosiš vazu cvijeća na moj stô, ti si ona koja nosiš radost. Ti unašaš drvlja u moje odaje, da mi se ugrije peć, s toga mi je uza te tako toplo, pa te nikad ne ostavljam. Tvojom se toplinom grijem, tvojim se cvijećem kitim. I ovo je perje sa tvojih krila, draga ženo, pjesmo života moga. Tvoji golubovi guču, tvoji pjevci pjevaju, tvoji pendžeri cvatu. Tvoj se glasovir veseli i plače, čavrlja i buni, moli se i tuguje govoreći jezikom sladke harmonije ljubavi. U tebi su svi moji izvori, samo ti znaš dirati kajde moje radosti. Ja uzimam to blago, pa ga nosim, da š njime pospem umjetnost srca. Na suncu tvojih oči sazrijeva moje voće, s toga je tako sladko, pa sam ti za to veseo i zdrav. I kad se resiš kao paunica, ja gledam samo tvoje oko i tvoje grudi i pijem sladkog napoja iz riznice tvoje ljepote, jer su tvoje misli lijepe kao oko tvoje.

Čim uvene cvijet, mi ga odbacujemo; netom ode mladost, ljubav bježi. I gorski lijer i gorocvijet u dolini je ljubitelj mladosti, kalež slasti, vodovod ljubavi, ribnjak sreće, svanuće zore, vrelo radosti, jezero planinsko, riznica perla, potok vrući, njiva gospodnja, ulje svjetiljke, krasote doline, jabuka sladkosti i bajam gorčine.

Djeca su nam draga, jer je djetinji veliki posao radovanje. Tek su došli u život, hoće sve da vide, jer treba da nauče da oganj pali i grije, da je more modro i slano, da je nebo daleko a kamen tvrd, i da je treba da se njihov otac poti za njihov kruh... i kad doznadu sve, nije im život više zanimiv, jer su iluzije najsladje jabuke našega vrta. Dijete je čedo prirode i dok je ono pod uplivom svoje bezazlenosti, drago ti je kao janje proljetno. Čim u to dijete udje čovjek, nema više onog čara; djetinstvo je drago jer ne poznaje ljudskog zla. U djetinstvu je naš kult dobrote i radosti, pa netom se dijete popne stepenicama sladke mladosti, na prijestolje gorkog života, njegova se mila bezazlenost gubi, izčezavaju latice djetinjeg cvjetanja a niču zelene grane teških briga, koje nas danomice lome i savijaju k zemlji.

Kultura nas drži visoko jer misli su povrh svih visina. Dobre misli ulaze u praznine kao voda. Sve na svijetu je u nizinam. I pusto more je u dolinam. U nizinam su svi ljudi, pa i oni koji se zvijezdam penju. Doline su za pšenicu i kruh, visine su gorskom cvijeću namijenjene, ali vjetar života razbacuje sjemenje visina u doline, gdje taj čovjek kržljavo cvjeta posut rosnom suzom života.

Pijmo čašu radosti kad nas dopane red, jer bol dolazi i bez reda. Na stablu života sazrijevaju divlje kruške radosti i zrele padaju na zemlju a da ih čovjek i ne opazi. A kad to voće radosti opane, ostaje golo trnje koje bode. Blizu svih sreća ima puno drača.

Najljepši časovi života bježe ne opaženi, krila sreće stalno su te nekad takla, ali ti to nijesi primje-

tio. Sunce te je obasjalo, ti si bio zaposlen, pa ga tvoje oči uočile nijesu.

Nitko ne može da opazi čas kad ruža procvate, jer ona cvjeta nevidljivo, kao sreća što hoda nečujno i tiho; njezina svila ne šušti, pa nijesi čuo kad te je takla i pustio si ju da ode, a sad ju vječno vapiš i zoveš, i zvati ćeš ju utaman dok ona ne dozove tebe da dodješ na sastanak vječnoti.

Sinoć je jedna ptičica progonjena grmljavinom i olujom zakucala na naš rasvjetljeni prozor, da udje k nami. Mačka nas je upozorila prva na tog malenog gosta. Obljetala je po vanjskom staklu, udarala krilašcima i životom da prodre kroz razsvjetljeno staklo, pa da k nami udje.

— To je sreća, pomislim, koja nas traži. Prsi su joj bile crvene a oči velike.

Htjedoh da joj otvorim, ali sreća je strašljiva, pa kad me je ta ptica opazila, prestrašila se i pobjegla za uvijek.

Vedre svjetlosti uma blistaju kad su u službi osjećaja. Čista sunca griju kad nema oblaka. Zvijezde sjaju u tihim noćima, pjevci pjevaju u vedrim jutrima, za to mrzim tužne dane kao hrdjave ljude, jer suze u očima zamagljuju bistro vidjenje. Tražimo samo dobre ljude i dobre misli, jer se time osnivaju zadužbine ljubavi i samostani osjećaja. Dobri ljudi i dobre misli su izabranici života i sol zemlje. Dobri ljudi su naše radosti a dobre misli su snažne kao slapovi vodopada. Jaka misao stvara čudesa kao jaka mišica, ona može da prenese bremena i da kopa zemlju, ona

je poluga rada i fizične snage. Misao odterećuje trud, ublažuje rad, osnažuje ruku i pomaže k uspjehu i cilju. Te misli radilice su kao pčele i mravi, izgledaju malene i nevidljive a one su gorostasne i neizmjerne. Bez njih se ne bi plovili Oceani, jer one su uzde mišicam i sile duše. Bez njih se ne bi letila obzorja niti bi bilo razgovora preko svjetova.

Misli su vladarice svijeta i radnice života, one bi morale biti najskuplje, dok su danas roditelji velikih misli najveća sirotinja, jedva im je plaćen crni kruh njihovog crnog dana. Kad bogate misli budu bogato plaćene i kad budu gospodarile svijetom, naši će vrtovi biti bogatiji a njive plodnije.

Nad dubodolinam planinskim podigoh svoje bijele čardake za poglede široke i misli visoke. Tamo su moje kule, moji gornji dvori, visoke zgrade mog duševnog boravka, kud prolaze bijeli orlovi, koji vode oblake. Misao je čuvar mojih visina, ptica mog čardaka. Tamo se sa suncem govori, pa je to dvor radosti, konačište umovanja, zborište duše i bostanište srca.

Pa i ako živem u plačevnim dolinam ljudskim, uzdigao sam se nad razdolja i dubovaline čovjekove, da saberem svjetlosti naših sunaca za ove tame, tmine i tmuše, što nas okružuju.

Na svečanom polju mira i ljubavi dočekala je otačbina svoj dan. Danas je u cvatu gorocvjeće naše doline. Sunce je svladalo oblake, svjetlost bila je jača. Braća su u zagrljaju mira. Pobjedilo je sunce. »Listaj goro, u dolini sreće, kukaj kukavice na drvetu zlobe«.

Koliko li je ljepote u trnovu cvijetu, koliko li je sunčane krvi u gorućem maku, što cvjeta medju klasjem našega kruha. Do zrnja pšenice cvate loza, majka našega vina. Tu raste kruh i vino. To je pehar zemlje, trpeza našeg blagovanja, na komu zori vino radosti i kruh života.

Kad bude jamatva i berba biti će u našim podvornicam svega za gladne i žedne, jer je naše gorocvijeće u dolinam zaštićeno klasjem kruha božjeg.

Kruh je svagdanji za blagovanje a gorocvijet za gledanje. Kad smo nasićeni, to nas gledanje uspravlja da dignemo čelo i da vidimo, da su putovi naporni najljepši uzlazak. Uzbrdica te diže visinam, od kuda su vidici daleki. To su ciljevi naših nizina. Rodjeni smo nisko, da čeznemo visoko. Bregovi nam zastiru sunce, uzdižimo se da ga ugledamo ... Kod nas ima visokih planina ...

Vidjeti istinu uvijek je bio cilj plemenitih nizina. Ravna su polja za oranje kruha pšeničnoga, visine su boravci duše.

Kad se umorimo u nizinam, naći ćemo opočitka u visinam. Nizine su prolazne, visine su vječne.

Tamo u zavičaju gorocvijeta visokog naći ćemo brata rodjenog. Sunce je svladalo oblake, jer je svjetlost bila jača. Braća su u zagrljaju mira. Pobjedilo je sunce.

»Listaj goro, kukaj kukavice«!

1925.

Čovještvo.

Čovještvo je vedra misao, koja dolazi u naše dvore, da pokuca na naša srca. Pozvana je k nama, da osnuje sveti red ljubavi, da dijeli duševna imanja i da bude liječnicom stradanja.

Mi smo svi žedni, hoće nam se znanja i osjećaja a čovještvo je odgoj čovječnosti u čovjeku.

Tom plemenitom pojmu, podignuto je domaće ognjište kod nas, jer smo osjetili kucaj srdaca trpećih, bol duše rastuženih, zapomaganje iznemoglih i zdvajanje beznadnih, pa želimo da tim pojmom vidamo bolesti tjelesne, pustoš duševnu, glad srca i golotinju duše.

Čovještvo je klasični ideal antike, ono ide za odgojem uma i za kulturom srca.

Stupovi našeg uspjeha su ključi koji otvaraju riznice uma i srca. Skele i stube su stepenice našeg uzlaska. Ovaj lijepi bijeli svijet je stvoren za ljude, ali su vučji zubi izrasli na čeljusti čovjeka, mi hoćemo da otupimo te zube, da otvorimo um i taknemo srce.

Čovještvo je udruga plemenitih prijatelja, koji iz plemenitosti živu za plemenitost, iz dobrote za dobrotu, iz ljubavi za ljubav; to je ustanova naše dobe,

jer je tvrdoća srca današnjeg vremena plod pustih udaraca ljudstvu, dobroti i samilosti.

Želimo da svaki od nas trgne komadićak svog egoizma, i da to razdijelimo egoizmu cjeline, opstanku malog čovjeka, koji svoju malenkost hoće da uveliča dostojanstvom ljudskim. Iz egoizma individualnog želimo da se razvija egoizam skupni, egoizam cjeline, egoizam ljudske zajednice, koja trpi od nametljivosti pojedinaca. Čovještvo je prvi korak k ljudskoj zajednici i solidarnosti vječnog mira, bratske ljubavi i dobrote. Egoizam nas umanjuje i osamljuje, a humanost i altruizam otvaraju široke dvorane ljubavi, bratstva, pomoći i utjehe. Civilizacija je usavršenje ljudske zajednice, u kojoj cvate ljubav i bratstvo. To je zatvoreni krug naših dužnosti. Krug je simbol savršenstva, pravednosti, istine i znanja, u komu je središte, centrum srce, oko koga su sve tačke jednako odaljene i oko koga se sve okreće.

Put je naš strm i naporan dok stignemo našem krugu, ali imamo i stepenice za užašašće i skele za dogradjivanje. Istina će nam biti vodić po poljanama i bregovima ljudskih radosti i žalosti. Rukom o ruku ćemo se držati u kolu sa ljudima plemenitim, pa će nam tako uzlazak biti lakši. Slabiće ćemo pomagati, a od jakih ćemo pomoć uzimati. Pomoć ćemo davati i primati.

Život je težak, jer su se ljudi osamili. Razdjelimo naš kruh cijeloj zajednici, pa će naša zadruga postati draga kuća naše otačbine.

Otvorili smo dvorane plemenitosti, iz koje će se davati i primati moralna dobra. Te dvorane raširit će se po čitavoj našoj otačbini, a nadje li se sličnih poj-

mova i kod drugih naroda, to će ovo naše dobro postati sveopće dobro, kao što je sveopće medjunarodno zlo, koje tišti čitav ljudski rod na svih pet kontinenata. Ovo Čovještvo je naš program koga trebaju svi ljudi ove tvrde kore zemaljske.

Tko osjeća s nami, neka se uhvati u to kolo da zaigramo. Prvi praktični korak te akcije je naš pristup glasniku »Uzgajatelju«. Taj je glasnik otvorio šire vidike ovom velebnom pojmu. I mi tim ulazimo medju braću i ljude, sa glasovima uma i srca, za koje smo stalni da neće ostati pusti glasovi dalekih utopljenika i vapijućih jadnika, jer još ima plemenitosti u ljudskom srcu, još nisu sva ognjišta ugašena; još ima topline da se ugrije ovaj studeni vijek, ovo hladno naše doba.

Treba nam fizičnih sredstava za razdavanje moralnih dobara.

U ovom našem saboru ljubavi svi će poslanici biti jednodušni, tamo će sva naša plemena i sve naše religije stvoriti jednoglasni zaključak, da korov treba izčupati a cvijeće zasaditi.

Samo na ovom stolu naći će se na okupu čitava obitelj naše otačbine.

Naše glavne pomagačice biti će naše žene i naše majke, majčina srca imadu intuiciju, one najjače osjećaju tudje tegobe, i žele da ublaže jade i izbrišu boli na poprištu naše doline; a kad majke pokucaju, vrata se sama otvaraju.

Dunuo je vjetar i odkrio kolibe, treba da kupimo ploče i pokrijemo potleušice, i kad obranimo sirotinju od oluje i vjetra ući ćemo k njihovom ognjištu, dati ćemo im drvlja za ogrjev, pšenice za kruh riječ

za utjehu, knjigu za nauk i desnicu za zagrljaj. Gdje su najveće oluje, tamo su naše službe, i ako ne bude sunca mi ćemo vršiti njegovu službu sjaja i topline, jer je čovještvo u čovjeku, sunce s neba presadjeno.

Domovina je oslobodjena, sad treba oslobadjati sinove i djecu. Ropstvo moralno je teže od fizičnog, jer neprijatelj je u nami, pa treba navijestiti rat svojoj duši. Strijele uma treba da sažgu demone srca.

Ako imate svetog ognja u duši, ako su vam odurne niskosti, ako vam moral nije šarena krava, već zastava čestitosti, ako mrzite etiku probavnih organa, i vas će upaliti ta čestita mladost, koja se penje visoko, da sruši kumire egoizma, pokvarenike laži i podmitljivce zakona.

Ako ste ikad proplakali nad nepravdom i nad propašću ovog jadnog društva, dodjite i vidite odvažne mladiće kako se naukom i čestitošću penju u visine k Bogu, da s tih visina ruše nevaljalce, jer je mržnja opačina sveta.

Ovo nije šport, ovo ne rade mišice nogu, već najtanja vlakanca osjećaja. Pogledajte kako im duboke misli podižu glavu, kakav ponos nose na čelu i kako im je divan sjaj u očima. Ovo je najljepša pojava u našoj slobodi, najvedriji pokret etičkog bratstva, koji obuhvaća veću familiju nego li je naša otačbina, koji grli sve čestite sinove čovječanstva i radosno ulazi u kolo života, i uživa svijet kao da je kralj svemira, nadzornik zvijezda.

Budete li i vi išli stopam ove zlatne mladeži i vi ćete odkriti Ameriku vaše duše, te dragocjene nutarnje latentne sile. Ali znajte da je ethos kao i Pathos — bol, muka za dobrom, napor, dok se dignete na

granu čestitosti, jer vas prijeći težina zemaljska, koju vi možete svladati, jer ima jedna moć u duši koja je jača od gravitacije, a to je naša naša volja.

U povjesti čovječanstva nitko nije dao većeg fizičnog heroizma od naših ljudi, tu se pokazala superiornost našeg plemena, a sada evo nas na polju duševnih megdana. I tamo ćemo pokazati da znamo biti heroji uma i srca i orlovi intelekta. Sinovi smo naroda umnog, jer već smo dali lučonoša čovječanstvu. Hoćemo da se i naši svjetionici vide preko Oceana.

Tamo gori u srcu naše Bosne ponosne podignut je Saraj a to znači dvor, palača i konak u komu stoluje vedrina duše. Tamo u tom gradu vrcaju iskre nove vatre, radja se novi čovjek, dolazi kultura starih zemana. Taj novi rod, ta mladež, ti momci, to su naši divni hrastići, kad postanu granati hrastovi graditi ćemo od njih mostove preko kojih će se čovještvo k nami doseliti.

To su nacijonaliste dostojanstva ljudskoga, unapreditelji štovanja čovjekova, etični radenici, liječnici duševni, disinfektori okuženih duša, preporoditelji zakržljalih misli. To su nosioci vedrine, ljubavi i srca čestita. I mi ovdje imamo š njima zajedničku religiju i nacijonalnost čovjeka, sina majčina, čovjeka brata našega, čovjeka vedrog uma i poštenog srca.

To su dolaznici iz zemlje plemenitost i predgradja dobrote, to su poslanici starih mudraca iz Orijenta. Njihova nas djela vode u raj mira, u zemlju čestitosti. Dugo smo čekali novorodjenike. Eno ih. Dolaze, da sagrade dom intelekta, kuću razbora, pa da sruše

Babilon politike i dvorove kavge, a da se ponosno digne dom mudrosti, kuća bjelokosti, gdje će se junačiti mržnja proti zlu, a ljubav takove otačbine, najsladja majčina jabuka, biti će njegovana pred pragom naših dvorâ.

Na dan etičnog proljeća.

Duševno biserje.

Danas je astronomski dan proljeća, dan krsne slave novog čovjeka.

Aequinoctium. Dan jednakosti dana i noći, jednakosti svijetla i tame.

Dan, nakon koga bježe trenutci, satovi i dani prama suncu.

Dan, kad svijetlo nadvladava tmine, kad toplina nadvladava studen. Dan pobjede dobra.

Dan roda zemaljskoga i sjaja nebeskog.

Dan sunca, koje putuje s našim istinam.

Eto stoga je sunce naš simbol patron i svetac našeg pokreta, jer je ono klica ruže i ljubice, klica obnove i renesanse divne duše čovjekove. A sunce je sinonim Boga, sinonim svijetla, otac života. Danas nam se otvaraju cvijetna vrata novog života, jer je danas dan svetih simbola i sunčanih misterija, prvi dan slave etičkog proljeća.

Da nema tminâ, nebi trebalo sunca, da nema laži, nebi trebalo istine; ali istine su nam potrebne kao atmosfera za disanje i planinske vode za napoj. Kako je divno preporadjati se istinam i prati s lica čadju dima nizinskoga!

Kad izadješ iz tvog doma, ostavi svoje brige u hodnicima, da pobereš malo dobrih misli po vazduhu, koje padaju s neba kao manna; to je voće sa velikog stabla svjetlosti, koje hrani svemir. Sunce, sunce... samo malena riječ za jedan golemi, golemi pojam.

I morski valovi i bršljan oko hrasta i zvijezda na nebu i ruža na zemlji, sve, sve oko nas misli i govori; samo treba znati prisluškivati i razumjeti taj bajoslovni šapat, da doznaš od cvijeta, tko ga je danas probudio, pa da upitaš pticu, čemu tako bolno pjeva, jer mi ne razumimo gramatiku kljuna, ni riječnik vjetra. Tko od nas svaća stilistiku cvjetnog mirisa, sinfoniju sunčanog zapada i pravilo oluje. Mi smo samo ubogi ljudi, koji ne znamo nego prosti jezik ljudski sa svoja jadna dvadesetičetri slova. Mi smo siromašni naučnici, betežni mislioci i gladnici božjih tajna, a umišljamo se da smo veći od Boga, ako rečemo da ga nema. Ali sve jedno, On je tu, i čuje sve riječi rumenih i blijedih usana naših.

Ti možeš vjerovati ili ne vjerovati u sunce, ono će sve jedno sjati. Što je suncu stalo, ako je crv slijep? Ono je velikodušno, pa i svoje neprijatelje grije, pa su s toga hulitelji božji neharnici, revolucijonarci istine i buntovnici pravde, bolesne duše bolesnog vremena. I pored svega toga, sunce ostaje na svom otoku blaženstva, na prestolju vjekova, da razdanjuje noći i ponoćuje dane, razasipljući pticam, cvijeću i plemenitim dušam biserje svog sjaja.

Misli su kao iskre goruće vatre, crvene se crvenilom krvi kao gorocvijet i mak crvenilom sunca. Dobre misli griju srce, a zle misli su teške i padaju na

srce kao kamen, tište i drže svoje jadnike privezane na tlo.

Dobre misli čiste su kao naniz bisera, one imadu krila za polet. Stoga su pjesnici poletnici neba, jahači krilatih konja, koji se dižu i beru po granam sunca zrnje umnog biserja. Čiste su misli bistre kao vrutci planinski, kao suze bijelog kamena, kao gorski potoci, svježi napojnici pastira i jagnjića, u tim božjim vodam i pelud je vidljiv. Mutne vode kriju klice otrova i bakterije. Svježe jutarnje istine skližu kao rose po laticam ljubica a noćne laži prijeće svanuću ljudske zore.

Oligarhija zloće je nepodnosiva čestitim, jer gram gorčine može više sladke vode da ogorči, nego li sto kilograma sladkosti da osladi.

Zlo je tvrda korjena i teško ga je iz zemlje izčupati.

Crna kap lignje ocrni milione kapi kristaliničnog mora. Za to je potrebno mnogo dobra za zlo oko nas, mnogo žarulja za naše podrume.

Veliki je sjaj u našoj zemlji, pa nebi nigdje smjelo biti tmina.

Da samo jedan dio onog biserja, što se kod nas vidi, prezidjemo u naša srca, divni bi bili boravci naših svetinja. Stara je umjetnost model za novu plemenitost, to je cilj njezine veličajnosti.

Duša je kao more, u koje utječu sve rijeke čuvenja, vidjenja i osjećanja, svi potoci mišljenja, snatrenja i dvoumljenja, sve kiše radosti, straha i progonstava. Sve se to ujedinjuje na pučinam duše, i samo onaj koji tamo ima otok od bisera svoje duše, može da se spasi od ponora Oceanskih. I na ladji Is-

tine vije zastava našeg spasa. Tamo su potrebni čisti pogledi i vedre iskrenosti, jer je u njima Istina kao u biseru sjaj. Istina je kraljica plemenitih, rodjena majka naših ciljeva, zlatno srce plemenitaša i dostojnika.

To je dragocijenost za izabranike života.

To nije predmet za trgovinu, to su mramorni stupovi dvorova božjih.

Treba odkrivati nove svjetove za ova bogatstva, jer će inače sve to ostati mrtvi kapitali, i bijeli će biser opočivati na dnu dubokog mora naše duše. Ribe života će prelaziti preko njega i neće svatiti njegov sjaj, već će se dalje po njemu klati i daviti, a da ih taj sjaj ne zaustavi da se dive najljepšim ljepotam svojih dubina. Treba upozoriti braću na odkriće novog svijeta čovjekova, i pružit im ruku da svaki iz dubina svog mora ulovi zrno bisera, zrno Istine za svoju dobru sreću, jer biserom se rese sve ljepotice; Grdobu biser pogrdjuje.

Kad djevojke otvaraju bunare svojih istina, vi odmah dobro razpoznajete pravi sjaj od varavog svjetla, jer nije sve biser što sja. Žene su najveće ljubiteljice dragog kamenja, ali na svijetu ima i krivog biserja, varavog sjaja. Brusite s toga vaše oči na pravom svjetlu, grijte vašu dušu na izvoru sunca, na istoku svemira, da znate razlikovati dobro od zla, laž od istine.

Ima veleposjednika znanja, koji su bez zrna plemenitosti. To vam je mrtvo bogatstvo, koje zapanjuje, ali ne oplemenjuje, koje sjaje ali ne oživljuje.

Samo pravo sunce daje život a ne umjetni sjaj. Na električnoj žarulji, na vatri i svijeći ne može ni zrno pšenice da proklija. Samo sunce s neba oživljuje

klas i biser duše oplemenjuje čovjeka. Ako siromašnom duhu i daruješ komad svog hladnog razuma, što će mu to, kad mu srce ostaje od kamena. Više vrijedi topla koliba, nego hladna palača.

Dragocjeniji je biser od zlata.

Sâm čovjek najbolje čisti i brusi svoje drago kamenje, jer on uzimlje čestitost iz čistih izvora. Naš čovjek žive na obalam mora, na pravom izvoru svjetjla, gdje se oblaci kao paučine raspršuju zrakom golemog sunčanika. Tamo u dolinam mora, školjke piju plamen sunčani, i š njim zidju svoje zrnje za naš ures, koje se postavlja kao nakit nevinih grudi djevojačkih, kao ogrlica povrh toplog srca. Taj biser brzo potamni, ako nema sjaja nutarnjega. Što ti vrijedi sjaj bijele puti i golog vrata, ako ti nije bistar pogled nevinog oka? Tko više resi izvanjštinu nego li srce svoje, to ti je grob obiljeni. Bez očinjeg sjaja nema ni fizične ljepote, a očinji sjaj daje biserje duše.

Danas na dan naših svetih simbola i sunčanih misterija prosipljem vam ovo malo zrnja, da vam naše misli i razgovori u srce udju, pa da postanemo dobri prijatelji, jer prijateljstvo u dobru je lijepo imanje. Bolje je imati prijatelja medju knjigam, nego li medju ljudima, jer ljudi se iznevjere a knjiga ti je vijerni drug i dobri tješitelj duše. Osjećam radost kad pomislim da ću naći dalekih prijatelja, kad me budu čitali, koje nikad vidio nisam, a koji će mi se javiti, jer je pisac kao cvijet koji raste na drumu života.

»Uz put rasla rumena ružica,«
»Uz put cvala, na put odpadala«.

Bolje je usaditi lijepu misao u dobro srce, nego li posaditi vinograd, jer se dobre misli roje kao pčele i

lete kao ptice od otca k sinu, preko daljine vremena, od pokoljenja na pokoljenje i tako ne umiru.

Rado se uspinjem, jer poslije napora, dolaze radosti. Drago mi je s visoka gledati nizine, jer su na planinam ljudi bolji, pogled širi a srce vruće. Znojiti se za svoje dobro znači kupati se u toplini svog srca. A toplina srca je duševno blago. Dragocijeniji je ljudski duh od ljudskog tijela. Ljubav duše ne nalazi se svakoga dana, jer ona nije u našoj volji, ona se samostalno javlja kao srce što samostalno kuca. I ti možeš duševno ljubiti samo onoga, koji te je plemenitošću takao, to može da bude dobra duša ili dobra knjiga. U našoj je duši posebni organ dobrote, kojim se srca osvajaju. To su tanke niti, kojim su povezana sva naša zrnca duševnog bisera. To je ono što te spaja s prijateljem, pa te njegova riječ ili savjet dobre knjige kao nevidljiva ruka vodi u osamljene predjele misli, u kojima nikad bio nisi, a gdje se tako ugodno boravi. Ti zavoliš te strane i onoga koji te je tamo doveo. Kadgod ostaneš osamljen, neprestano zoveš, vapiš, pitaš i tražiš misaone staze, koje vode u lijepe predjele misaonog života.

Društvo dobrih podobrava, a društva poganih opoganjuje dušu tvoju, jer je duša osjetljiva na refleks dobra i zla kao fotografsko staklo na svjetlo i tminu. Crne slike jače se ističu na tom staklu od slika svijetlih. Zloća kvari biserje, plemenito zrnje ne trpi ljage. Ako si čestit svi su ti prijatelji čestiti, jer svaka ptica leti svome jatu! Ima ljudi koje ne voliš, tvoj razum ne zna za što, ali duša osjeća, da oni nisu za te, kao što ima nemilih ptica i neugodnog bilja. Ne rado vidim vranu, jer je to rodjena sestra zlosretnog

gavrana, crne ptice crne sudbine. Nerado vidim koprivu, što bode. Nije svako sunčano stvorenje dostojno sunca, niti je svaki sin dostojan svog otca. Tražimo prijatelje medju izabranicima srca.

K onima podji koji pozivlju tvoju dušu na gostbu etičnog proljeća. Uzmi sobom svoje najraskošnije odijelo, svoje najljepše kreposti, jer plemenito društvo traži i plemeniti ukras. Otmeni ručak nećeš uresiti papirom već cvijećem, uresom kojim Bog urešuje svoju milu zemlju. Na raskošnoj gostbi nećeš naći sirkova kruha već bijelih kolača. Lijepim je dušam i svijet ljepši, jer se čestiti ponose, što su gradjani jednog planeta, koji spada u sunčani sistem, dok nevaljalci ne poznaju te radosti. Budi ponosan plemstvom svog roda i budi sretan, što si kao plemić plemenitosti pozvan etičnoj gostbi od plemićâ. Kad si pozvan, znači da si bio dostojan poziva.

Naši neprijatelji su naši nezvanici, oni mrze našu radost, ali može doći i njihov dan u komu će postati našim prijateljima. Dragi neprijatelji naši, mi ne mrzimo vas, nego vaše zlo. Povratite se čovjeku i naći ćete ljude. Puštite nas da uljepšavamo život, da čistimo puteve i da bistrimo obzorja. Kad panu tmine i vi ćete bolje progledati, pa možda dodjete jednoga dana na ljubavni sastanak naše etične vedrine, kad naše proljeće bude jače proljetovalo i kad branitelji zloće odu sa našeg praga .

Kad prolazite ulicama podižite vaše poglede nebesima, i tamo ćete vidjeti etičnih prizora. Više gledajte što je stvoreno od Boga nego od ljudi. Ljudska

su djela sitna. Više ćete blaga vidjeti pri svanuću zore i zapadu sunca nego u svim monumentalnim zgradama svijeta. I vi volite dan nego noć, jer samo zločinci ljube tmine, da se ne vidi njihovo zlo. Na krsnom stablu, po granam naše današnje zore razasuto je obilje našeg duševnog biserja. Dragi neprijatelji, dodjete li k nama kao pravi ljudi, postat ćete suvlastnici tog blaga, jer svemirski kipar čovjeka, nije samo modelirao njegovo apolonsko tijelo, već mu je u nutrinam naslikao najljepše afreske, i najdivnije umjetnine smjestio je u baptisterium njegove duše i u peristil njegova srca, jer najljepši hram božji je srce ljudsko. Spalimo s toga drvo nesloge na ognjištu ljubavi, poravnajmo brijegove, popravimo pute, zemlja je prostrana a vidici su daleki.

Sreća je na putu, eto ide danas k nami, dočekajmo ju složno sa skromnim ljubicam našeg proljeća.

Danas je velik dan prirode, svetačnost sunca, imendan Istine, krsnica čestitosti, blagdan čovjeka, sina božjega. Nemojmo se dakle svadjati! Livade su naše prostrane, naše blago ima paše i napoja, pa ne treba ni pastiri da nam se čuju, jer mi oslobodjeni živemo u krajevima sličnim Jordanskim ravnicam, zemlji Egipatskoj i predjelim Hanaanskim, po kojima teku rijeke obilja i rastu plodovi ljubavi. Svaki od nas treba da bude jedna zvijezda, koja prima svoju svjetlost od etičnog sunca, i da ujedinjenim sjajem zasjaje naš dan, jer danas je dan astronomskog proljeća, dan ekvatorijalnih blizina sunca, kad naši puti idu ravno sa stazam svemira.

Danas počimlje sunce jače grijati našu zemlju i napajati žile naših loza, da nam vinogradi rode vinom

okrepe. Naša zlatna mladež žedna ljepote napojit će se danas etičnim napojem, jer ona jače ljubi lijepu misao nego li lijepu djevojku, jer se na milim sastancima i lijepi razgovori vode. Za veselih dana glazbe sviraju, pod sunčanim nebom i misao je radostna, u svjetlosti je veselje. Lijepa gostba u tamnim dvoranam je neukusna, dobro vino u drvenom sudu ne prija. Mudra riječ crnog obraza ne dira srca. Sve lijepo treba da je uokvireno. Metni otmeno odijelo duševnoj grdobi ono će ju još više kvarit. Zlikovac ne može imati očinjeg sjaja, ni pokvarena duša miline pogleda. Vedra radost boravi u vedroj duši, kojoj je uvijek potrebno svjetlosti, njezine odaje trebaju uvijek svježeg zraka, radosti, mira i ljubavi, jer je ljubav zdravlje srca a mržnja je groznica duše. Cijeli naš život treba da prolazi kroz vrtove našeg unutarnjeg carstva i tako će naša ličnost postati ljubimac dobrih i plemenitih, jer samo oni ljube ljepote srca. Ima kukaca kao i ljudi koji ne podnose svjetlosti, oni ljube negativni sjaj, oni su ponoćnici tminari i neprijatelji sunca, dušmani božji. Ali tko se raduje današnjem danu raduje se rodjenju novog života, obnovi zemlje, pjevu ptica, cvjetnom cvatu i novom čovjeku novih vremena.

U crnoj zimi navaljuju zlobe na čovjeka, ali tko ima u srcu rudnik bisera a u duši sunčani sjaj, taj se ne boji leda. Skoro su htjeli tminari da zauzmu sudnice, da svladaju pravdu i razbiju križe. Bila su to crna vremena, oluje pakosti. Strahovite su zlobe kad se dignu nad plemenitosti! Grozni su krivci kad povežu pravednike. Naša su biserja obranila dom od propasti. Još ima zlobnika, još se ne dadu sasvim

savladati. Sunčanim sjajem treba da čuvamo čovjeka, da ne bi dušmani preselili svoj pakao u naš raj, da ne bi pogubili andjele i pustili demone, da zaposjednu hramove našeg srca. Nalijmo čaše istinom sa njihovih pravih izvora, da se napijemo čestitog zdravlja; a tko posjeduje velika dobra, neka ih danas razdaje i prosiplje ljudima kao proso pticam, da time uveliča naš kult čovjeka, jer danas je dan svetih simbola i sunčanih misterija, kad treba da sipljemo najviše duševnog biserja po etičnom proljeću, po toj cvijetnoj livadi novog čovjeka.

Oblaci.
(Rapsodija.)

Oblaci kao prosjaci, kao dimovi pogašenih ognjišta, na kojima se vide crni ugarci života.

Stojim pod tim oblacima i bilježim orijaške strahote vremena. Oblaci simboli oluja, mutni znakovi naših mutnih duša. Oblaci, crni svatovi, zastori nebesa, zatvori sunca, plač svemira nad jadom crne zemlje. Evo me tu u društvu mojih briga u pratnji oblaka.

Moju otačbinu drži neprijatelj i u kamenoj tvrdjavi moje zemlje stojim zatočen u rukam neprijatelja moje majke. Po toj se tvrdjavi verem kao prosjak i tugujem kao da mi je otačbina mrtva. Stadoh da pišem historiju svoje bijede, a iz oblaka dažd vremena pada na moju propast. Iz nebesa teku suze pustih kiša a moje su oči suhe. Lovčen prkosi svemiru i ljudima, a vjetrovi razgone maglu.

Oblaci kao aveti umrlih, kao sjene duhova bježe i lete na krilima oluja, vjetrova; oblaci duša, oblaci teških vremena. Oblaci kao stogovi kiša, kao plasti nebeskog sijena, puste kiše ucviljenih osjećaja. Iz tih oblaka teku ljudske suze i strah, i kako padaju onako se sledenjuju. Ovo su naše doline boli, slapovi muka,

livade strahota. Na ovim oblacima je napisan čemer života i strah zemaljski. Srce ti drhće od bojazni a glava ti klone na grudi. Tko razumi jezik naroda moga, razumjeti će i moju bol. Neprijatelj nije mogao dodirom opoganiti našeg doma, ali nas je čemerom napojio. Naše su nevolje napile osvetu.

Oblaci kao brige naše majke, oblaci uzdasi pučina stoje na nebu prikovani i prijete. Njihove sjene su ko žive utvare, bacaju fantastične prikaze da jače prestraše nesretnu dolinu ljudsku. Te slike oblačnih sjenâ bježe brzinom vjetra i gube se u ništavilo svemira i oni su crni i krvavi, poderani i rastrgani kao ljudi, kao duše i kao prestrašena srca nesretnih patnika. Kroz te oblake bježe i naše misli. Oblaci se radjaju od vode, da umru kišom ko i naše misli što umiru suzam. Oblaci su nestalni i prolazni kô i para koja ih je rodila. Oni su slika naših teških misli, slika naše gorke boli i simboli puste nestalnosti i prolaznosti ovog strašnog svijeta.

Zastiru sunce, guše radost u duši. U okove zatvaraju zvijezde i mjesec. Rastužuju proljetno jutro, pusti znakovi kiša, oluja, sumornosti, briga i plača.

Oblaci, pusti oblaci rata i dima, oblaci eksplozija melinita, dinamita, i ekrasita, pusti i strašni oblaci kao crne savjesti ljudskog zla.

Otrgnuše me iz srca moje djece i time mojoj djeci oteše najveći zalogaj života. O osjećaju se više ne govori, jer su naše proljetne vode iz krvi.

Iz mog vedrog sunca došao sam u pakao, dopao sam ropstva i osudjen da liječim svoje krvnike, samo za to što pišem jezikom ove zemlje.

U tim crnim danima bila su mi naoblačena sva obzorja, a kiša je padala ravno na srce sa tih duševnih oblaka. Ta oluja mi je sjedila na duši kroz duge dane i mjesece. Obolilo srce i misao a strah je iščezao, istjerale ga kanonade i eksplozije. Pa što ću da vam daljem pripovjedam povjest moje bijede, kad ni radost više nije radostna kad ni sunce više ne sjaje. Bludim ko sjena po zelenom proljeću gazeći ruže teškim korakom mog umornog puta.

Boluje zemlja, stradanju ljudi, jedino nada te drži živa, da ti daruje još nekoliko crnih mjeseci. Ja pijem tu čašu gorčine u zdravlje otačbine, koja će jednom razvedrit te oblake. Naše kamenje mi je reklo sve što je znalo; kad su se topovski hitci valjali po muklim nutrinam planinskim, čuo se tamo prigušeni odjek naše slobode.

Uzlazim visinam poluotoka Luštice k Sv. Petru i stupim na gumno, gdje se o Petrovu dne kolo vodi. Puče ti pogled na pučine puste, kad tamo opet oblaci. Oblaci kao dimovi, mrki oblaci kao mrke brige. Gledam morske dalečine kako se gube u mutnim oblacima, gledam površine velikog mora, u komu su pokopani dogadjaji pokojnih vremena i gledam valove na kojima su prelomljena vesla Bizanta, Španije, Venecije i polumjeseca.

Po svim brežuljcima, po kamenju, po hridinam dižu se ostatci pustih starih ruševina, starih tvrdjava, starih obrana Boke. Ti raskidani zidovi od pustog vremena gledaju te kô suve krezube lubanje po razrozvanim grobištima, koje su prokopali topovski hitci da mrtvi vide što živi rade. Po tim raspuknutim mirima, bedemim i duvarima, šuljaju se šišmiši, sove i

netopiri, a mi čamimo u modernim forticam, u kamenim tvrdjavama u kojima vlada vječna tutnjava, grmljava i pucnjava. Ukopani smo živi u hridinam, gdje hladni kamen ne čuje srca ljudskog. Oko tih tvrdjava živu samo tužne žene i čemerne majke našeg plemena. Sumorne i ostavljene goje svilene bube, da im opredu svilu, koju će one otkati i crninom obojiti da sakriju svoje rane na duši, eda se neprijatelj ne nasladjuje našem jadu. Čuješ njihove razgovore o dalekim putevima širokog mora, koje je odnjelo njihove mladence u daleku zemlju, gdje sirotinja sabire zlato da pozlati svoje kolibe. Iz tih dalekih krajeva gdje živu sinovi i otci ovih pustih domova, nema povratka u ovim oblačnim danima strave.

Oni mladenci što ostadoše čamili su po tamnicam ili na vješalim pozdraviše majčin zavičaj: zbogom zibko moja, zemljo, moja, vodo moja! Zbogom. Sažalilo se kiši i oblaku pa je naša zemlja bila natopljena suzam nebeskim. Ta zemlja hrvatska i srpska je naša koljevka i naš grob. I kad upita svijet, gdje je ona zemlja velikog Juga, koja je rodila junake. Evo me, tu sam! reći će otačbina naša.

Proslavljena zemljo, ne guli kosa svojih, Ti koja sokolove radjaš. Uzdrhtale su tvoje bijele dojke, davilo se grlo tugom tvojom, sažali se drvu i kamenu, sažali se moru i oblaku. Zlatna naša crna zemljo, rano naša neprebolna, junačke će ti rane donijeti sreću i slobodu; ali tvoja kiša tužno sipi, tvoji oblaci još uvijek zastiru sunce. Oblaci, mutni oblaci vremena kao magle naše savremene bezglavosti.

Nad nama oblaci a pod nama more. Ruže na dračam, ljudi u brigam a nebo u oblacima. Tužno je

proljeće. Doba je plačno. A tamo daleko na mutnom orizontu vide se crne pjege, ratni kolosi, strahoviti ko avet. U tvrdjavi nastane strepnja od onog pustog sjemenja smrti.

Oblaci nad tobom, oblaci u tebi, pred tobom daljine, a u daljinama strahote.

Vrzaš se po tom tvrdjavnom kamenju kô sjena, hodaš bez cilja, šetajući pet koračaja gori pet koračaja doli kao sputani lav u krletci.. A duša? Jadna i čemerna. Zaspeš kao u grobu. Hladno ti je kad ležeš a studeno kad ustaneš. Gledaš i čekaš dan odkupljenja. Visoki zidovi i ubojne cijevi te drže u sužanjstvu, vezan si kao rob. Nebo visoko a kamen tvrd. Nema izlaza iz te ubojne špilje. Moliš se Bogu i čemeriš. Kod bombardovanja naše tvrdjave sa Lovćena svirali su nam mrtvačke koračnice. Živi smo se sprovodili, jer kad čuješ smrt, najmanje je se bojiš. Duh te zatvorene čete bio je buran a duše uzburkane, pune oblaka od puščanog dima, što nam je davio disanje i dušu. Svaki udarac tresao je kamenom tvrdjavom, što bješe pritiskla stijenu. Teško je bilo biti junakom u tvrdjavi, koja je štitila naše ropstvo, a Lovćen je sipao smrt. Bio je kô živa neman, kao zmaj i aždaja, što čuva blago svog kraljevstva. Lovćen je bio ogroman i strahovit. Nebi ga više htio ni čuti ni vidjeti u onom bijesu, jer je to za mene ostalo jedno živo biće. Urlikao je kao vrata paklena, gromorio je kao špilje uzburkanog Oceana. Sedam je puta primao i sedam je puta odvraćao topovsku riku, pa je izgledalo da to riče bik velik kao on. Moj se je Grabovac sitan skrivao, a užasi bi se

raspojasali do nepodnosivosti.... Strašno li je ne moći poginuti, kad više živiti ne možeš.

Zamrzio sam to kamenje u svom gorkom sužanjstvu. Pusti Grabovče, prokleta stijeno, nikada te zaboraviti neću!

Kad me tegobe savladaju, kad me ujede bol, mislim na oblake, jer oni su zastori sunca na nebu, i zastori radosti na duši; oni kao da proljevaju svoje tragične suze na ovo tragično vrijeme. Kad nas zatvori hrdjavo vrijeme, kad vjetrovi zvižde, kad kiša sipi, kad se po nebesima orgije valjaju i gromovi ruše, mislim na oblake, jer i mi smo bili oblaci, i u oblake ćemo se povratiti. Postati ćemo fantomi, vodene pare, ishlapljene vode sa jadnih močvara ljudskih.

Ja vas ljubim, dragi oblaci mog zavičaja, divlje noći mog lutanja, lude kiše naših oblaka, što me gonite, da tražim nove puteve, umorne puteve, satrvene puteve od pustih teretnih kola. Gonite me da nadjem zemlju bez oblaka, zemlju vječnog sunca, zemlju mira; nema, nema te zemlje na ovom svijetu. Ali pustite te oblake, oni će dati, da nećemo imati sudova gdje da primimo obilne darove božje.

I Ono sunce, koje budi ptice na pjevanje a ljude na život; i to sunce, taj otac svakog opstanka, danas se sakrilo za oblake. Stoga su tmine danas jače od sunca, laži jače od istine. Ali evo hoću da vam rastumačim govor tih oblaka:

Iz ovog nemira, doći će naš mir, iz ovih kiša naše radosti, iz ovih oblaka naše sunce.

1916.

Rat.

— »Ja sam taj mladi novi svijet«. — »Ja sam »oganj izgaranja, oblak, kiša, zadah vjetrova. — »Ja »sam ljubavnik smrti i stvoritelj novog — života na »zemlji«.

— »Ja koljem i radjam, perem i preporadjam. »Ja uništujem, stvaram i umiranjem odgajam. Ja »živem u smrti. Moji dani su oblačni, vjetrovi oštri »a pogledi krvavi. Carstvo zemlje posijano je zla-»tom sunca i obiljem jedne žestoke svjetlosti što uni-»štuje, jednog oblaka prepunjena strijelama i gromo-»vima, koji će plamenom svojih detonacija rasčistiti »ovu atmosferu«.

Tim glasovima krvavog rata prostrjeljena su srca, rastrgnute su duše, popaljena su domaća ognji-šta, ucviljena su djeca, osiroćene su majke, pokopane su dobrote, oskvrnute su nevinosti, zaboravljene su nježnosti, a ljubav ..... jadna pokojna ljubav, nestalo je i nje u krvi i ognju.

Posijani su zubi silnih gorostasa za novi život.

Polja su uzorana granatama, gvoždjem i gorućim čelikom, a ljudske duše su ohladnile, pa tko zna, kada će novi rod dozreti za život?

Kakove će biti nove duše, nove misli, novi sni?

Gdje su i tko su ta djeca što dolaze?

Koja vjera sviće u tom novom obzorju?

Kuda, kamo smijera ova historija novoga čovjeka?

A ipak sve jedno dalje cvijeće cvate, borje se zeleni, more struji, a ljudi ginu odvažno ko na velikom pirovanju smrti.

Tko to dakle piruje, čija je to kobna svečanost, da traži toli silne žrtve?

Nakon ove bogate sjetve smrti, kakova će biti vršidba života?

Tko će vriježi?

Što će živiti, a što još ima da umre?

Ta pusta pitanja odjekuju po prirodi, a ljudi veselo umiru za život nečega velikoga, što ima doći.

1917.

Ruka.
(Monolog jednog našeg invalida.)

Umorna, tvudna, iznemogla svagdanjom odhranom svoje nejačadi, morala si se latiti puške: prsti su ti strepili, ruko moja, palac se uginjao, a kažiprst drhtao, bilo ti je žurno kucalo i ono moje jadno srce, koje te je hranilo. Uprćena puškom otišla si u oganj. Sipala si oganj, a oganj je sipao na te, dok te nije rasčeretio, razmrcvario i razasuo. Jednim te je časom nestalo, odletila si ko ptica.

Gdje si mi, gdje si, udo moje odtrgnuto! Ruko moja, desnice moja, hraniteljice moja, hraniteljice kukavne djece moje! Gdje si mi, kamo li si mi odletila sa granatom da umreš, a mene si ostavila živa. Jao meni, moja desna ruko! Krvi moja prolivena, živote moj mrtvi, meso moje rastrgano! Jadikujem za tobom, jer te više nemam.

Čim ću ogrliti svoju djecu, čim li pozdraviti domaju rodnu i naše sunce žarko? Nemam te više znamenje križa moga; čim ću se prekrstiti, čim li ću blagovati? Ostavila si nevještu ljevicu, tužnu sestricu svoju, osamljenu i samu bez pomoći tvoje. Tko će ti prihvatiti tereta, tko će upraviti sa mnom, naj-

ponosnija grano života moga! Tražio sam te ko izgubljeno zlato svoje, ko zalutalu dražest, jer sam želio da te zagrlim prije, nego li te izgubim. Kraljevski ti ukop spremiti htjedoh i viditi zemlju i grob u komu ima da počiva polovica života moga, snaga moja prelomljena, radilica moja, hraniteljica naša.

Na tebi je bila odhrana cijelog doma moga, ruko moja, mrtvi ponose moj; rana je tvoja otvorila žilu kucavicu krvi moje, što je nakvasila sveto tlo naše zemlje svete. Ne tuguj ženo, ne plačite djeco, eno vam majke zemlje hrvatske i srbske, ona će vas odhraniti.

Prevrćala si oranice i podvornice, a sada ih prevrćeš ti ženo, majko, mučenice! Pruži djeci brašenicu pogačicu s uzoranih naših njiva tvojom rukom.

Na tebi je, desnice moja, bila odhrana cijelog doma moga. Što li ću sad? Kako li će svak pogledati tužno jadnog kukavnog bezručnog sakatnika?

Čini mi se kao da me više na životu nema; mrtav sam za rad, svakoga časa vidim i ćutim da jedan dio mene opočiva mrtav. Gdje su suze da ih isplačem, gdje li jadi, da ih izjadam.

Domovino, domovino, za tvoju slobodu pokopao sam djeci svojoj hraniteljicu njihovu. Ne svaneš li, slobodo čista, biti će prokleta krv moja.

Sasječene su hrvatske i srbske ruke, prolivena je naša krv, rastrgane su zastave naše; Ti Ruko vječna zacjeli rane otačbini našoj, pa će stotine tisuća novih ruku narasti na sakatim ramenima naših mučenika, i one će te pozdravljati šumam naših planina, vodopadim naših rijeka i valovima naših mora.

Ruko moja, desnice moja, najdragocijeniji biseru moj, ako tamo gdje sretneš slobodu, kaži joj da ju čekamo; slobodi sam te darovao, ona će te i povratiti.

Vježbaj se, tužna ljevice, nevješta udovice moja, na tebi je ovo života što ostade. Štiti ga, čuvaj ga do onog velikog dana, dok ti se sestra vrati. Išla je po slobodu... daleki su njezini puti, al' ona će doći. A kada dodje pratit će ju pjesma i svirka, talambasi i ojke, gusle i tambure; u kolu će zagrliti i mene i tebe. Pozdraviti ćemo je ko što domovina pozdravlja sinove osloboditelje. Slavoluk će nam biti slobodno nebo nad oslobodjenom zemljom. Radovati ćemo se tom novom suncu, koga ne vidjesmo za pet stoljeća. Tada će progledati naši sljepci guslari, uskrsnuti će naše sasječene mučenice ruke.

Bolje da te nije, nego da si sapeta okovima, ostala na ramenu mome.

1917.

Zvona.

Jutros sam se vozio vlakom, komu su bila prikopčana tri vagona puna naših zvona, Izgledala su ko ušutkana živa bića. Da nam sad skupno zazvone bio bi to akord plača. Ta zvona tajno zazvoniše duši mojoj.

Daleko, daleko nose vijesnike naše, plačidrugove naših grobišta, glasnike naših mrtvih božića i radosnike nekadanjih naših Uskrsa.

Tekom živovanja svoga oglasiše mnogu smrt, a sad su i oni osudjeni da umru, da se rastope u topove. Smrti više javljati neće, već će ju raznositi. Kod nas se više ne zvoni, smrt se više ne javlja, jer je naš život jedno umiranje.

— Sinko, kliče tužna majka, pozdravlja te zvono sela tvoga, otišlo je za tobom, da propane, da ugine, da umre, da se rastopi i da mjesto milozvučnog zvuka svoga, steče zvuk topa, riku lava, glas ubojnika što okrvavljuje polja i cvili sirote. Naše dobro zvono postalo je strah strahoviti.

Glas koji je navješćivao rodjenje božje i mir ljudima sad je glas uništenja, trublja požara, jer je strijela njegova ubojna. Javljao je prije ukop, a sada

sprema žive za ukop, stvara hranu orlima, vranama i gavranima.

Grobištni su križi danas jače raširili mučeničke ruke. Pokojnici se prestrašiše tolike strašive tišine, neimadu više vijesnika »Zdrave Marije«, nit pozdravnika novim grobištnim došljacima. Zvono im je otišlo u ognjeni plamen.

Smrt je sad tiša i dublja, umiranje je čvršće. Teško će biti i sjenama iz groba izaći, kad već nikoga nečuju, sjene se posakrivaše od straha. Nema više ni glasa božjega na zemlji, umrla su zvona. Samo vijori i vijavice topovske još hukte do uništenja.

— »Zvono moje, zazveči!« prosi slijepa starica svog stoljetnog budioca, ali budioc je usnuo, rastopio se i postao oružje; on više nezveči već huči, on se nemoli već huli Boga, ubija, uništuje, i jače osiroćuje osiroćene sirote.

Zvono, zvono, glasu božji, glasu jutra i šaptaču večeri, pjevče naših božića i glasniče naših uskrsa.

Radosniče radosni i tužniče tužni; otišao si za čovjekom i njegovom sudbinom, pratim te glasovima naših starica majka, crnih djevojaka i staraca beznadnika; kad poubijaš svijet iz cijevi u koje te slože, sjeti se tvog sela i naših mrtvih; oni te prate glasovima čempresova žamora, koji šapće da sve na svijetu umire, sve se mijenja, svega nestaje, pa je eto nestalo i tebe, glasniče našega rodjenja, plačidruže našeg umiranja. Ti si nam vjeran, pa nas i u smrt pratiš.

S bogom zvona!

Pozdravljaju vas i naši gladnici, što se bez vašeg glasa grobištu na otpočinak sele:

Sjećaš li se, sinko, veli majka naša, kad si u polju znojem škropio grudu tvoje rodne zemlje, pa kad bi te zvono pozvalo na blagovanje, podigao bi misao Bogu, zahvalio njegovom daru i blagovao svoj kruh svagdanji. Danas nema ni tebe sinko, ni zvona našega ni kruha svagdanjega. Sinko, sinko, umrle su naše sreće. Njegov smo glas častili kao glas božji, i naša krda u planini i čobani po livadam sve je slušalo i pokoravalo se tom glasu sunca i života. Zvono nam je bilo kao osmjeh prirode ,kao glas proljeća, kao cvat loze i sipljenje kiše. I kad je pratilo pokojnike, nijesmo se na nj srdili, jer je ono vršilo službu naših suza, tugovalo je s nama i bolno naricalo svojim klopotom. Njegov glas podneva bio je drugčiji nego li mrtvački glas ukopnički. Njegovo zvonjenje Uskrsa i slavljenje Božića bila je glazba naših planina. Našim se veseljem veselilo, našom je tugom tugovalo. Taj kršćanski glasnik, što je za stotine godina vapio Boga, umrô je u tvornici topova. Mi ga sprovodimo suzama, jer ga u srcu nosimo.

Svešteniče, pastiru dobri, tko će tvoje najavljati ovce?

Eto nam se i lastavice vraćaju, al' naše se zvono vratiti ne će. Na zvoniku su ti savile gnijezdo, jer su ljubile glasove tvoje ko i mi slušaoci, djeca tvoja, te proživismo u okružju tvojih zvučnih talasa. Ko planine strše zvonici, stari zvonici naših hramova, pusti, tužni, obudovjeli i plačni. Sada su to prazne tvrdjave zvukova. Šute tišinom mrtve prošlosti; njihovi razgovornici odoše.

Odoše i naši djetinji radosnici; oni su nam nekoć znali klicati: »Djeco, djeco, ustanite, ponoć je, Djetić

vam se rodio, Božić vam je došao. »Nema više ni vas ni Božića. Tko će nam javiti naš Uskrs, kad vas više nije?

U serafskom Azisu stoji na zvonu napisano: »mrtve oplakujem, gromove kršim, žive zovem, plačne tješim.«

Zvono, tugo naša, kako ćeš sada mrtve oplakivati a gromove kršiti?

Koje li ćeš žive zvati a plačne tješiti? Sada ćeš nevine u plač goniti, a žive ubijati. Niti ćeš gromove kršiti, jer ćeš sam postati gromom i radjati nove mrtve, mjesto da ih oplakuješ. Zvono naše, pravedniče naš, supatniče naše sudbine i pratioče našeg čemera, zbogom! S tobom umire i naše »podne« i naša večer. Sinoć si nam odzvoinlo posljednju »Zdravu Mariju«.

— — — — — — — — — —

Hoćemo li, Bože, ikad iz rudnika naših planina saliti nova zvona za naša nova uskrsnuća . . .?!!

1916.

Crveni Krst.

Crveni križu, krvavi simbole ratničke rane, što mi na ljevici opočivaš, k tebi danas ide riječ moja! Ja te promatram srcem i mojom liječničkom mišlju. Križ je crven ko krv na pustoj bjelini. Ozbiljan ko smrtna rana, dira pogled gledaoca i pozdravlja liječnika, svoga velikog svećenika. Taj neustrašivi svećenik, oboružan znanjem i mudrošću nauke, gleda ravno i neustrašivo u oči smrti, kao ljubovnik njezin i šulja se kroz žile krvi, otvarajući i zatvarajući te hranive ulice, te cijevi prama zakonima velike nauke, da očuva krv, sok života. Otkriva sumljive došljake i tudjince iz crvene tekućine, iz tog svetog izvora života. Cilj liječnika-svećenika je život povratiti, to je crveno smilovanje na bjelini i čistoći većoj od sunca, gdje neživu sitna bića, bakterije i bacili proždrljivci krvi i ruštelji čovjeka. Tamo po polju ljudskom organizma obradjuje liječnik kô vrtlar na biljci tjerajući uvijek iz blizine čovjeka onu pustu crnu avetinu smrti.

Medicino, znanosti moja vedra, nauče božji, gdje su upisani zakoni najvećeg zakonodavca; veliki zakoni zdravlja i bolesti. Medicino otkriti izvore, slatka meni poznata tajno, ja te ljubim, ti si me naučila

upoznavati dolazak smrti i tjerati njezine aveti. Ti si me povela u sobice i predsoblja srca, te si se prošetala sa mnom kroz puste odaje nutarnjih organa i stanica kroz kapilarne uličice do najtajnijih stanica života. Pomoću tvojom sam prošao veliku visoku k nebu podignutu glavu, u kojoj je središte, centrala živčanog sustava i psihične moći, pomoću tvojom sam prošao kroz ćutila osjećaja i kroz sve one zapletene i zamršene ljudske porive i afekte. Tajne uzdaha i življenja, tajne oboljenja i smrti, sve ti si u meni unijela i nasitila moju znanstvenu znatiželjnost posvetivši me svećenikom Krsta crvenoga, simbola samilosti, simbola naše svete krvi prolivene.

Crveni križu, ti si blagoslovljeni rubac što sušiš suze i krv. Tvoja zastava milosrdja, zastava je patnje i boli, te leprša po bolnicam, gdje dobre sesrte milosrdnice posiplju svoju samilost i svoj rad za domovinu, braneći tako i štiteći djeci zalog otaca.

Crveni Križu, ti bojo osjećaja, ti crvenilo svete krvi naše, stijegu ponosni, utjeho patnika. Bjelina tvoga polja je nevinost i pravednost naša, a crvenilo je znak čuvstva i znak svete krvi prolivene. Na tvojem polju rada sastaju se rastužene sestre, očemerene majke, ucviljena djeca i crne žene što kukaju za svojim slavnim miljenicima, koji dadoše krv ili život svetoj otadžbini. Tamo se sastaju zaboravljeni prijatelji u tvom patničkom domu dišu atmosferu ljubavi, samilosti i utjehe. Tamo miriše krv i cvijeće, ljubav i njega.

Križu crveni, ti bi morao biti preostalo polje na kome se zaraćeni narodi nalaze u miru i sporazumu, ali zlobni dušmani naši pogrdiše i tvoju ustanovu, pa

ti uvrijedjen u tvojoj osnovnoj misli, štitiš samo s naše strane koliko naše sinove toliko i sinove neprijateljske, koje gledaš kao svoje; ti nepoznaješ neprijatelja, tvoja je samilost veća od svake uvrede, ti si sve nad svima; plemenitost i dobrota; ti si slika dobrote Isusove, koja sve oprašta i sve njeguje, sve čuva i sve miluje. Sve što je preostalo dobra pod tvojim je okriljem, ljube te djeca i majke, ljubovce i žene. One njeguju tudje rane da utaže svoja srca. Prosiplju plemenitost da uzmognu požeti utjehu. Tamo kod tebe se prolijevaju suze i od tuge srca paraju; ali ti sve jedno radiš, pomažeš i ponosno uzdižeš k visinam plemenitosti tvoje sluge, tvoje velike svećenike liječnike. Oni te rodiše, oni te i uzdrže, pa tko ljubi tebe ljubi i njih, u tvom perivoju oni su vrtlari gdje toliko crvenila cvate, toliko krvi miriši i resi rane otačbine, koja ponosom pokažuje na svoje patnike junake i na svoje štitnike liječnike, koji vrše najmiliju službu domovini, jer domovina želi da se oduži svojim sinovima za njihovu krv prolivenu.

Križu crveni, ti popravljaš što topovi razdiru i puške režu, ti oživljuuješ gdje možeš, a tješiš kamo nedopireš. Ti daješ ono najljepšega što u čovjeku bitiše. Ako je plemenitost i dobrota zaboravljena i ako je duboko usnula, ti je budiš, zoveš i vapiš, zvoneći k samilosti: »Ljudi, dobri ljudi, pomozite!« I kroz jeku, pustu jeku naših bučnih vremena čuti je glasove tvojih srebrenih zvonaca plača i mira, koji nadvisuju riku topova. Velika ustanovo, velika misli, dobroto božja i ljudska, ja ljubim tvoje krvavo polje i rado služim pod tvojim stijegom. Ti si jedino dobro, što nam ostade iz zaboravljenih vremena. Liječnik,

to veliko ratničko zvanje, kad vlada epidemija rana, postaje veliki nositelj otadžbeničke plemenitosti medju oceanom granata i potocim krvi; jedini zatvarač žila, jedini prijatelj kućnog plača, jedini utirač suza i utješitelj pustih plačnih domaćih ugasnutih ognjišta, gdje beznadje vlada. 1915.

Cvijeće.

Jutros sam ušao u perivoj zlatnog proljeća da se porazgovorim sa cvijećem. Priroda je dobra i darežljiva — pomislim, ona sama rastjeruje brige, ona sama posjeduje rosu dobrote. I pun skrbi i starosti, posred te ljepote, dobrote i mirisa, stekao sam svoj mir, da uzmognem strahopočitanjem progovoriti sa sinovima sunca i zavičaja. Odmah nadarim cvijeće hladnom vodom, da se odužim njegovu plemenitom mirisu i da u ovoj suši osjeti blagost rose. Izvir-voda tekućica bila je melem nježnim laticama i cvijeće stade da jače sisa puste izvore sunca.

To cvijeće i taj perivoj bili su zasadjeni pod jednom ubojnom kamenom tvrdjavom u kojoj sam dvije puste godine čemer pio. Jedne topovske cijevi bile su naperene ravno prema Lovćenu, planini roda moga, a druge prema moru jadranskom. Sjedio sam u sred sredine ropstva naše zemlje. Taj divni naš kraj bio je pretvoren u studenu tudjinu, samo je cvijeće bilo rodjeno tu na toj grudi, pak sam ga smatrao djetetom našeg zavičaja.

Koje je narodnosti ovo cvijeće? — pomislim. Ljiljani su čestiti i pošteni, oni će mi to kazati u svojoj bjelini i čestitosti. Rekoše mi tiho, da ne čuju naši

mrki gospodari, da oni tako lijepi niču samo iz zemlje hrvatske i srpske i da su sinovi naše progonjene narodnosti. To je čula jedna pokvarena ruža za koju ljiljan nije htio da zna, i prijavila našim tadanjim gospodarima. Na to su odmah svi bijeli ljiljani bili potrgani i pogaženi. Ubogi ljiljani!

Onda sam ja zasadio svojom rukom nove ljiljane u tu našu zemlju, daleko od pokvarenih ruža, i dočekao da je procvalo cvijeće pravednosti i na toj otudjenoj našoj grudi.

Kroz šikarje drača i trnja verao sam se dok sam mogao otrgnuti ružu izdajnicu. Prokleta ružo, griješna kćeri Evina! Okrvavila si mi ruke tvojim trnjem, krv sam svoju prolio radi ljiljanove pravednosti, prokleta miljenice mog bostana. O ružo, zamamna kćeri trnja odrezao sam ti glavu, crvena si kao krv moja i tako ranjena jače mirišiš, jer voliš da uveneš na grudima ubojnika tvoga, nego na tvojoj oštroj grani. Ja te razumijem, prokleta ružo ljubavi. Žene, tvoje miljenice, privijaju te u njedra da im srce bodeš, eda zamame nas, uboge sužnjeve, koji čeznemo za mirisom i ljepotom i kad nas svladavaju padamo i venemo kao i ti krvava ružo, prelomljena grano mladosti. Ti bodeš, hoće ti se krvi, crvene krvi ljudske, jer ti je najdraža krvava rosa ljudskog srca, jadnog i nesretnog srca ljudskog, kao što si nesretna ti, koja rasteš na trnovitoj grani života; i kad ne možeš da ljubavlju vladaš, izdajom nas uništujueš, — ružo, ružo, ljepotice pogana, — okrutni trnovi cvijete!

***

Ova naša raskošna plodnost pod ovim slatkim nebom bila je pokrila čitavu crnu zemlju pustim cvijećem, lišćem i stabaljem, pa je bilo vedrog mira usred te božje prirode. Nad nami topovi, u srcu bolovi za domaćim ognjištem, a u misli strah za otačbinom. Već dugo nije bilo krvi ni vatre po tvrdjavama, pa je izgledalo, eto dolaska velikog mira. A cvijeće i priroda bila je obučena u odori sreće. Oči su pasle ljepotu po sagovima cvjetnog raskošja. Ta opreka sreće i boli, ljepote i straha, dublje je dirala osjećaj. U onom cvijeću osjetio sam miris naše zemlje. Taj lijepi mali svijet cvijeća, koji je tako zanosno ljubljen od nas, od leptira slavulja, od sunca i čitavog svemira. Lijep u svojoj nježnosti, zamaman u svojoj dražesti, veleban u svom grimizu. Pogledajte samo mak gorocvijet purpuran poput kralja na prestolju, divan i crven! Zavirite li medju lišće, pokazat će vam se sitne ljubice, koje će vam srce oteti. Kako maleni stvorovi mogu da vas zanesu! Kakova li čudesa ne stvara sok zemlje i blistaj sunca!

Cvijeće je razgovor duše, šapat misaone tišine, naslada gledanja, popraćeno radostima sunčanog obilja koje svijetli, blista i sjaje, poput svih užeženih i popaljenih oganja ovog i onog svijeta. Cvijeće je radost tla i veselje majke zemlje, miris sunca, napoj mirnih noći i budilac vedrih jutara. To je paša leptirima. U njegovim čašicama je slatko šećerje, kalež meda pčelinoga koji će nas liječiti u danima naše gorčine. To nas cvijeće u veselju veseli, u boli tješi, zna mirisati radostima i plakati žalostima. I kad miriše, i kad ga vjetar njiše, drag nam je bez prestanka.

jer ga je milina rodila, dragost povila a ljubav ubrala. Rodjen je da kratko žive i da duboko dira.

Cvijete mog bostana ružo trna moga, čemu tvoj ubod pali a miris blaži? Zdravo cvijete, sine našeg tla, koji resiš drvo i kamen, samoću i pendžere djevojačke, da te one metnu u njedra, u grudi, u draga mjesta našeg čeznuća. Cvijete cvijete, ljubimče ljepote, slatkišu srca, mali vraže našeg raja!

Ljubomorni samo na te, jer te ljube one koje nose naš mir; radosti naše su u njima, a one vole tebe nego nas lupežu srca djevojačkog, — ti mali cvijete, veliki ljubavniče ženske duše. I kad te iz ljubavi njima darivamo, dajemo te da uveličaš osjećaj i da dirneš tanku žicu na liri ljubavi. Ti lijepi i dragi službeniče našeg srca, zrako sunca, vitezu mirisa, sine svjetlosti, ljubimče ljubavi, slatka čaško leptirova napoja. Iz cvijeta dozrijevaju sva voća i sve jabuke, slatki i sočni zalogaji zemlje. Ti si cvijetao i u zabranjenom vrtu raja zemaljskoga, tamo je bila najprije dozrela sladka jabuka ljubavi, pa ju zabraniše, a ona nam je još i danas najdraži sok zemlje, medeni grijeh trnovog života. Ti si tu da uveličaš ljubav, ti si njegov izvor i njezin potok. Samo glazba je tvoja družica u podizanju zanosa. Cvijeće i glazba uzdižu najveću pjenu u čaši ljubavi, i tko iz te čaše nije pio, ne zna za što sunce sjaje. Gdjegod treba ljubavi, tamo tebe prosiplju, jer si krv osjećaja, pa te s toga posipłju po stazama svetačnih procesija, po kojima božanstva prolaze.

Trešnjo, crvena slatkosti, maslino, balsame posvećenja, ulje pomazanja, i ti si iz cvijeta procvala.

U cvijetu smo začeti, u njemu ćemo uvenuti i mi ljudi, najgorčije cvijeće života.

* * *

I danas topovi miruju, žvala su im uperena u dalečine, a ja sjedim u proljetnoj tišini, u sjeni perivoja, u raskošnoj bašti. Čudno je kako taj divni bostan medju tolikim oružjem tako divno cvate. To nam je cvijeće utjeha u strahu, miris u smradu dima, dobrota u prisutnosti tolike ljudske zloće. Danas sunce rasipno baca svoje zrake i gospodski rasvjetljuje zemlju ojadjenu i rastuženu, pa se leptiri dadoše na ljubovanje i na cjelivanje našeg cvjetnog saga. Cvijeće je razasuto kao trava, prostrana livada cinija, karanfila, stolistaka, ljubica, zjevalica djeteline, pitomog kokotića, i sva sila bezimenog cvijeća od božur-cvijeta do noćurka prstenka i carevog cvijeta — sve je raskoš, ljepota i sjaj. Taj vrt je urešen svim ljepotama zemaljskog cvijeća i bojadisanih leptira. Raznobojne ruže vabe najljepše leteće kukce i bojadisane leptire i leptirice, pa ne razaznaješ cvijetnog lista od leptirovog krila; jedan sklad prirodne ljepote, igra boja i sunčanih zraka. Ta ljepota, to milovanje, to piće peluda to je ljubav prirode u proljeću.

To je život mirisa i cvjetanja, život sunca. I u toj ljubavi i u toj ljepoti vidiš palih junaka. Pod jenim cvijetom leži mrtav leptir na stazama perivoja, pao je na polju ljubavi, u zagrljaju ruže. Amo i tamo susrećeš povaljenih mrtvih i umirućih kukaca. Usred jedne cinije našao sam mrtvog leptira što je izdahnuo presićen peludom, umro je od sreće. Smrt je danas i kod cvijeća u dnu čaške apoteoza ljubavi.

* * *

Ta pusta harmonija cvata, ta ljepota bokokotorskog pejsaža, nedoglednost mora jadranskoga, strah za otačbinu, slobodu i život, ostati će mi vječno u sjećanju.Komu sam se onda mogao obratiti za utjehu nego prirodi i pogledima u dalečine mora i vremena. Ali ni priroda nije bila poštedjena u onim krajevima. Svi stoljetni uresnici onog kraja, drevna stabla, bila su sasječena da se topovima otvori široki i čisti pogled u dalečine; gojio sam samo cvijeće, htio sam da slobodno govori u tom kraju naša zemlja i naše sunce pa sam nabavio sva sjemenja i sve bilje koje sam osjećajem posadio i njegovao. U tom cvijeću vidio sam snagu naše zemlje i neiscrpljive izvore tajnih snaga koje sam i u svomu srcu osjećao.

Tim cvijećem bio sam zasadio mir nad onim komadom tla po komu sam se smio gibati, ali taj mir je trajao kratko, vrlo kratko, jer ja sam bio tu da liječim branitelje svoga ropstva, a ti branitelji vladali su onim topovskim žvalama, koje su kvarile onu božansku harmoniju prirode i cvijeća. Jedini darovi onih dana mojoj obitelji bilo je cvijeće, kad bi im pisao iz tvrdjave, brao sam mirisno lišće i latice cvijeća. Slao sam im te simbole osjećaja, a oni su za moj život strepili. I kad bi mi oko palo na oleandre i na cimprese, pomišljao sam na djecu, — ako im se ne povratim, — da će me naći uz te oleandre i uz tu bogatu floru naše divne Boke.

Nikad neću zaboraviti one besane noći i one bezbrojne misli o slobodi ili o smrti. Dvije duge godine nada i očaja, straha i radosti. Slobodu sam gledao urešenu onim cvijećem a ropstvo onim žvalama ubojnih kanona, mitraljeza i pušaka. Tako je moj duh po-

stao u tom kraju kontemplativan. Živio sam fantazijom u budućnosti, a ta je još bila daleka i nejasna. Svoj strah i svoju bol sam čuvao duboko u srcu jer nije bilo prijatelja za razgovor, a moja fantazija misli i čežnje bile su »veleizdajničke«, i ja bi za to bio strjeljan onim istim puškama koje su bile pripravljene za gospodu neprijatelje, da je tko smio ući u skrovište moje duše.

Tako su ti moji sni ostali do danas nepoznati, a ako ih danas obnavljam, činim s toga, što želim da dadem sitni prilog za upoznavanje velike cijene kojom je plaćena naša sloboda.

***

Tom cvatu mora da je sočna ova naša slatka zemlja, kad je uzgojila toliko tog aristokratskog cvijeća; ono je rasporedano osjećajem. Ni jedno zrno sjemena nije palo na jalovo tlo.

Jutrom kad se probudim i otvorim prozor dahlie i plemenite ruže nazivaju mi dobro jutro svojim mirisom a ja ih pozdravim veseljem nasilno istrgnutim iz turobne duše, kao prijatelje koji me dolaze tješiti u zatočenju i koje želim posmjehom da uvjerim, kako mi je drag njihov dolazak.

Stoliste ruže, visokogrme uspinjače i plemenite ruže bijele, stvaraju čitavu rascvalu šumicu, koja je zagrlila našu kuću kao bršljan, te je drže u svom blistavom cvatućem i dračavom naručaju. Tu je ljepota sinula kao pojava, rekao bih da su to dvori plemenitih ruža, dvori zagrljaja cvjetne ljubavi, dok su to u istinu dvori mog ropstva, — ružama je samo pružena zgoda da svojim cvatom zastru tu moju gorčinu, pa

im je za to trnje tako oštro. Sve ruže pune su trnja, a na tim mojim ružama mnogo je bilo više trnja nego li cvijeća, ali svejedno, ljubio sam to cvijeće što bode i okrvavljuje onoga koji ga ljubi.

Kažu da je Engleska koljevka ruža, pa sam se nadao da će ta slobodna zemlja osloboditi ove svoje kćeri a s njima i ovu divnu zemlju koja ih je rodila

Za vrijeme mirovanja u časovima stanke, kad topovi nisu govorili boravio sam u toj kući ruža. Netom bi se javio Lovćen ognjem i željezom, bježao sam u tvrdjavu sa drugovima, tudjincima, sinovima naših ondašnjih gospodara. I kad je Lovćen nakostrušen kao jež sipao smrt meni bi se iz srca trgali uzdasi: »Lovćene, Lovćene, planino gorda vedri sine naše velike otačbine, nemoj mene i moje cvijeće, ja sam tvoj«. Lovćen je sipao strijele i na me, jer sam bio u sužanjstvu njegovog i moga neprijatelja. To je bilo dvostruko ropstvo i u ropstvu prijetnja smrti, a ono cvijeće bila je moja jedina utjeha, jer to su bila draga djeca moje samoće.

Taj bujni vrt, taj rajski bostan postavljen tu medju ubojitim oružjem, bio je obradjen od dokonih vojnika; kad ne bi imali koga da ubijaju, njegovali su cvijeće.

Puti, puteljci, zavoji i staze vijugale su po tom odabranom kutu naše zemlje. Bjelina alabastra, crvenilo škrleta i modrina neba igrala je po cvijeću sve moguće kajde boja. Taj perivoj bio je filharmonični koncerat proljeća, što sunčanim zrakama u tišini tipka svjetlošću po laticama onog pustog bilja. Jedan dio cvjetne livade bio je akordiran u moll-akor-

du, osjećala se neka dragost tugovanja poput suze sa oka ljepotice.

Ono crvenilo, pusto krvavo crvenilo hortensija, purpur i karmin ruža, cinober i škarlat maka, preljeva se i mješa sa lazurnom modrinom nebesa i sa bjelinom alabastra. Modrina je najduža u svome nizu varijacija, visoka nebeska modrina jutra do duboke morske modrine sumraka. Sve te boje u tisućama svojih niansa premješane skladaju akord, te draže i miluju oko, slade dušu i ljube sunce. Nigdje nije sunce tako lijepo kao na cvijetu, to je njegovo bojno polje, tamo je arena njegove velebne igre, to je njegov sag, drevni sag persijskog šaha. Tamo on pjeva svoju najsladju pjesmu boje i svijetla, pa šalje svoje leptire da ponosan pokaže što je on kadar na ovom bijelom svijetu.

Moć sunca je bila na vrhuncu sjaja medju aristokracijom cvijeća: velikocvjetne begonije, dražesne balsamine, ponosne dahlie, gospodske kamelije, uredni chrisanthemi, nježne petunije, ozbiljne cinije, raznobojni karanfili, ruže namiguše, tužne nezaboravke, kudraste rezede, nagnuti zvonci, ozbiljni ciklami, zelene akacije, palme, hyacinti, nevini ljiljani, lilium candidum, to cvijeće vedrog dana, pa tajnovita iris, čarobne georgine, tuberose, narcisi i galanthi, helleborus, helianthus campanula, sitnograna lobelija, snježni dianthi i cvjetni sagovi ljetnog sitnog stoimenog cvijeća, kraljevski karanfili, sunčane levkoje, raznobojni asteri, peonije bijelo ljubičaste, lilabrilantne, tamnomodre, jasnomodre, sa posutim zrncima bjeline, ponosni amaranthi i tužni mu brat amaranthus melancholicus ruber — krvan kao pravi ra-

njenik sunca; mile ortensije, zinnije i čitavo kolo neprebrojivih familija, pravi majdan ljepote. Taj dio naše zemlje postalo je suncu platno, na komu je bojadisao svu svoju čarobnu umjetnost. To senzitivno ponosno i blistavo cvijeće je pobožno, ugodno, veselo, drago, plačno, zlatno, krvavo, nježno, milo, dražestno, čarobno, plemenito, razmazano, slatko, tankovito, sitnolisto, veličanstveno, slabašno, odvažno, bojažljivo, svjetlo, zanosno i ponosno, pozajmilo je te svoje fantastične boje od paunova perja, od duge i od smaragda, rubina, diamantha, ametista, topaza i safira. Ostani tako vječno svježe u mom srcu slatko cvijeće mog bostana!

***

Kako neće ta pusta ljepota da vabi leptire u krvavi zagrljaj. Jedan se povjetarac vere kroz taj raskoš, pa akord mirisa koji povjetarcem doljeće, izgleda da je to skupni zajednički uzdah cvijeća, koje osjeća i misli o svom kratkom i divnom živovanju, o radosti cvjetanja i o melanholiji uvenuča. Te puste obojene iskre sunca taj ponos zemlje, govori svojim cvjetom, svojom bojom, mirisom, formom, uresom i listom; svako je ponosno na svoju individualnost koja se razlikuje od drugih. Svi žedjaju vode i sunca i mi ih napajamo vodom a sunce svjetlošću. Radja se u proljeću, blista u ljetu, a umire u jeseni, nekoje cvijeće je i kraćeg vijeka. Kada vene, pocrnjuje kao sve što umire, kao što ćemo pocrniti i mi. To razdoblje cvjetnog života je doba radosti, ljubavi i mladosti, pa se cvijeću namjenjuje služba da plače ili da se smije, nude mu se grudi djevojačke ili grob smrti. Cvjetni i ružičasti dani, putevi cvijeća su kratki jer uvenuće

brže dolazi nego i cvjetanje. Naš je perivoj u svečanoj odori, pravi prvorodjeni sin svjetlosti, i tko voli tu djecu sunca, mora da je plemenit.

To naše razumno cvijeće govori svojim mirisom, i ako je previše lijepo, neće ni da miriše kao ponosne dahlie kao da bi htjele reći: nijesam li vam dosta lijepa, htjeli biste i moj miris i moje djevičanstvo, moj miris ostavih izabraniku svome, i kada dodje lahor, on će ga prenijeti na svojim krilima onomu koga ljubi duša moja.

Na zidu vrta bio se popeo jedan karanfil, on je bio procvijetao ; pod njim je rasla ruža. Karanfil i ruža bili su u blizinama, lice o lice, i činilo se da karanfil kliče ruži: — »Gospodjo ružo: ja vas ljubim!«

I dok je tako izgledalo, došao je jedan kukac i u malo vremena pobrstio latice divne ruže. Karanfil je od žalosti uvenuo, a vrtlar reče da kukci i gusjenice kvare cvijeće, kao političari što kvare otačbinu.

***

Cvijeće raste za sve nas, priroda je poslala poziv svim obitavaocima zemlje na dan njezina pirovanja. Tko ima srca taj nikomu ne će zatvoriti dveri svog cvjetnjaka. I za sirote sunce sjaje. Kao što je nebo posuto zvijezdama za sve nas, tako su i ljubice nikle za svih, pa ih sirotinja bere za gospodu. Egoizam se u prirodi najstrože kažnjava.

I sinovi tudjine ulazili su u oni naš vrt ljubili su ga, i naš su zavičaj iz egoizma za se branili. Bili su previše uzašli u visine bahatosti i morali su nam vratiti slobodu.

Mudrost života je u znanju kako ga treba uživati i kako treba i drugome priuštiti radost, jer je ovo cvi-

jeće procvalo za sve nas. »Čuvaj se da se ne nakupi suviše dobra u tvojoj ruci. Ono bi se brzo pokvarilo i izjeli bi ga crvi« — veli Emerson.

U časovima moje boli, pogled na to cvijeće, bila je moja radost, jer ono što je u prirodi lijepo, duši je slatko. Ljudska duša ne voli boli ni brige, ali one su razlijevaju kao bučni potoci i ruše zidove radosnih perivoja. Gdjekad su pak boli blagoslovljena rosa na cvijeću života.

I medju cvijećem ima zlobnika, u srcu majke zemlje ima korova. Posadiš cvijet a do njega nikne trn; posiješ pšenicu, uza nju se uvere kukolj; do ljubice izraste kopriva i korov pojede nevinom cvijetu hranu. Život je dvostruk kao i priroda, kao dan i noć, bol i radost, istina i laž.

***

I dok sam tako bio medju cvijećem — začuje se zvižduk, hitac.... roditelj strahovitog straha, harfa čemera te zuji zrakom po napetim tetivama i strunama vazduha. Grozovita eksplozija dala je valovima zraka moć pljuskanja i ubojitosti. Strahovita drhtavica obuzela je atmosferu. Vatra u zraku nebom, vatra čelika, gvoždja, vatra ekrasita, melinita i dinamita, vatra krvi i umiranja, vatra grozote, vatra pakla, kiša smrti. Zvižduk, pucnjava, cviljenje, jauk, strah, dim, krv, bijeg ... užas...

Protresla se zemlja, strah te okamenio, sve su se doline javile, sve planine su zacvilile, jeke su pružile jedna drugoj ruke i sjedinile u groznom ubojnom jaukanju. Puste pare ekrasita lebde po obzorju, zagušljivi dim davi teška kiša ognja siplje iz groznih

žvala, pljušti po ljudima, po kamenju, po tvrdjavama, po cvijeću i po zemlji koja stenje. Za par časa sve je pustoš i garište a onda opet časovita stanka i mir.

Nema više mog vrta, ne zna se ni gdje je bio, umro je jedan pravedni perivoj, pokopano je nevino cvijeće u svom najljepšem cvatu.

***

I danas trebalo bi da se prestrašimo gledajući kako je zlostavljena naša sloboda, koja je toliko cvijeća pogazila. Mi smo sami rasipnici svog cvijeća i svoje sreće.

1916.

Vapaj otačbine.
(Na rapalski dan.)

Imamo još jednu otačbinu, a ta nam je u tudjini, danas joj je crni dan.

Otačbino naša, roditeljko dobrog vina i dobrih junaka iz mog srca vadim vapaj za ugrabljenim zemljam i ucviljenom obitelju naših otoka. Istro, Istro, uvrijedjena zemljo, ti si teški kamen na našem srcu, teška bol naše zemlje teške, koja poput glasa božjeg poziva nesložnu braću na mir i okup, jer gle, eno tudjinski orlovi kljuju i čupaju istarskoj djeci jezik majke naše, da mu navrnu maćuhin. Plačna vika stoji tu ubogu djecu, nose im svetinju svetu, gule im nevinu dušu. Kako su čemerne istarske visine planinske, kako su sumorne primorske vode, ribari otoci valovi i jadne istarske majke!

Pale nam knjige, ruše sve riječi jezika našega. Gledao sam kako usmrćuju ladje, koje nose naša imena, eno po obalama polomljenih rebara naših skršenih brodova. Eno plača i uzdisaja, eno puste tegobe gdje slobode nema. Dok robovasmo skupa, gorčina čemera bijaše lakša, sad si nam sama tužna Istro, osječena grano našega stabla, sama samcata na tankoj grani života.

Tražio sam skoro da te vidim. Padao sam u tvoje okovane gradove, na tvoja tužna polja i na tvoje ucviljene vode. Stao sam ko prikovan u jednoj opustošenoj kući, da čujem što govore tvoje mrtve stvari. Na jednom začujem neki tajinstveni glas, koji me upita:

— Što tražiš slobodni brate, po ovim gomilam ropstva?

— Tražim naš jezik, — odgovorih.

Na taj moj odgovor sve zamukne mukom. Ti krajevi progovoriše pustom šutnjom ugašenih ognjišta i porušenih domova. More je ležalo kao da se je sledenilo a zvijezde su plakale. Još mi dušom odzvanjaju jadikovke naših ucviljenih osirоćenih gnjezda.

Zdravo Istro, biseru naš, ti govoriš jezikom zemlje, koja nas je rodila. Ti si kćer našeg sunca i našeg mora, najbliža sestra Dalmacije svoje, ti si klasična zemlja naša, Istro, Istro, ti si kamen, dragi naš kamen, čvrsti kostur zemlje naše, otačbina je bez tebe sakata. Ona čezne za tobom jer joj u tvom krilu ostadoše nespašena djeca. Tvoje se hridine turiše duboko u more adrijansko, stršiš kao najveći poluotok našeg mora, dok te dvije tačke, dva grada sa strane stadoše da dave oko vrata. Divna si ko kraljevska koljevka, jer ti si naša zemlja obećana. Tvoji prizori su velebne scenerije sunca, tvoja mora se sjaju kao vodopadi srebra i zlata. Tvoja Opatija, Lovrana su vilinski dvori.... a Rijeka, naša hrvatska senjska Rijeka, to je najboljnija rana, najtužniji akord naše slobode.

Istro, zemljo naša, siroto moja bogata, tvoje je ropstvo naše novo Kosovo, ti si naša jutarnja moli-

tva, ti si naš neiskupljeni zavjet. Na tvoje slabe grudi palo je najteže breme našeg plemena. Pod istim si suncem rodjena, pod istim majčinim srcem odnjihana, a li još te nema za našim obiteljskim stolom slobode, ne jedeš kruha ni groždja sa domaće odrine, još ti je sudjeno čekati i uzdisati, još treba da su tvoja grobišta otvorena a srca zatvorena, još ti nevino srce nije sazorilo za sreću, još su izvori tvoji mutni a stada poplašena.

Odnesoše nam i Zadar, i tako zarinuše nož usred sredine srca naše zemlje. Ravno u srce postaviše nam komad tudjine, da u srcu gojimo guju podmuklicu. Zadar, naš drevni grad svete Stošije i svetog Krševana, starešinu naše zemlje otrgoše ko krvnici. Mi uvrijedjeni stojimo tu i čekamo pravednost božju, koja će dati snagu mišicam našim.

Sve što je na moru našega sve je ucviljeno... Cres, Lošinj i Lastovo divno, mjesto opočinka naših lastavica, kada sele u daleku Afriku; ode nam i taj samotni kamen obrastao mirtom i lovorom limunom i narančom, akacijam i palmom, agavom aloe i kaktusom. Utaman je bio u rukam Nemanjićâ, utaman je jezik njegov naše gore list, danas nam je u tudjini.

Da je upitati, Bože, one ptice lastavice, što seobom poznaju taj otok, što one misle o takvoj ljudskoj pravdi. Želio bi razgovora sa lastavicom moje strehe, da ju upitam koliko su vjekova njeni predji opočivali seobom na Lastovu i slušali glas jezika našega, pa bi htio da znam što bi lastavica rekla gledajući tog prekomorskog vrapca, koji je došao da

otme tudje gnijezdo. Ptica bi drhtala videći i kod ljudi moral pravde jačega.

Na suncu patnje dozrela je naša sloboda, na suncu patnje svanut će i tvoj dan vilinski otoče silni! Sunce naše, ogrij zrakama topline našu braću do njihova dolaska u otačbinu. Morski vale, pozdravi te naše krajeve, tvrdi kamene budi čvrst, da se na tvojoj oštrini prelome dušmanske zlobe, progovori jezikom tvojih špilja i reci: »dušmansko more, ti si silno, ali mi ćemo te uništiti!«

Istrani, Riječani, Liburnijo naša, Cresani, Lošinjani, Zadrani i Lastovčani braćo, vi ste biljke te zemlje, cvijeće tog kraja, nitko vas ne može otrgnuti od rodnoga tla, ko ni žile iz zemlje, ptice iz zraka, ribe iz vode. Nemožete ni da dišete nego zrak što miriši voćem i vinom rodnih vinograda.

Tko će sa svemira skinuti zvijezde, presušiti oceane, zabraniti suncu da svijetli i srcu da ljubi? Čim je duša vedrija otačbina je draža, čim je bogatija duša, snažniji su dojmovi, priroda je ljepša i otačbina draža.

Vapajem srca otačbina vas pozdravlja otete zemlje, slatke jabuke našega stabla; vi ste sok naše zemlje i miris obala naših, vaša će jutra svanuti, naše će sunce granuti, jer nije dugo do vašeg svanuća. Radite i molite Jedinstvo i Trojstvo božje da naše današnje trojstvo postane nerazdruživim jedinstvom, jer samo to može da spasi vas i nas.

Evo danas vas se sjetismo, danas na vaš bolni ishodnji dan, na dan kad podjoste nevini u tudjinu kao janje na zaklanje, na dan kad je vaša žrtva značila našu slobodu.

Otačbina pozdravlja djecu svoju.

Da si mi zdravo kolibo moja, slatki dome sela moga, k tebi salazim prvoj, da poljubim tvoje djetinje zipke, gdje se porodiše hranitelji moji, orači, kopači, težaci, koji siplju zrnje po grudima mojim, da im sa suncem porodim pšenicu. Da ste mi zdravo seljačke majke, mučenice, junakinje moje. Da je blagoslovljeno mlijeko vaših grudi, kojima dojite dječicu našu. I kamogod pogledam svi ste mi mili i dragi, ali oni što trpe su najdraži majčinom bolnome srcu.

Djeco, djeco, suze mog oka, zenice mog vida, kucaji srca moga! Da ste mi zdravo rose mojih ruža, slavulji mog perivoja, radosti života moga! Djeco, djeco, sinovi sinova mojih, ljubim nježne očice, i slatke ručice vaše. U vašem malenom srcu je najveća tajna velike ljubavi majčine. Onaj jezik, kojim vaše govore majke, ono je jezik mojih planina i šuma, jezik otoka naših, jezik našeg sinjeg mora. Kada vam majka bude pjevala pjesme, ono su proročke pjesme slijepaca naših.

Djeco moja, sinovi sunca moga, pozdravljaju vas ptice mojih lugova, žamori mojih potoka i vo-

doskoci mojih rijeka. Za vas raste bilje i cvijeće, za vas cvjeta moje voće, da vam sazrijala jabuka vaše rodne zemlje, osladi usne, pa da me obljubite i branite.

Da je blagoslovljeno svako zrno, što pojedete i svaka kap vrutka moga, što popijete. Za vas me sunce obasjava, slatki ljubavnici srca moga! Za vas sam u proljeću lijepa, u ljetu topla, a u zimi hladna, da u proljeću upoznate ljepotu, u ljetu ljubav a u zimi toplinu majčina krila.

Djeco, djeco, zlatna djeco, slatke igračke srca moga! Vi ste moja nasmijana jutra, vi ste slatkosti mog podneva, i sanjivosti mojih noći.

Za vas listam i cvatem, za vas živim i bitišem. Vi govorite jezikom mojih guslara.

Djeco, djeco, zvjezdice mog neba, sunašca mog svemira! U vami živem ja, u meni živete vi. Ja vas ljubim i darivam kruhom svagdašnjim, budeći vas svakog jutra i uspavljujući vas svake večeri. Vi me posmjehom pozdravljate a ja vas cvjetanjem budim kličući vam svakoga dana: »Djeco, djeco, ustanite, dan je osvanuo, jutro vas čeka, moja se sreća probudila«.

A vi tada ustajete vedri u misli i čili u srcu. Da ste mi srećni, da ste mi zdravi, djeco moja, zore mojih vedrih dana. Ranite mi tako sveđer rano, jer tko rano rani i sreća mu rani.

Zasučite rukave, prionite uz posao, mnogo nas je, treba nam puno rada. Ljubite se među sobom, jer su brojni dušmani naši.

I za uboge i osamljene treba našeg truda, i oni su djeca moja. Treba obraditi i polja siročadi, njihovi

su oci poginuli za me i za vas na velikom poslu oslobođenja.

U velikom ste vremenu rođeni, veliki vas i poslovi čekaju. Vi trebate osjećaja moga, a ja trebam ruku vaših. Prionite uz posao da oživimo.

Djeco moja, pozdravlja vas majka vaša: »Srećno vam došla sloboda vašem selu i vašoj kući, vašoj zemlji i vašem moru. Djeco, djeco, ljubite mene, otačbinu svoju, jer ja sam sveta i posvećena krvlju mučenika, oslobodite1ja i branitelja mojih. Danas su moje najvedrije svanule zore. Razbistrite ih bistrinom vašeg uma, raspalite ih vatrom vašeg osjećaja, jer u ovom životu trebamo svetoga ognja, da ne malakše oduševljenje za napretkom. Pripravite lađe, naša su mora otvorena. Kormila su gotova, mornari čekaju. Djeco ustajte, sunce se javilo, galebovi nam dolijeću s otoka, valovi radosno skaču, a lađe se vesele vjetru, koji ih goni. K suncu, k suncu, djeco, rose mojih ruža, hajdemo k suncu! Tamo trebamo doći čisti, bistri, naučeni, trijezni, mudri, plemeniti i dobri.

Preporođeni hajdemo k suncu... 1920.

Poledica.

Zakijao snijeg, a sitne pahuljice salaze s neba kao oblaci bijelih leptira. Pusti je snijeg prekrio planine i polja, pa je sa sobom doveo svu studen, led i mraz iz pustog obzorja. Za mrazom načeo i vjetar, pa su iz naših stranâ odagnane sve topline ovoga svijeta. Snjegovi se sledenili, a povrh tih sledenjenih snjegova zaledilo sedam ledova.

Tvrde poledice pokrivaju zemlju i puteve pa ne dadu preko sebe od puste klizavice. Oštra zubata studen srce ti sledenjuje, pa je skamenila sve planinske studence, da moraš mrazni kamen pretapati ognjem u vodu da se napojiš. Nogostupi, puti, drumovi i ceste sve je tvrdo kamenje klizavog leda, koji ruši ljude. Stabalje kuće i planine sve je sami led i mraz. Grane izgledaju kao da ih je mraz sakovao od leda, tuče i grada. Pusta golomrazina, sante leda priljubile se uz žice, debeli mlazovi utvrdjene vode poput staklenih prutova, koji se vuku zrakom na stupovima u neizmjernost, pa svojom težinom amo i tamo ruše stupove i lome gvoždjiju težinom tog pustog vodenog kamenja. Ti ledovi srastoše i sa granam i ograncima stabala, pa svojom glomaznom težinom

krše granje i ogranke, koji svojim rodom ljeti odhranjuju ljude.

Sve je prelomljeno od težine velikog mraza pa je i božju prirodu mraz omrazio sa čovjekom, jer ubogi ljudi ne mogu bez topline, a danas je ledeno sve. Ledene su planine, ledene su jabuke, ledeni su ljudi, topline više nema, ugasilo se sunce.

1922.

More.

Otačbina koja graniči morem nema kraja. Ona je vlasnica Oceana. Velike vode su njezine podvornice, otvoreni su joj svi krajevi velikog svijeta. Eto stoga su naši otci uskrčili ovo našeg krša, da ostanu na kamenu i na vodi, pa da u svako doba uzmognu podignuti jedra i broditi velika mora, na kojima je najmilije boravište duši.

Nigdje nisu orizonti tako daleki, prozirni i vedri kao kod nas. Neizmjernost neba, veselje sunčanog svjetla i raznobojnost mora može da shvati samo sin obale morske. Tamo je snatrenje pjesma tišine. Pogledate li bijele naše ladje razasute po pučinam, činiti će vam se da su to djeca naših pustih obala. Odlaze i dolaze gonjene vjetrom ili napornim veslom i tamo u onim tišinam i olujam najbolje upoznadu veselu radost i gorku zbilju. To je najbolja škola života.

More je najveći izvor veličine naroda, pa je onaj narod najveći na svijetu koji je najviše nakitio more svojim ladjama.

Naša su vedra obzorja na moru, po njemu su razasuti naši sveti otoci, proslavljeni valovi i naše stare zaboravljene slave. Naši otoci ko ogromne plivajuće školjke, ljube valove i mirišu slanim travam,

što su cvjetale po dubinama naših obala pustih. A bijele ladje,, ti naši drveni putnici, idu kô otrgnuti komadi otačbine da iz blagoslovljenih strana dalekog svijeta donesu svagdanjeg hljeba praznim pustim i gladnim obalam našim. Ubog je naš krš, ali duša je njegova bogata, stoga vidimo kako divno uspjeva u bogatim krajevima divne zemlje Amerike, sa kojom nas spajaju puste daleke i nedogledne vode.

Ali danas, naša su jedra mokra, lagje suve a kormila klimava. Treba da sredimo putnike, uredimo brodove i popravimo kormila, ako ćemo ponovno u daleki svijet, kao nekoć. Treba nam puno rada u lukam, da nam konopi ne popucaju kad budemo u olujam mora. U tišinam treba se sjećat valova i vjetra. Ne bude li sve u redu prije odlaska popucat će konopi na jedrima, razderat će se platno, katarke će se salomiti, a prelomi li se kormilo, proždrijeti će nas more. Slobodna otačbina dala nam je slobodne luke, tamo treba da prionemo uz složan rad nepomućenog bratstva, kako bi mogli prkositi svim olujam mora i vjetra. I kad na zastavi i jedrima našim postavimo svete maslinove grane, moći ćemo na daleki put.

***

Ove puste i prostrane naše krajeve izabrali smo radi ljepote bogatstva i zdravlja. Ovo su otvoreni pendžeri naše otačbine, kroz koje se vidi i čuje daleki svijet; ovo su naši izlazi u prostore nedogledne i krajeve pune misirskog blaga. I kad budemo spremni, pa odemo za vedrog jutra i blistavog dana u sunčano more, biti će svete tišine i bonace kano u kamenicam ulja posvećenih maslina. Donositi ćemo radosti maj-

činom zavičaju sa oamljenih otoka, donijeti ćemo i krilatih riba i morskih zvijezda, da uresimo odaje naših primorskih dvora. Sunce će grijati naše grudi, i sazoriti grozdove naših vinograda i klasje naših usjeva. Poljubit ćemo kuću i prag i ogrijat se majčinim osjećanjem na domaćem ognjištu, pa ćemo opet u veliko more da stičemo nove vinograde i napučimo osamljene otoke, sinove naše zemlje.

Tako okrjepljeni i osnaženi ne ćemo se strašiti oluje ni vjetra. Borbu života na valovima mora dobro poznaju naši ljudi i krajevi. I kako čujemo žviždukvremena, orgije vjetra, prokletstva valova i bjesove kiše, grmljavine i orkana, čekat ćemo sunce, ono će svanuti, jer ono sviće svakoga dana sinovima ljubavi i bratstva. Mi ćemo se boriti i otpočivati, radovati i tugovati, jer život je radost i tuga, ali velika misao sretne otačbine, davati će nam odvažnosti u časovima tišinâ i u strahotam nevremena. Kad nam umornima mine naš dan, tješit će nas mir potonulog utopljenog nemira morskog i mi ćemo poći na počinak, dok nas ponovno ne probude vode i ne dodju vjetrovi pa da opet krenemo našom ladjom u puste borbe mora i života. A kad ugledamo svjetionik naše kuće, kormilo će od radosti drhtati u ruci.

* * *

Naše gorde planine nad ravnicam slanih voda stoje kao gorostasi da brane zemlju od navale olujâ morskih i oluja neprijateljskih. Takovi moramo biti svi, kršni, snažni i visoki. Nizine su za miševe, orlovi ljube planine.

Tamo na našim obalam pustih visina i ravnih tišina, stiču se snage i moralne vrednote za borbe

života. More je naš najveći junak, jer je na njegovu dnu topuzina Marka Kraljevića. Naše pusto sinje more, puste gore, oblaci kao misli kao putnici, vode nas u najljepše krajeve našeg kraljevstva, gdje nema politike nego ljubavi, jer su izvori ovih vodâ iz neizmjernosti.

I ko žive na moru, žive u višim sferama duše. Na moru su ljudi drukčiji nego li na kraju. Na moru je manje ljudske zlobe. I ko će da probudi u duši sredjene misli, neka ode na more, tamo će naći barem jedno zrno bisera. To pusto i nedogledno naše more slika je i prilika našeg života, beskrajna je to čežnja našeg srca, jer u pogibeljima valova ima mnogo draži. Velika sreća u velikom miru je dosadna; opasnosti su sladke voćke na granam života. U tim kušnjama valova snaže se i otvrdnu grudi, a život je strašan, pa srcu treba pored nježnosti mekoće, i čelika tvrdog za oluje svijeta.

Shvatiti more može samo onaj, komu su pristupačne velike i duboke misli kao što je veliko i duboko more. Stoga je narod naš u svojoj bujnoj fantaziji stvorio toliko zamamnog čara u pričama o moru. Naš narod priča da je more sveto i da se u neke dane svetačne ne smije u nj ništa bacati, priča o čudesnim otočićima koji dabježe od zlih mornara, govori o prokletim sikam i hridinam, moli se kad u luku stigne i moli se kod starih crkvica i križa koji su razasuti po našim obalam, kao spomenici poginulih naših mornara. Nadalje čuju se pričanja o opasnim strujama, o stanovnicima mora, o morskim djevicama, vilam i vješticam, o duhovima utopljenika, o nebu, oblacima i o suncu koje lijega u more, o blagosivljanju mora,

o bacanju dragocjenosti u more da se oluja utaži, o čudesnim zvonima sa morskog dna, radi kojih narod traži da se crkvene procesije vode uz obalu mora. Sva ta i slična pričanja jasni su svjedoci, koje bogatstvo misli i predrasuda živi u narodu o tom velikom elementu našeg života.

Tko bi mogao da spomene sve pjesme i priče o moru i čitavo biserje ženske lirične duše kod naroda našega.

»Oj more duboko, sva moja radosti«,
»Po tebi meni plovi cv'jet moje mladosti«,

odjekuje popjevka djevojačka našim obalam i morima i misao ljubavi naših djevojaka hoda preko valova i daljina...

***

Mene obogaćuje i sami pogled na more, i kad pomislim da je to jedan dio moje otačbine, čije su granice u beskonačnosti Oceana, onda se osjećam velikim i ponosnim, što sam sin zemlje, kojoj nema kraja. Eto to su one misaone visine do kojih se može samo morem doploviti.

More nećeš nikad zateći nezaposleno, uvijek se miče, hoda, bojadiše i govori. Razgovori njegova mira dublji su od buke valova; ja u tom čaru nalazim sve što mi treba. Moja otačbina ima ono što mnogo veći narodi ne imadu. Imamo more, pusto beskrajno more, imamo prirodu u njezinom purpuru, imamo svoje nebo, svoju zemlju, i svoje more. Tko ne shvaća to, taj nezna koja je njegova otačbina, i ne vidi riznice svog bogatstva.

Tko je bogate duše i vedre misli tomu otačbina daje svoje ključe da otvori njezine dvore i da vidi

čare i ljepote njezina uresa, koji će ga zadržati da ju ne ostavi. I mi koji smo rodjeni na ovim srebrenim vodama hodamo, ali se uvijek povraćamo ovim našim mirnim, bučnim, bistrim, mutnim, slanim i zlatnim vodama. Mi se ljeti bacamo u njihov zagrljaj obasjani suncem kao kraljevi, a te vode nas miluju i hlade skupocjenim kapljam svojih bisernih dubina davajući nam ljekovitost svog zdravlja.

Harmonično talasanje valova, i prijatni zvuk vjetra, koji morem dolazi, nosi nam izdisaje južnog cvijeća i mi razblaženi otkrivamo misli najdubljih dubina naših dušâ, pa se tako kupamo u čarima sladkog misaonog snatrenja. To su svetačni dani naših duša i radosti našeg opstanka. Tamo na moru su neiskopani rudnici naših sreća. Veličina naša leži u tim srećam, ona će nam biti najbolji izvor snagam za učvršćenje ovog doma.

***

Na obalama našeg mora diže se svjetionik, pod njim straža, koja u noći čuva naše pučine puste.

Srbija je davno čeznula za morem kao za rodjenim bratom, a Hrvatska oslobodjena klicala je Srbiji sestri: »Evo nam mora, evo nam perle našega sjaja, evo otvorenih puteva našoj slobodi, ovdje su naše minule slave. Divne su obale naše, i tudja majka ih ljubi«.

Onda je otačbina naša ko jadranska ladja podigla bijela jedra i zaplovila velikim morem povijesti nove. Nova je i zastava njezina na pustim valovima svijeta, kontinenti ju jošte ne vidješe, a naša prekooceanska braća proliše suzu ravno iz srca od radosti silne, kada je vidješe doći.

Pošla je preko valova i vjetra u visoko more. Oceani su silni, snažne i mudre moraju biti i straže.

— »Bio ti sretan i posvećen put u svjetove nove, domovino majko, najmladja kćeri slobode« —!

Vjetrovi su pali, kiše utišale a tišine morske pripravljaju našim putnicima puteve vedre pod svjetionikom slobode. U našim lukama čekaju brodovi, naše su zastave skrojene za velika mora. Do sada su naše ladje okovane okovima ropstva stenjale u lukama; mahovina se hvatala broda, danas treba da sušimo jedra, popravljamo kormila i čistimo brod. I ako su časovite oluje minule, treba na kormilu straža, oluje su česte a vjetrovi nepoznati. Budu li svedjer budni stražari na ladji, bit će nam jedra puna vjetra i sreće. Ne budemo li vječito budni, jedra će ostati prazna a ladja može da krene u greben. Eto stoga ti kličem Jadranska stražo, da si mi zdravo! Zastavu diži visoko a ljubav srca duboko!

Otačbina treba pučine svijeta da raznaša plodove domaće grude. Našemu moru treba slobode, jer more je simbol slobode. More je okvir našega doma, slika mira i nemira.

More, to talasajuće tlo, plivajuća domovina, putnik je naših puteva i zavodnik naših staza.

Na moru treba da straža trezveno misli, bistro oko gleda i budno bdije, jer more je nevjerno polje, nestalna cesta naših ciljeva, ona nam je žalost i radost, dobrota i zloća, mir i nemir. Na njemu je naše veselje i naš strah, jer na njemu je užas i milina, bijes i tišina; silno i ogromno, nježno i dražesno otvara

nam svoje strašive puteve i dalečine nepoznate i nevidjene tajne.

More je hranitelj i žderač čovjeka, najveći paradoks života i smrti. Dobar sluga a hrdjav gospodar, stara sfinga sa stotinu lica je ta slana voda naša. Ali sve jedno srce ga naše ljubi, jer ono je slika našeg života, slika vječite borbe i mira.

Veličajnost je njegova silna. More je prostor beskrajni, ravnica pusta, nedogledna voda, ogromni spomenik velike tvorčeve zamisli. Eto to more je kristal naše obale, perla zemlje naše, ono je učitelj naše borbe i gimnastičar naše volje, stoga vječno po njemu kruže misli naše kao ptice, koje ga ne mogu preletiti.

More je vječito skladište naših čeznuća, pusta rijeka neizlivenih voda. Gospodar ladja, otoka, obala i luka, pustara silna, samoća neizmjerna, drug neba i planina, otac riba i dubina, tekućina sunčanog zlata i rastopina mjesečevog srebra. Veliki hranitelj oblaka, otac kiša i voda. Pusto more, pusta slika našeg pustog života!

To divno i strašno, velebno i grozno naše more treba gospodara. Tko će š njime da zavlada nego sinovi njegovih ladja, njegova kamena i njegova sunca. Svi mi koji živemo od mora, treba da čuvamo velike njegove vode, jer samo one mogu da otvore široke vidike čuvarima naše slobode; obzorja su naša vedra, prostrana i silna na pogledu mora velikoga. Kod nas na moru stiču se snage i moralne vrednote za borbe života. Razmatranja njegovih daljina, dubina i širina uvijek mi izgledaju kao pričesti u velebnom hramu prirode.

Bogatstvo misli na osamljenim žalima mora uz školjke, gdje valovi govore zemlji velike tajne. Tamo se veli da žive sirene; morske vile, nimfe, Oceanove kćeri, i Najade, vodene boginje rijeka, koje se spuštaju moru. More je zlatna kuća korala, biserja i riba pjevačica i strašna kuća hobotnica, morskih vragova, morskih vukova i pasa, domena riba što gutaju brodove. Eto tako je more naša pusta strahota i pusta ljepota. Tko uživa u snatrenju, tomu je more otac a zemlja majka. Po orizontima otvorenog mora možeš da bereš misli ko voće. Najveća djela čovječanstva stvorene su na moru. Najstarije kulture javile su se uz valove mora bijeloga. Naša prva kultura javila se na ovim obalam sunca. Kult mora je kult uma; stoga naša Jadranska Straža ima da slijedi utrte staze i puteve Dubrovnika, tog našeg sredovječnog svjetionika.

Pod nami čarobno more, nad nami nebo, sunce i vidici, daleke planine otoka, stražara Dalmacije divne.

Oslobodjena slobodo naša, ti si pučina našega mora, ti si Ocean, cilj naših mornara. Današnji će oblaci pasti s obzorja otačbine, jer će ih primorsko raspršiti sunce. Samo na moru ima prave slobode duha i tijela, more je samo silno, sve drugo je usko, sitno i maleno.

O, vi uskogrudni i sitničavi, sadjite na obale mora, mi amo imamo za vas vidike nevidjene. Naši orizonti uveličat će vaše misli. U tim orizontima borave neizmjernosti, u njima ćete čuti glasove velikih pojmova, koji gone sa čela crne oblake. More nas čisti od ljudskih slabosti i mi postajemo vedri i blistavi ko

perle morskih dubina, jer more je čistilište ljudske duše, a otačbina naša treba čistoće. Dodjite k moru! More ruši svojom snagom porfir i granit, ali čovjeka uzdiže i liječi. S toga dobro kaže onaj liječnik kada veli:

»K moru vi iznemogli radnici, djevojke i mla-
»dići, koji nosite pogubne klice pokvarenih roditelja;
»k moru vi patnici škrofule; k moru vi kojima se ko-
»sti omekšavaju, te ne mogu da vas nose; k moru i
»vi dobre žene, što ste rastužene zbog neplodnosti ili
»bolesti; k moru svi vi blijedi, slabi i iznemogli!«

Tamo na morskom žalu naći će svaki, pa i najzdraviji, okrepe životu u čistom zraku i u blistavim zrakama sunca, u tjelovježbi i u nasladi života tog časovitog bezbrižja, koji toliko prija teškoj misli i umornom životu. Ništa nije tako vedro, čisto i drago kao more, beskrajno more; more nevidljivih dalečina, more duboko, pusto i slano ko suze radosti i žalosti, more čežnje, more daleke vječnosti. Danas sam gost sunca na moru da mi povrati mir i dade zdravlja, da me opere od sumornosti i tegobe. More je obilno a ne da se piti, njegov je zagrljaj milina a napoj gorčina. More je otac zemlje, stvoritelj planina, brat sunca i rodjak zvijezda. Sunčani dvori su najvelebniji na moru, jer sunce je nadničar mora, ljubavnik slanih voda. Sunce je u tomu slično moru što sazoruje grožđje pa ga spali kao more koje odhrani mornara pa ga pojede.

More je podvornica otaca naših, tamo je lječilište naših pomrčina.

Dubine morske u proljeću su zelene kao livade, tamo žive ribe, hraniteljice mornara, stanovnika puči-

na. Kod sunca i mora su naša blaga, jer tamo je otačbina najdraža, tamo su puti njezini otvoreni u sve otačbine svijeta.

Oblaci nad morem su valovi nebesa, jer vjetrovi morski gone oblake i valove istim smjerom u daljine vremena — u uspomene — u riznicu našeg srca. Kult mora i prirode, sunca i zraka mi ne poznajemo, stoga vidite prerano urezane na licu naših ljudi velike brige, zakržljala lica i preranu starost. Mjesto da stupimo k izvoru života,mi se izjedamo svagdanjim brigama, kao da ne vidimo veliko naše more to gumno zdravlja gdje cvjeta radost.

Suce i more su raskošni uresi naših strana i boravnici naše atmosfere, stoga neka se naša svagdanja jutranja misao sjeti one svete straže što na Jadranu od aždaje čuva to naše zlatno runo.

Pribježište.

Kad je ono počeo ovaj bič božji*) po narodu, prosula se sirotinja po varošima kô na sajmovima. Gonili ih, psovali, zatvarali po općinskim zatvorima, dok jedan takav općinski podrum malo po malo ne postane tamnicom i pravim utočištem jadnika. Bila je to zapravo općinska konoba, prostrana, niska i mokra. Ulazilo se je sa strane pazara. Tamo je bilo smješteno svakovrstne stare gvoždjije, rastrganih posteljina, slametine, dronjaka, uglja, komadja starih izcrvotočenih dasaka sa pustim kolonijama pauka i udavljenih muvâ. U uglu te općinske tamnice bio je uzidan dugi niz dasaka sa uzdignutim uzglavljima; to su bile tamničarske postelje. Nad tim ležajima po zidovima vidjale se tamnocrvene mrlje satrvenih čimavica, a do njih slobodno hodali škorpioni sa svojim pustim kliještima punim ljutog otrova kô zmije. Jadnici, sirotinja, potrebnjaci bili su tamo smješteni da prenoće ili da se zaklone od vremena.

Ta je konoba općini služila kao skladište i kao tamnica, pa sve što nije moglo da stane u općinskom uredu smještalo se u konobu. Taj se je prizemni pro-

*) Rat

stor zvao konobom dok bi se tamo smještale stvari, a kad bi tamo ljude slali, nazivali su to tamnicom, pa makar su tamo i pravednici sjedili. Na tom prizemlju bilo je prozora sa željeznim rešetkama i tom je jadnom boravištu to davalo tamničarski izgled.

U jednom uglu tog podruma bili su općinski ratni standardi i zastave turske, bugarske, njemačke i austrijske, čim se je resila općina, kada su zvona — dok ih je bilo — navještala »njihove« velike pobjede. Općinski su se upravitelji ćutili sjegurnim uz zastave svojih saveznika i svojih davnih historičnih »prijatelja«. Polumjesec je opet nakon nekoliko stoljeća zalepršao nad ovom varoši, nad kojom se »ponosno« diže munara i džamija — danas crkva Sv. Ante Paduanskog — taj najljepši simbol našeg historičkog položaja fronte medju »varvarskim« Istokom i civilizovanim Zapadom, medju Byzantom i Rimom, polumjesecom i Krstom, medju Portom i Venecijom.

Taj općinski podrum diže se uzduž davne konjaniček mletačke kasarne. Kako je ovaj rat mnogo toga promjenio to je općinski podrum-tamnica izvrgla se u sirotinjsku kuću, u pribježište i utočište ubogih. Sve što je od glada na ulici palo ili pod krovom nadjeno gladno, iznemoglo, sitno, sve potrebno ubogo zapušteno i sirotno našlo je mjesta u tom podrumu; sav izmet ljudskog društva, odpadci civilizacije, ušljivci, gladnici, potrebnjaci svih kategorija nadjoše mjesta u tom smradnom utočištu, pa si pored sitne siročadi tu mogao opaziti staraca, prosjaka, pijanica, bludnica, idiota, padavičara i ludjaka. Djeca, odrpane sirote, živući glad, slike ratnih strahota, aveti, živući kosturi, ta gladna ljudska »paščad« imala je čast, što

je postala gostom ratne kuhinje Njezine Preuzvišenosti Gospodje Namjetnikovice!

— Arme Leute — uboga čeljad! žalili su naši gospodari te naše potrebnjake, tu pustu sliku našeg robstva i sužanjstva. Naš slavni općinski podrum postao je lukom pustolovâ, spasom propalica, utočištem siročadi i pribježištem svih naših jada i nevolja; i oni koji to skriviše imadoše podle smionosti da dodju požaliti svoje žrtve tugujući tobože nad našim uboštvom.

Kad ta pusta gospoda, »počasni gradjani« te sirotinje, jutros odoše, stiže tamo i jedna starica, bijela, kratkih kosa, ošišana kao ovca. Stala je na nogam ispravna pružena kao usklićnik užasa, koji ju je tamo doveo. Bila je odjevena starinskom izvezenom nošnjom naših krajeva, slika njihovog upravnog uboštva i našeg nacjonalnog bogatstva.

U tom čudnom kolu jadikovanja plesala je ludjački ples jedna mlada seljakinja. Taj ples praćen kantilenom našeg bolnog planinskog ojkanja bio je najsumornije nastrojenje cijelog tog prizora. Ona je skakala po tlu tog pribježišta izgledajući strašno poput furije. Jeza te obuhvatala gledajući ju.

— Tko može tu da pleše u tom strahovitom domu, tko je to što se raduje tolikom čemeru? Bila je to mlada majka sa dvoje nejake djece, kojoj je muž poginuo od prvih pušaka što pukoše na istoku. Jadikovala je sama sve dok joj se jadikovanje nije preokrenulo u smijeh i skakanje. Sada se ceri i obigrava a ne zna ni da živе; mrtva duša, što je od jadikovanja šenula umom.

U jednom uglu opažaju se tri sirote, jedan brat i dvije sestre. Jedno se uz drugo priklonilo i toplinom svojih tjelesa jedno drugo grije, a do njih jedna crna kukavica, za koju se nije znalo ni tko je nit odakle je; gladno, nijemo stvorenje sa dva oka, koja pitaju, sa dvije bespomoćne ruke i sa jednim ustima, kroz koja se već dugo nije ništa spustilo u praznu utrobu.

.....A pusta djeca, što se bješe tamo razasula bez otaca i majaka bila su kažnjena radi svoje sirotinje da tamnuju u toj tamnici savremenog dobročinstva, u tom kulturnom djelu neke čudne samilosti. Pa kada ih posjetih, za srce me ujedoše te slike neizvještačene, već vidjene uzidane u toj zgradi čemera.

Pred vratima tog pribježišta stajaše crni mrtvački lijes. Djeca su tamo boravila, strašila se tog pokojničkog drvenog sanduka, bježala od njega i plakala; a otvrdnuti nevoljnici zbivali šale sa tim svojim »kućnim namještajem«. Nekoji su znali pri jelu sjediti na tom crnom sanduku, drugi su opočivali a neki su čak i spavali sladje nego li na postelji. Uboga djeca koja su neprestano slušala razgovore o smrti od nevolje, o smrti od gladi, o smrti na moru u zraku i na kopnu, svagdje samo o smrti, privikoše se malo po malo tom crnom zavjetnom kovčegu, koji je stao pred ulazom pribježišta. Taj drveni grob, nije više nikoga od stanara strašio, pa je tako jednom bio upotrebljen za jednu desetgodišnju djevojčicu koja bješe preminula u tom tužnom boravištu.

Mrtvo djevojče smjestiše pod stare dubove u jamu i pokriše zemljom.

Drugih se troje odmah javi da dodje na njezino mjesto u tamnicu. No trebalo je moljakanja i prepo-

ruka da primiš blagodati te tamnice. Pridvorje i vrata te tamnice bila su uvijek širom otvorena, i nije bilo straha da tko iz nje pobjegne. Iznimno bude primljeno svih troje prijavljenih, te ti novi došljaci tako povećaše broj ovog golemom sirotinjskog jada. Za nje ne znadosmo dok su se raštrkani po pustim našim selima davili svojim jadom. Sada stigoše tu i ležali su jadnici na mokrom tlu te naše tužne zemlje i pokrivali se svojom golotinjom. Nit se svlačiti nit' se oblačili. Klale ih uši i glad ratne kuhinje a samilost prolaznika bila je porugom, pa je ona mrtvačka kapsa na ulazu bio najljepši okvir tim crnim slikama.

U knjigam ratne kuhinje dnevno se pisalo koliko ih se je odhranilo, a kako su jedni odlazili a drugi dolazili, tako se nije moglo znati, koliko ih je ratna kuhinja odhranila za ovaj, a koliko za onaj svijet, tà i onaj svijet je za ljude kô i ova tamnica u kojoj borave!

Taj hotel gladnih, noćni azil, utočište grješnika, sabrao je čitav jad naših ulica i naših koliba. Bila je to prava izložba sirotinje, zbirka nevolje, prava klinika pustog ubоštva.

Često sam tamo zalazio da vidim te naše žive slike. Opažao sam i gledao tu golotinju, bosotinju i sirotinju i pokazivao djeci svojoj taj pusti čemer, odgajajući ih tako u samilosti, koje mi za naših dana toliko trebamo. Djeca su i sama hodala tamo i gledala, pa bi gdjekad prestrašena hrlila majčinom zagrljaju od straha. Djeca ne mogoše shvatiti to veliko djelo kulturne samilosti i ratne skrbi.

Jutros mi je mala kćerka priobćila njezin razgovom sa jednom malom stanarkom tog pribježišta.

— Znaš, pape, ona mala što tamo boravi, sjedila je danas u pridvorju pribježišta i jela uši s glave; ja ju upitam zašto to ona čini, a ona mi na to odgovori: »Oni jedu mene a ja jedem njih«.

Protrnuh i nehotice otme mi se usklik:

— »Otvorite se grobnice puste, i prožderite taj pusti jad!«

1917.

Zakon.

Jednog zimskog jutra sašao je otac sa tegotnog posla k djeci svojoj, da im hljeba i pure pruži i da ih ogrli. Djeca kao djeca gladna volila puru nego zagrljaj očev; a jadni otac blistao srećom gledajući njihovo blagovanje.

— Gladne moje ptičice male, gdje vam je majka? upita otac.

Otišla je u drvlje po ogradam.

Zima je — mislio je otac, pa je i dobro učinila.

Po selu učestale kužne bolesti, glad i led.

Dodje majka, zažge glavnju, ognjište zablista a toplina domaćeg ognjišta uz blagovanje bila je ko raj života djeci i roditeljima.

Tako su oni blagovali sreću grijući se u toj teškoj zimi zahvaljujući Bogu, što ih je zimus od bolesti sačuvao te po selu hara.

Kad naglo iz daleka pročuju se daleki glasovi gladne paščadi, što viju po noći.

Otac, majka i djeca naslušKivali i strepili. Glasovi dopirali sve to bliže, a u kolibi obiteljskoj nemir rastao.

Glasovi čuli se sada u blizini.

Djeca se skoče k roditeljima u zagrljaj, kad naglo udariše kamenja u prizemni pendžer.

— Otvori, zaurliče jedan glas.

U kolibi sve zastrepi.

— Otvori — zaurliče još jače drugi glas.

— — — — — — — —

— Tko je, odgovori presenećeni otac.

— Tko je, tko nije, otvori. —

— Ne otvaram, dok ne kažete tko ste, odgovori odrješito starješina.

— U ime zakona otvori!

— U ime kojega zakona?

— U ime našeg — — —

— Razbojničkog, je li — i skoči k polici starješina, da dohvati dvocjevku.

— — — — — — —

— Tko je, tko ste, u ime kojeg zakona dolazite?

— Ronda i lugari, u ime općinskog zakona otvori — čuo se je umilniji glas.

Kad je to kućni starješina čuo, pokori se, otvori, i položi uz pendžer dvocjevku.

— Tko ste — božji bili! Što vas je po ovoj noći amo dovelo takim mahom!

— Poštenje tvoje kuće, ozove se arambaša.

— Poštenje moje kuće?!... i opet zahvati starješina dvocjevku.

— Moja je kuća uvijek poštena bila, pa poštenim pošteno i dvore otvara.

— Gdje ti je žena — upita na pragu arambaša.

— Gdje mi je žena? Kakvi su to opet divani?

— Žena moja je u kući svojoj ko i svaka prava majka.

— Gdje je bila od podne?
— Gdje? U drvlje.
— U čije drvlje?
— U čije, u svačije, u općinsko, u sirotinjsko, a gdje bi, kamo li bi?
— Gdje bi, kamo li bi — — — to mi ne znamo, tvoja je žena uapšena!
— Ženo, hajd spremaj se, da zakonu odgovaraš.
Žena prestravljena zurila je u te ljude kô u paklene nemani, nije znala nit' što da reče, nit' što da čini.
Riječ zakon u ustima onih ljudi ju je strašila ko bljesak u rukam tamnog neba.
Otac je drhtao snebivajući se i tješeći djecu, što su cvileći grlila koljena oca svoga.
— A čemu druge žene iz sela beru grm za ogrijev — osmjeli se upitati prestravljena majka.
— To su tvoje nestarosti, ti moraš s nami.
— Da, moram, jer sam sirota, jer glavaru i arambaši dara nemam, a gdje dara nema, zakon je krvav za jadne sirote.
Arambaša se uskomeša i stade naredjivati rondi i lugarima, da je povežu.
Starješina silom utiša u sebi svoj bijes, pa će im mirno:
— Ljudi božji — dajte se razlogu — ako je moja žena kriva, krivnju će platiti, tužite ju, vi ju po nikakovom zakonu ne smijete zatvarati, tužite ju, milosti ne pitam. Samo pitam, koji je to zakon, koji nalaže zatvoriti majku troje nejačadi, što ih je ogrijala, da ne poginu od leda.

— Ne vrijede tvoje bajke, s tobom mi nemamo što da govorimo.

— Ženo, hajd, ili ćemo te povezati.

Djeca sad jače zacvile, a ocu su pucale grudi.

Majka je plakala gledajući svog čovjeka, neznala što da čini.

U ime zakona — u ime zakona, odjekivalo je kolibom.

— U ime kuće i djece moje izadjite, okosi se otac, pripravan na smrt.

Rondari i lugari oboružani skinuše puške s ramena, te ih naperiše prama grudima oca, koji im je prijetio.

Otac branio svoje gnijezdo, svoju drugaricu, gonio došljake dok iz crne noći ne zazviždne tane što okrvavi i rani oca branitelja.

Zločinci odoše — — — — — — — a prestravljena dječica strepeći pitala roditelje: »Što je to zakon?« — nije li i to možda jedna od onih kužnih bolesti, što po selu haraju?

Slijepac.

Znao sam nekog slijepca, rodjena od majke srpkinje a od otca hrvata. Bio je slijep od rodjenja. Oči su njegove bile prazne i puste udubine pod visokim čelom koje su upadale i tonule u duboke kosti do moždana. U tim predjelima opažale se tmine. Preko praznih očnih šupljina padale vedje kao zastori srušenih dvora. Glavu je dizao visoko k nebu kao da sa tim svojim očnim tminama traži u beskonačnosti izgubljene svjetlosti, svoja pogašena sunca.

Danas sjaje suce, reče mi, jednoga dana.

— Dá, sjaje, odgovorim mu ja.

— I ja dobro osjećam njegov oganj. A kako sjaje?

— Vatreno kao sunčanik.

Slijepac proplače. Iz šupljih tamnih dubina pod čelom kapala je neka vodica, koju kod zdravlja očiju nazivaju suzam.

— Čemu plačeš, upitam ga.

— Biti rodjen u zemlji sučanoj a ne viditi sunca, teško je slijepcu naših krajeva. Oba su mi oka slijepa. Slijepo mi je oko desno i lijevo, srpsko i hrvatsko, majčino i očevo.

— Ne vidim ništa, ne vidim našeg sunca ni života.

— Ne vidim svjetlosti, ali ju osjećam, ne vidim otačbine, ali po njoj moje noge stupaju.

Shvatio sam njegove suze i pustio sam ga da govori. Njegov razgovor bio je sladak kao da ga berė iz riznice svoje sljepačke mudrosti.

Onda je dirnuo kajde, pod njegovim rukam orgulje su plakale. Taj slatki plač glazbe bio je miliji od sreće, ta glazba bila je puna topline, kao da je devet ugrijalo sunaca. Nitko mi nije u životu tako srce stegao kao one kajde, koje su bile sladje od poljubaca prve ljubavi.

Plač orgulja pod njegovm rukom bio je plač duše za vidjenjem.

Taj slijepac bio je veleban na otoku svoje misaone samoće, ja sam ga žalio jer je bio sam u svojoj tmini, osamljen u svojoj prostranoj duši. Tmine svojih očiju rasvjetljivao je suncem svoje duše i radošću svog motrenja. Tamo iza izdubljenih očiju i povaljenih zastora, njegove su livade cvale. Sve jedno ja sam ga žalio. A kad je on to shvatio, uspravio se i ponosno izrekao:

— Ja nisam ojadjenik ni nesretnik, ne žalite mene, ne oplakujte mene, jer ja žalim vašu sljepoću, pa mi stade ovako da priča svoj najstrašniji san:

— Jednog mi se dana snilo da sam progledao. U tom snu vidio sam sve strahote ratnog života. Gledao sam puste povaljene i sagorene kuće, podavljenu djecu i oskvrnute majke.

— Blistavilo sunca bilo je strahovito, oči su mi kapale krvlju od poraznog vidjenja. U tom crnom snu

gedao sam rodjenu braću kako se kolju za volju neprijatelja. Onda mi se teško iznemoglu prikaže bistro sunce i vedar divni svijet.

— U snu sam dobro razabrao da je to naša sloboda. More je bilo tiho a zora je bila zarudila. Kad naglo pod tim suncem i u toj slobodi opazim da rodjena braća nastavljaju borbu, i kad sam vidio da su ti ratnici moje slijepe oči, zenica oka majke moje i zenica oka otca moga, tako sam se prestrašio, da se stadoh moliti Bogu da mi opet oduzme vid.

— Kad sam se probudio, bio sam sretan što sam slijep.

1924.

Brzet.

Malo podalje Omiša, ponosno se popela planina Borak. Pod tim orijaškim kamenom voda brzica prolomila je jednu gorostasnu hridinu i kroz pukotine kamena ključa, vrije i pljušti žubor-voda žestinom vodenog bijesa, rušeći se kroz korito crnih stijena da se umiri u ravnicam pustog mora. Od izvora do ponora te vode jedva je dvjesta koračaja. To nije ni rijeka ni potok, već vodopadja, planinsko vodotočje i putnički vodopoj. Kad zaintanče velike vode udje bijes u tu potočinu, pa ti se čini da je to izvor rijeke, koja se pjeni, ruši i valja kamenje.

Kod jedne naklonjene uzvisice zahvatiše ga naši stari i svrnuše mu ljute žamore u ogradjeno gumno, a sa tog gumna odvedoše mu vode u žljebove, da im samelje ono malo žita, što im kamenita zemlja daje. Kroz žljebove voda riče, mlini melju.

Mlinar je sve to lijepo navrnuo na svoj mlin, pa voda ključa, trče i šara. Oko vodenice izdubljeni su kladenci a ocjedine padaju i pune ih vodom. To je možda koja ponornica, zabludjela voda iz bazena rijeke Cetine. Ta voda što bije iz kamena provire i dere pa se žuri i pada na valove. Ime mu je Brzet, ime uzeto iz čistog jezičnog izvora nje-

govih bistrih voda. Ubrzano trče a put mu je tako kratak. Od izvora do ponora samo jedan čas, kao da je došao tamo da pomakne mlinove da nam samelje ono kruha svagdanjega i ode u more, izčezne kao da ga ni bilo nije. Ta rječica, taj potok je brzak, brzelj, brzić brzonja Brzet, proleti i nestane.

To je bio prvi mlin mog djetinstva, prva vodena sila naših planina, prva idila, prvi posjet predgradju malenog grada. Nakon četri decenija povratih se tim vodam i uspomenam. Tamo nadjoh dvorac i perivoj prijatelja Palavršića. Sazidao je nježno domaće ognjište pod tvrdim kamenom na izvoru života, gdje boravi svoje lijepe dane uz svoju plemenitu gospodju i milu djecu i gleda preko mora svoj rodni kameni otok Brač, koji se otrgao od naših planina i usidrio pred Omišom, našim ljubljenim gradom da ga brani od oluja i vremena.

Danas više mlin ne melje na Brzetu; danas tu nema ni vode, samo za to, da se sjetimo kako sve brzo odlazi u more zaboravi kao Brzet. Život, koji bježi brzetskom brzinom, ostavio mi je toliko sanaka i lažnih obećanja. Sve je otišlo u more, u prošlost u zaborav. Potok je sad prazan. Brzet ne brzuje, jer danas u njemu nema ni kapi za napoj.

Nekoć sam na tom potoku prao slatko groždje s očeva vinograda, na Ratu, današnju gorčinu ne mogu da perem, nema tamo više vode, koja bi ju odnjela, sva je *slatka, živa* voda istekla sa djetinstvom.

O protekle vode, sladki napoji moje mladosti. Nema vas više! . . . Nema . . . . vas . . . više . . .

1924

Zakučac.

Poljička je visoravan presječena rijekom Cetinom, koja je svojom elementarnom silom otvorila sebi put kod Omiša, razcjepišvi Dinaru od Kozjaka kao da je ta silna rijeka htjela pokazati samom moru svoju ogromnu snagu. Ta strahovita romantičnost, taj kolosalni prolom kamenja uzdiže se kao dva obeliska davnih vremena, kao dvije piramide vječnosti. Taj okomiti, strmi suri kamen, boravište orlova, služi rijeci kao ulaz u veliko more. Rijeka danas tamo tiho i skromno prolazi, kao da ona nije počinila ono ogromno geološke djelo. Zadješ li tamo šetnjom, stojiš pod tim ogromnim strminama kao sitni crv diveći se dimenzijama, snazi i veličini pustih prirodnih pojava. Kad prolaziš kroz te velike cetinske dveri, čuješ ponavljanje vlastitoga glasa, javlja se jeka, pa ti se čini da su davni, tajni, skroviti ljudi posakriveni u nutrini toga tvrdoga kamenja, a pjesma tamo struji u raznim ponovljenim odjecima kao pjevanje planinkinja vila.

Neko posebno osjećanje, neki čudni novi svijet ćutiš u tom kraju. Nigdje ne osjetih zamamnije jeke, tajnovitijeg razgovora kamenja. A kad ti k tomu oži-

vu sve one djetinjske uspomene rodjene pod tim gorostasima, onda se prenosiš u junačka vremena onih tvrdjava, što su porazbacane po kupolama tih surih stijena. Cetina se tamo vijuga i prolama medju planinama, kao da joj je taj kamen bila neznatna zapreka. Koliko puste buke, lomljave i vode, klike strašnih orijaških ratova nije ta rijeka vodila, dok je sebi prorovala taj divni prolaz. Najbolje će nam to kazati Gubavica, koja još i danas vodi orgije proti klisurava Zadvarja. Nego Gubavica je nešto smirena ljudskom rukom, koja joj je dala umjetno korito, da svoj trud posveti napornom radu, te da osvjetl i prosvjetli starodrevni grad Omiš, koji njezinim dolaskom posta gradom svjetlosti i industrije.

Kad mimoidješ te klisure, udješ u dolinu Cetine i pukne ti pred očima bajoslovni prizor jednog Edena, Adamovog zemaljskog raja. Taj divni kraj zove se Zakučac, malo selo velike ljepote. To je kraj stvoren za uživanje. Iza orijaških epičkih stijena, eto zamamljivog liričnog zakutka intimnosti, pravi kontrast. Sama poezija i procvalo cvijeće, dolina se prikrila zelenilom a potoci protekli, da neznaš kud bi gledao. Kad je Bog stvorio čovjeka i dao mu ženu, postavio ga je u takav kraj, da obljubi svoju lijepu zemlju, svoju slatku postojbinu, i ako je u toj divnoj prirodi nikla ljubav, ona je bila plod te prirodne ljepote. Cijela je dolina u orijaškoj kotlini. Prosule su se daleke puste livade pune zelenila i voća. Višnje se crvene krvave kao djevojačka usta i rese ono pusto zelenilo. Jablani, ponosni glasnici vode, dižu se visoko, a do njih vesela djeca tešu iz njihovih grana svirale da zapje-

vaju kao slavulji. Sav taj prizor resi sunce, toplo blistavo sunce, ures naše zemlje. Sunce hoće da zapane a njegov je zapad tamo tako lijep.

Po puteljcima susrećeš procvale šipke sa svijetlim crvenilom i procvale jagode sa ružičastim laticama. Amo i tamo raspojasili se hrastovi ogrljeni bršljanom. Hrastovi naši, sveti simboli naših poginulih junaka za slobodu ove divne zemlje. To polje oko Zakučca nasićeno je potokom, što se niza poljičke klisure cijedi kao rijeka Stix u Danteovu paklu i natapa to plodno tlo tako bujno obraslo. Rekao bi, ovo je perivoj koje davne slavenske kraljice i hodajući tamo osjećam kako se iz ljepote tog našeg predjela odkrivaju tajne naše ljubavi za otačbinu. Kamenje bilje, vode, cvijeće, čempresi, konoplje, paprad, zvonik, kadulja, potoci, planine, livade, rijeka sve to resi sliku ovog kraja, mi gledamo i uživamo u ljepoti naše zemlje i dražesti ovog prvog proljeća slobode. Hodajući dolje prama selu susrećeš lijepe seoske kamene dvore, u kojima obitavaju naši ljudi. Govore čistim našim planinskim jezikom. Iznad tih seoskih kuća na uzvisici bjelasa se skromna crkvica, to je naša Gospa, koju Omišani slave dolazeći na te zelene livade da se goste, kako to samo oni znadu. U selu je mali mostić iznad potoka i on sliči mostarskome turskom mostu. Zaledje sela su opet klisure, niz koje teče potok Ilinac i gubi svoje vode u polje i kamenje, da podje s rjekom u more. Jedan je mlaz toga otoka uzet za Omiški vodovod, i tako taj mali Zakučac poji svježom vodom naš ponosni drevni grad Omiš. Tamo prama Javornici dižu se velike aluvijalne naslage, po kojima Zakučani sade vinograde na stepe-

nicama što vode u visoka Poljica, pod klisurasto stijenje.

Dugo smo se još divili tim krasotama i na koncu žedni napismo se svježe vode ravno s izvora naše zemlje. 1919

Ljubica.

Nije to kćer našeg susjeda, već kćer zemlje i sunca. Malo cvatuće stvorenje, najdraži miris našeg tla, osamljeni cvijet, što raste pod trnjem ogradâ i kod drača vinogradskih. Cvate po samoćam u koje zalaze nesretne ljubavi. To je cvijet nizine, skromnosti i dobrote. Tko da ne ljubi to maleno cvijeće, koje svojim bogatim mirisom tako otmeno tuguje. Te sitne sirotice razbacuju raskošje mirisa kao bogate imućnice. Tko da ne voli one malene stidljivosti, skrivene pod busenjem drača, zastrte lišćem nepoznatih biljaka? Cvijetne su im latice tako malene, da jedva na sebi ponesu teret jedne kapi rose. Ubogo biserje, mala skrivena bogatstva lijepe dobrote. One razbacuju i posiplju pelud po atmosferi, i prve javljaju proljeće. »Ljubica je sama rekla da je prvi cvijet od ljeta«.

Eto ni ljetos nam ne zaboraviše doći, tačne su kao zvijezde. Ne znadosmo više za njih, i kad se i ne osjetismo da je zima na izmaku, one se javiše mirisom, kao da su htjele reći, kako još ima ljubavi na zemlji, kako nježnost još nije poginula posred tolikog zla.

Ako želiš svojim ponosom da udariš glavom u nebesa, malen si, prikloni se ljubici biti ćeš draži.

Skromnost i nizina ljubičina isto je tako slatka kao i miris njezin. To je sitni komadić krasote svemirske, ponos proljetnog jutra, radost rose, zrno vječnosti i sitna ljepota crne zemlje. Ta krasota proljetne svakidašnjosti nikad ne umara, govori osjećajem kô djetinje suze, kao glazba mirisa i eter zemlje. Koliko ponosnih visokih estetičkih cvjetova, što se bane po kraljevskim baštam, zavide mirisu tog mudrog cvijeta? Taj sitni cvat, taj modri cvijet, nema ni svog viteza, ni svog leptira ni ljubavnika, možda mu je priroda dosudila samo ljudsko srce, pa se za to taj cvijet nazivlje cvijetom ljubavi, »viola amoris«, ljubica, koja mnogo poučava svojom sitnom ljepotom i malenom skromnošću. Ljubičin je miris izraz i čežnja za dušom koju ljubi, pa stoga ljubavnici kad si medjusobno darivaju srca, vrše to simbolično, darivajući se ljubicam, simbolima osjećaja, pahuljicam dražesti.

Kad se kroz šikarje provlačimo, kad nas drače bodu ljubica se javlja. Ona je uvijek tamo gdje treba dobrote, njezin nas potok napaja, njezin nas miris opaja. Ona nam se tako sama od sebe podaje bez tegobe, jer nije oboružana ni trnom ni dračom ko sestra joj ruža, ona je čista, dobra i bezazlena. Mehka ko pamuk i lijepa ko umiveno seljačko dijete.

Ona je tu gola golcata i sama sa svojim zelenim lišćem uz crnu zemlju, uz majku našu, da se mirisom javi, kako bi je lakše našli kod potoka gdje izviru vode, grudi naših planina. Ona je tu da proslavi moć zemlje, da mirisom miri, ljepotom da pjeva, da ukrašuje prirodu, da nam se raduje, da javlja ljeto i resi proljeće.

Tko čezne za njom, i tko ju podigne, tomu dade najljepši dar svoje mirisave smrti. To je ubogo dijete crne zemlje i sirotna kćer sunca, pastorka proljeća, malo stvorenje velikog stvorca, sladka pepeljuga, ljubovca kraljeva sina.

To je najsrdačniji cvijet, čašica rosne suze; dobra kao klas pšenice koji nas hrani, i mila kao trava otava, koju janjci pasu.

Ljubičin skromni miris dopire dalje od mirisa ponosnog helionthusa — suncokreta, pa se medju cvijećem govori, da će ljubica oteti ruži kraljevstvo. Eto takovu je ljubicu ljubio naš čovjek, i bio sretan njezinim bogatim uboštvom.

1923.

Osamljenik.

Skoro sam upoznao jednog čovjeka, i kad sam ga upitao kako se zove, reče mi, da imena nema. A kad sam ga dalje pitao, ovako mi je odgovarao:

— Odakle si?

— Iz Vukova sela.

— Gdje stanuješ?

— U planini.

— Koji su tvoji roditelji?

— Ne znam ih.

— Što si, čim se baviš?

— Čobanin.

— Što posjeduješ?

— Trideset ovaca i jednog psa.

— S kime boraviš?

— Sa svojim blagom.

— Kako živeš?

— Svakako.

— Gdje spavaš?

— Pod vedrim nebom.

— Tko te krpi?

— Drača.

— Tko te pere?

— Kiša.

— Tko te suši?
— Vjetar.
— Tko te napaja?
— Potok.
— Tko te hrani?
— Ovca.
— Tko te ljubi?
— Pas.
— Tko te mrzi?
— Čovjek.

1924.

Poslanica braći u Americi.

Bog nas je postavio na studeni kamen našeg kraja, da ga grijemo i ljubimo, a tko je daleko, da mislima poleti amo k nami, jer nam je Bog dao otačbinu, da ju uživamo dok živemo.

Jedan umnik veli da je more ključ sviju zemalja. I vi ste tim ključem naše otačbine otvorili sebi oceanske pute i otišli u novi svijet. Ali ako je u novome svijetu bogatstvo nije duša; ona je ostala u uspomenam djetinjstva na domaćem ognjištu, na majčinom krilu. Eto s toga Vam danas na ovoj stranici užižem badnjak vaše kuće, da se ugrijete u tudjini, i da polijete vinom ljubavi ove stranice, koje će vas zateći u dalečinam. »Pučka Prosvjeta« je naša ptica selica, koja sabire osjećaje otačbine, da ih na svojim krilima ponese vami, naše drage ptice odseljene; ona je duševna veza izmedju naših krajeva i vaših dalečina. Danas vam ona nosi pozdrav vaših kuća i vaše otačbine.

Svima vama, daleka braćo, sretno novo ljeto! Pozdrav, sreću i vami, braćo, koje je ljudska nepravda otrgla iz sklopa našeg kraljevstva.

Prije nego sam Vam stao da pišem ovu poslanicu, obašao sam otačbinu. Prolazeći kroz visine,

oblake i kiše, došao sam na vedro polje, zahvaljivao sam Bogu, kad sam vidio da su se sve tri naše goruće zublje složile u jednu, pa da je tako naša svjetlost svjetlija, i naša otačbina mnogo ljepša, nego kada ste ju ostavili. Dodjite da ju vidite, ili sjećajte ju da je ne zaboravite. Ona danas ima za vas mnogo darova, ima pustih šuma i novih rudnika, otvorenih željeznica i polja osamljenih. To ona daje oslobodjenim sinovima, svojoj radišnoj djeci.

Neki dan je hiljadu devetstotina i dvadeset i peti put zasjala jedna zvijezda. Na taj smo dan užegli badnjak, sveto drvo naše zemlje, jer se tada rodio Bog naše sreće. Na taj veliki dan rodjenja čudesnog Djeteta mudrosti, slavili smo slavlje Betlehema — Rodjengrada osjećaja. Ja vam to spominjem da ne zaboravite djetića Isusa ni svog rodnog Betlehema. Jao si ga čovjeku, koji se ne sjeća vjere otaca svojih ni svoje rodne kućice. Teško ti ga zaboravniku majke svoje, jer kod majke je toplina, u tudjini je led. Pojata božja je pećina dobrote, kuća naših sretnih boravaka. Božićni dani su dolaznici pravednosti kao planinski potoci iz vedrih oblaka. Svi putevi vode u tudjinu, a sve tudjine gone u otačbinu, jer majka je majka; u duši srce ima glavnu riječ. Kod nas i studeni kamen ima za vas više srca, nego li ledena tudjina, jer otačbina je roditeljka, koja uvijek svoje dijete zagrljajem čeka.

Naša je otačbina puna bistrih izvora božjih, a jaslice Djetića ljubavi su najsladji napoji žednih. Tamo su čaše nebeske, da se utaže žedje zemaljske, jer Božić i novo ljeto su vedra svanuća divlje zime.

Danas je kod nas puno sjaja od trojednog jedinstva božjeg i trojednog jedinstva narodnog, od radosti blagdanske, slobode narodne i sreće duševne.

Moja najljepša želja k novoj godini vam je ta, da ne izgubite ni jednog dana utaman, jer čim više posijete, više ćete i požeti, a čim više poženjete, više ćete i posjedovati, a čim više posjedujete, veća ćete dobra djela moći da izvršite, ne škrtarite ni rukom ni razumom.

U našem je srcu podignuta zgrada vjere, baštinili smo ju od naših predja. To je prirodni pojav naše duše, tko ga ne osjeća, taj je nesretnik, kao onaj, koji se radja slijep. Religija je najljepši pojam čovjekove utjehe u dolinam crnih zemalja, jer se ladjom vjere najlakše prevezeš na obale drugog svijeta. Bez vjere smrt je golemi ponor užasa. Eto stoga nazivljem vam Boga na ulazu novog ljeta, jer On nam ga šalje da se sjetimo početka i konca.

Na pragu jednog drevnog doma u ulici »Kraj Sv. Ivana« u Splitu, stoje napisane ove riječi: »Bože, ti čuvaj moj ulaz i moj izlaz!« Tako i mi moramo da ponovimo: »Bože, ti čuvaj naš izlaz iz stare i ulaz u novu godinu«, jer su godine tvoji časovi a naši teški puti života. Bez tvoje pomoći strašimo se novih vremena, zvijezda tvojih mudraca ugasila se, pa ćemo poginuti bez tvog kažiprsta. Eto tako je potrebno da nam Istina bude draga, jer se bez Istine pravedna krv prolijeva, laž uzobijesti, strast razdire tijelo a grijesi udave dušu. Istina je simbol dobra, bez koga nema života na zemlji. I kad sa Bogom ulazimo u novo ljeto, ulazimo u sunce, koje će novom godinom stvarati nova čudesa cvjetanja i lijepog mira na zemlji.

Naš mjesec početnik je Januar i neki vele da je ta riječ potekla od latinske riječi janua, što znači vrata, dok drugo tumačenje veli da Januar potječe od boga Janusa i to je ispravno. Taj bog Janus to vam je dvolični bog, to je bio bog prolaznog ljudskog vremena sa dva lica; sa jednim licem koje gleda u prošlost a drugim u budućnost, to je bio bog dobrote i zloće, mira i nemira, istine i laži, dok nije došao Bog Vječnosti, Bog Svemira, Bog Istine i Pravednosti, koji je srušio sve dvolične bogove poganske. Taj novorodjeni Bog, začetnik i početnik svih stvari i ulaznik u novo doba ljudskog života, uništio je sve Januse i Kronose i stoji danas kao što je stajao u vjekovima na prestolju prostora i vremena. Toga Boga Novog Ljeta nazivljem svoj braći u tuđini!

Tko će pogubiti medvjeda u šumi života nego gospodar svemira, koji se spušta sa zvijezdom u špilju dobrote. Tamo mi unosimo goruće drvo, da se nasitimo božjom slavom i kućnim mirom. Utaman čovjek traži druge puteve, Njegova je svjetlost jedini sjaj života, što čestitoj savjesti godi, to i Bogu godi, jer On je u nami. I zloće su u nami, ali one imadu manjinu u skupštini duševnih sposobnosti. Krivim odgojem ta crna manjina može da detronizira Boga i čestitost iz lijepe duše čovjekove. Držimo se stoga vjere otaca naših.

Budimo i mi novorodjeni i pravedni kao Djetić u jaslicam, pak ćemo ići stazam Njegova dnevnog života. Taj će praznik postati užašašćem naših duša.

Spomenite se danas, braćo, rodne kuće; pa će Vam Sveta Zvona vaših djetinjih uspomena zazvoniti u srcu čestitku: »Sretno Vam bilo mlado ljeto!

Poslanica Miljenku Vidoviću.

Od Filipa, pobratima i pomagača tvoga pozdrav tebi, dragoj drugarici tvojoj, učiteljima, djacima i prijateljima naših duša.

Na izmaku godine pete od kako je zasjala tvoja kometa, svijetla zvijezda sunčanog sistema, u predvečerju tvog velikog dana, evo ti uz pozdrav i pobratimski zagrljaj, jer sam te dobro upoznao kad sam bio u raju tvog srca.

Ti si otišao sa našeg toplog mora u studeni kraj, u bosanski Sibir, da rastopiš snjegove Bosne osjećajem naše primorske topline. Tvoja škola bratinstva je toplo majčino krilo, bosiljak svetog osjećaja.

Ti otvaraš mogućnost radniku i čobaninu za kulturnu besmrtnost, jer pišeš knjige »umjetnosti o svemu svakoga podučiti« poput tvog kolege Komenskoga, koji je napisao knjigu vječnosti »Didaktica magna seu omnes omnia docenti artificium«.

Danas kad navršavaš prvi »lustrum« tvog rada prinesi žrtvu paljenicu i sažgi slabosti svog nesretnog brata čovjeka na lomači tvojih vedrih pogleda.

Ti podučavaš lakoćom kao da se igraš sa zlatnim srcima naše mladeži, koja zriju kao jabuke na toplini tvog srca.

Ne boj se guje koja se u procjepu vije, neće te ujesti, jer si svakom sladak i od srca stvoren, nikomu nisi gorak nego sebi i svome zdravlju. Pod grudima gojiš dobrotu za ljude dobre i zle i slijedeći Krista cjelivaš dušmanina. Taj tvoj kapital uknjižen je na na stranicama dobra u knjizi svemira. Ti propovjedaš evanđelje ljubavi i pišeš spise utjehe; svojom školom dogradjuješ stepenice za panteon bratstva, gdje će da zavlada harmonija otačbine i da se pomiješa srpska mudrost i hrvatsko srce, srpska ozbiljnost i hrvatska radost, srpska odvažnost i hrvatska dobrota.

U svemu i svačemu kličeš: »Budi čovjek!« A to znači budi čestit čovjek, budi dobar čovjek, budi moralan čovjek, slijedi zakone zvijezda i slušaj glas srca. Ti si upravio poglede k novoj kulturi, stečenoj ne šibom i strahom nego ljubavlju i dobrom voljom. Ti si sa tvojima putnik novih puteva, koji putuje u novu zemlju. Čovjek materije je nečovjek, to je »homunculus« stvoren u kemičkom laboratoriumu a ne na krilu majke, koja radjajući trpi. Ti čezneš za čovjekom sa svim njegovim dobrim svojstvima, koja su mu zla vremena otela, i sa njegovim manama, koje ćemo da režemo, kako bi nam život ovdje bio ljepši.

Istini i ljubavi otvorio si širom vrata da se usele u naše dvore, jer se s njima najdalje dolazi. Utaman čovjek traži druge puteve, jer drugi puti ga vode u ponore.

Eto taj nas je pokret spojio kao religija, to je naša zajednica, to je svjetlo u tami. Ta porodična škola, ta kuća meditacije postao je naš dragi dom osjećaja. U takom životu vrcaju nove misli ko iskre

a toga je našoj zemlji bilo potrebno. Evo mene da ti u ime otačbine i primorja tvoga, kliknem: »Bio ti sretan tvoj današnji sretni dan«!

Emerson veli da je svijet pun budala; ali budalaština nije toliko pogibeljna, koliko nečovještvo, s toga mi je tvoj rad toliko srcu prirastao, što klastriš izabrane mladice za novi rod, i što ideš, da nadješ čovjeka, koji je najdivniji ures zemlje.

Biti bogati znači posjedovati uz fizička i duševna bogatstva, a dobra sreća je sinonim dobre volje.

Zakoni bolesti su isto tako lijepi kao i zakoni zdravlja, ali izgubljeni putevi čestitosti ne imadu zakona već duboke ponore, bolesti duševne su anarhije i bezvladja u kojima caruje propast i smrt. Za to bilo ti sretno jutrošnje jutro, jer po tebi je naš život stekao novi cilj.

1925.

Mali Ivo.

Pismo I. M.

Dragi Ivane! Mi te ljetos čekamo, ti ćeš doći, a nas ćeš naći sami. Ako nas nadješ plačne, ne čudi se. — Tvoje kumče, tvoj veliki imenjak, oni slatki zlatokosi mali, što si ga tetošio i milovao, ostavio nas je za uvijek. Rastanak je bio grozan, a tko bi ti to i kazao, ne usudjujem se više ni misliti. Vapio je pomoći od liječnika — oca, a ja? — Opustili su moji dvori, osamile se odaje jadne; razvalio se drveni konj i pao ko mrtvo drvo u kutu igraće sobice; a njegov žuti kanarin je pjevao i pjevao one noći kasno, kasno kad san utišava boli. Pa kad je Ivo otišao, pobjegao je i kanarin iz ovog pustog plačnog doma. Letio je po granama, javljao se vrludajući Petrovim poljem, čuli su ga mnogi, letili po granama da nam dohvate prijatelja Njegova, no nije se dao, nestade ga u zimi, noći i kiši. A kamo, kamo? Možda je otišao otpočinuti na grani što ljubi križ njegova humka, gdje će ga biti i ubila studen. Ne čuju više pjevati našeg žutog kanarina, možda je legao uz svog prijatelja uz našeg ponosnog viteza ljubavi, koji je sobom odnio naš mir i punoću našega života.

— Dijete moje! Dijete moje! — jadikovala je jadna majka, a ja sam s prozora pozdravljao zlato svoje mašući mu iz daleka da me dočeka.

Kola su ga nosila preko ravnog polja, vodili ga naši konji, njegovi mili prijatelji, što im se toliko veselio kao ptica proljeću, vodili ga laganim korakom kao plačući, jer ne čuše njegova glasa i zapovijedi, i odvedoše njega svog viteza, veselje doma našega, i slast života.

Netom je pukao taj tužni glas Petrovim poljem, dodjoše i tvoji iz Otavica; dodjoše da nam pomognu plakati, jer kod nas je već bilo nestalo suza... Bile su prolivene prije one kobne noći i to u strahu očekivanja što ima doći, kad je beznadje nastalo. Tvoj otac i majka ogrliše nas suzam žaleći za tvojim imenjakom; ona tvoja velika majka jecala je spominjući mi svoje gjuliće-uveoke, i suze dvno prolivene za tvojom braćom.

— Janje moje milovano! — nastavila je jadna majka njegova jecanjem. Trgala je svoju i moju dušu, parala čuvstvo do krvi i najzad pala na njegovu praznu posteljicu, da ju suzama stere... Ona jadna nije već mogla sama, približi joj se tvoja majka i htjede da ju podigne; i te dvije majke su stale dugo ogrljene i povaljene ne rekoše ništa više, ne zajecaše toga časa, već grobnim mukom utišaše. Pa kad je osvanuo dan bez našeg sunca, jadikovanje je počelo opet, i od te dobe svakog dana i svakog jutra pijemo po čašu čemera prije nego stupimo na prag svagdanjeg života, gdje opet ne nalazimo nego čemer do čemera.

Veliko je moje kraljevstvo obiteljske sreće tim ugaslo, da se više nikada ne povrati.

Iz daleka dolazilo cvijeće, riječi i utjehe.

Oh to cvijeće!

Ruže, karamfili, orhidee, hiacinti, akacije, sve, sam cvijeće onoga dana zamrzio, jer je mirisalo smrću. Tek zamirisalo, već je uvelo. I tako sam ostao u životu bez sunca i cvijeća.

Ni Božić nam nije došao ljetos, jer su pastiri povaljeni a vunene ovčice popadale pod praznim bornjakom, na komu nema svjetlosti, jabuka ni veselja, već uvenulih mrtvih grana. Čitav djetinji svijet je u našem domu umro; mrtvi su i drveni vojnici bez vike, bez pjevanja; trublje su utišale; kuće povaljene kao iza velikog potresa. Sve je mrtvo, samo još žive čemer, koji gleda onaj povaljeni svijet Ivina carstva. On ne treba suza naših, al' mi trebamo njega! A njega nema. Negdje tamo daleko vidi se tračak sunca, tamo je On!...

— Nije to sunce. Nema više našeg sunca! Potamnjelo je. Svi izvori života presušiše. Zrak se rastrošio.

Tugovanje je sada moj veliki posao, i po njemu boravim s tobom slatko moje milovanje! Dolaziš li to ti, moj nedosniveni sanče, noću k meni pa me budiš? Gdje si, gdje si? Tamo k tebi doći moram da te nadjem. Pa kad te nadjem nikada te osvatiti ne ću. Djetinjstvo tvoje i očinstvo moje me more, tugujući kao otac i plačući kao dijete. Ako me čuješ, utješi me, dodji da te u snu ogrlim kao nekidan.

Milovanje moje, prekinuti moj sanče, ugašeno sunce moje, gdje si? Kamo bi te tražiti morao?

Nigdje te naći ne mogu nego u krvi svojoj. Duboko u ranama moje duše boravak je tvoj, nesazrijana jabuko, nedorasli bore moj!

Kao vječni sutoni su dani naši, jer suze nas uspavljuju a čemer nas budi.

Dijete naše slatko! Nema tebe, ni oka tvoga, ni svilne kosice tvoje, ni riječice slatke, ni pogleda milijeg od milinja, sladjeg od sreće. Sve je s tobom ispunjeno bilo. Kroz krv si nam strujio, kroz misao si nam letio, u duši si nam boravio. Sve je sada prazno i srce i misao i duša.

Nema te više, nema te više, najljepša naša prelomljena grano!

1909.

Na Marjanu, samotnoj planini.

Bijelim mramornim stubištem uzadjoh u nedjelju na Marjan, gdje su vedre visine za daleke poglede. Oči se otimlju za daljinam prolazeći preko ljepota, preko drevnih krovova, zvonika, arhitektonskog biserja, preko golemih uspomena i starovinskih umjetnina, zaprašenih od historije.

Uzlazeći u visine popostajem; raskoš procvjetalog proljeća i zelenilo me opaja. Ukusno stubište puno je naroda, svetačni je dan, svijet vrvi, Split se diže u visine.

Tko je to, što podiže ovaj grad iz nizina?

— Marjan, samotna planina i zeleno borje, što je zaodjenulo onu prostu Marjansku golet.

Pred trideset godina, kad no smo kao gimnazijalci uzlazili gori, Marjan je bio gol kao da će u more na kupanje, danas je to otmeni gospodin u zelenom fraku. S toga je i promijenio fizionomiju, nije više onako star, ubog i hladan. Niklo mu je ruho, pa je ugrijalo one vrleti i sve one koji ga ljube.

Za Marjansko uskrsnuće, za preporod ove kraljevske planine stvoren je jedan kult Ponosan sam, što je veliki svećenik toga kulta liječnik, jer je samo on mogao baciti u more štake bezbrižja gradjanima

klasičnog grada, pružiti im ruku i svojim stubištem od alabastra uzdignuti gori u visine stanovnike uskih ulica i tmurnih dvorova, da se nakon briga života popnu na bistre vidike, da se posvete športu tijela i duha, da im čistim vazduhom osvježi uzdisaje, razvedri misli prirodom, da im duše napuni suncem pa da tako postanu vedriji, zdraviji, bolji i pametniji. Tamo gori ljudi postaju bolji, jer je i sama ljepota prirode u harmoniji sa dobrotom.

To je mjesto na komu se susrećeš sa otačbinom, radi onog razasutog čara, radi vidika, što ti srce stežu, radi pustog raskošja i šireg vidokruga. Svi oni koji ne znadu ljubiti otačbinu, neka podju na taj njezin otar. Na onim visinama nema kavge, ondje su dvori ljubavi, ono su sastanci osjećaja sa lijepom našom otačbinom. Veliki štovatelji prirode padaju na koljena pred onakovim prizorima. Tko ne vidi one ljepote i ne ljubi one krajeve, taj je i na ovom svijetu osudjen da živе u paklu, jer je ubogar, puka sirotinja bez duše, bez najvećeg blaga.

Učeći geologijom historiju našeg kamenja upoznadoh planinske ljepote i čari visokih samoća; tu istu ljepotu zatekoh juče na »Santinim stijenama. Marjan je geološki rodjeni brat Svilaje, Moseća i Promine, Paleogenske naslage Marjanske sa svojim numulitima i alveolinama odvajaju se od svoje okoline. Visine marjanske imaju svoje posebno kamenje kao što imaju svoje posebne draži. Te su draži veliki pogledi i orlovski daleki vidici. Pod tim vidicima vinogradi i varoški težački žulji.

Prvi pogled usred te raskoši pada ti na Sustjepan, na taj tužni »memento mori«, pa gledaš čem-

prese, bijele oleandre i stare borove. Čempresi strše poput piramida i govore samo o mrtvima, cupressus pyramidalis, cupressus funebris, spominjući valjda onog plemića, koji je malo dalje pod Marjanom sazidao na moru dvorac, a taj je danas mrtav kao i njegov posljednji plemić. Kapogrossov Kaštilac je pokojnik, mrtvac od kamena.

Nad tobom borike i pod tobom loze, masline, ružmarin, kadulja, agave, smilje, vris, aloe i ljubice.

Šilerov dvorac raskrilio se na obali mora poput bijelog galeba i dariva veselja svojim obitavaocim kao čitava obala našeg sinjeg mora, na njoj je zdravlja na pretek kao u čudesnim svetištima.

Dok tamo hodaš i razmatraš, osjetiš miris borja i lovorja. Preda te stupi dostojanstveno kraljevska šuma preporodjenog Marjana u čitavom svome sjaju. Pinus marittima, Pinus pinea, pinus excelsa, uzvišeni bor na uzvišenoj planini.

Pogledaš li daleko vidiš veliko more, puste otoke, te preostale vrhunce i korablje potonulih planina, fantastične dalečine i pučine nejasne kao tmine...

Oj divna, velika, majestozna, mistična, tajna, mutna beskrajnosti našeg mora i našeg neba!...

Kad dodješ na Sedlo na vidiku dvaju mora osjećaš se laganijim, iščezava iz tebe ono što te je pritezalo nizinama, oslobadjaš se zla, jer sunce ulazi u najskrovitije odaje duše tvoje.

Iz nutrine misli svrnuh pogled na vidike mora; po stoti put zadivih se ljepotam naše zemlje kad ugledah sedam Kaštela, sedam krilatih labudova, sedam kraljevskih zaselaka, sedam vilinskih dvora, gdje sa-

zrijeva ljubav kao grožđje u baštama Miljenka i Dobrile.

Nad tim zaselcima proteže se oštra planinska linija, koju prekida Klis-klisura, klanac ključ naše mile Dalmacije. A onda nastupi suri Mosor, poljički gorostas, koji grli svoja ponosna sela spuštajući ih modrim obalam lagano i nježno poput majke, da se okukaju u moru, toj najvećoj svetinji otačbine. Sa Mosorom bježe u nevidljivost majestozne planine Dinare, koje vode put Omiša, mog rodnog grada, da se spoje sa Biokovom, pa da kod Neretve utonu u more duboko.

Kult prirode je idila, romantika i poezija, i tko to ne osjeća tomu fali jedno ćutilo, pa takove valja žaliti kao one kojima fali vid i sluh.

Onaj divni pojas, koji će brzo opasati Marjan, ona staza koja vodi u krajeve bogolikih pogleda došla je do svetišta pustinjačkog. Zidovi, stubišta Svetog Jere i špilja pokajnička osjetit će život. Tamo će dolaziti novi eremite i poklonici prirode. Anahoretskom svetištu treba poštovati njegov stoljetni mir.

Tamo će hodočastiti sumorni i ozlovoljeni, da sa onih špilja, zidova, stuba i kamenja uberu malo svetog mira i pokoja i da se utješeni visinam vrate teškom životu naših nizina.

Vraćao sam se gospodskom šumom, tamo nisam susreo aristokratičnih fazana, ostadoše sakriveni jer je bilo previše bučno onoga dana.

U šumi medju borjem susreo sam i po koji čempres. Ti su čempresi davali šumi neku otmenu melanholiju, podsjećajući nas na prošlost jer su oni čuvari mrtvih davnina.. Njihovo tamno zelenilo i oštre

konture bacaju malo sumornosti na ono raskošje sunca, bez njih bilo bi previše veselja, a život nije takav.

Tamo gori na Marjanu drugčije se misli nego doli u Getu, gori je sunce, doli su tmine, gori su ptice doli su miši, gori je radost doli je tuga, gori je zdravlje doli je bolest, gori je raj doli je pakao...

Ne rado vidim puno svijeta na Marjanu. Marjan je za samovanje. U ljubavi treba uvijek biti u dvoje. Čovjek i priroda, ljubavnik i ljubovca.

Tamo te vode puteljci u zamamne krajeve. Kad zadješ duboko u šumu, zašo si u se. Tamo u šumskom zatišju sladje se razmišlja nego li u pleinairu; raskošje svjetla te raduje a šumske sjene prijaju snatrenju.

Hodajući tako osjetih duh moga kolege, koji tamo po svuda lebdi, on je i ovdje hirurg, vrtlar kao i u bašti organizma ljudskoga. Osjetih njegovu duševnu prisutnost i za čas susretoh njega — dr. Račića. Radovaõ sam mu se kao što se raduješ ocu kojemu jedinac sin podje pravim putem, radovao sam mu se jer se njegov Marjan pomladio i otvorio velike vidike i puteve žednima mira, ljepote i zdravlja.

Koliko bogatih darova primih danas iz ruku tvojih prirodo, majko!

Poljud.

Stali smo na raskršću pred crkvom Sv. Frane i htjedosmo u Marjanske visine, a kako je davnina draža od sadašnjosti, Poljud je pobjedio Marjan, mi odosmo ravno u samoću, u zaprašene stranice naše lijepe historije, koje danas malo tko okreće.

Sunce je bilo jače od zime, a ljepota prirode draža od ljudi, pa smo pobjegli od trga gospodskoga. Odosmo na slatko tugovanje, na čašicu razgovora sa prošlošću, koraknusmo u srednji vijek, u poeziju davnine, u mistiku religije i umjetnosti. Prolazeći splitskim poljem, prijatelj me upozori na pustoš toga kraja.

— Nema naših maslina, sasjekli su ih, reče.

Nema ih više, nema ih više — pomislim. Sama gola gruda naše tužne zemlje bez lista masline i bez grane drveta, tvrda ledina od ilovače, a tamo daleko na obalam pustih modrina — Poljud, čestiti starac naše plemenite prošlosti, stoji tu osamljen kao tužni ures Splita, kraljevskog grada, i strši svojim bolnim busenjem čempresa. Stiskao se u svoje sive zidove, moli se Bogu, čuva more i ljude od prokletstva ovih crnih vremena. To je samostan velikih svećenika i grob velikih pokojnika. U njemu je dobrota i mir a po

njemu umiranje prošlosti i davnina, staro mrtvo srce za nove žive osjećaje.

Toga je dana more bilo spalo, prijatelj me upozori na veliku oseku, a ja sam gledao kako se i na Poljudu pusto blato ispoljuje u prkos suncu, koje ne može da okalja.

Pred ulazom samostana gole i hladne murve, pune nabora i briga od vjetrova, a pod tim murvam šeta starac fratar obasjan studenim suncem zime, pa u toj studeni šapće Bogu vruću molitvu svoje osamljene duše.

Četverostruki drvored čempresa pun vrabaca kao šipak zrnja, njiše svojim granjem,a ptice na njemu pjevaju svom bratu Sv. Frani, gospodaru tog svetišta, gdje se i oni ugnjezdiše i pobjegoše od ljudi, da uživaju lijepi mir. I oni su na svojim crnim granama stvorili za ljude klauzuru, ne dadu nikomu u svoja gnijezda, jer tamo oni živu, ljube, pjevaju i lete nad nami, ti stanovnici naših grana, te drage ptice našeg vazduha. Pod njima grobovi a nad njima priroda, pod njima zemlja nad njima nebo, a oni u vazduhu medju nebom i zemljom poput andjela slave svoju slavu.

Prošli smo pod aleju čempresa i udjosmo u tempal. Bio je sveti mir u toj kući božjoj. Išli smo u potragu za ljepotom i našli smo je u choru na velebnom ikonostasu velikog oltara i spomenuli smo Jerolima de Santa Croce, splićanina i auktora te ponosne klasične ljepote. I kad smo otkrili zastor madonne nepoznatog auktora sjećala nam je slavensko lice naših zagorskih madonna, koje po proplancima vode jaganjce planinske k svježim izvorima vode i kamena.

U toj našoj crkvi slavili smo našu ljepotu, naš sveti simbol osjećaja, model naše duše. Madonne su alegorije najljepših ljepota zemaljskih, konačni cilj svih umjetnika i pjesnika, jer je u njima toliko ljudskoga koliko i božanskoga. Taj skrajni cilj, tu visoku notu harmoniziranu ljepotom duše i tijela stvara samo umjetnost, ta najveća utjeha kulture.

Uživali smo u prošlosti, u misteriju minulih vremena, u prašini uokvirenih molitava naslonjenih na otarima skrušenja. Za tim odosmo u dvorište u claustrum urešeno grobnim pločam, na kojima su urezani reliefi pokojnika. Podjosmo i u blagovalište u refectorium i dok smo promatrali prošlost, zvono sa drevnog tornja pozvoni »podne« i svojim glasom dobrote pozove vjernike na božje blagovanje kruha svagdanjega. Sve je tamo bilo u stilu zapada, u bolnoj noti sutona poljudskih čempresa.

Poljud ima dušu, čitava atmosfera oko njega plače i proljeva drage suze govoreći šutnjom, tim dubokim jezikom naše sfinge na Peristilu. Mnogo je toga tamo u Splitu što tako govori, ali malo je tih, koji taj govor čuju.

Tako razblaženi harmonijom dragocijene boli, prenesosmo se u duboku prošlost slatkog mira, da zaboravimo sadašnjost gorkog nemira, i bili smo ponosni što smo sinovi ove koljevke.

Poljud je spiritualna škola, mjesto za odgoj srca, hram lijepe religije, tempal molitve, dvori mistike, kuća božja na grješnoj zemlji, na kojoj se treba moliti za zdravlje bolesne otačbine, za sreću uvrijedjene slobode i za mir skršenog bratstva.

Ovaj su hram sagradili umni Benediktinci, stjegonoše znanja, štovatelji uma i širitelji vjere i ljubavi.

Sa tom lijepom prošlošću otidoše u nepovrat naša znanja i umjeća, i ta znanja sada leže razbacana po stranicam zaprašenih biblioteka i po razbivenom kamenju, kojim Don Frane razbija svoju glavu. Kultura današnjeg naraštaja je kino i lopta, živemo u znaku duševnog i fizičkog nogometa.

Toga nam je dana bilo dosta sjene prošlosti, pa odosmo u dvorište k suncu, gdje cvate ružmarin i mažurana, tamo smo vidili kako se dijeli gladnicima kruh božji, plod našeg zrna.

— Eno tu je Sv. Frane, samostanac i božji ugodnik — reče moj prijatelj, — taj svetac još i danas hrani našu sirotinju, jer je On bio u Splitu i ostao nam je prijatelj.

Kad smo bili na povratku s Poljuda oko nam je padalo neprestano u visine, jer Marjan je rodjeni brat Poljudov, veseljak i tužnik, mladić i starac, dva kraja jedne zemlje, dva predjela jednog grada, dvije perle jedne krune. I dok se visoki stariji brat Marjan, sin uzdignutog kamena naše zemlje pomladjuje zelenim borjem i lovorjem i resi otačbinu, dotle Poljud sve više stari. I kad sa Marjanskih vidika gledaš tog časnog starca, otimlju ti se uzdisaji za prošlošću, za zlatnim vremenima naše pokojne kulture.

Kad je noć pala, na Poljudu je netko zaplakao a sa chora odjekivali su psalmi Davidovi.

Visovac.

Otočić Visovac plovi kao splav na jezeru Krke; to je drevna kuća, staro boravište naših fratara.

Iza hladne visoravni Miljevačke, tog pustog kamen-mora, puče ti pred očima gorostasna provala rijeke Krke, pa se niz strmenitu hrid spuštaš do tihih obala rijeke, koja se širi u jezero bajoslovne tišine i neke nujne sumornosti.

U sredini tog jezera, na stancu kamenu, diže se drevni samostan, drevno kamenje molitve. Oko tog bijelog kamena staložio se aluvium i stvorio otočić Visovac, sveti kamen zemlje Dalmacije.

Kada stigneš visokim obroncima rijeke Krke, duboko u nizinam teku krčke vode i krče, jedu i glodju živac kamen, pa su tako prokrčile orijaški prolaz orgijam roških vodopada.

Nad tim vodam pliva zemlja, kupaju se grane vrbe žalostinke i visoko strše bijeli jablani, glasnici izvora i voda, a čempresi crni vape »pokoj vječni« onima, koji leže u dubinam otoka.

Taj je otok pao kao sveta kap iz velike uljenice božje; pliva i plivat će dok Sv. Frane bude imao svojih vjernih sljedbenika medju ovim tvrdim kamenjem. Kao da čujem njihove riječi: »mi smo pokornici i dolazimo iz Visovca«.

Stara kronika nazivlje Visovac »lapis alba« nazivlje ju dakle kamenom bijelim, kamenom mudrosti, kamenom samoće i pokornosti. Nami je Visovac naš zagorski Asiz.

Kad stigneš obalama rijeke, koja u svom gornjem i donjem toku ruši vode kroz provalije i otvara slapove i vodopade, ovdje, uz taj sveti otok, voda je mrtva, rekao bi da su ove umorne vode došle amo da opočivaju sa svetinjacima, koji su bijelom svijetu rekli za uvijek: »S Bogom!«

Otok ti šalje ladju da stupiš na njegovo tlo. Čamac te veslanjem dovede tvom zavjetu, a sa strmenitih klisura padaju tišine i nujnosti.

Visovac je zagrljen plačućim vrbam i jadnim čempresima, koji živu za mrtve; njihova otmena visina i tamna odora sjeća nam velebnost smrti, oni su tu na vječnom svečanom sprovodu živih, jer se na tom otoku mrtve ljubavi odgajaju ljudi, koji umiru za život. Čitav drvored tužnih stabala, kojima je priroda namjenila da plaču, igrao je kolo žalosti oko tog dragog otoka.

Nešto neizmjerno dobra i pomirljiva žive na tom mjestu. To je uživanje turobnosti, raskošje suza, koje su protekle i napunile onaj dvjestogodišnji zdenac.

Kao da tamo nešto veličanstvena u cijeloj svojoj neizmjernosti bdije.

U onoj strahovitoj tišini osjećaš Boga, da ti se kosa ježi.

Visovac je otok samotni, kamen maleni, svetinja samoće i vjere, otok prošlosti, okružen fjordovima Miljevačkih klisura, po kojima se orlovi legu. To je ostrvo suza bosonogih pokornika, materijalne siroti-

nje a duševnih bogataša, jer oni su tamo kraljevi mira.

Visovac je osamljenik vode, samotnik i tužnik naše drage zemlje, čuvar jezera, biser našeg kraja, suza Dalmacije, zemlje pobožne, koja šalje svoje sinove u tu osamu, da se za nju Bogu mole.

To je pravi otok uzdaha, samostan samoće. Tamo je i Milost Božja milostivija i molitva vruća. Ovo je mali grad svetih otaca, duševno vježbalište novica, koji amo dodjoše umrijeti za svijet; vježbaju se u odricanju života, ovo je njihov ispit pokore.

To je most koji vodi raju; odavle se više ne povraćaju u svijet, jer za njih su ladje za uvijek otišle a ključi samostana utopljeni.

Sa ovog otoka dolazi se u najljepše livade drugih svjetova, stiže se u perivoje cherubinske, gdje borave radosnici vječnog života.

Ovdje su slatke sumornosti i bolne radosti. Ovdje je pravi mir i nitko ti ga ne može porušiti, jer gorde planine čuvaju taj zakutak svetog pokoja. Tu smo daleko od grijeha, na pragu skrušenja, u molitvi u posjetima Bogu ljubavi, otcu dobrote.

Ima u tim samoćam i cvijeća, koje i zimi pod čempresima cvate. Cvijeće cvate u tišini, ljubav živе u samoći, Visovac je samoća srca, koje ljubi Boga.

Ta kuća pobožnosti, taj manastir pokore stoji pod okriljem Majke Božje, ovaj je otok Njezin.

Veliko bogatstvo ovog mjesta sastoji se u samoći i miru, i tko zna uzimati zlata iz te riznice, taj se može tamo obogatiti, i to bogatstvo uživati u životu vječnom.

A rijeka koja teče pored svetišta, nosi svojim vodam prolaznost vremena, i sjeća obitavaoce otoka, da sve vode odlaze u more vječnosti, samo ostaje živa vjera kao bijeli kamen — lapis alba — kao klisura nad živim vodam.

Ima jedna ladja koja vozi, kojom dolaze i odlaze hodočasnici.

Golom nogom nemoš stići ovom mjestu svetom. Amo te mogu dovesti samo bistre vode, jer one treba da te očiste prije nego što stupiš na to sveto tlo.

Ovu samoću mogu da ljube duboke duše. Da možeš ljubiti Boga, treba se osamiti, u samoći Bog duši progovara. Po stazam samoće stiže se saznanju. Tko ima griješnu dušu toga straši ova samoća; tomu je ovaj mir pakao, jer ga kolje kao da je zatvoren u kavezu zmija. A komu su u dušam vedrine, komu u srcu zore sviću, taj ljubi duboki razgovor svetog pokoja. Tamo ljudi odjevaju odore dobrote, i stvari su tamo dobre, i voće je tamo sladje, groždje rumenije i lišće zelenije. Tamo cvijeće govori a ljudi šute. Tamo ljudi prestaju biti zli. Dobrota i mir je visovački kruh svagdanji, samliven u vodenicam religije.

Kraljica Nebeska ovdje je satrala zmiji glavu, a Sveti Mihovil Arhandjel pogubio je ovdje aždaju ljudsku i bacio je u vode, koje su je odnijele u ponore slapova, u duboko more medju nemani paklene. Ovdje je ostalo samo lišće i cvijeće, kojim se resi oltar Djevičin.

Ovdje cvatu ruže bez trnja, jer je ovo Gospin zavičaj, kuća Majke Božje Andjeoske, koju svetkujemo u srcu ljeta, u danima topline, sunca i cvijeća, da se ugrijemo za ledove, koji navaljuju svake zime.

Kad sam tamo prvi put stigao nešto me pogodilo u srce.

Franina religija je sagradila kuću ovu za one koji čeznu za božjim gradom. Opasani užetom pokore, stoje oni tu kao čuvari jezera i ribari Hristovi uz grožđje po odrinam, uz jabuke po baštam, uz čempresе nad grobovima i u spokojstvu čekaju trublju andjeosku, da ih pozove stolu Gospodnjem. Njihove svete molitve u choru odzvanjaju u psalmima, u mrtvom jeziku, u diplomatskom razgovoru kojim se služe samo kad s Bogom govore. Oni vape u psalmima: »Slavite Gospodina, jablani vodeni a i čempresi grobni. Slavite, slavite ga ptice, ribe, kiše i vjetrovi, slavite ga pjesmom i harfom, trubljom i srcima plamenim, jer ovo je Njegov Dvorac, ovdje stoluje Bog, njegova je prisutnost očita.

I puste vode oko otoka su pokorne i sumorne jer teku moru zaboravi. Tamo ih vodi prolaznost svih stvari. Ovo je pusti dolazak i odlazak voda, koje dolaze iz oblaka i odlaze u oblake, kao čovjek iz praha u prah . . . .

Prahom se pospi čovječe, jer tamo je ljudska prašina vidljiva. Zeleni otok drži u svom naručaju nekoliko grobova. Kakav bi bio taj mir bez ukopnika? Nema mjesta pokore bez čempresa, samoći je potrebno sjećanje smrti, to je važni namještaj prolaznosti vremena.

Sa vrbe žalostinke padaju suze u rijeku, čempresi jadikuju a pokornici pjevaju psalme.

Eto smo došli u krajeve, gdje nema više puteva, gdje su staze prekinute a mostovi porušeni. Tu smo

daleko od svijeta na otoku, koji nema saobraćaja nego sa drugim svijetom.

Noćas će tamo doći zagorski pastiri a kad andjeli probude otok, poći ćemo k jaslicam da se pomolimo Majci Novorodjenika.

Andjeo Gospodnji.
(Biskup dr. Josip Lang.)

U najvećoj tegobi moga života stupio je k meni ovaj apoštolski i božji poslanik. U danima moga sužanjstva, u časovima patnje za otačbinu, došao je taj svetački lik u moju tužnu ćeliju da me tješi. Donio mi je svoje srce puno vjere i dobrote, nadario me š njim i otišao. Ja sam ostao zdrav. Liječnik duševni izliječio je liječnika fizičnog. Podigao me je iz zdvajanja jer je bio vedar, sladak i drag, nosio je topline kamo bi god stigao. Pjesnici i sveci su najbolji prijatelji, jer su oni dvorjanici i čuvari svetih kovčega božjih, u kojima se čuvaju sve ljepote i dobrote svijeta. Svojim svetim savjetima on je gradio božanstvo u griješnom tijelu, gradio je čovjeka u čovjeku, oštreći mu dušu i bruseći mu srce, podizao mu je pogled sa zemlje. Tako je i sa mnom radio, nahranio me dušom i nasitio srcem. To je bio najbolji kruh koga sam ikad jeo. Eto to su tajne njegovih ljekova, uspjesi njegovog zdravlja.

Bio je mudar srcem, blag kao andjeo, i kad sam čuo da se preselio u kuću vječnosti, osjetio sam pustoš u zagrebačkoj katedrali; zaplakali su zvonici nad

savskom ravnicom jer je tempal božji izgubio svog velikog svećenika i jer se na velikom oltaru katedrale ugasila najveća svijeća.

Toga sam svetog čovjeka vanredno volio i čudno da me vijest njegove smrti nije rastužila, jer sam oćutio da ću još jednom biti gostom njegova stola, i da ćemo se opet sastati na čašicu razgovora u vinogradu Gospodnjem. Ali sam duboko osjetio da je utrnuta jedna aureola živuće svetosti i da je misionar raja ostavio zemlju. Njegove molitve išle su na krilima orgulja ravno nebu, a propovijedi, riječi slatke kao božje službenice nastanjene u njegovom dobrom srcu, dirale su grješne duše i ljudi su postajali sveti.

Kempisov »Nasleduj Krista« bio je prenešen na njegov život; jedini čovjek savršenstva, jedini ozbiljni kandidat za Kristovu nagradu svetosti. Taj mistični ljubavnik dobrote klicao je sa propovjedaonice: »...Ljubimo se, braćo, medju sobom!« Tako je govorio sve do zadnjeg časa, dok se nije povratio u svoju domovinu. Razdavao je mudrost božju, sipao svoja duševna dobra svim prijateljima srca. Taj svetinjak imao je biskupsku devizu »Apostolus Jesu Christi«, apoštol Kristov, novi evangelista, kolega Sv. Pavla, tog mača junačke riječi, glasnik velike istine, zanosan i dubok poput pisca Apokalipse.

Njegov je tamjan išao ravno Bogu, jer je bio pravi pjesnik ljubavi, kipar Eucharistije, slikar religije i vedrine na zemlji. Taj besmrtnik bio je misteriozni čovjek svetosti i otac sirotinje i uboštva, otac tuge i boli, prijatelj suze. Veliki svećenik, veliko srce. Krist je njemu kazao jednu tajnu i odatle njegova golema moć. On je bio kao kaptolski golub, koji je obljetao

po Zagrebu i nosio tužnim kućam grančicu masline i mira.

Kad god sam susreo tog Kristova poslanika, slavio sam ljepotu čovječje duše. Njegovi koraci, njegov hod bio je duhovan; kad je hodao, jedva se dirao tla. Zemlja Hrvatska nije oćutila težinu njegova tijela; on je fizički bio lagan, jer je lebdio nad njom, kao i što sada lebdi, i on ne će zaboraviti svoje otačbine, on će s Kristom govoriti o njoj, jer je to bila njegova ljubovca na zemlji. Njegovi će ga Hrvati sad jamačno više ljubiti nego za života, jer se tek u okviru raja bolje vidi ljepota njegova svetačkog lika. On je uz Sv. Franu najljepša pojava živućeg savršenstva čovjekova na zemlji, i Krist ga je stalno imenovao svojim dvorjanikom, da mu bude čuvarom bunara samaritanskog, kao što je to i na zemlji bio. Ovo je jedini svetac koga sam u životu susreo i stoga je poslije moje majke on najzaslužniji čovjek za snagu moje vjere. Kako bi krasan bio život da su svi ljudi ovakovi.

I u raju je stalno bila velika svetačnost kad je On došao, jer je On do sada zastupao raj na zemlji. U njemu smo imali blagost i krotkost, mekoću i milosrdje, prijaznost i dobrotu, religiju i božju riječ. Sve je On to ponio Bogu i mi smo ostali bez njega i njegovih darova, sami. Tko zna kad će mu doći zamjenik. Dvor božji na zemlji je obudovio, orgulje plaču, zvona ječe, propovjedaonica je zastrta crninom jer nemamo velikog svećenika. Kasno će više sa njegove visine progovoriti takovo srce. On se je molio za naše dobro a mi smo u njemu izgubili svoje dobro. Vodio je umorne u kuću božju, žedne je pojio iz bunara utjehe, a

gladne je hranio Eucharistijom, svima je otvarao dom ljubavi.

Pod njegovim krovom uvijek je bilo obilja milosti, jer je bio tješitelj ubogih, branitelj sirotnih i prijatelj malenih. Tražio je samo Kristovo društvo: zapuštene i griješne, propale i slomljene. Bio je pravi Kristov radnik, nebeski nadničar. Nikad takova čovjeka, nikad takova srca, nikad duše takove.

Hoćemo da ga posvetimo, ali on je bio bolji od dobrih, svetiji od posvećenih. Bio je pravo sunce života, dobar kao majčino srce, pa je stoga i obolio od srca. Znam iz prakse da sve velike ljubavi umiru od srčane bolesti i sve dobre majke umiru od te bolesti. I majka božja trpila je od oštrih bodeža noža u srce. Velika ljubav je kao velika pokora, spasava dušu i ruši tijelo. Velika ljubav nije za ovaj svijet; ovdje kod nas ona je patnja, prava domaja ljubavi je daleko...

Dok je živio, bio je u vječnom hodanju. Putovao je k ljudima, a sad je otišao Bogu na sva vremena, da dočeka tamo nas, svoje prijatelje, ako budemo dostojni doći u otačbinu ljubavi, u dvore njegova boravka. Tkogod je što u životu od njega dobio, stalno je, da mu je to Krist poslao, jer on s drugim nije imao posla.

Kod njega sam upoznao ljepotu dobrote i slatkost njegova vina. Kad sam kod njega bio gostom, činilo mi se da sam na večeri Gospodnjoj. Tamo sam utažio svoju žedju i napojio se slatkosti njegove duše, tog najboljeg hrvatskog vina.

Ako se genijalnost sudi po djelima, svetost se sudi po životu. U njemu sam vidio poeziju svetosti i

raskošje skromnosti. To je bila dobrota višega stila, pravi sudrug Kristov, pobratim Sv. Vicenta Paulskoga, posljednji apoštol iz Kristovih vremena.

Eto, ta nam se zvijezda utrnula, te su se oči ugasile, to nas je srce ostavilo. Našeg posvetitelja dobrote i majstora nježnosti nema više! Oh, kako je bio lijep kad je ulazio u kuće ostavljenih, u podkrovlja bolesnih i u stanove beznadnih! Krist ga je tamo slao, on je bio njegov najvjerniji sluga. Nije stvarao čudesa vinom i kruhom, već je mudrošću svog srca i dobrotom svoje riječi liječio jadnike i tješio beznadnike. Sa tužnim je plako a sa djecom se igrao. Bezazlen kao andjeo prolazio je životom noseći blagoslova po putima svoga prolaza.

Neizmjerno je bilo njegovo bogatstvo, jedan lijepi dio tog imanja svoje duše ostavio je u svojim propovjedima; tamo ćete osjetiti i ono njegovo dobro srce, koje ga je prerano povelo u Kristov zavičaj. Kad je govorio sa pulpita, izgledalo je da nad njim lebdi vječna svjetlost uma. Bio je širok i dubok kao pučina a mio i sladak kao majčina riječ. Njegova duša bila je beskonačna kao vjera, pa je niske uzvisivala, a visoke ponizivala. Imao je jako oružje, koje ne reže niti ubiva, ali pobjedjuje. Ključ njegove ruke otvarao je zardjala srca najvećih griješnika i najokorjelijih bezbožnika. Bio je svijestan svoje snage.

Eto tako je živio i djelovao taj svećenik ljubavi, i on je danas pokopan u srcima svih nas, koji smo ga u životu poznali.

Muzika.

Posvećeno Gospodji prof. Vjeri Miović.

Kad vi dodjete k nami i progovorite glazbenim jezikom, meni se čini da su ti zvuci valovi zraka, koji su se uputili sa livada cvijeća i k nami dolijeću lepršanjem krila ptičjih jata. Tamo u tim lijepim sferama harmonije boravi vaša duša, a što je tamo lijepo to je i etično, jer etika je sestra muzike. Za me je pravednost kao i etika nevino djevojče, koje svira melodiju ljepote po najosjetljivijim kajdam ranjenog srca ljudskog. I kad vaše ruke šeću po tipkam, izgleda, da je u ono mrtvo glazbilo ušlo vaše živo srce, koje progovara dubokim ćuvstvom, jer je glasovir riječnik ljubavi, govornik osjećaja.

U svim dobrim srcima je dom muzike, plemenitaši primaju plemenite.

Moja je duša otvorena govoru vaše harmonije. U ovom mjestu nitko ne zna tako govoriti, jer su svi oko nas gluhi, nijemi i slijepi za umjetnost; samo vi znate govoriti jezikom mog Boga sipajući po atmosferi mojih odaja biserje vašeg dobrog srca. Vi ste ona koja napunjate prazne duše napojem harmoničkih akorda, ritmom mladosti i melodijom osjećaja.

Glazba je škola plemenitosti, ali malo ih je, koji razume jezik božji. Kamo sreće kad bi Bethovenov moral vladao u dušam ljudskim. Kad bi smo znali plakati kao Chopin, osjećati melodiju kao Verdi i muzički misliti kao Bach manje bi zla bilo na svijetu. Nitko ne zna tako plakati i veselite se, nitko se ne zna tako slatko nasmijati kao glazbena duša. Smijeh je draži od najsladjeg napoja, miliji od prolazne ljubavi. Smjeh je kao šampanjac koji svojom pjenom prelazi preko čaše radosti, jer je smjeh iz harmonije veselja. Kako se čovjek razblažen muzikom sladko nasmije divnoj ljudskoj gluposti, za to su nam komične opere života toliko drage jer one u nami izazovu blagu ironiju, bezazlenu porugu zbunjenostima čovjeka, jer je životna glupost izvor smijeha, tko se smije i pjeva zlo ne misli. U radosti nema zla, u zlim srcima živu zlobe. U muzici je plemenitost i dobrota, u njoj se lome i razblažuju srca, u njoj je snijeg božićni i sunce uskrsno, u njoj je naša ljubav i naša bol, naše nade i naša razočaranja, u njoj je sve što dušom govori, i srcem ljubi. U njoj je čistoća nježnosti, osjetljivost duše, dubina boli, vika radosti i glas suze. Sve što je tamo, simbol je najveće kulture i najistančanije civilizacije. To su novi svjetovi, utjehe u prazninam života.

Po mišljenju svih besmrtnika muzikom se dižemo u neizmjernosti i gledamo svemir. Muzičari su glasnici nebesa, nosioci ljepotâ, trubači andjeoski, koji prate Boga kad salazi medju ljude, da im dade naslutiti svoje velike misterije. Ljubav i muzika data je čovjeku da se raduje i plače, da se razblažuje smjehom i suzom. Taj muzički osjećaj je smješten iza na-

šeg saznanja, to su glasovi koje je Bog zaboravio u nami, dragi ostatci iz onog ljepšeg svijeta. Tko nema u sebi muzike — veli Šekspir — taj ima u srcu nevjere, lukavstva i kradje.

Ima ljepota muzičkih i tamo gdje nema melodije i ritma. Žamor pjeska na moru, šuštanje lišća, žubor potoka, dozivanje sa bregova, sipljenje kiše, glasovi oluja, planinsko ojkanje, odjeci ptica, svitanje zore i pjevčev kukurik, šum vjetra, šuštanje svile, riječ ljubljene žene, eto svi ti glasovi borave u sferama harmonije. Svaki je glas prirode uzdah života. Za to je i smrt tako strašna radi njene goleme tišine.

Istančano srce poezijom besmrtnih pjesnika, oplemenjena duša umjetničkim formama slikâ i arhitekture, produbljena misao filozofijom života osjeća glazbu kao majstoricu svih umjetnosti. Glazbenik treba da je universalan kao pjesnik, slikar i kipar, jer su umjetnici sinovi božji, koji su svršili škole nebeske. Njihovi valovi treba da zapljuskuju obale svih svjetova, jer njihove rijeke teku preko zvijezda, po cijelom svemiru i glasovi takove harmonije dižu čovjeka u visine otačbine, koja nas čeka tamo daleko iza sunca. Njihove forme i glasovi su sladki napoji oku i sluhu. Muzička pjesma je lirika duše, a choralno pjevanje je naša religija. Ta estetika, to blagoglasje to je melodija, muzička misao, koju nikad nemoš dokučiti jer ti iz nje niču čežnje za čežnjama.

I svijet je stvoren u času radosti kao i mi što smo začeti u času ljubavi, u zagrljaju usrećenog srca. Ni jedna umjetnost ne zna o tomu tako lijepo govoriti kao tipke vašeg instrumenta. Taj sveti sklad najbolje opisuje kucaje srca, koje ljubi. Wilde kaže da se je

ljudima »učinio glas ljubavi muzikalan kao Apolonova lira«.

Muzika i ako fizički djeluje, apstraktnim putevima ulazi u dušu, — njezine misli razumi samo osjećaj. Ima mudraca koji ostaju hladni pred tom Boginjom. To je najbolji znak da mudrost i osjećaj nisu u bračnoj vezi.

Osjećaj je majstor umjetnosti, a umjetnost je sladja od mudrosti. Mudrovati a ne osjećati je isto ko ići »golim grlom u jagode«.

Tegobe dana trebaju časove mira, a ti su u melodijam glazbe, u bojam tonova i u četveroglasnom skladu ljudskog glasa, koji spaja sve čovječje u jedno sveljudsko blagoglasje. Samo taj sklad glasova može da nam pokaže kako je divan čovjek kad je akordiran sa ženom. Tankoglasni sopran i alt i muževni tenor i bariton vode nas kroz brige života u čarobnu zemlju.

Muzika je kraljica umjetnosti, jedina kćer nebeska, koja boravi medju ljudima. S toga je i Bogu draga. I andjeli su pjevači i harfinisti, a sv. Cecilija, mučenica, čula je andjeoski glas — vox angelica — na svojim orguljam, na toj oluji glasova, svirala, frula, trubalja, sviralica, gdje se čuje čurlikanje samica i svirala dvojnicâ. To pusto bogatstvo glasova slavi Boga i uzveličaje čovjeka. Sve to izazivlje šetnja prstiju po stepenicam kajdâ, koje se dižu u tankoglase titraje i padaju u debeloglasne odjeke. Vi to znate slagati harmonijom vaše lijepe duše kao prava majstorica kajde, osjećajna vladarica akorda, umjetnica kraljevske umjetnosti. To su pravi uzdisaji vaših divnih melodija, to su kao prekinute riječi, rečeni i

nedorečeni glasovi, zamišljene i nesvršene misli, započete a ne dokončane bajke vaše bogate fantazije.

Gospodjo, misao ne može da kaže ono što srce osjeća kad vas sluša. Ne znam kako da vam se odužim za divne časove vaših vedrina, evo htio sam ovim da vam zaigram sinfoniju svojim crnim perom. Ne mogu vas dostignuti u vašim visinam, ali samo ću vam reći da ste vi rijetka čitateljica umjetnikove duše. Vi ste donositeljica umjetnikova bogatstva na stolu radosti, vi ste svjedokinja visoke darovitosti umjetnikove., vi ste psichična momentfotografkinja onog glazbenog časa, kad je umjetnik govorio s Bogom. Bez vas bi glazbeno pismo ostalo mrtvo slovo, jer vi ga čitate usnama glasovirskih žica, koje su vezane vašim srcem.

Glazbene su inspiracije nebeskog porijetla, š njima se umjetnici povraćaju amo k nama, da nam donesu malo zlatnog sjaja iz atmosfere vječnog dana i da tako napune čemere života glasovima sunčanih svjetova i udahnu patnicima zemlje malo visokih ciljeva, da se jadnici trgnu iz nizinâ i zaboravi, pa da se spomenu svemira, gdje raste harmonično groždje, koje vaše ruke beru u vinogradu opojnih glasova.

Klasična umjetnost nam je ostavila tri jabuke: ljepotu, dobrotu i ljubav. Paris je bio pozvan da ih prosudi koja je ljepša, nije znao da bira, jer su sve tri sastavni dio čestitosti. Te sve tri jabuke rastu u vrtu dobrote. Nisu samo čestiti ljudi, svetinjaci i religije koji rade za istinu, pravdu, ljepotu i dobrotu. Za nje i slavulji pjevaju i zora sviće i potok teče i vi svirate. Sve lijepe istine prirode u službi su istine života. A naša majčica zemlja cvijećem radja da pravednike

daruje mirisom ljubavi svoje. Tu nam utjehu daje zemlja, jer zna da se na njoj u boli radjamo, u boli živemo i u boli umiremo, da su najveće slasti bolne a dražesti tjeskobne, pa da kad se i nasladjujemo, trpimo, jer u oku čovjekovu ima suzâ za radost i žalost. Mala je razlika medju bolovima radostnim i bolovima bolnim. Vesela i tužna muzika nas zanaša. Plač žalosti i plač radosti srca se hvata, u bijeloj i crnoj melodiji je milina, a ta milina je bolna i turobna kao bolne i turobne kajde sladkog slavenskog plačnika Chopina, koji umire plačući sladke suze svoje drage boli. Vi ga svirate kao da je na smrtnoj postelji u vaše ruke ostavio svu svoju gorku žalost protkanu ganutljivim nitima osjetljive tuge.

Grčki mithos priča golemu moć pjesme, jer je pjevanje bilo u službi plemenitosti. Glazba se najprije razvila u hramovima, jer su svi stari narodi svoje bogove hvalili najdivnijim jezikom, a taj jezik je muzika slatka kao Orfejeva lira. Sve liturgije svijeta hvale Boga jekom ljudskog glasa.

Uz pjesmu je bio u običaju i ples, taj muzikalni govor otmenih gesta ruku i nogu. Za to su glazba i pjesma, ples i takt najnježniji uresi ljubavi. Plesanje je koracanje osjećaja, ljubav je u tom okviru zamamnija.

Plato veli da je ta sveta boginja u službi istine i pravde. Sve umjetnosti su iskre zlatne vatre, ali glazba je zlatno sunce. Pa kao što jedan umnik veli da je arhitektura »misao u kamenu« tako gospodja de Staël veli o arhitekturi da je to »smrznuta muzika«, neprolazna ljepota, forma trajne radosti, rukovet mi-

sli, govor tvrdoće, drevna toplina hladnog kamena, danas smrznuta u dragost muzike.

Svijet bi bio odviše lijep, kad bi sav bio udešen po idejam velikih mislioca i umjetnika, život to ne dopušta. Život je teški napor, ali sve jedno drag, jer u toj borbi susrećemo velike pojmove i željezne zakone prirode, koji se bore sa čovjekom. Tko te zakone bolje shvati život mu je sladji, a tko podlegne, nad njim odjeknu bolne kajde sudbine.

Ako hoćeš taknuti srca, trebaš najprije dati svoje, veli škola govornička, pa s toga nema umjetnika, koji može dati čarobne tonove, ako ih nije prije otoplio svojim osjećajem. S toga muzika oplemenjuje, jer dolazi iz srca. Jeste li ikad promatrali publiku, koja izlazi iz dvorane simfoničkog koncerta? Svi izgledaju vedri i radosni kao da su drugovali sa ljiljanim i golubovima, jer je čovjek najljepši u svojim sretnim časovima, a Oscar Wilde veli da je »veselje za lijepo tijelo a stradanje za lijepu dušu«.

Veselje je svakomu ures, jer je čaroban sjaj oka čovjekova u radosti; zamamno ga je tada gledati, jer njegova duša otvara svoje pendžere, a dobra je duša najljepša ljepotica, zemaljska varalica ne trpi muzike. Lopovi i hulje mrze cvijeće, djecu i ptice, pa kako bi mogli čistu glazbenost ljubiti. To je nebeski dar za čestite ljude. Za varalicu je alkohol, kokaina, blud, zveket i škripa nasilja. I kad dovedete svoga krvnika pred sud pravednosti, vidjet ćete kako će se kao crv valjati u kalu svoje sramote Kradje i lupeštine su najteže onima, koji ih počinjaju. Svak ima jednog zločinca u životu. Moj lopov je više ukrao sebi nego meni. Sebi je ukrao čestitost, počinio je samoubojstvo

nad svojim duševnim zdravljem. Njegova je nesreća neizlječiva, a moju nesreću liječi harmonija pravednosti. To je najljepši akord mira u duši.

Umjetnici trpe pri stvaranju. Teško je predati ljudima svoje duševno blago. Teško je govoriti ljudskim jezikom o dogodjajima svemira. Nikomu to nije lakše nego muzičaru. On ima druga slova od pjesnika. Njegov je alfabet kraći ali mnogobrojniji, jer su njegove kajde stepenice najsitnijih visina do najdebljih dubina, za to i jesu melodije neizmjernosti za muziku, jer je glazba kao mirisavi list, čiji miris uho osjeća. Kako divno teku sumornosti i dražesti muzičarâ, ono su ptice naših najviših grana. Nitko nema ljepšeg izraza od umjetnika, njegov je riječnik vasiona a izraz plamen srca. Kad velika duša geniova govori kroz umjetnost, taj govor preživljuje stoljeća.

Sve ljudskoga umire, osim umjetnosti, kćeri božje, jer je to najviši izraz čovjekov, najveće približenje Bogu, otcu svemira. Umjetnost koja se radja iz geniove misli uvijek prolazi kroz odaje srca, i tamo se ugrije toplom krvi ljudskom, pa zato jače razblažuje tužnike i usrećuje nevoljnike.

Razumjeti umjetnost znači razumjeti Boga, a tko Ga razumi, onaj Ga i ljubi, a tko Ga ljubi, onaj i vjeruje. Za to je vjera najveća riznica starih umjetninâ. Tko je sazidao katedralu sv. Petra u Rimu, Sv. Pavla u Londonu i gotsku crkvu u Chartresu nego religija?

Umjetnici, osobito muzičari otkrivaju nam nevidljive orizonte, nečuvene skladbe, koje dolaze k nama preko izabranih dušâ. Bog se ne prikazuje svakomu. On se javlja samo onima, koji čuju tonove zvjezda-

nog razgovora i trepet boja na dugi. I svemir ima svoj jezik, umjetnici pjesnici i muzičari ga čuju bogodanom intuicijom, koja se ne može naučiti. Ona nam je ostala iz sučanih dana naših davnina, koje su gledale Boga kad je po zemlji hodao. Vi vidite u tim dušam časovite bljeskove, koji ostavljaju oko u tmini a dušu u sjaju. Taj sjaj jednog časa je muzična molitva, koja se moli da okopni snijeg, da proklije ruža i da svane proljeće.

Melodija žive u svijetu mašte, tonovi su bistriji pri zatvaranju očiju, s toga su slijepci nedostiživi muzičari. Pticam vade oči da bolje pjevaju, jer je osjećaj umjetnički najintimniji zakutak samoće. Nemoj da te nitko vidi kad si sretan, jer ljudi najviše zavide sreću i slavu. Svako imanje izazivlje zavist, svako dobro izazivlje zlo, svaka svjetlost ima svoju sjenu.

Svaki opus ima svoju radost i svoju bol.

Kralj Aleksandar.

Plemenite gospodje, štovana Gospodo!

Došli smo danas u ovo gnjezdo naših Sokolova, da našom divnom pjesmom, tim glasom otačbine proslavimo dan Kraljeva rodjenja.

I ja sam pozvan da taj velebni dan pozdravim proslovom. Uzeo sam svoje pero, jer je to gudalo mojih gusala i žica mog osjećaja, pa sam Vam u svojoj samoći napisao ove misli, da vam predoče veličinu prvog sina otačbine, jer danas je dan naše radosti. Napisao sam Vam kraljevsku božićnicu, sitni spis ljubavi za srce naše otačbine.

Dne 17. (4.) Decembra 1888. došao je Kralj Aleksandar preko Cetinja na svijet. Rodjen u gnjezdu bijelih orlova na kamenu Crne Gore, krvave gore, otačbine junaka. Ta je tužna gora za više stotina godina bila zemlja jada, planina jauka i teške boli. Vladika Rade, pjesnik lovćenskih visina, prorokuje naše oslobodjenje i spominje heroja Topolskoga. Nasljednik tog heroja izvršava ljetos pred našim očima prenos kostiju besmrtnog pjesnika na visine gordog kamena. Mi smo savremenici velike historije, jer se pred našim očima odigravaju najveći dogadjaji svih

vremena, najveća djela naše nacije. Eto vidili smo oslobodjenje Kosova, vidili smo proklete albanske stijene, vidili smo srpsku Kalvariju, taj najveći jad čovječanstva, praćen Kraljem Petrom, oslobodiocem, i našim svečarom Kraljem Aleksandrom. I kad su te užasne tegobe imale da svrše i kad su iznemogli junaci sašli na more, dolazi jedna jedina ladja za prevoz vojske. Kralj ju odbija, i neće da ostavlja naroda svoga, on ostaje š njim, kao što je š njim bio u klancim jadikovcim. Kad je prošao Termopille, putir gorčine bio je iskapljen. Otvara se solunski front. Nove borbe, nove kušnje i tamo na tom novom Kosovu svršava se tragedija čovječanstva. Srbi su i tamo najveći heroji. Naš kralj otvorivši ta gvozdena vrata, ulazi u svoju svetu mučenicu Srbiju i onda dolazi k nama, salazi k moru, izvršuje se odkupljenje i spasenje naše zemlje. I kao da je Providnost htjela, sloboda se srbska ujedinjuje sa slobodom hrvatskom. Kralj srbski postaje kraljem hrvatskim i nakon tisuću godina Srbi i Hrvati gledaju u prahu svoje neprijatelje. Hrvatski kraljevski milenium kruni kralja Aleksandra krunom Tomislava Trpimira, zaštitnika Srba proti Simeonu Bugarskomu. Kako je veličanstvena ta historija, kako je divna božja Providnost. Pred hiljadom godina zištićuju Hrvati Srbe i srpski župan Zaharija prebježe k Tomislavu, a nakon hiljadu godina Srbi nose Hrvatima na oštrici mača onu istu slobodu koju su sami sebi izvojevali, Srbi dijele kolač sreće sa svojom braćom. I sada vidimo našu novu historiju. Ljepota Orijenta spaja se sa mistikom zapada, nacijonalnost srpske crkve spaja se sa otmenom umjetnošću zapadne crkve. Ne samo da nas

ujedinjuje nacijonalnost jezika već nas ujedinejuje i Kristova relegija ljubavi, jer je Krist i na Istoku i na Zapadu. I mi svi smo se danas zajednički molili za zdravlje našeg vladara kako u katedrali tako i pred Ikonostasom. Krist će uslišati naše molitve, jer se je 500 godina naša sveta krv skupa proljevala za Njegov Krst i našu slobodu. I mi smo postali spasitelji Istoka i Zapada, i smo ostali na vratima Evrope da branimo put nekrstu u najveću kuću civilizacije. Vodja te obrane je naš starešina vitez naše zemlje, besmrtni kralj Aleksandar.

Samo ko je robovao i u zatočenju ležao može da svati što je sužanjstvo, može da vidi svu oslobodilačku veličinu kraljevu. Naša bogata narodna epopeja donosi vanrednih stihova o gorčini ropstva, ljepoti slobode, koju nam je Kralj Aleksandar dao na uzdarje.

Bolni dani patnje uboge raje, već su gorka prošlost, a mila je sadašnjost sloboda i bratstvo.

Kralj naroda mučenika postao je otcem svih naših sreća. On nosi na svojim ledjima težinu cijele otačbine. I kad je ljetos govorio o pomorskoj veličini naše države, iz njega je govorio duh naše zemlje, odjek našeg kamena, jer mi svi koji sačinjavamo ovu zemlju, tako mislimo i želimo i kraljeve su riječi jeka naše duše. Stoga je u kraljevskom dostojanstvu — Veličanstvo. A to je Veličanstvo sbor svih plemenitosti, slava svih zasluga, dostojanstvo cijele države i ponos cijele otačbine. Koliko velebna toliko i teška je kraljevska čast, jer Njegove su brige nadčovječne i on nema jače snage do ljubavi svojih državljana i

mi smo danas tu, da tu ljubav gojimo u grudima kao pticu naših najvedrijih poleta.

Nitko kao naš kralj nije dorastao veličini zemlje i značenju slobode. On je čovjek bistrog uma i dobrog srca, i tako on zalazi u narod da čuje mišljenje svoje zemlje, da čuje malog čovjeka, koji je najspremniji da odbrani svoju kolibu i svoju zemlju.

Ja neću da Vam uljepšavam istinu, da vam hvalim sunce, ali Njegov vedri duh pomirljivosti, bratske ljubavi sloge i sporazuma doveo je ovu zemlju u luku čestitosti, dobrote i mira. U svim danima tegoba i nestašica, što bi od nas bilo kad bi smo se još morali natezati oko sićušnosti. U svom dvorskom zatišju svojim umnim djelom naš je kralj našu otačbinu uredio, kako danas nije uredjena nikakova zemlja Evrope. Kroz ovo 7 godina života naše države bilo je časova teških, a naš je kralj svojim mudrim srcem preko svega prošao lakoćom, koja zadivljuje. I mene ponosom napunja Njegovo djelo mira medju Hrvatima i Srbima i mi možemo da gledamo u budućnost sa vedrim pogledom, jer sa takovim vladarom budućnost je ljepša od lijepe sadašnjosti, jer sinonim dobre sreće, jest jaka volja i odvažnost, a toga kod našeg vladara ima u izobilju, to nam je najbolje pokazalo Njegovo besmrtno djelo oslobodjenja. Tko je lomio klisure i planine taj će slomiti prilike i neprilike.

Više puta u časovima duševnog rada, razmišljajmo o našoj otačbini, sjetimo se fizičkog duševnog bogatstva naroda i zemlje naše, osjećat ćemo da smo sinovi najsvetije zemlje i potomci najdivnijeg naroda. Pogledajmo najprije bogatstvo fizičko. Na jednoj strani silni Dunav, prolaz Evrope, na drugoj strani

naše more Jadransko, medju tim pustim vodam zemlja plodnih ravnica i planine pune šuma, rudnika, solana, spojene željeznicam i putevima. Onda bogatstvo tla i podneblja, radost zemlje i mora. Ali duševno bogatstvo naše je kud i kamo veće. Poezija narodna, vedri orizonti guslareve pjesme dižu junake na grane besmrtnosti i ta je slava dala junacima odvažnost lava i polet svemira. Onda naša pjesma, naša muzika, bolna lira bolnog srca. Pa narodna ornamentika, poslovica i mudrost seljačka, sve su to biseri naših duša, bogatstva naših srdaca. To duševno i fizičko bogatstvo obogatilo je našu slobodu i našu radost, pa je kraljevim dolaskom došlo i naše proljeće, jer je na njegovoj zastavi sjala pravednost i dobrota. Istina i sloboda su dvorkinje našega dvora, kralj i kraljica su ih uzeli k sebi, jer su to kćeri sunca, plemkinje visokog roda. Pa kako da ne ljubi slobodu onaj, koji ju je k nama za ruku doveo preko planina i drača, preko snjegova i krvi?

Njegovim dolaskom u našu zemlju, došla je naša sreća, jer je na njegovoj kraljevskoj zastavi sjala pravednost i dobrota, odvažnost i plemenitost. Dosta smo bili tužni, dosta je života palo i suza proliveno, Bog nas je obradovao u slobodnoj otačbini divnim kraljevskim domom. Verige su skršene, noć je minula. Na našim nebesima je sunce, po cijeloj je otačbini vedrina dalmatinskog neba. Tko je te verige skršio, tko je tu noć rasvjetlio suncem dana? Tko, nego onaj koga mi danas slavimo? Mi koji živemo na obalam svijeta, na kamenu, koga natapaju Oceani, najbolje osjećamo toplinu tog sunca. Za to je politika mora politika širine i prostora, politika dalekih vi-

dika, koja dolikuje velikim duhovima, našim današnjim državnicima, koji su stvorili otačbinu i njezinu najveću historiju. Tu su politiku navijestile riječi vladareve, kad nam je sa palube rekao, da čitava otačbina stoji za nami u odbrani našega mora. Svi su ga valovi čuli, ali On se ne boji oluja, prolazio je kroz jaće vjetrove. I ako ništa nemamo, bogati smo slobodom svoje zemlje i mudrošću svog kralja. Ponosni smo čvrstom njegovom rukom, dobrim okom i majstorskim ciljem. Divni lovac mira i nemira, Marjana i Kajmakčalana, divljač pred njim pada. Iznenadio nas je srećom, pa se veselimo njegovim veseljem i slavom Njegova imena. Od svojih predja je naslijedio veličinu, pa ju je i povećao. Otačbini je otvorio historiju novih vremena. Za to su njegovi vrtovi puni voća i cvijeća, puni lovora i hrasta, puni slave i ljepote. I u ovom času, kad mi o Njemu govorimo i kad ga slavimo i ljubimo, On će se nas sjetiti, jer zna da je Dalmacija rodjena da ljubi plemenitost i da daje jabuku za jabuku, srce za srce.

U našem siromaštvu, On je naše bogatstvo, u našem uboštvu on je naša nada, u našoj tuzi On je naša utjeha, jer On je starešina ove lijepe otačbine, kakove nigdje nema. Nigdje nije nebo tako vedro kao kod nas, nigdje nijesu planine tako lijepe, vode tako bistre i trave tako zelene kao kod nas. Nitko ne osjeća kraljevsku ljubav kao mi namorci i primorci. Kraljevski je osjećaj zasadjen u tlu ove zemlje kao tisuće žilica stoljetnog hrasta.

Kad iz svoje kraljevske palače sadje u naše kolibe, dati ćemo mu naše vedro nebo, zlatno sunce za njegovo zlatno srce.

U ovim danima božićnog mira pozivljem Vas na gostbu ljubavi kralju i otačbini, jer je u ljubavi vjera i domovina, Bog i kralj. To su jedini pojmovi koji spajaju nebo i zemlju, radost i utjehu, prestolje i selo.

U svom bogatom srcu nosi naš kralj bolove albanske i radosti slobode. Upoznao je naše zlo i naše dobro, našu tugu i našu radost, našu suzu i naš posmjeh. On je tužnik naših tuga i radosnih naših radosti. Pratio je sva stradanja i sve radosti naše Srbije, majke mučenika i radosnika. Sve je okušao, i suzne boli i svetačne radosti, svjetlost sunca i tminu magle. A kad je čuo sveta zvona visokih Dečana odjeknule su radosti mučenika, srpskih careva i hrvatskih kraljeva. I kad je dva bratska srca spojio u jedno, od tri kraljevstva stvorio je carstvo ljubavi bratske.

Neka dakle žive Onaj, koji nas je umorne i iznemogle od ropstva uveo u zemlju slobode i otvorio riznicu bratstva!

Da žive vinogradar naše radosti! Da žive sretni nalaznik naše sreće.

Da žive besmrtni Kralj Aleksandar!

Živio!

Dobro nam došao Kralju!

Spustili ste se sa Visokih Dečana i sa Njegoševa Lovćena u dragu zemlju lijepoga sunca.

Dobro nam došli u krajeve Vašega čeznuća, u zemlju studenog kamena i toplog srca!

Kad podjete morem i primorjem, i u današnjoj jeseni osjetićete dražest mora i toplinu srca na ovim obalama ljubavi. Tamo ćete donijeti veselja i naći radosti, jer Vas već dugo naše srce čeka.

Dobro nam došao svijetli Kralju, kruno pozlaćena!

Dobro nam došla, Milostiva Kraljice!

Ova Vas zemlja pozdravlja svim svojim radostima u ovom najljepšem danu naše slobode, jer nakon šest vjekova, Vi ste prvi vladari, koji dolaze u zemlju svoga roda i plemena. Vi ne dolazite u koloniju, već u drevnu kraljevinu hrvatskih kraljeva i srpskih careva.

Ovaj će Vaš dolazak postati historičan kao Dubrovnik, Split, Trogir i Omiš. Ova svečanost prvog dolaska veličanstvena je i sveta kao susretaj prve ljubavi, jer Vi ste kod nas i kad Vas nije ovdje, naše je srce Vaš dvorac.

Danas je Dalmacija perivoj sreće, u njoj Vam je prostrt sto radosti, u našem veselju osjetićete našu ljubav.

Kad dodjete u središte Dalmacije, u kraljevski Split i kad prodjete kroz odaje velikog cara, vidjećete pjesmu starog kamena i harmoničnu vedrinu stare kulture na Peristilu. Ti spomenici i danas su naš ponos. Ta slavna prošlost danas Vas s nama pozdravlja.

Dalmacijo, zemljo pjesnika, zemljo sunca, mora i vodopada, kaži svome Kralju, da ti je vino slatko a kruh gorak, jer su tvoje podvornice na kamenu, koji ne radja kruhom već suzam neimanjstva, i da si za to ti Njegova bogata sirota.

Na to će Kraljeva ljubav da ugrije hladnoću tvog kamena, mila Dalmacijo, zlatna ptico na grani našeg srca, jer na obalam ovog mora leže rudnici našeg zlata.

Ovo su putevi, kojima se ide u strana kraljevstva i u sve krajeve zemaljskih svjetova, na obalam mora su otvoreni dolasci velikim srećam.

Naše su granice nebo, more i sloboda, s toga je ovdje najvidljivija veličina otadžbine.

Kad se uzdignete na Marjan, divite se ljepotam Vašeg kraljevstva.

Veličanstvo!

I u danima našega sužanjstva vapili smo Te! Prolazio si ladjom a nijesi stupio na ovo tlo, jer je onda čamilo u ropstvu. Zvali smo Te i klicali, čeznuli i vapili, kao da smo znali, da Te je Providnost izabrala, da budeš stvoriteljem najveće historije našeg

naroda. Danas si nam došao u najsjajnijem sjaju sreće.

Sloboda je stari pojam, Ti si joj dao novo značenje. Ti si obranio naš kraj i naše more, naše nebo i našu zemlju.

Bezbjednost naših granica i mir braće rodjene Tvoja su djela.

Ti si Kralj ljubavi i sudac pravedni. Otac sirotinje i brat narodni. Branitelj istine i čuvar slobode.

Ti si Kralj, naše zemlje i car naše duše!

Ti si nas doveo u tempal slobode, pod strehu ove države.

Ti znaš s prestolja saći i u kolibu, jer je ljubav Tvoje žezlo.

I sada u ovom lijepom miru naše slobodne zemlje, dao si nam prilike, da sadimo nove vinograde, podižemo jedra i prionemo uz posao, jer ne podjemo li žurno na rad, ne ćemo imati ni pjevca, da nam navjesti dolazak zore.

Naša je zemlja rodila plodom; mi smo poželi posijano sjemenje junačkih kosti, svak se veseli slobodi, koju si nam donio, čak i onaj koji boravi u špilji naših planina.

Zvijezda Tvog roda je nad nama, ona se podigla sa našeg seljačkog tla. Ta nas velika istina grije toplinom domaćeg ognjišta, jer Ti si član naše obitelji, Ti si prvi sin Otadžbine, starješina naše kućice, naše slobodice.

Neka Te požive Bog otaca naših!

Neka Bog požive Svijetlu Kraljicu i sina Vašega prvorodjenoga, čedo drago naše Kraljevine!

Božić.

Božić je naš najsladji zimovnik, jer to je blagdan srca, svetačni dan ljubavi, radost djetinjstva i veselje domaćeg ognjišta. Taj god rodjenja je djetinji radosnik, veliki praznik ubogih pastira i čobana, veselje pojata štala i siromaštva. Taj uzvišeni dan malenih i ubogih blagi je dan naše kuće, velika radost otca i majke naše. Dan je to koji nas okuplja sve na mirboženje, dan svetih poljubaca mira i bezazlenosti. To je sajam obiteljske sreće, jedini dan u godini, kad možemo da opočinemo pod očevim krovom i na majčinim grudima, da stečemo snage i sreće za cijelu godinu borbe.

Božić je veliki svečanik, božji imendan, mili danak ljubezni sastanak!

O njemu već govore pustinje i šume, špilje i planine, mora i doline; o njemu govore sva srca, njega blagosivlje sva uboga sirotinja našeg plemena.

Ovo je rodjenje najveći dogadjaj svih vremena, najveća radost svih radosti, da se tekom vremena pretvori u najbolniju bol ljudske patnje. To razdoblje od jaslica do križa, ispunjeno je jednom naukom za koju je naš narod pet vjekova svoju krv proljevao, da ostane vjeran Onomu koji se rodio u bešici uboge

majke u pojati medju blagom. On je sinonim naše otadžbine, jer heroji naše epopeje glasaše svoju borbu za »Krst časni i slobodu zlatnu«. I kad nam je eto i zlatna sloboda proklijala i kao jela izrasla nad našim glavama, izgleda kao da smo zboravili Njega i njegovo rodjenje, njegovu ljubav i dobrotu.

Eto nam Ga ljetos opet, dolazi da se rodi po tisuću devetsto i dvadeset i drugi put. Oko Njega je sjaj, oko Njega je svemir, oko Njega su zvijezde, ali sve jedno on nam je najdraži u carstvu ljubavi, onda kada je sašao k nami u zimi ledenoj i crnoj, da kao nevino dijete boravi medju nami u snijegu eda nam led pretvori u ptičje pahuljice perja koje griju. Ledeni snijeg je rastopljen toplinom jednog sunca koje ne zapada, jer su zlobe svijeta minule, rodila se istina, svjetlo je ugasilo tmine. Blagi mir pastirske samoće razlio se po čitavoj dolini našeg teškog života, jer se je Djetić-Isus, pastir maleni, udostojao saći sa prestolja nebesa u zatišje sirotinje i uboge pastirske golotinje uz vočica i magarčića, uz umilne ovčice i krotke jaganjce.

Veličina te skromnosti naslućuje duševno bogatstvo budućeg života velikog sina nebeskog na zemlji. I kad vjetar dune sa planina raznijeti će lišće, ali njegove riječi vjekovi raznijeti neće.

— »Koga ste vidili, pastiri, kažite, recite nam, tko se je to pokazao na zemlji?«

Pokazao se je Onaj, koga svi mi jadnici trebamo; pokazala se je Istina, rodjena u sirotinji a odgojena u vječnosti; pokazala se je dobrota svih vjekova i svih svemira; pokazala se je ljubav svih zvijezda i svih sunaca; pokazao se je vrutak svega da pomogne

izgubljenim, da utješi rastužene, da danas zagrli ojadjene zagrljajem utjehe. Rodio se je mironosac, otac vjekova, »eto ga ide, pripravljajte put!«

»Javljam vam veselje veliko, jer danas se rodio spasitelj svijeta!«

Eto stoga mi danas blagujemo u veselju naš kruh i naše vino. Vraćamo se stolu očevu, da se naužijemo osjećaja, jer je došao novorodjenik pun ljubavi, da razaspe tog biserja po tvrdoj crnoj zemlji, jer je njegovoj ljubavi čitav svijet malen. Tu je ljubav danas opet razdao kad nas pozivlje gozbi kuće naše. On je učitelj ljubavi prave i kadgod Ga zaboravimo izgubiti ćemo prave staze i puteve, a bez njih ćemo bluditi tminom.

S toga podignimo oči visoko da vidimo sunce koje se danas rodilo i koje nas u tom ledu i snijegu grije i pozdravlja božjim mirom. To sunce su jaslice, savite nježno i skromno, kao što ptica savija svoje gnijezdo pod strehom. Za to su jaslice tako slatke i drage, kao što je drago sve što Bog stvara u svojoj divnoj jednostavnosti. Djetić-Isus nije se mogao roditi u sjajnijim dvorima, koji bi pristajali njegovom velebnom carstvu ljubavi, kano u jaslicam pojate, kuće sirotinjske. Tamo je On donio utjehe i radosti i za to eno ga vidimo na prestolju sunca.

U svjetlosti zvijezde vidimo svjetlost ljubavi njegove, a ta ljubav godi srcu, kao med i mlijeko jeziku. Radujte se stanovnici kamena i mora, čobani i mornari, radujte se poljani i brdjani i svi vi tužnici oblačite se u grimize veselja. Iz dalečina stoljeća odjekuju glasovi proroka koji javiše u proročanstvu dolazak današnjeg vedrog dana.

»Vi znate da danas Gospod dolazi, vidjet će te sutra slavu njegovu«.

I onaj snijeg po bregovima i ono borje i lovorje, što nam resi kuću i što nam svojim zelenilom govori da je došao prvak mira grančicom u ruci, tješit će nas i ljubiti; i ako nam se hoće ljubavi i utjehe, eno ga na krilu majke njegove i naše, on je naš brat, on zna sve naše žalosti, jer i on je sin čovječji. Podjimo da ga vidimo, dati će nam darova bogatijih nego li su darovi koje je on primio od kraljeva iz Orienta iz Sabe i Arabije, dati će nam svete topline srca, a s njime je život lijep kao današnji bijeli dan blizu ognjišta. Uza-nj ćemo blagovati mira, jer on je izvor života.

* * *

Čujem glasove djetinstva, čujem zvona mog rodnog grada kako me bude na polnoćku, čujem koledu i vidim mjesec kako obasjava visoke planine, što strše nad našom rijekom, punom uspomena divnih. Čujem orgulje franjevačke na Škalicam, kako prate božićnu pjesmu naših seljaka koji sretni slave glasovima uzvišene vjere blagi dan rodjenja.

Danas je u seljačkim dušama vedrina, gdjekuje ojka i popjevka, sjevaju kubure, radost se ori, a mladost kolo vodi, dok u zatišju kod badnjaka javorove gusle gude mudrost dragocjeniju od bisera a dražu od kamenja dragog.

Gledam noć, koja se pretvorila u najljepši dan. Gledam i vidim Badnju večer i Božić. Vidim svoju majku i sestru, vidim sve dobra i lijepa, što mi je život bio dao a čega danas više nemam. Danas je slava majčinstva, Božić je veliki svetac majčine žrtve, apoteoza svete boli rodjenja a rodjenje je najvelebniji

akt ljubavi, i kad se sjetim majke svoje, onda osjećam da su sve dobre majke u rodu sa majkom božjom. Sve su majke svete, jer sve su mučenik osjećaja. I kod jaslica Isusovih moja je majka plakala jer je znala što Ga čeka.

Najmiliji mi je dan rodjenje Hristovo, jer je to moja majka volila; ovdje ja ispovjedam vjeru njezinu. Ona me naučila religiji kod jaslica božićnih i to je nauka najdublja od svih mojih visokih Škola. Uz religiju naučila me i ovom materinjem jeziku, koga njegujem ko pticu u njedrima, naučila me ljubiti dom svoj, i otačbinu svetu. Sve što je neprolazno i veliko može da žive u srcu majke, ona nam daje ono najljepše, što život ima.

Po njoj sam i tebe obljubio Omiš-grade, postojbino mila, Betleme moj sladki. U tebi sam ugledao prvi put Djetića, sina majčina. U tebi sam čuo prvi put valove mora sinjega. Obašao sam sve one tvoje puste vrleti i orlovske domjenke, tamo su ostale utjehe moje.

Božić je predjel raja postavljen u rodnom zavičaju, svetinja kuće majčine.

Portal crkve omiške, zvuci orgulja, zlatni stupovi velikog otara, tamjan i mirrha, božićne pjesme uspavanke Djetiću malom, vode me u davno djetinstvo, u komu je poezija zemaljskog raja, i od te dobe sve svoje Božiće dušom proživljujem u mome Omišu, malenom gradu velikog kamenja i velikih voda.

Taj divni dan u godini podobri čitav svijet, tog smo dana svi bezazleni kano golubovi. Tog dana sirotinja dobiva nagradu, jer se ljudi sjete da imadu srca u prsima. Andjeli sa golubinjim krilima salaze

medju ljude, po vazduhu lepršaju krila dobrote. Siromaštvo je dignuto na pjedestal visine, čobanski dvori su prestolnica kralju kraljeva.

Pod ovim našim divnim zimskim suncem slavimo Badnjak, toplo drvo domaćih penata komu se raduju djeca, sinovi bezazlenosti i dobrote. U tim danima sjećamo se Betlema, sretnoga grada. Koliko slatkosti u tradicijam posta, kolača i božićne svijeće koju užiže starešina kuće. S toga podjimo danas natrag u krilo obitelji, Badnjaku, majci, srcu, ljubavi, toplini našeg vedrog djetinstva, tamo ćemo naći izgubljeni mir. Najsladji je boravak u dvorima srca, u njedrima osjećaja na stolu obitelji, gdje čujemo miris jabuke tamjana i lovorike.

Božić je dan koji plemenitim pripravlja sreću, do bratstva jednakosti i slobode. Da ljudi ne zaboravljaju taj dan, na svijetu ne bi bilo zla.

Kad sam kao djak u Pragu božićevao, stanovao sam u velikoj četverokatnici gdje je bilo mnogo židovskih obitelji. Mali su židovi roditeljima plakali za što njima ne dolazi Djetić, diveći se velikom veselju kršćanske mladosti, i te obitelji Židovske morale su resiti stablo, donositi božićno drvce da utišaju djetinji osjećaj, jer ljubavi je svakomu treba, bez topline nema života.

U ovo strahovito poratno doba čovječanske vrtoglavice, u tragičnim danima čovječanske krize, u doba kad zvjezde padaju, kad se ruše prijestolja i gube privilegije, zadivio sam se čitati djelo najbuntovnijeg buntovnika, koji se vraća ljubavi evangjeoskoj. Hristos se rodi!

Slava Bogu na visini a mir ljudima naše otačbine!

Slava Bogu na visini, a mir našoj otačbini.

Čitav naš svijet čeka glasove mira, i kad čujemo taj glas, moći ćemo kliknuti: »Ovo je otačbina sreće«! Ali okružila nas je zima; ne pijemo živih vodâ. Naši su izvori otrovani. Nemamo ni prave vode ni pravog vina, ni dobrog kruha ni bijele pšenice, kruh nam je tvrd a žulji debeli, jer braća su na očevu polju zavadjena. I tako u kavgi, zloći i laži prolaze dani, jadni, ubogi i pusti dani našeg života. Misli naše pravedne, ostaju nam u grlu ne izrečene, molitve naše ne izmoljene, želje naše ne izražene. Ne vidimo puteva koji vode visinam, jer naš je salazak u nizine strm, nalazimo se nad ponorima.

Ljepota slobode je vidljiva u ljubavi, a mi ne slavimo više svetkovine osjećaja. Koja je to svjetlost koja danas svijetli? Koja je toplina koja danas grije srce u snijegu? To je toplina pojate, vrućina jaslica i poezija siromaštva. To je porodjenje ljubavi, koja je donijela mir. Gladni vape utjehu, prosjaci mole milostinju a svadjeni vape mira. I dok tako vape u pojati se radja dobrota čovjeka; sa nebesa dolazi sreća u tužno srce ljudsko.

Tko zna što je ljubav, neka se javi, trebamo pravih ljudi i lijepe istine. Otačbina treba kiše i sunca, ljubavi i dobrote, i sa takovim uresima biti će ljepši ljudi i stvari. Pročišćeni nebeskim vodam, mi ćemo niskost liječiti plemenitošću, zlobu dobrotom a laž istinom. A kad dobri ljudi budu naši stražari, upoznat ćemo ljepotu slobode.

Bog je stvorio gusjenice da pokvare zeleni vrt i crve da podgrizu ruže i cvijeće, kao što je stvorio političare da pokvare ljepotu otačbine. Ali zvona zvone na polnoćku, sa nebesa nam kiši mir.

Danas je dan domaće sreće i kućne topline, povežimo naše vukove u planini da nam danas ovce planduju i da sagradimo mir otačbini; prelomimo mačeve, jer dolazi strješina mira i gospodar dobrote. Rastvorite prozore, izvjesite sagove, kralj je na vidiku... primite ga u odaje vašeg srca.

Kad se otvore ponori gorkog života, On će se javiti iz srca i biti će nam topla uspomena minulih crnih zimà. Ljubav nebeska nam kida ropstvo, ta je ljubav kao voda planinska, koja izvoru daje vodu a žednom napoja.

Danas nam je kao da sjedimo na božjem stolu punu voća istine. Pijmo ravno s izvora života, ne uzimljimo iz tudje ruke; Bog je razdjelio svakomu jednako svoja dobra. On je u današnji dan rodjen za svih, stoga je toliko toga lijepoga o Njemu u srcu zapisano. Danas su andjeli klicali: »Slava Bogu na visini, a mir ljudima dobre volje«! Ali eto, kao da je nestalo i dobre volje, kao da je nestalo svega plemenitoga kod nas, jer su ostale bratske borbe. Kain vreba na Abela, oštre se mači izborne borbe, a otač-

bina stenje, sirotinja gladuje, kao da nema više ljubavi, kao da su svi naši badnjaci posječeni i izgoreni na vatri mržnje.

Otačbino naša, zdravo! Sretna ti bila današnja ljubav, što dolazi iz kolibe u kraljevske dvore. Sretan ti bio mir andjeoski! Zasadi stijeg mira u srce svojih sinova. Mir duše vodi k religiji i osjećaju a blizu tih dragulja podignut je hram sreće. Bez mira nema sreće, bez dobrote nema ljepote. Otačbina je amanet naših otaca, ona je podvornica naše zajednice. I ako u hrvatskom srcu ne stoluje srbstvo a u srpskom srcu ne stoluje hrvatsko, nestati će nam sreće, naša će veličina pomrčati, pa nam pjevac neće na somiću pjevati, već kukavica kukati.

Da je blagoslovljena na današnjem danu ljubav hrvatska i srbska! Da je blagoslovljena otačbina, zavičaj i dom! Da je blagoslovljen Kralj, Kraljica i Kraljević! Da je blagoslovljeno sveto tlo naše zemlje svete! Da je blagoslovljeno naše nebo i naša zemlja, naše more i naše planine, naše šume i doline, naše livade i lugovi, potoci i jezera, padovi i zdenci, klisure i otoci, obale i luke, konali i klanci, dubrave i vinogradi, vrtovi i podmornice! Da su blagoslvljene naše staze i putevi, naši pašnjaci i proplanci, vrleti i brežuljci, polja i begluci, brda i kose, rijeke i zaljevi! Blagoslovljeni vojnici i starješine, blagoslovljena ruka koja ih vodi obrani otačbine! Da je blagoslovljena naša pšenica i naš kruh, blagoslovlejna loza i vino, maslina i ulje! Da su blagoslovljena naša sunca, naše zemlje i naše vode! Da je blagoslovljeno sve što domovinu stvara i brani, ljubi i čuva. Blagoslovljena postojbina naših otaca!

Sretne bile naše majke i naši otci, naše žene i naše djevojke! Sretna bila naša djeca i naši starci. Sretan bio grad i selo, pero i plug. Bile nam sretne i gusle, što kod ognjišta danas uz badnjak pričaju pjesme slave i riječi mudrosti jezikom otaca naših, divnim jezikom hrvatskim i srbskim. Naš je jezik najblistaviji u kršu i planini naliči kamenu i žamoru slapova, š njim sirotinja prosi i kraljevi govore. Našom ćemo pučkom mudrošću narodnog blaga, zapanjiti umove svijeta. Našim ćemo mramorjem graditi hramove čovječanstvu... ali hoće se mira, da velika duša našeg velikog naroda reče svoju riječ čovječanstvu.

Orijaški koraci vremena stupaju historijom; neka nas nikad više ne zateče Božje rodjenej u kavzi. Povežimo vukove naše u planini, da nam danas planduju ovce, a pastiri nek udju u štalicu da dohvate sa jaslica stručak mira za sreću otačbine.

Ovo su iskrice sa moga badnjaka, bacam ih po ledu, da se ugriju svi koji ljube mir i slobodu, i š njima do pozdravim sinove naših krajeva u tudjini u dalekoj Americi, koji danas misle na zemlju svoga rodjenja i užižu badnjak na slavu naših krajeva. I koliko tih iskrica sa badnjaka odleti toliko sreća da otačbini doleti.

Slava Bogu na visini a mir ljudima u dolini!

U Drnišu, na Badnjak 1924.

Seljaci.

Jedan moj mili prijatelj koji žive na moru, uvijek me pri dolasku u grad pozdravi od srca, kao egzotičnog dolaznika sa visina planinskih i pita me za seljake. I kako je teško ući i shvatit tu prostranu dušu, tako je teže i opisati je.

»Ako ćeš da zdrav budeš, — to svešteniku i liječniku ne taji istine« veli naš seljak. I tako sam imao prigode da udjem dublje tamo, gdje drugima nije slobodan pristup.

»Teško tome ko pameti nema a junaku u selu nejaku« veli naš zagorac, i tako je očito da seljak ljubi veličinu i snagu. On štuje vola kao radenika i orača, i teše mu jaram od javorova drva, od istog drva od koga i gusle pripravlja. Bezvonik, čovjek bez vola, je puka sirota, od nikoga čašćen ni pozdravljen. A da pokaže kako je neukost izrabljena naš seljak veli: voli oru, konji zoblju i u ovoj poslovici voli su seljaci a konji gospoda, da pokaže kako ludi mrve a mudri jedu.

Kod seljaka je sve drugčije nego u gradskog čovjeka, bliži je prirodi pak je praktičan i iskren. Seljak ne zna šaptati, on nema tajne, kad govori i planine odjekuju njegovim glasom, on se javlja preko vi-

sina i ravnica. On je vladar zemlje i sin prirode. Životu se veseli a smrti se ne boji. On ima radosti i žalosti sunca i tmine pa niti se puno raduje niti mnogo tuguje. Na suncu radi, za tmine opočiva, on nema svijeće već ima svoje ognjište, ono ga grije i razsvjetljuje.

Seljak je gospodar polja i radenik zemlje, on žive na njezinom golom tlu, osjeća njezinu mekoću i miris. Njegov je krov nebo a u kolibi samo zimi prespava. Imao sam jednu seljakinju dojilju, koja je izlazila svaku pet časa na kućna vrata da udiše zraka, i kad bi vidila prozore zatvorene staklima čudila se kako se mi ne udušimo. Oni dišu čitavu atmosferu, ljube širinu, pojmovi su im prostrani kao polja.

Seljak kao primitiv ne poznaje bolesti civilizacije, posjeduje jake živce i odlučnu srčanost. Svi su mu zubi zdravi, može da melje svoj kruh za utrobu, s toga može da radi i obradjuje svoje podvornice, sa kojih ćemo i mi primiti naš hljeb. Pije mlijeko svoje krave i vodu sa seoskog izvora. Žive po zakonima zdravlja prvih ljudi, za to je bliži prirodi. On se u svemu suncem služi, njegova je lucerna božji sunčanik. Sa suncem ustane sa zapadom leže. A kad zimske noći produže svoje tmine on užiže svoje ognjište i tamo kod praskanja suvog drveća, usječenog u djedovskim ogradam, zbor zbori sa svojom kućnom čeljadi i kroz poslovice kazuje djeci mudrost svojih otaca. Planinski seljak je bistar kao sunčani dan, trijezan kao jutro, a vedar kao obzorje njegove Dalmacije. Svoje je stanove i kolibe sazidao na najvećim visinam, da vidi iz daleka tko mu dolazi u pohode, prijatelj ili neprijatelj, jer je njegov vid bistar kao u orla.

Kad on govori, ja ga slušam, jer znam da ću čuti mudru riječ, kojih u nizinam nema. Spava na suhom lišću a vuna njegovih ovaca mu je podglavlje.

Njegove ga ovce mlijekom poje i vunom odijevaju, žena mu prede, tče, kroji i resi haljine a sebi sadak kô paunica.

I tako me je seljak naučio ljubiti prirodu, izvor pravog života. Kod njega sam našao Boga i mudrost zemlje i kamena. Pomoću ovog malog čovjeka dižeš se stvarima visokim u bregove uma i tamo vidiš da je priprosta mudrost draža od tvrde učenosti, jer te od nje glava ne boli, već u radosti svijetom hodaš.

On zna tajnu božju kako zrno u zemlji klija i govori o polju kao o dobrom prijatelju koji ga uvijek najljepšim darom dariva. On čuva jesensko lišće i sakuplja gjubar, jer je to najsladji sok njegovim oranicam.

On vola štuje a mi ga se bojimo, on ovcu pozna po izrazu lica, po fiziognomiji pa tako pozna i janjce. Razgovara sa svojim životinjam jer one hrane njega a on njih.

Mi se čuvamo dračâ da nas ne ubodu, a on ih sječe da mu od lopova čuvaju ogradu. Mi ptice lovimo a on ih u slobodi čuva da mu gusjenice jedu. Njegovi su boravci otvoreni a naše su kuće zatvorene. On vidi što mi ne vidimo, on čuje što mi ne čujemo, on zna što mi ne znamo. On osjeća slast djeteline njegova konja, pa mu je izbire kao za se.

Tko motri seljačku dušu, odkrivaju mu se novi zastori, otvaraju se velika vrata novih pozornica. Naše su duše prestrašene novovjekim tegobam, dok u seoskoj blizini ojunačimo. Njhova je mudrost prava

filozofija života. Dosta je gledati kako stojički žive i umire naš seljak.

»Umrijeti! Pa što je na tomu. Sinove sam porodio, vinograde nasadio, godine nabrojio, do vrh mosta došao, a sad valja silaziti. Pa što je na tomu? Kad je jesen lišće opada, a ja sam već u zimu ušao, pak nema što da me više ugrije. Nit što vidim, niti čujem. Pa što će mi ovaki život? Bio sam tu dosta, mnogo sam posijao i pojeo, pa se veselite mojim osminam, eno vam bačve u mom podrumu, pa se napojte«.

Tako govori seljak pri odlasku u vječnost. Mi ne poznajemo takove mudrosti.

Kod seljaka uvijek ima i božje mrvice i rajske kapljice, on je čuvar darova božjih, on je posrednik medju nebom i zemljom, preko njegovih ruku hrani nas Bog.

Ovi moji razgovori su iz kuća sirotinjskih, iz bašta poljskih, sa tla naše zemlje i sa kamena našeg zavičaja, sa izvora naših planina, iz trava naših ograda. Čobani i seljaci su moji junaci, oni su sinovi ove krševite zemlje; samo oni koji oru zemlju znadu otačbinu braniti, draču sjeći i zmije klati. Njihovi su puti široki, divani duboki. Njihove oranice su naše braniteljice, njihove loze naše napojnice. Oni dižu sa zemlje ono što sunce daje.

Po kolibam sam našao ljepših duša nego u palačam.

Zemljoradnik je mučenik naše zemlje, biljka našeg tla. On je sveštenik na pirovanju prirode i cvjetanju zemlje. On krči i sadi, on njeguje i bere. Mi samo trošimo i pijemo vino njegova groždja i kruh nje-

gove pšenice. On je pčela radilica, mi smo trutovi. On bolje poznaje Boga, jer svaki dan u polju vidi njegova čudesa. Nitko ne ljubi tako zemlju kao onaj koji ju obradjuje, i on je tvrd ko planina, otačbinu brani odvažnošću kao da mu je srce kameno.

Jutros sam gledao bogatstvo njegovog povrća i divio se božjem daru i soku zemlje. Blago tebi, brate rekoh. Pod tvojom kućom eto se čudesa dogadjaju. Ti čisto vidiš, kako ruka božja plodom plodi tvoju njivu i kad noću čuješ kišu, kako te dariva, s toga je tvoja vjera jača pa se smrti ne bojiš. Svoje grijehe možeš ispovjedit vjetru da ih svijetu kaže, jer nemaš što da skrivaš, tvoji su grijesi, grijesi svih ljudi. Iz zemlje si nikao kao tvoje klasje, i ti se ne bojiš leći u zemlju kao zrno tvoje pšenice, koga pokopaš da prezimi i da u ljetu plodom rodi. Ti tvoju zemlju oreš, okopavaš, prevrćeš, sadiš i gjubriš, da bude sočna i hraniva za tvoje klipove i klasje. Eto tako bi trebalo nahraniti naukom i mudrošću, dobrotom i plemenitošću i srce tvoje, onda bi se jače radovao kiši i suncu, oblaku i svanuću. Samo ti si još ostao vijeran majci zemlji, nijesi se odvrgao od sunca i zemlje. Božje doba tvoje je doba. Zapadom sunca liježeš, istokom ustaješ. Sve drugo je otišlo u grijeh proti božjem stvorenju.

Tvoje živinče, tvoje blago, tvoja perad s tobom se razumije, pa ti hraniš njih, a oni tebe.

Jesenski dani su dani mučnog rada i pripravljanja za zimu; a ti ko mrav kupiš darove božje za crne dane leda i zime.

Krava daje mlijeka i svom teletu i svom gospodaru, krotke ovčice imadu svoju vunu za studenu zi-

mu a kad otepli gospodar ih svuče da u zimi sebe obuče, a njima Bog dade novu vunu. Tako sve raste, cvate i žive, vuna i sijeno, loza i klasje, pa za tim pada i umire. Ta mijena, taj dolazak i odlazak to je život. Priroda ne poznaje jada, kod nje je rodjenje ko i smrt, dan ko i noć, zora ko i suton. Seljak sve to pozorno prati, dok gradski čovjek to ne vidi, eto stoga je kod seljaka mudrost bistrija, i on pravo ima kad veli da je potrebnija štala od kavane, da je važnija livada od trga, da su potrebnije oranice od športskih poljana. Mudrija je poslovica u planini nego li filozofija u biblioteci; poslovica, srčika misli izabrano zrnje razuma žive kao ptica i leti od usta do usta, od srca k srcu, dok staru filozofiju miši po knjižnicam grizu.

Svega imaš samo pare nemaš, i kad si ono obolio, ja sam tebi dao nauku tvog zdravlja a ti si meni dao obilje plodova zemlje, dao si mi runo tvoje vune, jaje tvoje kokoše, ulja tvojih maslinika, lišća tvog duhana, sira tvojih ovaca, pogaču tvog ognjišta, jer nijesi imao novaca papirnatih već darova poljskih.

Kad sam te dobro upoznao tvoja me mudrost zastidila a tvoja odvažnost presenetila, iz tvoje sam škole odnio najveće znanje jer ti si najveći jezikoslovac i najsladji stilista.

Uzorao si kamen, prevalio si planine. Čuo sam tvoju mudrost i slušao kucaje tvog srca, pa sada razumim kako si mogao otačbinu osloboditi i danas š njome zavladati.

Uskrs.

Uskrsnuće je novo rodjenje, preporod smrti u život. Pasha je najstarija kršćanska svetačnost svetkovana još za vremena apoštola. Vazam je kršćansko veselje proljeća. Ako je Božić praznik domaćeg ognjišta, Uskrs je praznik prirode, svetačnost sunca i cvjetanja. Za najstarijih kršćanskih vremena, na dan vazma, nije smio biti obavljen nikakav posao. Robovi su bivali oslobodjeni a siromašni darivani. Na veliki Sabat vjernici su se vraćali crkvi. »*Dominica gaudia*« je dan poljubaca i zagrljaja.

Danas i moje pero slavi Uskrs, a moja duša uskršava posred ovih zelenih livada, bijelog bajamovog cvijeta i veselih jagnjića, mladih došljaka proljeća. Zimske božićne ovčice o Uskrsu postale su majke. Sve se obnovilo u ovom danu i livade i potoci i šume, cvijeće i ptice. Sa uskrsnućem zemlje i njezinog cvata. uskršavaju i trome misli i okorjela srca; pa bi bilo vrijeme, da se svi povratimo svome Uskrsnuću, Hrvati i Srbi. Ali Uskrsi su nam rastavljeni. Slavimo dva križa, i na ledjima nosimo dva imena, dva teška bremena za jedan pojam. Krist je propet jednima u kipu a drugima u ikoni, dok ikona i kip pokazuju jednog jedinog Boga, koga smo mi bičevali, popljuvali i

propeli; bilo bi vrijeme da uskrsne naš propeti Bog ljubavi, jer je on jedan jedini u pravednosti, jedan u ljubavi, pa treba da ostane jedan u osjećaju.

I kad je Krist došao na svijet u zimi betlemskoj, donio je nami, svojoj sirotinji, bogatstvo osjećaja. A danas kad je uskrsao oplodio nam je polja i nadario uskrsnućem sve što žive i bitiše na ovoj zemlji njegovoj i našoj, da nas dvori i hrani, pozivajući nas na uskrnuće bratstva. Dok smo u ropstvu čamili, vapili smo iz svega glasa: »iz pasjih ruku istrgni nas, gospodine, iz lavljih žvala oslobodi nas«, a sad kad smo oslobodjeni, ne znamo da uskrsnemo. Prelomljena su nam krila, pali smo kao ptice sa visina i ne znamo da se dignemo. Rat za slobodu gore nas je povalio na tleh. Obolila kultura, obolile duše, a plemenitosti iz boljih vremena, koje dižu, ostaviše nas. Prikovani smo zemlji, pasemo svoju travu, a gori nad nami sazrijeva voće života, pa kako smo maleni, ne možemo da ga dohvatimo, i ono vene i suši se. Vinogradi propadaju, zemlje su neuzorane, prikovani smo zemlji i pasemo travu, golu golcatu travu bez soli mudrosti, bez topline.

Bili smo izabrali slobodu za ljubovcu, i kad smo je stekli, pustili smo ju da kao robinjica cvili i plače, gledajući nas tako uboge i jadne. Jabuke su procvale, granule su nove topline, samo je nami još zima; naše drvo još nije zeleno, naši pupi još nisu propupili. I priroda kao da nam se ruga, ruže procvale, bajami pobjelili, livade zelene, ružmarin miriše, sunce grije, svanule su u novom svijetu nove slobode, samo mi smo ostali na suvoj grani života, hladni bez ljubavi i sreće.

Bog nam je dao jedan jezik, ali nam nije dao jednu dušu i jedno srce u prsima. Naša je sloboda svanula bez našeg uskrsnuća. Dugo smo nosili križ ropstva a danas u slobodi nosimo križ pogaženog bratstva, pa nam je tjeskobno i hladno u kući majčinoj. Kad podjemo s bratom u Emaus, hoćemo li upoznati Onoga, koji je danas uskrsao; hoćemo li osjetiti toplinu Njegova glasa, hoćemo li čuti nauku Njegove čestitosti i vratiti se životu? A tko bi to znao? Život je težak, a Kristovi Židovi još nijesu mrtvi. Mi smo nesložni a korice tudjinskog mača su oštre, Gospode, čuvaj našu zemlju, jer velika je četa naših neprijatelja. On koji je obogatio siromaštvo, dao radost tužnima a utjehu bolnima, On koji je najbolje pokazao za čim treba srce da kuca a duša da ljubi, uzeo je breme našega križa, legao na nj i pravedan umro. Onda je uskrsao i eto još uvijek uskrsava, a mi danas ne znamo da uskrsnemo u njemu ni vjerski ni nacijonalno.

Eto to je tragika našeg velikog petka, nakon koga ne slijedi nedjelja Uskrsa. Dokle će još svićati naši crni petci bez Uskrsa? Kako dugo će zvona religije raznositi Njegove riječi a mi ih ne ćemo čuti? Bez tih glasova ostati ćemo zarobljeni kao u danima našega sužanjstva, jer naš je ustav evangjelje, komu ne treba revizije, — a to je ljubav.

Kada je On šesti dan pred Pashom došao u Bethaniju, oživio je Lazara govoreći: prijatelj naš spava, uskrsao je mrtvoga, a zimu je pretvorio u proljeće; a Marija sestra Lazarova, uzela je dragocijenih mirisa mirrhe i narda i namazala Mu svete noge i otrla ih zlatnom kosom sestrinskog osjećaja. Čitav se je

dom napunio mirisom misterija. Zamirisale su sve livade ruža u dolini. Ali zlobnici rekoše na to: mi ćemo uništiti pravednoga nepravdom, izbrisat ćemo uspomneu njegovu sa zemlje, umorit ćemo ga, da ga nije, na kocku ćemo bacit haljine njegove. I bilo je tako. Triumfirala je zloća. Pogledamo li danas kroz daljinu vjekova, vidimo blatne duše, vidimo koliko je bilo gnjusobe u onih krivokletnika, u one otrovane paščadi židovske. Nijesi bio zaludu medju nami, jer mi još i danas opažamo da nijesu svi tvoji krvnici mrtvi, oni još i danas pripravljaju križe za razapinjanje pravednika.

Nema Uskrsa bez patnje i križa, nema Uskrsa bez pogažene pravednosti koja na koncu pobjedjuje. Pravednost mora da uskrsne. Krivne su djela crna a pravednosti su vedrine. Veliki petak je propinjanje pravednika, slava krivokletničtva, apoteoza zloće, dok je Uskrs postao dan proljeća, nedjelja palme i ljiljana, dan svetosti dobrote i pravednosti. Za to i je taj dan uskrsao čovječanstvo i danas se pol miljarde ljudi krsti znamenom križa, pa je taj znamen sramote postao znamenom ponosa. Križ je postao znakom pobjede, jer je podigao jadnog čovjeka na prestolje dostojanstva ljudskoga.

Od kako sunce sjaje, nije bilo velebnijeg dogadjaja na tužnom obzorju ove naše doline. Religija Uskrsa postala je religijom života, jer tko vjeruje uskrsuje i diže se nad crvom zemaljskim i gleda sunce. Nitko nije ljiljanima dao ljepšeg značenja od Njega. On ih je volio kao djecu i kao one koji ne poznaju nego pravednost i lijepi život na zemlji. I taj čestiti Čovjek i dobri Bog bio je razapet od razbojnika, zli-

kovaca i hulja. Još nisu Kristovi židovi mrtvi, tih krvnika još ima medju nami. Još uvijek je pravednost progonjena, pa su nam za to potrebne slave Uskrsa, da se razbojnici sjete, koja velebna sreća čeka njihove žrtve. Sve što je progonjeno i potlačeno uskrsnuti će. Pravednost pobjedjuje jer je nad njom križ Uskrsnuća. To je pravilo života, to su zakoni Njegovi. Slava našeg duševnog uskrsnuća biti će velebnija od slave oslobodjenja.

Kad smo se borili za Krst časni i slobodu zlatnu, Krst je bio jača nacijonalnost od slobode. jer ljudstvo, humanost i čestitost nadmašuju nacjonalnost jezika i zastave, pa će pokvarenje, mito i korupciju trebati da zamjeni čestitost; samo u ispravnosti i čistoći, sloboda cvate kao medju cvijećem, jer je Krist bio najstrašniji šibač trgovaca u Svetom hramu Otačbine, i kad je otjerao špekulante iz templa, On je za sva vremena podigao šibu proti trgovcima u prostorima svetinjâ. On je postavio taj pojam medju pojmove čestitosti. I nakon svog užašašća ostavio nam je te svoje svetinje, da nam posluže kao stepenice k Uskrsnuću. On jedini vidio je vidjela ovoga svijeta; hodio je ravno, a mi zalazimo sa pravih puteva, spotičemo se, i padamo. Za to trebamo Uskrsnuća. — »Hodite, dok vidjelo imate, da vas tama ne obuzme.« — »Ja sam uskrsenje i život«. Samo u nauci Njegovoj slobodi našoj je mjesta. Njegovu dobrotu, ljubav i šibu trebamo u templu slobode, jer je mnogo zvanih a malo odabranih, a samo odabrani mogu da drže kormilo broda.

Opašite se radošću radenici zemlje, danas je dan, kad sok zemlje ulazi u stablo života. Otvorite oči, gledajte cvijeće, mirišite ruže, resite se lišćem, naslu-

škujte sunčeve misli, one su dragocijene i skupe; a najdragocijenije stvari na zemlji su besplatne. Besplatno je sunce, ljubav i sloboda, samo treba da duša uskrsne čestitošću, pak ćete osjetiti u pogledu onih očiju, koje vas gledaju kroz čaške cvijeća i kroz miris karanfila, da ste stvorovi uzvišeni, koji se sa tim pogledima uzdižu stepenicam saznanja do Njega, koji vlada svemirom. I samo drugujući š Njim naći ćemo izgubljene staze ljubavi, koje su potrebne lijepom životu na zemlji. Otvorio se danas perivoj zemlje, puštene su ruže da cvatu a potoci da teku. Opet se rodila majka zemlja. Umorni radenici beru crvene karanfile, pa ih srcu privijaju i slave današnji dan stvorenja i uskrsnuća zemlje. Krivci se kolju, jer im je smrt sladja od života. Radenici njive i polja najvruće ljube ovi dan svanuća kad sok zemlje ulazi u stablo života.

Naš seoski zbor jutros je susreo sunce, i mi ga zamolismo da nas ogrije. Sunce stade da nas grije duboko, pa nam je srce ogrijao, dušu opojio, sreću donio, zemlju orosio, stabla pozelenio, njive rascvao, rane zacijelio, cvijeće obojio, vodu izvorom nadario, valove posrebrio, ptice doveo, slavulje raspjevao i zemlju uskrisio. Sunce, sunce, službeniče velikoga gospodara, hvala ti na čudesima tvoga sjaja. Ti si žižak našeg dana, ti si susjed našeg gospodara. Tko tebe poznaje, zna i tvog starješinu; tko tebe gleda vidi i Onoga koji te je poslao, da nam rascvjetaš ljiljane da budu bijeli, da nam rascvjetaš ruže da budu crvene, da nam rascvjetaš ljubice, da budu modre kao nebo, taj pusti i velebni zavičaj tvoj. U tebi je moć Njegove ruke i snaga Njegove volje. S tobom se ponosimo pred našim dušmanima i bezvjercima.

Sunce će pustiti ovi dan da opočine, pak će opet sutra doći, da dovede svoje nove topline, i tako za mnogo dana. A onda će pustiti lišće da opane, cvijeće da uvene, ptice da odlete, zemlja da ogoli a vode da se razliju, pak će se odaljiti od nas, a nas će zateči zima, nadoći će studeni, navaliti će snjegovi i ledovi. Leden biti će svijet onomu, tko današnje zrake ne upije za studene dane. Tko ne ubere topline sa zelenih grana Uskrsa, zebsti će u danima leda. Danas je berba u podvornicam sreće, braćo na posao! Berite uskrsne poljubce i vazmene zagrljaje prije nego presuše izvori Uskrsa, vječnog života.

Krist je svojim životom pokazao ljepotu tuge i radosti, ljepotu života i smrti, ljepotu pada i uzlaska, ljepotu fizičkog siromaštva i ljepotu duševnog bogatstva. Čak i u grijehu je nalazio ljepotu obraćenjem. — »Grijesi su njezini oprošteni, jer je mnogo voljela« rekao je o Mariji iz Magdale. Donio nam je sve, čim je znao da nas može utješiti; još i danas su njegove utjehe najbistriji izvori napaćenim dušama. On je živio samo za nas. Njegova je ljubav prostrana kao zrake sunca i kao vode Oceana, koje nas nakon dvadeset vjekova još uvijek griju, tješe i uzdižu, za svakoga na svijetu ima njegove topline. I crv u zemlji osjeća toplinu njegovog sunca. Rodio se za svih nas. Kako je tužna gola grana na plotu, ali i tu granu uresi sunce listanjem, za svokoga ima tamo topline.

Pa kad slavimo Njegov Uskrs, slavimo sve ljepote, dobrote i ljubavi jednog velikog srca. I ako u to srce postavimo sve naše nade i utjehe, vjetar će raznijeti trnje sa naših staza i posuti će ih cvijećem Njegovog Uskrsnuća. Današnji naši Orlovi ne lete po ve-

drim orizontima, prikovani su zemlji, ne mogu da se uzdignu. Svaka grana našeg stabla treba da osjeti toplinu slobode, pak će proljeće proljetovati, ovce će se janjiti, a u podvečerju ljeta pobrati ćemo obilne plodove klasja i loze, da se napojimo vinom života i nahranimo kruhom bratstva. Eto tako napojeni i nahranjeni sačuvat ćemo naša polja, naše more, dvore i podvornice.

Sve boli potječu iz ljubavi. Ljubav i nije drugo nego stradanje. Stoga vidimo Krista pred Uskrsnućem visit mrtva na drvetu pravednosti, na križu ljubavi. Pa kad pod tim križem susretnemo Njegovu majku, ranjenu sa sedam bodeža, sedam mačeva, sedam crnih žalosti, onda tek vidimo kakovo je stradanje ljubav. Iz te patnje sinulo je Uskrsnuće. To je doživila majka božja u svome sinu, to je doživjela i naša otačbina nakon njezine Golgote, ali slijepe su naše oči i gluhe su naše uši.

Kada se god jutrom probudim iz svog dubokog sna na život, veselim se suncu kao da ga prvi put gledam. Kroz tu vedru svjetlost vidim kraljevstvo božje na zemlji, tamo ja nalazim dušu svoju. Nigdje ne nalazim sladjih razgovora i milijih susretaja, tamo niču ovi moji razmišljaji. Tamo susrećem sudca vječnosti, koji ravna mojim putim i stazama. Na bistrim jezerima duše stoluje savjest, i ako tražimo sreću, tamo ćemo ju naći. Čim budemo otvarali duši šire horizonte, tim ćemo brže stići Uskrsnuću. Čim se približujemo većim umnicima, tim smo bliži Bogu, jer samo dubina mudrosti može tamo da stigne. To su tajne koje su odkrili najveći mislioci, to je biserje iskopano iz najvećih dubina ljudskog uma. Kroz tu mudrost sti-

žemo ljubavi, koja zaodjeva čitav ovaj svijet. Po stepenicama ljubavi Krist je sašao k ljudima i uzašao na nebo. Uskrsnuće dakle nije nego ljubav, a ljubav je svjetlost života. Eto za to je proljeće blagdan ljubavi, jer i cvijeće iz ljubavi cvjeta. Ali tko danas više traži cvijeća i ljubavi?

Samo pod stablom religije ima blage sjene mira, samo u bašti Kristovoj raste stablo istine, taj tisućljetni hrast bezutješnika, pod kojima izviru vode dobrote. Tamo je zdenac Njegove Samaritanke, i kad svi izvori presuše, tamo će još uvijek ostati svježeg napoja, jer je Njegov studenac izvor vode žive, on izvire iz vječnosti, i tko tamo dodje ne povraća se sa praznim sudom. I kad nam je težak teret, zovimo u pomoć Njega. On će nam dati stručak religije i težina biti će lakša, bol će poprimiti ukus radosti, pa će naša bremena postati naše utjehe i mi ćemo poletom uskrsnuća biti lagani kao perje angjeosko. A priroda, koja nas svojim blagim mirisom tješi, sjeća nam uvijek Onoga, koji zaodjeva planine lišćem a vrtove cvijećem. Sve je to harmonija Njegovih ruku. I samo jedna zraka Njegova sunca kadra je raspršiti sve oblake naših tamnih obzorja.

Naša se gospodja Evropa, nakon svoje lijepe krvi prolivene, dobrostivo povraća religiji. Eto nakon golemih patnja čovječanstvo uskršava.

Preporod religije je renesansa duša. Ljepote se obnavljaju, sreće se povraćaju.

Dobrota i ljubav Kristova još nam je i danas bedem proti novovjekim zloćam. Bez Njega nema palme blaženstva. I kad iznemogli i beznadni odbacimo svoje srce, ono pane u Njegov naručaj. On ga ne od-

bija, već ga zagrli, i tako nam ga topla povraća, da ga čuvamo Njemu na uzdarje. Krist nas uči da mnogo ne mudrujemo, ali da mnogo osjećamo. U osjećaju je našao tajnu, koja spasava. On čuva svoj kruh za siromahe koji plaču i gladuju. Traži ovce izgubljene da ne propanu, jer je On pastir dobri. On je jedini u svemiru, koji čuva da se čovjeku ništa zla ne dogodi. Ako li mu se što desi, što ga tišti, zove ga k sebi i sokoli da podnese Njemu za ljubav, kao što je podnio On, i ako odoli kušnjam života, On ga dočika raskriljenim naručajem i doranjuje mu hljeba nebeskoga. Nemamo nidje takovog prijatelja. I kad je uskrsao ostavio nam je uspomenu u dobroti svog hljeba.

Danas je dan tvoje slave, Isuse Kriste, vedra moja vjero, lijepa moja Istino! Osjećam snagu tvojih sunacâ. Vidim da sam stvorenje stvoritelja, zrno vječnosti. U tvom današnjem jutru sinula je moja zora. stao sam malen kao kap rose na listu ljubice, i raznosio sam slavu tvoju, kao što ju raznose valovi mora i rumeni zapadi sunca. Kad je pao suton, čekao sam tvoje nove zore, jer su tamo utočišta brodolomima prelomljenih duša.

Ako tražimo zore našeg Uskrsnuća i svjetlosti koje griju, eno naći ćemo ih u evandjelju, u našoj knjizi mudrosti. Evadjelje je molitva roblja, himna sirotinje, oda pravednika. Taj sveti spis ljubavi treba oteti iz ruku tupoglavaca i dati ga novoj kulturi i umnom zdravlju novog čovjeka koji dolazi iz krvi U toj zlatnoj knjizi ima toliko zdravlja, da može da izliječi sve bolesti naše teške dobe. Iz te knjige uvijek strši Njegova ranjena pružena ruka, koja diže one koji padaju. Putevi k radosti su teški, kroz brjegove umora

stiže se k livadam visokim, gdje izviru krijepni izvori napoja. I kad prevalimo bregove, naći ćemo gori Njega i Njegova dobra. —

— »Hodite k meni svi, koji ste umoreni i natovareni, i ja ću vas odmoriti, jer je jaram moj blag i breme je moje lako«. Tako medju nami nitko ne govori. Odmah osjećate da to nije ljudska riječ; takove dobrote nema na zemlji. Te mile riječi mogu da stoje napisane samo u knjizi Njegove lijepe ljubavi. Riječ Njegova je dažd za sve suve doline uzdaha. Te riječi su sestre božje, kćeri istine, one nam daju odvažnosti da u visokim samoćam progovorimo š Njim sami.

Danas je dan tvoje slave, Isuse Kriste, vedra moja vjero, lijepá moja Istino! Osjećam snagu tvojih sunaca. Vidim da sam stvorenje stvoritelja, zrno vječnosti. Ti si polio ljubav kao kišu po nami, a ja sam u srcu svomu podigao hram toj ljubavi.

Nikodem i Josip iz Arimateje uzeše smirne, aloe, cimeta i balsama, te obaviše platnom sveto tijelo mučenika ljubavi. Proslavljen i urešen mirisima zemaljskim, ode u lijepu radost života, koji ne umire. Marija Mandalijena urani rano pred zoru, da traži Isusa. Kamen je bio odvaljen od groba. Gorko plačući Petru, i čupajući kose klicala je: »nema nam ga više, uzeše ga i ne znamo, gdje ga metnuše«. I kad je stala kod groba i dalje plakala, gle, vidje dva andjela. — Isus joj reče: »Ženo! što plačeš? Koga tražiš? — Marijo, idi braći mojoj i kaži im: vraćam se k ocu svojemu i Bogu vašemu«. Taj isti dan dodje Isus učenicima svojim i reče im: Mir vami!

Eto tako je uskrsao Gospod u slavi, i kad je, nakon uskrsnuća, silazio medju apoštole, nazvao bi im

uvijek mir, i oblak bi ga odnio iz očiju njihovih. Po njemu su onda učenici njegovi zalazili u dom pravednika i u kuće gubavaca. On je postao pjesmom beskonačnosti i zagrljajem ljubavi. Nova čežnja umornog čovječanstva je mir, jači mir nego li je mir oružja. Mir duša, evangjeoski mir. Mir dobrote, mir snošljivosti i vječnog bratstva svih ljudi, koji hodaju po ovoj crnoj zemlji. Taj mir je uskrs nove dobe, uskrs nakon ratova, nakon strahovitih katastrofa, uskrs nakon ubivanja, borba i klanja. Krv se ne smije više da prolijeva, to je suvišno, jer je On prije svog Uskrsnuća prolio svoju toplu krv ljubavi za sva vremena.

Poštenje se sakrilo, gladuje i strada, čestitost pada, Barabbe podižu glavu, vrag se diže. Uvijek u takovim nevoljam, vraća se Krist na zemlju. Mi mu se još nismo javili. Velika sloboda bez Krista pogibeljna je kao elementi, kao velike vode. Ustalasani narodi bez religije su valovi bjesomučnog mora, dok su religiozni narodi vode u pravilnom toku rijeka; religija je silna ograda da se te puste vode ne razliju. Kršćanstvo je opet vjera nove dobe, kao jedini roditelj i branitelj civilizacije, napretka kulture i plemenitosti. Uskrsom kršćanstva, uskrsnuti će čovječanstvo. Nikad nisu ratovi počinili gorih zala do naših dana. Nema nam dakle pomoći ako ne pozovemo najboljeg čovjeka, što je ikad živio na zemlji, da On kao Bog i bivši sin ljudskoga roda dodje, kaže, udari, ošine, očisti, povrati izgubljene duše, propala dobra i uspostavi naš Uskrs iz silnog pada. —

O Kriste, sine Nazaretha, Ti si Bog, budi opet čovjek, pomozi ljudima na zemlji, koja je crnija nego li u tvoje doba i posijana brigam kao kamenjem koje

tišti. Nadari nas tvojom vjerom, jer je ta vjera najljepša zvijezda na svemiru naše duše. Aleluja! O Kriste, uskrsniče proljeća, uzlazniče neba, pobjedniče ljubavi, zalepršaj platnom tvoje pravednosti, zastavom križa, zastavom tvoje pobjede, eda ljudi danas opet osjete moć tvog srca, snagu tvoje misli, odvažnost tvoje žrtve i pobjedu tvoje istine. Aleluja! Aleluja!

O ljepotam čovjeka.

Lijep je čovjek, kad se zaodjene plaštom ljubavi, jer je to najtoplija vatra njegovog ognjišta.

Lijep je čovjek kad je milostiv, lijep je čovjek kad je dobar, jer su to meteori, koji razdanjuju noći, što ga okružuju. To su odore ljepote njegovih unutarnjih svjetova.

U mikrokosmosu našeg srca otkriven je novi svijet. Otkrivena je Amerika novog čovjeka. Našli smo našeg Robinzona na otoku samoće, jedinog pravog čovjeka, i on je postao naš prijatelj, pozvali smo ga sobom u život. Mi ćemo s njim na putove visoke za duševnom srećom.

Kamo god stignemo, javljaju nam se rasijani, osamljeni prijatelji: »Evo, i mi smo iz škole dobrih ljudi«.

Ovaj vedri vidik, ovo naše uzašašće, diglo se kao sunce, koje se bori sa oblacima.

Pri tegobam našeg uzlaska, jedina nam je utjeha svijest, da je svijetlo jače od tmine, da je istina ljepša od laži, da je ljubav ljepša od mržnje, da je zdravlje ljepše od bolesti.

Svaki je čovjek junak i gorostas, kad se oboruža čestitošću. U pomoći su mu svi geniji, svi besmrt-

nici i književnici, svi pjesnici i patnici, koji su stradali za pravdu.

Koliko li je ljepote u takova čovjeka, kad osjeća uza se Šekspira, Dante-a, Getea, Tolstoja, Emersona i Karlajla. To divno društvo ostavilo je čovječanstvu odgnjište, koje se nikad ne gasi. Tamo se griju oledjeni i smrznuti, tamo dolaze shrvani i skršeni. Tamo je boravište svetog reda dobri hljudi.

Svi imamo pravo na čestitost, čuvajmo to imanje, da nas ne razknjiže pokvarenici iz te bijele knjige sunca, jer ćemo izgubiti pravo gradjanstva medju ljudima pravim. To je jedino posvjedočenje, kojim se najljepši život proživljuje. Utjehe tog veleposjeda su goleme, jer se s njim i poslije smrti žive.

Znanost veli, da je na starim zvijezdama izumrla radio-aktivnost, to novo poznato svjetlo pojavljuje se na mladim novim svjetovima u Kosmosu. Tamo su se nastanili i naši ciljevi.

Ulazeći tom ljepotom čovjekovom u hram života, u srcu osjećamo svog Boga, jedinog prijatelja čovjekova. I tako ovjenčani, stupamo ponosno životom. Naše čelo ne tuče o pločnik po blatu, naše je čelo uzdignuto, i mi ga držimo visoko, na onom istom visokom mjestu na komu ga je Bog postavio.

Velika je ljudska plemenitost ne ponižavati nikoga, ali još veća, ne ponižavati sebe. Poštujmo s toga ljepote čovjekove u sebi. Ne razbacujmo svoje biserje, čuvajmo riznice našeg zlata za našu djecu, koja dolaze, da obnove svijet i uljepšaju život.

Glasovi duše.

U nutrini naših osjećaja čujemo glasove mira ili nemira, pa nam se čini da je atmosfera puna očiju, koje prodiru kao Röntgenove zrake i vide golotinju ili bogatstvo naše duše. Taj se osjećaj ispoljava u duši svakoga čovjeka. I ako čovjek počini nepodobštinu diže se strahoviti glas u dubinama njegove duše i kroz trepet užasa odjekuju paklene prijetnje takovom jadniku:

»Nesretniče, nesretniče, što si počinio?«

Sudac pravedni, koji je svagdje i svuda, osudjuje ga glasovima njegove duše. Takav čovjek više nema nikoga na svijetu, kad ga njegova vlastita duša ostavlja. Takav nesretnik htio bi se smiriti i traži utjehe u strasti i alkoholu, ali mir ne dolazi, jer je strogi pravednik zaposjeo njegovo srce i neprestano mu šapće »Nema za te mira!«

Eto to je ono kraljevstvo božje u nami, za koje je Krist svoj život dao i postao mučenikom Istine i Pravde.

Ako dakle hoćemo da Boga tražimo, u sebi ćemo Ga naći. On je postavio tu svoju svetu iskru u srca svih nas. Taj glas, taj strogi čovjek u čovjeku, taj neumoljivi pravednik, to je branitelj čestitih. To

je besmrtni graditelj etike i kipar morala naše duše. On modeliše u nami hram dobrote, jer je On jedini vladar ljudske plemenitosti.

Čim je duša bogatija, um bistriji a srce nježnije, tim su ti glasovi duše jači u čovjeku. Ima nesretnika koji su i taj glas izgubili, to su izgubljenici koji spadaju u zvjerinjak. Primitivni ljudi,. divljaci i neuki maglom neznanja prekrivaju svjetlost duševne vedrine čovjekove. Eto s toga je nauka potrebna čovjeku preporoda, našem čovjeku novih vremena.

Jedan veliki mislioc je rekao: »Ako želiš, da se koja tvoja tajna ne dozna, nemoj je počiniti«, jer ako te niko ne izda, izdaće te duša tvoja, izdaće te oči tvoje, kazaće tvoj strah da si krivac. Drugi umnik veli da tajna djela sama podižu viku, da se za nje dozna. I ako te ne kazni pravda ljudska, kaznit će te sudbina, jer je kazna zloće gvozdeni zakon prirode.

U čovjeku su iskre svetog plamena, vjetrovi Oceana, ledovi pola i topline Equatora. Tamo su pusti prostrani orizonti svemira. Te silne pustare čovjek može da udesi po svojoj slobodnoj volji. Može da ih nastani stanovnicima sunčanih istina ili boravnicima mutnh laži. Ali ko je pristaša božje stranke taj će glasovati za poslanike Istine, jer to je sunce naših nutarnjih svjetova, u kojima cvatu sve krjeposti koje rese čovjeka, sina crne zemlje i vedrog neba. I male pčele u košnici vladaju se osjećajem dužnosti, i njihov društveni zakon napisan je na stranicama Istine u knjizi sunca.

Sudbina onih koji su osudjeni za zlodjela, teška je jadnoj duši ostavljenoj, jer duša čovjekova uvijek vapi za Istinom, ona čemeri za njom kao jadnici za

suncem u tamnicama tamnim. Niko ne zna kako su divne radosti pravednikove a kako su čemerne muke nesretničke.

Varalice i krivci bacaju svoje crne ljage na pravednike, dok sunce istine ne zasjaje sa čela pravednikova i ne potamni noćni vid slijepim miševima ljudskim. Tada najbolje osjećaju ti zlosretnici gorčinu svoje fatalne sudbine. To su pijanice zlobe, izmetnici ljudski i odmetnici božji. Za njih ruka svemira čuva kaznu; čuva jedan zakutak, u komu su survane sve tmine, sva zla i sve gorčine koje religija naziva paklom. Tamo je moralan svaki nemoral, tamo laž nazivaju istinom, tamo je zloba plemenitosti. Eto to je atmosfera crnih duša, u kojima bjesne borbe neprijatelja lijepe Istine. Takove duše nijesu za ljubav, kao što gavranov kljun nije za slavuljev pjev.

Pa što će im život bez ljubavi? U njima ne mogu da izgore zlodjela, već dime dimom smrada i okužuju stojnike njihovih blizinâ, ostajući daleko od našeg sunca. Njihova je laž krivotvoreni novac, kojim dobivaju zemaljska dobra, da ih plate čistim zlatom i smrću svoje plemenite duše.

Te krivotvoritelje dobara osudjuje mač Istine, vladarice veseljene, i njihovo srce ostaje prazno.

Nema veće utjehe na zemlji do sunčane radosti, koja sjaje u srcu pravednika, jer on s pravom očekuje dolazak nagrade svog dobra. Njegovo sunce mora sinuti, jer niko kao Bog ne naplaćuje svoje poštene radenike na njivi pravednosti. I krivci će biti plaćeni; samo što je njihova odplata gorčina, kao što su bila gorka djela, koja su počinili. Ako si zasadio groždje u vinogradu tvoje duše, pićeš slatko vino

utjehe, jesi li zasadio trn, ubošče te. To je harmonija Istine, majke pravednosti. Kako bi zlo moglo biti naplaćeno dobrim? Kako bi tmine mogle vladati svijetom kad bez svjelosti sve umire na zelenom polju i u vedroj duši? Ko u u tu harmoniju ne vjeruje, nije čovjek. A čovjekom moraš biti, jer si takav rodjen.

Pravednika privlači Istina kao što krvnika privlači krv. Koga je Bog postavio da mu bude čuvarom vrta dobrote, neka mu vijerno služi i neka ni za časak ne ostavlja svoje službe, jer će mu se ušuljati korov medju cvijećem, pa bi mogao niknuti otrov u vrtu miomirisa. Drži se dobrih glasova, koji ti se u srcu javljaju, pa ne ćeš pogriješiti. Izbiri cvijeće plemenitosti i drži se čvrsto tog glasa kao što se drži žila zemlje, pa te zloba ljudska nikad ne će iščupati iz raja zemaljskoga, jer tamo tvoje sunce tvom cvijetu sjaje. I u tom vrtu pravednom i svetom naći ćeš zmija. Budi oprezan i neustrašiv. To je ispit tvoje dobrote. Otrov škodi samo onomu, koji ga pije.

Na navalu neprijatelja odgovori odporom. Stuci glavu zmiji tvog vrta. Čovjeku je podijeljena moć da čupa korov, kolje zmije i davi laži. To je njegov poziv u ovim dolinama, jer je on službenik čestitosti na zemlji, kao što su ptice nebeske utamanitelji crvi, koji grizu zrnje našeg kruha svagdanjeg. Čitava priroda nam je na raspoloženju da dobra činimo, da se sa suncem radujemo, u ledu da se grijemo i u toplini da se razsvježujemo.

Kako si neizmjerno sretan kad čuješ dobre glasove svoje duše. To su hodočasnici dobrote, koji dolaze u pohode sinovima sunca, koji živu po zakonima pravednosti.

Petnaest milijuna ganglijevih stanica djeluje u čovjeku, a više bilijuna drugih stanica sačinjavaju ljudski organizam. Čitav taj mikrokozam živi od srca, hranitelja i nositelja crvene krvi, svetog soka života. Svi ti prostori su odaje duše, koje su sa zvijezdama harmonično spojene bezžičnim spojem. U tom malenom carstvu dogadjaju se čudesa, ali najveće čudo svijeta su glasovi duše koji pokazuju čovjeku ponore i prave staze života.

Konac.

A sada, čitaoče, lahka ti noć! Opočivaj sladko. Kad jutarnje zore dozore, rasvjetle i prosvjetle nebo i zemlju, sjeti se misaonih zora, koje si susreo po knjigam života.

Ljudi prespavljuju zore, najljepše sunčane časove, kad su izloženi na nebu najdivniji i najugledniji crteži svemira, kad svjetlo stvara čudesa po pustaram nebesa na čarobnoj plaketi gospodnjoj. Zore su biseri besmrtne vatre, diademi otca svjetlosti. Zora je rodjenje pomladjenog starca i svagdanji dolazak vječnog mladića, koji troši a ne istrošuje se, koji gori a ne izgara, koji žive a ne umire. Sve što je van zemlje je vječno, a što je na zemlji je odlazno i prolazno, samo pjesma je vječna, ona je govor planeta, jezik svemira. Kad budete htjeti poći u visine, zaboravite koru zemaljsku, dignite se u čardake, koji nisu ni na nebu ni na zemlji, tamo se najradje snatri.

Lijepa je misao naš najbolji drug, ona je sveštenica umjetnosti, š njom se ne može sagriješiti, jer grijesi su samo u prozi života. Svaki grijeh nije griješan. Poezija je bezgriješno dijete nebesko, poezija je vjera mog srca, jezik mog Boga.

Velika vremena rađjaju velikim pjesmama, epopeja kralja Davida, i mudrog Salamona, rodila je »Pjesmu nad pjesmama«, tamo je poezija grijeha i radosti. Grijeh nam je potrebit kao molitva. Da nije grijeha nebi bilo žrtve. O felix culpa! rekao je Sv. Augustin. Krist je za grijehe dao život, za tudje radosti trpio je sâm.

Kad gledam sunce, hoću da mirišem i njegovo cvijeće, jer to su sinovi topline, začeti sa majkom zemljom. S toga trošite dnevno cvijeća kao kruha a poezije kao vina, jer trebamo mirisa i slatkog napoja u ovoj gorčini života.

Sadržaj.

Strana

Dobrodošlica 5
Gorocvijet u dolini 17
Čovještvo 31
Duševno biserje 37
Oblaci 47
Rat 53
Ruka 55
Zvona 58
Crveni Krst 62
Cvijeće 66
Vapaj otačbine 79
Otačbina pozdravlja djecu svoju 83
Poledica 86
More 88
Pribježište 99
Zakon 105
Slijepac 109
Brzet 112
Zakučac 114
Ljubica 118
Osamljenik 121
Poslanica brači u Americi 123

Strana
Poslanica Miljenku Vidoviću 127
Mali Ivo 130
Na Marjanu, samotnoj planini 134
Poljud 139
Visovac 143
Andjeo Gospodnji (Biskup Dr. Josip Lang) . . 149
Muzika 154
Kralj Aleksandar 163
Dobro nam došao Kralju! 170
Božić 173
Slava Bogu na visini, a mir našoj otačbini . . . 179
Seljaci 183
Uskrs 189
O ljepotam čovjeka 202
Glasovi duše 204
Konac 209

INJE

RIKARD KATALINIĆ JERETOV

(GOD. 1887.—1902.)

ZADAR 1902.
VLASTITOM NAKLADOM.

TISAK C. ALBRECHTA
(JOS. WITTASEK), ZAGREB.

INJE.

INJE.

Bijelo, sitno, zvjezdano inje pokrilo čitavu zemlju, kô plaštem nevinosti. Pod njime sniva uvelo cvijeće sanke o proljeću — golo granje o cjelovu sunca — pusti gaj o slavuljevoj pjesmi. Kako je lijep, nježan, mekan taj angjeoski plašt! Čovjek nebi rekô, da se pod njime krije ona crna, stara, iznemogla zemlja. Ipak i to bijelo inje mora nestati, čim zadane topliji lahor, čim se izmedju sivih snježnih oblaka na nebu ukaže sunce . . . O kako je to inje prolazno! Meni se ono čini toliko nalik onoj sreći, onoj nadi, onim idejalnim, naivnim sancima, te kriju ljudskom srcu i duši nekim ružičnim velom pravu sliku prirode i svijeta, pa se nekud izgube — — iščeznu — rastale, kad se ukaže sunce realne životne zbilje.

NA SILVESTROVO.

Društvo je bilo veselo. Pilo se i pjevalo, a sve zato, jer je stara godina bila na umoru. I sve oči bijahu uprte u sat na zidu, da vide, kad će kazalo pasti na ponoć i zakucnuti dvanaest sati. I kazalo pade na ponoć i odbi dvanaest sati. Veselo društvo stade klicati urnebesno i gromko: Živila nova godina!

Vani je krasna, zimska noć. Nebo vedro, zvjezdano. S visine spuštala se bijela, mlada vila i zlatnim mačem probadala baku na umoru — staru godinu. Mlada vila začu zveket čaša, pjesmu i smijeh, pa se zagleda kroz prozor u dvoranicu, gdje se zabavljalo veselo društvo. — Čudan li je taj svijet! — probesjedi vila. — Čemu se ti ljudi vesele? Godini manje u svom životu. Pa što ih čeka u novom ljetu, da mi toliko kliču i toliko me slave? Stara komedija, koja nije zavrijedila ni pljeska, jer nijesam promijenila ni kulise.

LJUTICA.

. . . Previjala se na suncu lagodno, dà upravo koketno izmedju šarenog cvijeća. Bila je u tom previjanju dražesna ta zmija ljutica. Podalje je drijemucao mladi macan željan ljubavi i igre, a ona ga je tako milo i slatko pogledavala, tako vražki. Macan je bio mlad i neizkusan i letnu k njoj u zagrljaj. Ljutica se previjala još dražesnije, a on ju gladio šapicom, uzvijao repom, dabome našao je družicu. Eto i cvijeće je već sanjalo o sreći tog para . . . Kad al sirota macan zastenje, bolno zastenje. Ujela ga nesretnica — otrovala! — — —

. . . Ono zlatokoso djevojče modrih očiju bilo je upravo rajsko čedo. Previjalo se cijelog dana na prozoru, strijeljalo očima i ranilo u srce junačko mladog junaka Jadnik, bio je toli mlad i neizkusan, pravi mladi macan željan sreće i ljubavi! . . . I on povede pred oltar onu zlatokosu, rajsku krasoticu modrih očiju, a ona mu je u zamjenu otrovala životnu sreću!

PRIČA O OKRHALOJ „BUKALETI".

I okrhana bukaleta »Bevi Kate« poleti preko prozora na žalo kraj mora. Bože moj, kako je završila ta bukaleta, a koliko je prošla lijepih dana u onoj mornarskoj kućici. Kupio ju paron Nane na sajmu od Ćozota i to kao dar svojoj miloj Kati i prvi puta je pio iz nje na piru. Pa zatim iza te svečane zgode koliko li je prošla veselih dana kod punoga stola, kad bi se paron Nane vraćao sa duga puta iz Merike, pa bi svojoj starici rekô prostodušno i veselo: — Eto stara plakala si toliko, sad sam se vratio čil i zdrav. Bevi Kate!

... I jučer je bilo veselo na svatbi najstarijeg sina paron Nane. I jučer zaredala je bukaleta od ruke do ruke, dok joj neko ne okrha u redu grlić, pa ju danas baciše na žalo kô staru iztrošenu, nevaljalu stvar. Takav je svijet — — —

... Ipak prohujat će vijekovi, a more će možda lagano, lagano za bure i oluje prekriti pijeskom staru bukaletu. Prohujat će vijekovi, a novi će naraštaji ponavljati staru igru današnjih, pa će pod zemljom tražiti spomene drevne dobe, što bje. I možda će se koji slavni osijedjeli arheolog namjeriti na staru bu-

kaletu, čuditi se njezinom obliku i jednostavnoj slikariji na prostoj glini, pa gonetati nerazumljiv natpis »Bevi Kate«. I napokon osvjedočen, da je našo osebujni i karakterni spomen iz drevne dobe, poklonit će okrhalu bukaletu kakvom muzeju, gdje će ju staviti na odlično mjesto, pa će ono škrbave posude dobiti svoj broj i kakav latinski dugi natpis. Takav je svijet!

ROMANETTO.

Dȁ našli ga na putu. Cvilio je kô crna godina. Kopile. Smilovaše mu se prolazeći pelivani, pa ga uzeše. I odrastô tamo medju njima uvijek bijen i uvijek gladan. Skitao se s čadorom po sajmovima, po vašarima, po proštenjima. Pelivani snebivali svijet svojim čarolijama, a bogme i on svojom mušterijom. Umio je svašta, mȁ ko bi sve pričo, što je naučio. Glad je dobra škola, a batina još bolja. I eto u tome vječnom skitanju sreo je napokon dušu, koja ga je razumjela. Bila je to dobra duša izgubljena izmedju znalične svjetine. Proturala se u prve redove i promatrala ga svojim ljupkim očima. A bilo je u nje nešto neizrečno krasnoga, nešto mila, tȁ, bože moj, žena. On se iza prestave izgubio kô sjena tiho, polagano, ostavio stelju i večeru i pošao, da divani š njome. Sporazumjeli se odmah — srodne duše. I ona bijaše skitnica bez kućišta, pa se rado odazvala njegovom pozivu, da se priključi pelivanima. Okušala ona i glad i batinu i psovku, dok je naučila, da presenećuje svijet, al za ljubav prokuha se mnogo toga . . . Ipak želja za slobodom, za udobnim životom bila je u nje jača od ljubavi i požrtvovanja, i ona je neke noći utekla iz pelivanskoga čadora sa nekim

gospodskim stvorom tupavim do zla bora, al u koga je bila dobra hrana i dobra postelja . . . On se prevaren zaletio za bježećima i pusto je okrvavio ono gospodskog benaća, te mu je nosio jedino dobro na zemlji. U svom bijesu udrio i jače na razornika svoje sreće i poslô ga kud za vazda grê se. Al pravda ne poznaje uzplamaje i bijes sljubovnosti. Sudili mu kô sudili: glavu za glavu . . . Istina bio je pas, al u svijetu za raju jednaka pravda.

PAUCI.

Radini su, oposleni. Milota ih pogledati! Na staroj zidini pletu svoje mreže medju mahovinom i cvijećem, koje životari na onoj drevnoj razvalini. Trud im je blagosloven — ne razapinju oni uzalud svoje mekane mrežice. Koliko će tamo zaglaviti zlatnih mušica, bijelih lepirica, sitnih bubica, što se kreću, zuje i vesele životu. I sve su to masni zalogaji za radine tkalce. Oni caruju kô pauci, uživaju život i umiru pod cjelovom sunca i posmjehom neba...

SRETIO SAM...

Sretio sam putem maleno čedance. Baš ljubezno i dragušno čedo! Sjedilo je i gledalo milim, modrim očicama u cvijetak. Činilo mi se, da gledam svetokrilca angjela. I mislio sam kako je duša tog čedanca čista od svake himbe, srce od svake pohote, mozag od svake špekulativne misli. Približim mu se, podragam ga po licu, i da čujem njegov tepavi glasić, naivni, djetinji, nevini govor, upitam ga:

— Kako se zoveš, mali?

Čedo je šutilo i gledalo me znalično.

— Kako se zoveš, zar si ostavio jezik doma?

Čedo isplazi mali jezik, da mi dokaže, da ga nije ostavilo kod kuće, pa će:

— D a t e m i n o v c i c, p a c u v a n r e c i . . .

Taj me odgovor bacio iz mojih sanja u pustu životnu prozu, i ja sam nazrio u tom čedu pravi pupolj današnjeg svijeta, kome je prva misô, vodić i zadnji cilj i n t e r e s.

GAVRANI.

Ja prezirem gavrane, te kobne, crne ptice, što grakću nekud očajno i turobno pod olujnim nebom za tmastog zimskog dana. Prezirem ih. Oni se vesele pokolju, krvi, razdoru, pa se spuštaju sa visine na sagnjile strvine ptica, žrtve kakve svadje il ubojnog ljudskog taneta. Kad ugledaju onako sred močvarna tla nevoljno truplo, nekud veselijim graktanjem pozdrave ono crvljivog izmeta, što se nekoć smijalo životu i suncu. Dà, prezirem ih, jer oni preziru i svjetlo i sunce, vedri dan i život, pjesmu ptica i miloduh proljetnog cvijeća . . .

. . . Ipak su mi ti gavrani miliji od mnogih finih, visokih osoba, što se vesele razdoru i pokolju, što ljube tminu i polutanstvo. Tà gavrani barem svojom crnom bojom i svojim kobnim grakom ne kriju pod plaštem hipokrizije crnu dušu — — a te fine i ugladjene osobe prekrivaju svoje podle namjere i bešćutno srce izvanjskim milim ponašanjem, navlačenjem finih rukavica, slatkim salonskim smiješkom na usnama. Sotonskog li smijeha! Napram tomu smijehu graktaj je gavrana slavuljev pjev . . .

SNIJE HANDŽAR...

Snije handžar o duvaru u svečevoj ćeliji o prošlim dnevima, o slavi, o bratskom razboju i sluša, kako Buna teče. I Buna struji i priča staru priču o mržnji, o Abelu i Kajinu. Svijet je još uvijek isti. Još se uvijek mrze djeca jedne majke. Prolivena krv jednokrvne braće rodila je tek dobrim plodom za — tudjina. Oh kako žali drevni handžar, što nema sad junaka, da š njime zavitla — ali nebi on sjeko bratske glave — — snije handžar . . . Krasan li se tu pred svečevom kućom širi kraj, divni zakutak ponosne Hercegove zemlje — izvor Bune. Da planinkinja vila zapjeva, tek bi mu na slavu iskitila pjesmu, a smrtnik nek šuti, da taj čar ne pomuti. A dolje tamo kô u nekoj kotlini za brijegom širi se Mostar, gdje si još ne padoše u zagrljaj kô braća Ivo, Jovo i Meho — — — Buna struji i plače, a handžar stao snijevati o bratskoj slozi, spasu, jedinstvu . . . . . . Nekud nad planinom zalepetao orô krilima u visini, kô da se smije . . .

MOLOH.

Davno je propala Kartaga. Prohujiše vijeci nad njezinim razvalinama, al Moloh još živi. I ljudi ga podigoše kô kumira i njemu se klanjaju. On i danas guta najljepše urese smrtnika! Krjepost, ljubav, poštenje, dobar glas i slobodu, sve — sve žrtvuju njemu ti umni ljudi!

. . . Junak, div, poštenjak, značajnik još pred malo vremena — eto gdje pada pred kumirom, za njega zatajio sve i rod i otačbinu. Djevojka lijepa i nevina ugledala je hram kumira i ona već bježi od ljubljenā junaka, klanja se lažnome bogu, leti u zagrljaj gadnog Moloha — —

— — Moloh još živi!

Njemu se dižu hramovi, njemu se žrtvuju najsvetija čuvstva ljudske duše i srca, pred njim padaju u prah velebna načela, klone odlučna volja, stubokom se ruše idejali. Taj kumir našeg modernog vijeka, to ruglo naše prosvjetljene dobe, taj silnik kulturne Evrope, taj gadni Moloh je novac.

SUĆUT.

Na obali kraj mora stoje vozari i kola. Na jedna od tih sjela dva dječarca. Vidi im se na licima, da su čeda bijede, patnje i nevolje. Djeca su to kakve prevarene nesretnice, pa su danas eto bez paske tamo na obali kraj mora, ne bi li zaslužili koji grošić. Mladji dobio je negdje komad hljeba, te je slasno zagrizô u njega. Stariji gleda ga samilosnim okom — — gladan je kô gladna godina. Ipak šuti. Mladjega je dirnuo onaj pogled živo u srce.

— Ti si gladan? — upita.

— Jesam — odvrati stariji.

— Nà! — i pruži mu cijeli komad kruha.

— A ti? — upita tek onako stariji uhvativ pohlepno crni hljeb.

— Ja sam jeo sinoć — — jedi samo! I mladji polegne na kola sve onako pod cjelovom sunca, samo da usnije i da tako pregori onaj zalogaj. Stariji kusa hljeb, kô da j' ono ambrozija. Ja razumjeh jedva u onaj par, što znači sućut.

MAJČIN CJELOV.

U sobici je sumrak. Malena uljena svjetiljka baršće nemirno slabim plameškom. U postelji leži iznemogla mlada žena. Pred nekoliko časaka dala je život malenome čedancu, koje zavija primalja. I rajski joj se posmjeh osuo licem, kad joj primalja prozbori:

— Sinčić je, zdrav — lijep . . .

. . . Zaboravila je na sve muke, na sve boli i patnje i oćutila onu ljubav, koju može oćutiti tek žena, koja je žrtvovala na oltar djevičanstva cvijet nevinosti, te dala krv svoje krvi, put svoje puti, da joj se jednom nasmiješi il zaplače plod njezine utrobe, te da joj navijesti onim plačem il smiješkom: — majka si!

. . . I primi rodilja maleno, sitno čedance drhtavom rukom, pa mu utisne u vlažno čeoce vrući, rajski, angjeoski m a j č i n c j e l o v. Nikad više u životu u odrasloj dobi ne će ono čedo osjetiti takog cjelova. To je cjelov, što ne traži drugoga, što ne pita uzdarja, cjelov nesebične prave nadzemaljske ljubavi, to je onaj cjelov, kojim je Adam cjelivao Evu prije sotonine poduke. Previšnji ga je u neizmjernoj samilosti i bezkonačnoj ljubavi spasao od

zaboravi, od konačne propasti i postavio na usne majke, da ipak još uvijek sjeća smrtnika na tom svijetu na izgubljeni Eden. Taj cjelov prati čovjeka cijelim djetinjstvom, uvijek jednako nježan, jednako vruć i zadahnut jednakom nehinjenom ljubavi. Jedini je to zapis idejalnog milja, pravi dokaz, da imade raja i angjela, da je nad kalom i prašinom svemira: besmrtnost. Taj će sveti poljubac — novi arhangjeo Gabrijel — vječno lebditi čist kano netaknuti snijeg nad sotonskim pohotnim cjelovom, po kojem se ljudstvo tek dostalo doline suza.

DIVLJE PATKE.

Visoko, visoko lete u zraku. I ne plaši ih ni bijesna vjetrina, ni studen, ni mrko oblačje. Lete. Hrle u svjetle strane, traže blažene krajeve, hoće da ostvare svoje zlatne sanke prosanjale na pustim ledinama. Junačke su to ptice, što ne sustaju pred olujnim dahom nevere, jer imadu svoj cilj, svoj ideal... A pogledaj dolje u zatvorenom dvorištu oko one bare, oko one prljave kaljuštine. Tamo se sakupilo nekoliko gusaka, imade izmedju njih i pataka. Da to su kćerke našeg vijeka, što su znale, da se prilagode okolnostima, odijele teoriju od prakse i potraju nekoliko mirnih dana živeći o tudjoj muci, blebećući u vlažnome dvorištu o kojekakim tričarijama, hvaleći svojè gospare i toveći se sve za — — gazdin nož! I te domaće praktične gegavke stale da gledaju u visini one iznemogle, junačke divlje patke. I čude se, kud to dalje lete, i gdje se nijesu spustile k njima u to sretno dvorište, u kojemu eto pripravno korito puno soka i smoka. Gdje da se one uzdignu nad šakom kuruze i mrvica!

KAKO JE SRETNA!

Ladjica leti uz kraj. Dva veslača u gala odjelu upiru snažno veslima. U ladjici na krmi sjedi bljedolika, krasna gospodja, uz nju mila djevojčica. I gospodja i djevojčica kašljucnu kad i kad... Gospodja upire tužan pogled u vilu, što se bijeli tamo medju lovorjem i maslinami. U onoj vili čeka ju suprug — na oko brižan i zauzetan za mladu ženu. Njoj se plete glavom crna misô, da ljubi drugu... U njezinim je grudima klica neizlječive bolesti. I majka i otac umriješe joj od te bolesti i ostaviše joj veliki imetak. Ona je slaba podala ruku čovjeku, koj je govorio, da ju obožava i dala je život bolesnoj curici. Bezbroj se tužnih misli radja u glavi one krasne, blijede gospodje...

... Ladjica leti uz kraj. Tamo medju ropinami na obali para čupke jedra, stasita, zdrava i rumena seoska moma. Sunce ju cjeluje, znoj joj curi sa čela. Začu pljusak vesala. Podiže glavu djevojka i zagleda se u ladjicu, u krasnu gospodju, u milu curicu. Čudi se Mare lijepoj ladji, junačkim veslačima, još se više divi blijedoj gospodji. I šapće oznojena, oposlena moma za ladjom, što bježi: — Kako je sretna!

PJESMA ŽIVOG NARODA.

I puklo je silno polje. Svud razvaline. Sunce se smije s neba, a dva se učenjaka pravdaju nad razvalinama. Prvi veli:

— To je latinska zemlja. Kopajte, moj gospodine, te mire i svud ćete naći tragove rimske dobe, svuda latinske natpise na drevnim pločama.

Onaj se drugi učenjak potsmijehuje i uvjerava stranac tudjinca, da je to njemačka zemlja. I šire se njihovi:

— Ma signore...

— Aber mein Herr...

... A sitna, zelena travica raste po mirima, buji novi korov, cvate divlje cvijeće. Malo podaljen poleglo bijelo stado. Pastir mu na fruli prebire tugaljivu pjesmu, a u njoj nema ništa latinskoga, ni zere teutonskoga. Sa drugog proplanka odzivlje mu se pastirica i nad onim drevnim mirinama, nad onim kamenim, nijemim pločama, povrh glava onih učenjaka širi se popjevka:

Da sam ruža ja bih znala,
Ja bih znala, gdi bih cvala...

. . . I ona dva učenjaka još se dalje znoje i prepiru, a hrvatska pjesma živog naroda ori se nad razvalama, nad mrtvom slavom, vrhu ostanaka nestalog naroda . . .

RADOST I TUGA.

Gubio se put. Sunce je žarilo, nebo se modrilo, cvijeće se veselilo životu. Putem je išla djevojka krasna kô vila. Pjevala je, što ju grlo nosilo, smijala se nebu, suncu i cvijeću. Išla je išla. Na zavoju puta opazi ženu mladu u crnini. Sjedila žena na ropini i plakala. Djevojka će:

— Pomoz Bože, ženo, što ti je?

— Ja sam tuga — odvrati žena turobno.

— Veseli se, smij se, ja sam radost. Ne razumijem suza. Čemu plakati? Vidiš, seko, ja se smijem, svijet se sa mnom smije, dajem gozbe, uzvanika koliko te volja. Pjevam, što me grlo nosi, gorska mi se jeka odazivlje. Sretna sam, svako me voli, prijateljima ni broja ne znam. Svijet je krasan, čaran. Smij se, ljubi, veseli! Ja sam radost vasmira.

Žena otre suzu, pa uzdahnu:

— Ja plačem, al nema toga, da mi suze briše. Od žalosti svako bježi. Uzdišem, al gorska jeka ne odgovara uzdasima. Podji, seko, dalje tvojim putem velikim i širnim. Ja ću ovuda ovom stazom trnovitom i mračnom. Ti si radost vasmira, ja sam tuga vaselene . . .

I rastadoše se sestre i od onda se više ne sastadoše.

USPOMENA.

...Nesretna kao Ofelija — lijepa kô ona. Ljubav te bila zanijela previsoko, Ludmice, priprosta seljanko! Kad te je veliki gospodin doveo do ruba propasti, svijet ti nije znao oprostiti, a ti nijesi znala preživjeti sramotu i postati ništarijom poput svijeta, što te je odsudio . . . I danas vidim tvoje ledeno truplo izvučeno iz morskog valovja, i danas vidim uzžagoreno selo, gledam svete bake, gdje se križaju. Čujem i sada psovke proti tebi, nesretna seljanko! Tä malo ko, da je njega prokleo — najviše kaki fantasta... On se jošte probija svijetom i obara nevino cvijeće. Znadu i njegov odnošaj s tobom — — saznaše i tvoju smrt . . . Taman radi toga on i jest romantičan čovjek . . .

MJESEC.

Bila je tiha večer. Maleno se čedance igralo na rosnoj travi pred lijepim dvorcem i gledalo u mjesec, čudno gledalo. Na jednom se lice maloga uozbilji, usnice mu se skupe, a on lanu srdito:

— Gadni mjeseče!

U to eto njegovog oca, pa ga upita ljupko:

— Čemu se srdiš na mjesec, moj zlatane?

— Nevolim ga — odvrati mališ.

— Zašto?

— Jer uvijek mijenja lice.

— Angjele moj! I otac poljubi sinčića, pa pomisli, kako bi to nevino čedo, da imade duševno oko, mrzilo neke ter neke ljude, koji su uvijek istog milog, ljubeznog obličja, a uvijek se mijenjaju.

NEVINOST.

Stajala je tamo kraj zida, žalosna, zapuštena, a lijepa kô angjelak. Tugaljivo je pogledavala, crnim, velikim okom, iz kog je provirivala angjeoska duša, u prolaznike, kô da ih moli: Smilujte se! Al ko da gleda tu malenu, zapuštenu djevojčicu? U to prodje putem baš kraj bijednice sijedi gospodin blaga, staračka obličja, a mala ga pogleda sućutno, pa će:

— Gospodine — —

— Što je, moje dijete? — upita ju gospodin, pa nastavi: — Koliko ti je godina, čija si ti?

— Meni je pet godina, a ja sam mamina. Mamica je bolesna — uščavrlja se dijete — a sestra se je utopila.

— Zašto se utopila? — upita gospodin.

Mala porumeni i ušuti.

— Zašto? — priupita gospodin.

— Oh to je sramota. I mamica je rekla, da je to sramota. Došla je neke večeri kući i donijela neki papir. Mamica je rekla, da je to puno, puno novaca. Al kašnje je mamica doznala, da je sestra to dobila, jer se dala poljubiti od nekog gospodina. I mamica je korila i otjerala, a ona se onda utopila — završi curica suzna oka.

— Pusti, da te poljubim — prihvati gospodin ganut — ja ću ti dati novaca, da odneseš bolesnoj majci.

— Nè, nè — stade se braniti mala, — ajte vi sa mnom do mamice, pa ako to ona dozvoli, tad ćete me poljubiti . . .

*
* *

Jadno, nevino čedo, a ipak će kleti svijet do nekoliko godina uprijeti sve sile, da istjera to djevičanstvo, tu nevinost iz tvoje duše — — da te cjelovom (al ne onako, kako ti misliš) dovede do propasti. A tad? Što te čeka? Sramota ili smrt — jer svijet s t v a r a ž r t v e, al im n e z n a p r a š t a t i.

PRIČA O LAHORCU.

. . . I pjesnici su o njemu pjevali i ruže su pričale gajem o njegovom cjelovu. Cijela narav, kô da ga je pozdravljala: — lahorče, lahorče mili! On je vejao tako blago i prijatno — — prava milota! Al kô da ga pokvariše hvale i slave pjesnika, ruža i naravi . . . on je stao duvati jače i jače. Postao je olujnim, gordim vijorom i raznio je svemirom mirisave latice ruža, što su ga hvalile. Pjesnici ga stadoše proklinjati pjesmom, a nijesu pomislili, da se slično danomice dogadja u prosvjetljenom svijetu!

SNIJEG.

Lada je bila bajna kô zora. Strašan silnik Grozan odlučio, da ubere prvi cjelov sa njezinih, nevinih usana. I gonio ju bezdušnik pustim i velikim svijetom, da ju ulovi tako krasnu i pritisne na gadne grudi. Angjeo nevinosti opazi Ladinu pogibelj. On posla u svijet mrazne vijore i uvenu čarno cvijeće — Ladino milje. I čista djevica rastužena klonu kraj uvela cvijeća . . .

— Ha! Sad je moja! — ruknu silnik.

Al sa neba počeše sipiti bijele zvijezdice i pokriše gustim, mekanim pokrivalom nevinu Ladu, a silniku Groznome slediše srce, i on poginu . . . Na uspomenu djevice Lade pokrije jednom na godinu plašt nevinosti griješnu zemlju, a smrtnici vele, da je zapao snijeg.

SUMORNA LADJA.

Obala je velika, silna, ogromna. Sve se crni od svijeta. Jedni žive u lagodi i slasti, drugi se muče i kine. Pred obalom krstari uvijek sumorna ladja tamnog jedrilja i svako malo vodi nekoga u tajinstveni mrak. Drugi, koji ostaju, i dalje se vesele il plaču, uživaju ili muče — — al sve ih čeka ona ista sumorna ladja tamnog jedrilja, da ih prebaci u tajinstveni mrak — — —

PRADAVNA PRIČICA.

Imala je crne oči, a plave pletenice. Čuvala je bijelo stado, molila se Bogu i pjevala. Lice joj je bilo rumeno i bijelo, rumeno kô da se nagledala ranoranke zore, a bijelo kô da ga umila u proljetnom snijegu . . . I šumicom, gdje je ona čuvala nevine jaganjce, prošao je nekog dana u lov kraljev sin. Ugledao kraljević ljepoticu, ošinuo je crnim okom, a u duši rekao: — Bit ćeš moja! Nasmijao se kraljev sin pastirici krasnoj, nasmijao se i dalje pošo. Onaj joj smiješak dugo lebdio pred očima, a u njezinom srcu ostala utisnuta slika kraljevića. I opet je pošao u lov kraljev sin, a tad joj se primako i podragao je po divnome licu. Kad je treći put prošo u lov, poljubio je u rumene usnice i bijelo lice — — —, a nevini se jaganjci razbježali poljem . . . Više nije došo kraljev sin. Čekala ga pastirica, čekala i suze ronila, dok se ne rastopi u rodjenim suzama. Iz onih suza niknu putem, kud bi prolazio kraljev sin, mili cvijetak, nevin cvijetak s i r o t i c a . . . Kad je iza dugog vremena opet onuda prošao kraljev sin, spazi taj cvijetak. Košto je ubro cjelov sa rujnih usana pastirice, tako otrže nemilosrdno i nevini cvijet. Sirotica mu uginu na kletim grudima, a on krenu dalje — u lov.

SUNČANI TRAČAK.

Sa neba je sašo s drugarima na zemlju lijep i zlatni sunčani tračak. Bio je tako ljubezan i prijazan, cjelivao je najljepše cvijeće, sjajio po najkrasnijim ćilimima. Vidilo se u njemu nešto višega, rajskoga. Eno ga, gle kako miluje ono bijelo lepirče na rumenoj ruži. Sad ga je nestalo — — kud? Da imadeš sokolovo oko, ti bi se zgrozio. On se bacio voljko, podatno u neku kaljužu blatnu, smradnu, gdje su kojekakove žabe slavile najgadnije orgije. I tu se on valjuškao mnogo, ma mnogo življe i veselije, nego po cvijeću i čaru. Sad jedva shvatih poslovicu: nije sve zlato, što sjaje.

PJESMICA U PROŽI.

U crnoj i tmastoj noći bliještila mi je na nebu izmedju oblaka ona sama. Ja sam je gledô i punila mi je dušu nadom, srce utjehom. Bila je tako čarna, tako zamamna, a svojim titrajem pričala mi o boljoj sreći, o rajskome žiću na drugome svijetu. I sve sam se bojao, da i nje oblak ne prikrije, da i nje nestane u crnoj tmuši. I oblak je nije prekrio . . . Na jednom drhtnu i poleti u prazninu — pa nestade za uvijek. . . . U crnoj i tmastoj noći bliještila mi je na nebu izmedju oblaka ona sama. I nje više nema na tmastome nebu mog života. Ja stojim u svijetu osamljen sa dušom bez nade i srcem bez utjehe.

SOTONSKA PODUKA.

— Ružicâ, ljubicâ — cvijeća — nudjala je gospodi krasna djevojčica raznovrsno cvijeće poredano u maloj košarici. Al dà, gospoda prolazila svojim putem, a jadno je cvijeće venulo u onoj malenoj košarici pod turobnim pogledom one sirotne djevojčice.

— Ružicâ, ljubicâ — cvijeća — nudjala je pod večer krasna djevojčica zdvojno one uvele ruže i ljubice.

Na njezin mili, al tužni glas stade ponosan mladi gospodin, te ju ljupko pogleda — al nekakvim demonskim pogledom, kojim se varajû angjeli, pa će:

— Ti prodaješ samo cvijeće? —

Mlado nevino djevojče drhtnu na taj čudni upit, kô zeleni list zamahom bijesna vijora i odvrati oborena oka:

— Samo cvijeće!

— Dobro, slijedi me — kupit ću ja sve ove ljubice i ruže. Ajdmo.

I djevojčica ode prestrašena za njim, a on se svaki čas okretao i gledao sotonskom požudom u njene divne modre oči. Večernji tihi lahor vijao je

snuždeno oko lijepe glavice malene i krasne djevojčice, kô da bi šaptao:

— Jadno cvijeće!

.... Djevojčica išla lagano za stranim gospodinom i malo časaka zatim stadoše pred lijepim stanom, pred kojim se širio prekrasni perivoj.

— Vi imate toliko cvijeća — usudi se prišapnuti djevojče — čemu vam moje uvele ruže i ljubice?

— U mom perivoju nemam lijera, a za tim žudim... odpovrnu divljom slasti strani gospodin, pa zapovjedi začudjenoj djevojčici: — Unidji!

... Kako je tužno uzdisao medju granjem, lišćem i cvijećem prekrasnog perivoja večernji lahor!...

... Kad je mjesec pričao cvijeću priču nevinosti, vraćala se u grad djevojčica snuždena i blijeda sa punom košaricom uvelih ruža i ljubica! Što je prodala stranom i ponosnom gospodinu? Prodala?! On joj je oteo gadnim zlatom najljepši cvijet njene čiste duše, vrijedniji od svih tih uvenulih ruža i ljubica, oteo joj je lijer!... Ipak djevojčica nije uginula od tuge za tim bajnim i svetim cvijetom. Blijedi ju mjesec vidje nekoliko večeri zatim na gospodskoj ulici veselu i zamamnu bez košarice cvijeća! Svijet nevoli ni ruža ni ljubica, njemu su draži i uvenuti lijeri! Prokleta sotonova poduka! On ju je naučio, čime se trguje u tom pokvarenom i razvratnom svijetu.

V ŠAROV.

Kako mu je otac i đjed bio vezan lancem o kućicu, tako je i on. Danju vezan, a noću ga puste. I teško onome, tko bi htjeo preko plota, upoznao bi Šarova. Pravi pas čuvar, nema mu takmaca. Za hranu dobiva ono, što preostaje gazdi od objeda; a maca, njegova krvna dušmanka, nosi bolje zalogaje i spava u kući na dušeku, i svi oko nje mile lale. Kad se on uzlaje na macu, znadu ga i nalemati. A Šarov? Liže ruku gospodaru, pa mu za to i dobace po koju kost. Ipak njega usrećuju te mrvice i on mirno sniva dalje, vezan o lancu, i čuva — tudje dobro.

ZIMSKA IDILA.

Snijeg sipi. U luci usidreni brodovi kô da spavaju. Bijeli im se križevlje i šartije. I na palubi razširio se mekani sag snijega. Oko vatre na premcu (provi) posjeli mornari. Pale lule, te se spominju burnih i olujnih dana na sinjoj pučini. Dva postrance ne umiješala se u razgovor, već zapjevala onu tugaljivu pjesmu naše sudbine:

> Popuhnul je tihi vjetar,
> Tihi vjetar od Levanta,
> I odnesal Mari krunu . . .

Na jamboru od krme drjemuca na prvom košu vrebac. Zima je sirotanu, pa se skutrio i sanja o suncu i proljeću, o cvijeću i žitu. Pod jamborom polegô najmladji mornar. Kipan i jak mladić, čedo mora i oluje. Polegô, čini se, da broji snježne pahuljice. Da, pahuljice! Oko mu se krade tamo na kuću pred brodom. Na prozoru djevojka. Krasna li je, Bože! On gleda u nju, kô u sveticu. Sliči nešto onoj Božjoj Majci na glavnom oltaru u crkvici njegovog rodnog sela . . . Gospode, uronio bi u more, kad bi spavala na aligama, samo da bude njegova . . . Ona je bogata, gospodske krvi . . . Eto, pred kućom prošô

gizdelin suh, visok, blijed, čedo modernog vijeka. On je digô glavu, ona mu se nasmijala. Mladi se mornar hvata za srce . . .

Snijeg sipi lagano, lagano, i pokriva sve to više bijelim plaštem crnu zemlju, a nekakova sjeta sipi nad srcem onog mladog mornara i pokriva mrtve nade.

Sa krme se gube zadnji tugaljivi glasovi pjesme:

Popuhnul je tihi vjetar,
Tihi vjetar od Levanta,
I odnesal Mari krunu . . .

PROLJETNA IDILA.

Marice!

Al dà! Marica se žurila uzkim utrenikom do mora uz brdo. Pred njom su skakutale ovce i bijeli janjci. Marica, mlada pastirica, modrooka, krasna kô Vesna, plela čarapice i pjevala tanko, glasovito:

— Oj more duboko,
Sva moja radosti,
Po tebi mi plava
Cvit moje mladosti . . .

— Marice! — začu se opet glas odaljeniji i tako slab, da ga djevojka nije čula. Zvao to momak. Vidjelo se: mornar po izpaljenom, garavom licu i po hlačama od »vražje kože« i po prekomorskoj kapi. Pod kamižolom srce je jače zatuklo onom momku, kad je razumio riječi pjesme; oko mu sijevnu veselije i promuca: — Misli još na mene! — I žurio se sav zadahtan uz brijeg . . .

Medjutim je Marica stigla na čistac, odaklen je pukô veleban vidik na more. Stado se pustilo po travi, a ona legla, podbočila glavu rukama, pa se zagledala u more, u valove. I sjećala se onog dana, kad je Marko pošô, da se ukrca, kad joj je ovdje

dao prvi cjelov i s njime čvrstu vjeru. Ona mu poklonila škapular Majke Božje trsatske, da ga čuva oluje i mora.

I čupala je Marica nekud uzbudjena zelenu travicu. Uh, kako je ginula za njegovim pogledom, za njegovom riječi, pa i za cjelovom. I prekriži se Marica, da bude mirnija, i stade moliti za Marka... Ona još u molitvi, a netko joj se dotapa tiho iza ledja, pa joj položi vijenac cvijeća na glavu i poljubi ju živo u zatiljak. Marica se okrene, preplašena kô košutka.

— Marko! — zaupi izvan sebe i sretnim i plačnim glasom.

— Marice, cvijete moje mladosti!...

A dolje pod čistinom šumorilo je tiho, tiho more i stjenjak je zapjevao pjesmu ljubavi i sreće.

LJETNA IDILA.

Tiho more. Ni daška vjetra. Nad pučinom leti sneno galeb. U daljini bijeli se jadro. Još dalje gubi se dim parobroda. Nad morem nebo bez oblačka...

... Mirni žal. Sunce pali. Domaklo se zapadu. Brzo će za brijeg. Da nije toga izgorio bi kamen. Ladje puste usidrene kraj žala. Na ropini, ljubljen zadnjim sunčanim tracima, protegnuo se garavi deran. Bez kape je na onoj žegi. Ne će ga ubiti sunce. Nije gospodsko čedo. Rodila ga mornarica mlada. U ruci mu povraz. Pilji u more, kao da će biser uloviti. Eno zakusa ribica. Poteže dječak. Ulovio se glavač, al on se veselo smiješi. Sretan je, niti da je prevario lubina. Puškomet od ropina krpa pod »tendom« plavojka mreže. Krpa i pjeva:

Sadila sam baselak,
Dobit će ga mlad junak ...

I misli na mladog junaka. I leti joj igla i plete »oka«, u kojima će se uplesti lude ribice. I ona je već svojim očima zaludila mladog mornara — ulovila ga sve bez mreže. Sad sanjari o njemu, o njegovim crnim očima, što pale jače od srpanjskog

sunca. Tamo od nekud iz sela čuje se popijevka sve jače i jače:

Marijice dušo ča mi se sanjalo,
Da je tvoje lice kraj mojga spavalo . . .

Smije se djevojka, milije se smije nego zvijezda mjesecu. Još čas za njom je ono momče. Zatvorilo joj rukama oči:

— Pogodi, Mare, ko je?

— Dujo — izusti djevojka glasom čežnje, želje i ljubavi.

Toni, sunce!

ANGJEO I MEFISTO.

U sjajnu dvoranu uleti divna krabulja. Imala je na licu bijelu krinku, na glavici rudastu zlatnu kosu; lepršala je sniježnim krilima i tresla bijelom opravicom, na kojoj su treperile zlatne zvijezde. Na grudima joj počivao lijer — znak nevinosti.

— Ha, ha — ha — nasmijaše se druge krabulje:

— Eto angjela u ovaj pakao!

I doista bijaše to još angjeo!

Krabulja sa malenim rogovima na čelu, sa tamno crvenom krinkom na licu, u crvenim hlačama, sa crnim repom, riečju pravi sotona, čula taj uzklik; pa će:

— Mefisto ide, da prevari to rajsko čedo .... i poleti za angjelom ...

U to zaigra zamamni vražki Straussov valčik »Wiener-Blut«. Dvoranom se vrtio angjeo u zagrljaju Mefistovom.

— Angjele, ko si, što te donie na ples? Čedo je bilo nevino. Eto u par riječi angjelovu izpovjed. Bio to još ružin pupolj, krasotica Marina. Začula ona za tu velebnu »cavalchinu«. Do sada nije bila

nikad na plesu, prohtjelo joj se naužiti tog čara. Lako prevarila staricu majku i pošla u angjeoskoj odori u vrtlog himbenog svijeta...... Valčik je zamirao.

— Angjele, ja te ljubim — šaptao Mefisto.

— Čekat će me majka, moram ići — trzala se krasotica iz sotonskog naručja.

— Ostani još malo, zlatni angjele moj — šaptao Mefisto.

I opet poletiše dvoranom. Angjelu padne sa grudi lijer.

— Pazi na nevinost! — zašapta joj lagano, potiho krabulja — smrt.

Marina zadrhta...

— Ja je obožavam — dahnu Mefisto.

* * *

Ponoć je! Parovi se jošte kreću. Nema već med njima angjela ni Mefista. Iznikoše. Kamo?... Hoćete, da vas vodim u gornje odaje sjajne dvorane, u otrovni i kužni zrak; gdje umiru djevičanski i čisti lijeri?!...

MISTICA.

Ella pregava sempre pei dolori
Che ancor non conoscea,
Come un giglio era bella e nol sapea,
Non di carne, ma d' etere
Parea.
Ada Negri.

Bila je sama u velikom svijetu. Oca joj zakopalo sinje more, a majku sakrilo grobište u malenom primorskom gradiću. Izučila nauke, podporom rodne općine — i postala učiteljicom u rodnom selu pokojnog oca. Tu je uvjek samovala, bavila se knjigom i pjesmom, a svijet ju prozvao sveticom. Nedjeljom bi polazila skrušena i smijerna u seosku crkvicu. Aj, kako li je ljubila one starinske trijemove, ono blijedo plamsanje voštanica na oltaru, ono potiho molenje starih baka u skromnoj crkvici, gdje su ju nekoč krstili. Molila je uvjek iz srca za boli, koje nije poznavala, molila je za mrtve roditelje. Bila je divna u onoj crkvenoj svetoj tišini. Činila se lijerom — bila je krasna, a ona nije toga znala — činila se nečim nadzemaljskim — zračnim . . .

. . . Neke večeri za blagoslova, kad je sabrano molila pod propovjedaonicom, padne na nju pogled

mladog gospodskog čovjeka. Ona obori glavu ... ne trenu više okom, al u žilama joj jače zavrila krv ... obuzela ju drhtavica. I druge je večeri u praznomu hramu vidjela ono lice, što joj obećavalo pakao i raj ... Srce joj zakuca jače ... Bila je svladana ...

— Ja te ljubim — prosbori glas onog stvora.

Ona drhtnu — proplače. Angjeo ju sa neba sažali — na oltaru utrnu posvećena voštanica.

LABUD.

I čekali su, da on propjeva zadnju pjesmu. Doduše on se nije nikada oglasio milim i nježnim glasom, al je sve guske u potoku uvjeravô, da su svi njegovi predji na umoru tako zapjevali, da su se i trstike diljem žala ganule od milovita pijeva. Vrepci, koji se svuda skiću, i kojih je bilo uvijek na granama jadike nad potokom nekud su ironično živkali: Labudji pijev i smokve! Guske kao guske bile su ipak uvjerene, da će to biti pravi peana taj zadnji uzdah bijelog i ponosnog labuda. U neke su vrepci imali pravo, što su sumnjali o tom zadnjem pijevu, ta bijeli labud tovio se ispadcima, kopao po kalu kao i guske, i uvlačio svoj dugi vrat u zamuljenu vodu, da izvuče iz blata po kojeg crva. Gotovi materijalista! Kad bi mjesec sjao bogme on mu nije pjevô zatravljene pjesme poput malenog slavulja, dà on bi negdje drijemao pod vrbom i sanjao o — koritu. I sićani je slavulj željno iščekivao tu zadnju romancu smrti. Mali je pjevač volio labuda, te se čudio što onakova ptica gače gore od najzadnje guske. Nadošo dan tužni, al važni. Labud je ginuo, približô mu se zadnji sat — — — Sve se guske sakupiše

oko umirućeg labuda, a vrepci se šćućurili na granama i napeli uši. Tugomili se slavulj zagledô u bijelu, iznemoglu pticu. — No sad će da zapjeva — gakale su guske, kad je labud ispružio vrat prema suncu. Eto preslavne pjesme!... Al labud najednom zagnjuri vratom u potok, opazio je crva — — zahvati ga, al nije imao snage, da ga progutne. Još pokuša, da potrese perjem i proširi se na vodi. Ni pjesme ni krića! Iz kljuna mu visjelo polovicu crva Guske, da propanu od stida i žalosti u vodu, dobrome slavulju navriješe suze na oči, a vrepci zaživkaše filozofski: — Kako ko žive, tako i umire!

PAK?!

On je grijao klupu u trećem razredu državne gimnazije. Bila mu dvanajsta, al si je potezao brčiće, kojih nije bilo. Ona je bila godinu danâ starija od njega, te je polazila višu djevojačku školu. Na večer bi on dolazio pod njezin prozor, te bi joj krasnoslovio po prilici ovakovu pjesmicu:

— Gajem sjaje lunin sjaj,
A ptičice sniju,
Moje misli u čas taj
Do tebe se viju . . .
Pod prozorom samcat sam,
Zapušten se gubim,
A ti ne znaš, dušice,
Koliko te ljubim!

Ona bi sentimentalno uzdahnula, a zatim bi se začula pljuska, dočim je on drugi dan dobio drugi red iz matematike, koja ne pozna poezije ni ljubavi.

Minu pet godinâ. On — Milan — bijaše djače nedouče, ona — Anka — nije ga više gledala; jer je bila zaručena sa jednim satnikom petnajst godina starijim od nje. Eh, smamila ju sabljica! Par mjesec — udaja gotova. Odputovaše u Beč, gdje je on vojnike muštrao, a drugi njega . . . Proletiše ljeta. —

Nekog dana šetala se ona po bečkom Ringu sa svojim suprugom. Kraj nje prodje lijepo momče crnog brka, crnog oka. Bio je Milan. Pogledaše se.

P a k ? !

Nastaviše na sveučilištu (naime Beču) š t u d i j e, koje su bili započeli na gimnaziji, naravski samo većom prozom i bez pratnje pjesama pod prozorom!

*

LOVOR.

U tren se okolicom raznio glas, da je užasni krvopija Svevlad oborio gradić Primor, a na taj glas prepali se dobri seljaci i seljanke mjestanca Ohoja, što si kupalo milotno lice u sinjemu moru. — Što ćemo? — pitali se selom. — Da mu se poklonimo? Da metnemo glavu pod njegov jaram? Al jao tad našoj djeci, avaj našim bijednim kćerima — zakukaše ljudi

— Predat se?! Nikad! — zagrmi mladić, sin seoskog kneza, rek bi dijete jošte. Nasmijalo mu se možda dvadeseto proljeće, a već mu oko sjevalo junaštvom i svetim plamenom slobode. — Nikad! — grmnu opet —: stao kupiti pobornike, da očuva rodni kraj. I svi pristaše odlučno uz njega i grmnuše:

— Lovore, vodi nas u smrt, al ne ćemo ropstva.

— Braćo — odvrati im on — čvrsta vam vjera, da ne će njegovo oko ugledati nikad ovo sinje nam more.

.... Spustila se večer. Iz daleka dopirao već topot konja. Grozna, sotonska bojna pjesma Svevladove vojske orila se u mraku. Lovor zastrepi, al

u čas se snadje, pozove na stranu najvjernijega pobratima te mu reče:

— Sokole, slaba je naša četa proti moćnoj sili krvopije, stog ja idem (i reče mu nešto potiho). Ti pokupi našu malu i junačku četu i podji na obližnji brijeg. Kad začuješ metež u Svevladovoj vojsci, udari smjelo. S bogom za vijek, i poljubi ga u čelo . . .

. . . Kroz noć, kroz crnu noć dopire sdvojni uzklik: — Ubiše Svevlada, ubiše nam kralja, ulovi ubojicu. — Za bježećom sjenom dalo se nekoliko haramija u potjeru, dok junačka seoska četa udari iznenada na krvopijsku vojsku. Nasta metež, buka, pobuna — — u to već dolaze u pomoć čete iz obližnjih gradova.

U zoru je silnička vojska hametom potučena. Nad morem umire lagano spasitelj domovine Lovor, koj je rinuo ubojiti nož u srce Svevladovo. Iz stotinu mu rana krv curi, al oko mu se isto ljupko smije, jer ne će Svevlad ugledati to divno sinje more nikada, jer je njegov narod spašen . . .

. . . . Na tihom proplanku, gdje je umro mladi junak kraj sinjega mora, podiglo se vijek zeleno stablo. Ljudi ga prozvaše Lovorom. I danas ga vila plete u zelene vijence, da okiti s njime pjesnike, junake i pobornike za dom i slobodu.

DEMONSKI CJELOV.

. . . Eto jučer je bacila grumen crne zemlje na priprosti lijes mrtve majke i našla se sama na tom svijetu. Bila je mlada, krasna — mila kô angjeo, ali nježna i preslaba, da se radnjom prehrani. Od jučer skitala se gradom i tražila službu, al ju odasvud odpraviše riječima:

— Ti si vrlo slaba!

Neka ju milostivija gospodja upitala samo:

— Nemaš roditelje?

— Oca nemam — odvrati sirotica — majka mi je bila nadničarka. Prekjučer je pala sa prozora visoke kuće, gdje je prala prozore — a jučer ju zakopaše . . . zakopaše ju jučer . . .

— Sirota! — prozbori ganutljivo gospodja i zatvori vrata . . .

. . . Sirota! A sad je bila gladna, trudna, iznemogla, strvena od boli, te je stajala nujna na velikom mostu kraj nasloništa. Pod njom je šumilo more tajinstveno, čudno . . . Bila je toli krasna; ipak su kraj nje jurili ljudi za poslom, samo ju neki mladi gospodin opazi i upita:

— Što čekaš, djevojko?

— Gladna sam — zajeca sirotica.

— Gladna? — I on ju pogleda živinski, pa će: Čekaj me na tom mostu večeras u osam sati, ja ću te spasiti! — I odjuri kô sotona.

.... Noć tiha, zimska noć. Siroticaдršće na mostu iznemogla, gladna i čeka spasitelja. Pod njom šumori more čudno, tajinstveno ... Eto gospodina! Plinska mu svjetiljka razsvjetlila obličje. Djevojka drktnu.

Bože, gadna, zvijerska, paklenska li izražaja u njegovom obličju.

— Ti me čekaš?! — dahnu on nekakvim milim, al sotonskim glasom.

Djevojku spopade neponjatni strah, nešto joj se grozna uvuklo u srce. I ona opet pogleda plaho u ono gospodsko lice i pročita u crtama onog čovjeka, u njegovom pogledu divlju slast i demonsku požudu.

— Ajdmo — promuca on.

— Majko! — vrisnu djevica i skoči preko nasloništa u more.

— U pomoć, u pomoć zaurla čovjek — sotona.

I skočiše na noge uspavani mornari ...

... Zlatne zvijezde vidješe još one noći, gdje su paklenski zagrljaj i demonski cjelov vratili onu nesretnicu životu i svijetu ...

Kako se je raskalašeno smijala na prozoru zloglasne kuće u tijesnoj ulici mlada i krasna djevojka. I samom mjesecu gadio se taj razvratni smijeh, al se dobri pastir zlatnih zvijezda začudio, kad je pre-

poznao u onoj djevojci onu iznemoglu, gladnu sirotu spašenu iz morskog zagrljala! Kako ju preobrazio demonski cjelov!

Blijedi mjesec upita tiho, umireno more:

— Zašto ju izvukoše iz tvog zagrljaja, čemu ju spasiše ljudi?

More je čudno, tajinstveno šumorilo, a njegov se je šum slagao u paklenski akord sa bahatim smijehom one nesretnice, kô da odgovara ironičkim tonom na taj nevini upit:

— Čemu?!

MRAVI.

Radini, marljivi, okretni žure se, brzaju za poslom. Susreću se po stazicama, stanu malko, kô da se pitaju, gdje imade posla, pozdrave se, pa kreću dalje žurno i hitro. Nikad ne miruju i nikakova ih zapreka ne sustavlja. Sve nadvladaju. Sićušni vuču za njih gordu mrvicu kruha, istrunule kukce, ostanke hrane sve nekakovom strpljivošću, uvjereni, da moraju doći do cilja. I ja, kad ih gledam tako strpljive, radine, junačke, bratski solidarne, sjetim se djece mog naroda, sjetim se svih njihovih zala, poroka i mana, njihove borbe o kost, njihovih inada, bratoubojnih svadja, pa ih vidim, gdje dolaze k meni, da im nešto upišem u spomenar životne knjige . . . I ja ne znam upisati u tu knjigu nego dvije riječi: Budite mravi!

SUNCE GA UBILO...

— Dalo! — ozva se glas sa obronka, lijep, meki ženski glas.

— Čekaj, Meno, — odvrati drugi sa morskog žala.

U tili se čas odjene momak — pa muke li! Bacit na sebe ono košulje, ono gaća od »vražje kože«, opasat se prekomorskim pasom i bjegnut uz strminu.

Tà Mena ga zove. Bit će joj sigurno dosadno onako samoj gore na paši, il se boji »financiera«. Vražji su ono momci, a za Dala znade: momak je iz sėla, ne će joj zla. Najviše, ako ju poljubi za vratom. Pà?! I onako će biti svoji . . . Kad Dala nestalo u gori za puteljkom drugi se stvor izvukao tamo izmed ropina, pa stao gledati uzgor protegnuv se na žalu. Bio to Mićo. I on je htjeo puteljkom, da onako slučajno sastane Menu, koja mu je srcu draga. Al eno ona je pozvala Dalu, daklen ga ljubi. Da podje na obronak, da zametne kavgu? Dalo je jači — ražalostio bi i Menu. Kad ga ljubi . . . I stade misliti. Srpanjsko popodnevno žarko sunce palilo mu moždjane, a stao tamo kô prikovan. Gore je Mena, lijepa kô svetica, ej da ga ljubi! Preplivao bi more,

proletio gore — do sunca bi se digao, samo da ona reče: bit ću tvoja . . . Mićo pod suncem, a ono dvoje gore zapjevalo:

Svi ljudi govore,
Da ja ljubim tebe . . .

Mićo zarije ruke u vrući pijesak, a suze mu potekoše niz lice, dok ga sunce palilo, vraški palilo. — — — Kad je pod večer došao Dalo, da baci mreže sa kumom Lovretom, našli su na obali mrtvog Mića.

Dalo ga gurne nogom, pa će žalobno:

— Sirota, sunce ga ubilo . . . Ljudi kô ljudi!

LAV.

Kad sam ga vidio zatvorena u onom velikom kavezu, srce me je zaboljelo. Ja sažalih kralja silne pustoši, gdje se kreće u odmjerenom prostoru poput kakvog majmuna.

Pred njegovim se kavezom zgrnula sila svijeta i svaki upire u njega radoznali pogled, kô da čeka još nešto. Svijet nečekao dugo. Nekakvi adrapovac zavrtio »vrklec«, a moj se kralj Sahare stao kretati — ponosno, gordi lav stao plesati uz svirku »vrkleca«. Tužne li sudbe! I još mu neki garavi deran izmedju svjetine dobaci porugljivo i posprdno »tancaj medo«! . . .

. . . Ja ne mogoh da dalje gledam tog zarobljenog lava. Sjetih se drugog lava ponosnog i silnog, koji je krv lio za kršćanstvo i slobodu, koji je spasio Evropu, te ga pozvaše »antemurale christianitatis«. Taj lav, taj div zarobljen pleše danas krivnjom vlastitih sinova uz svirku »Wiener Walzera« i »Czardasa« — pa mi se pričinilo, kô da je tome lavu namijenjen onaj ironični »tancaj medo«.

BILJEŠKA.

I zeleni se list za pramaljeća na stablu zeleni onim milim svježim zelenilom, te izvija slavulju iz grla pjesmicu, a čovjeka nadahnjuje novim nadama, novom vjerom. Pod njime se smije cvijet rumeni i krasni, nekud lagodno badrišće na petljici. Njegova te boja veseli, njegov te miris opaja. Oko njega leta lepirić baršunast, raznobojan. I čovjek gleda sve to, i čudna neponjatna dražest prelijeva mu se u grudima i ganuto šapće: lijep je taj svijet! . . . Pa dodje jesen, jesen turobna i vlažna sa sitnom siputljivom kišicom, lijenim povjetarcem i padne onaj list svenut i žut i klone onaj cvijet blijed i osušen i lepir leži na zemlji do cvijeta . . . mrtav. Aj, kako su iščezle one čarne boje sa njegovih baršunastih krilašca! . . . I kiša sipi, vjetar vije, a do malo vremena od onog lista, cvijeta i lepira tek šaka crne zemlje . . . Pa i onom čovjeku, koji je razblažen, promatrô za pramaljeća onaj zeleni list, uživao u rumenom cvijetu, divio se šarama lepira i njemu nadodje jesen. On klone i crna ga zemlja prekrili. Iza godina i godina, kad raskopaju ono groba, gdje su ga legli, a tamo ni čovjeka tek zemlja i zemlja. — I ko bi razaznao u tim grumenima zemlje list il cvijet, lepira il čovjeka!

MUHA.

Obitavala je u rupici na staroj zidini. Bila je to velika muha, a morala je biti vrlo stara; sudio sam to po njezinom zujanju sličnom brundanju stare bake. Više bi puta izlazila iz svoje rupice, pa se popela malo više nje i zurila u more pred drevnom zidinom, uzdigla bi zatim staračku glavu, kô da gleda u nebo. Baš prava, dobra i mirna starica — štono riječ — koja ne bi nahudila ni mravu. I opet bi spustila glavu, pa zirkala okolo po zraku, a sigurno je milo zirkala, jer su k njoj letile u pohode malene zlatne i krasne mušice — i sjele bi kraj stare, dobre bakice kô proljeće uz zimu. Kad bi sakupila lijepi broj mušica, sve bi opet gledala put neba — a one se mušice nešto nećkale, te bi odletile. Gle vraga! Nije gledala u nebo, ali taman nad njenom rupicom prostrla se mekana, svilena mrežica, a u njoj stanovao poput velikog gospodina veliki, crnkasti pauk — i čuda li, ja vidjeh, gdje no gojni pauk namiguje dobroj, staroj muhi, a ona njemu odvraća migom. Čemu to? — pomislih . . . Sunce je bilo pametnije od mene. Ono je pričalo cvijetu, što je cvao na zidini, da stara

muha hvali u velike onog crnkastog pauka kô izvrsnu dušu, dapače i kô dobru partiju . . .

. . . I zbilja čas je zatim poletila u onu svilenu, meku mrežicu mlada, zlatna mušica, a pauk ju dočekao milo i vruće ju zagrlio, — al kad je sunce zašlo malo kašnje za zidinu, palo je nešto sa mrežice na mirisavi cvijetak. Cvijet drktnu i prepozna zlatnu mušicu . . .

Čim to opazi stara muha, požurila se do cvijeta i ulovila mrtvu siroticu, pa ju odnijela u svoje tamno leglo . . .

. . . Kletih li saveznika! . . .

U taj čas izašao je sa ulaza ispod bedema elegantni gospodin u rukavicama, te je sviždao veselu pjesmicu. Za njim je išla krasna, mlada djevojka, a neka joj je stara baka, upravo svetog obličja, govorila nešto važna vruće i ljubezno . . .

I nehotice pomislih na staru, dobru muhu.

SREĆA.

Kad se spustila sa zvijezda na zlatnim kolima u Eden, vidjela je, gdje krasan mladić spava pod zelenom tamariskom. Primače mu se, poljubi ga u čelo i upita:

— Ko si ti?

On otvori plave, zamamne, ljuvene oči, pogleda snebiven divnu pojavu pred sobom i prozbori mješte odgovora:

— Oj sunce moje sreće!

— Pogodio si, krasniče; ja sam Sreća i želim usrećiti cijeli svijet, al ponajprije tebe, — — ko si?

— Ja sam Leljo, bog ljubavi, koji pred tvojom ljepotom prigiba koljeno, baca na stranu tobolac sa strjelicama i nudja ti srce, da ga raniš . . .

U to se okrenu slučajno Sreća i opazi, gdje malo podalje spava vila puna čara i krasote. I nehote joj se vinu pitanje na usne:

— Ko je taj angjeo?

— Tiho — odvrati Leljo rastužen — to je moja družica Lada.

— Ona će te oteti meni, kad se probudi — uzdahne Sreća i prikuje onda lancem o zemlju Ladu i poleti na zlatnim kolima sa Leljom u svijet . . .

. . . . Svijetom je vladala Sreća. Pod njezinim blagoslovom smijao se cijeli svemir, samo je Lada prikovana stenjala i uzdisala za Leljom.

Kad je nekog dana sapeta božica i opet ronila suze, približi joj se gadan i grozan stvor, ružan, sa jednim okom na čelu.

— Ja sam Zator — prozbori on prestravljenoj Ladi — spasit ću te i riješiti okova, ako me poljubiš. Da te ja poljubim bez tvoje privole, ubio bi me gordim gromom Perun.

— Leljo, pomozi! — zavapi ljepotica.

— Poljubi me i vidjet ćeš Lelja. On se veseli u svijetu sa Srećom, s njome se grli i miluje — prozbori Zator kô demon.

— Ha — planu ljubomorna Lada i poljubi živo Zatora. To je bio u cijelom životu jedini sretni Zatorov čas. Lada oćuti svu gnjusobu tog cjelova, al joj spadoše i okovi, te ona letnu u svijet.

*
* *

U najčarnijem kraju, tik mora svesilna i mirna pod zvjezdanim nebom, nadje Lada Lelja, gdje je drijemao na grudima uspavane Sreće. Lada zadrhta od bijesa i ljubomora. Neprozirnim velom zaveže ona oči Sreći nerazrješivim čvorom — razrješivim samo po njoj il Lelju. Zatim letnu, obujmiv drugara,

iz svijeta, u Eden. Tu napoji druga vodom zaboravkom i on zaboravi Sreću, te uzljubi opet Ladu.

— — — Sreća se još i danas gubi po svijetu nevidima ljudskomu oku. Sad mimoidje jednog, a usreći drugog, u misli uvijek, da je usrećila Lelja, koji će joj razvezati oči. Al Leljo je u Edenu srećan uz Ladu, dočim Sreća dalje hrli svijetom zavezanih očiju . . .

PRAVDA.

Bio je starac sirotan, golotinja pusta. U njega bila jedinica kćerka, krasna kao majska ruža, mila i blaga. Ljubila je i obožavala dragog oca i hranila poštenim radom sebe i njega. U djevojku se zagleda sin bogata gospodina. Mlada srca u obadvoga i ljubav planu. Bogatun zavede djevojku, pa ju ostavi salomljen cvijet. Starac da poludi. Neke noći u onoj očajnoj boli, što mu svedjer zaokupljala srce, pričekao u mraku diljkom zavodnika. Puška grmnu i sravni bogatuna s crnom zemljom. Puče sud — objesiše starca.

U onog pokojnog bogatuna bio brat i sestra. Sestra djevojka nekud na zlu glasu — namiguša. Nekog se dana u omladinskom društvu izrazio zlo o toj djevojci nepromišljeno neiskusan mladić. Bio to jedinac u starice majke, kojoj bijaše jedina nada u budućnost. Brat pokojnog bogatuna, vješt mačilac, samo za nepromišljenu riječ pozva na dvoboj nezrelog i neiskusnog mladića i zarije mu mač u srce.

Puče sud — riješiše bogatuna, ta ubio je čovjeka »kavalirski«, da obrani obiteljski dobar glas.

SOVA.

Krila se po tamnom duplju, po škrapama, bježala od sunca i od svjetla. Iz zasjede — prvi junak, na otvorenom polju podla kukavica. I ta se hrdja digla nekog dana, kad je bilo obzorje nešto tmurno, digla se, da govori pticama o slobodi. Baš sam ja taj prizor gledao na polju, i vidjeh, gdje ju opkolише mnoge ptice. Digla se, da govori o spasu, al joj je govor bio obavit takovim mračnjačtvom, te je sokol naslutio, da ih sova kani zavesti i dovesti u crno ropstvo. I digoše se složne ptice po sokolovom poticaju proti sovi, pa ju odtjeraše u tamnu i mračnu rupu, gdje je i mjesto za takve podle stvorove . . .

— — I u svijetu se dižu mračnjaci, ližiskute, da govore narodu o svjetlu, spasu, o sreći. I zaveden narod leti za njima, strada radi njih, al ih cijeni svemožnima i nema snage, da ih odtjera u tamnu zabit. Digne li se sokol, da ih puti, izbavi, usreći — — jao tad njemu, odnese i razbijenu glavu! Kupljena svjetina voli kojekakve sove, da dijeli s njima plijen ulovljen u mraku!

MAGLE.

Lagane, lagane, ali guste dizale se nad krajem, kud sam prolazio, i oko nije moglo dosegnuti u daljinu. Bog zna, koji čarobni prostor kriju mome oku — promislih i zaželih, da zasine žarko sunce i protjera te dosadne, lagane, guste magle. I sunce je zasinulo i magle se raspršile, a pred mojim se okom ukaza turobno zapušteno, sirotno seosko groblje...

Tako i u životu. Mi trgamo sve zastore i čeznemo za odkrićem svake neizvjesnosti i sveg nepoznatog, a kad ugledamo golu životnu prozu, aj kako bi rado, da nam lebde pred očima još one guste i lagane magle, te smo sanjali, da nam zastiru: čar, raj i blaženstvo!

VELEGRADSKA ČAST.

— Čitaj . . .

Monsieur Paul uze pismo, što mu ga je prijatelj pružio i stade da čita.

— Što veliš?

— Bah, anonimna denuncijacija!

— Nije, mislim, da je istina. Glava mi puca. Moja žena, onaj angjeo, ko bi rekao? A možda je to kakvo djače nedouče, pjesnik bohémien. Vjeruj mi, osvetit ću se. Čast nada sve!

— Pa što ćeš učiniti?

— Poći ću popodne na mjesto označeno u pismu.

— Ne idi, bit će laž.

— Čast — — osvetit ću se — —

— Bon jour, Pierre . . .

* * *

I Pierre ode na označeno mjesto u park Monceau. Sve je pomno gledao izmedju granja, da ih opazi neopažen. Istina! Ugledao svoju ženu. S kime? Sa Paulom! I moj Pierre pade u solilokvij: da se osvetim, da banem preda nje. Valja mi se razkrstiti s Paulom, posvaditi sa ženom. Bože moj, Paul je bogat

čovjek, dobar mi je i vjeran prijatelj — — pokazao sam mu i ono anonimno pismo. Vidiš, dapače moja žena je zaželjela onaj šeširić, pa će joj ga sjegurno Paul kupiti. Ona će se pohvaliti, da ga je kupila svojim prištednjama. Dă, dă, šutiti to je pametnije i onako čemu bi se čovjek uzrujavao radi nevinog flirta . . . I Pierre odmagli.

*
* *

— Bon soir . . .

. . . soir, Paul.

— Je si l' bio tamo?

— Pa ne, promislio sam, da imadeš pravo, bit će to anonimni besmisao. Čemu gubiti zlatno vrijeme? Nö čuj, prijane, bi li mi uzajmio stotinu franaka, trebam silno tu svoticu . . .

— Drage volje, moj Pierre.

— Hvala, s bogom.

— Moj pozdrav gospodji.

— Pa dodji večeras k nama . . .

NAJLJEPŠA STRANICA.

On je umro. Bio je veliki umnik, poznati pjesnik i pisac. I ljubitelji lijepe knjige marno pretražiše njegovu književnu ostavštinu. Nadjoše još nekoliko netiskanih, zanimivih romana, oveći putopis pun krasnih opisa i uspjelih nacrta i razmatranja zadahnutih velikim poimanjem života. Al smrtni istraživatelji ne zadovoljiše se time, te su tražili dalje. U nijednom djelu nijesu našli onu najljepšu neumrlu stranicu, koju su mislili za stalno naći. I napokon im dodje pod ruke sitna knjižica. U njoj napisano nekoliko pjesmica ćutljivih, ljupkih, pravih odisaja nježnog i plemenitog srca i još plemenitije duše. Zadnja je stranica bila neispisana. Kod nje stadoše istraživači i počeše misliti, što je sve mogao, da napiše umnik na onoj stranici, da ga nije smrt pokosila. I svi složiše svoje glasove kao u jedan uzdah: — Ej, da je napisao štogod i na ovoj stranici! I ona neispisana, bijela stranica bila je doista u velikom nizu njegovih djela taman najljepša stranica.

TRAMVAJSKI KONJ.

Omnibus je stao u »Rue de Martyrs«. Na početku te duge i bregovite ulice drijemuca stari konj, koga će eto sada upregnuti, da pomogne vući omnibus uz brijeg. Drijemuca stari parip, koji je danas još jedino dobar, da pojača upreg . . . Dolje, iz daleka dopire zaglušna vika. Izkazi su u svom jeku. Čuju se krici Vive Dreyfuss, pa zaglušni urlici Mort aux juifs, a u nekojim časovima svu tu buku i viku nadjača demonski krič Vive l' anarchie! Bijesne strasti. Igra kolo mržnja — — ljubav i sloga odjurila je netragom. Još čas, dva i sve te glasove nadvlada kô bojni glas vojnička trublja. Vojska ide, da u najgorem slučaju pušćanim prahom umiri razdraženu rulju . . . I trublja trubi . . . U taj tren upregoše upravo za omnibus staroga tramvajskoga konja. I on je čuo trublju, pa je podigao nekud klonulu glavu. Taj stari parip! Kako li ga saletiše uspomene! Dă, čuo je bojnu trublju, a on nije uvijek bio tramvajski konj, stari patnik bijaše jednom hat od megdana. I, na poznati glas, što njemu priča o mezevu i slavi, podignuo je stari konj ponosno glavu, zastrigô ušima kao u minule dane. Gle ga — — on

je na širokoj poljani. Zajahao ga je junak mlad. Sanja junak mlad o divnoj nevi, o tihome seocu na lazurnoj obali južne Francije. Grmi top, sviraju taneta, a smrt kosi. I zažviždi opet tane i mladac pada sa konja, pada u spas doma i roda, u slavu otačbine mile uz zanosan klik: Vive la France!... Ali kočijaš zašvigne bičem — — stari konj spusti tužno glavu — — dolje grme puške — — ori se vandalski krič: Vive l' anarchie!

PANTOMINA.

Pozorište na Montmartru »Cabaret à la mode«. Svijet elegantan, svila i kadifa, biserje i alemje. Modre i crne oči lijepih gospodja pâle po gospodi, rumene se usne smiješe, proviruju ubijelni zubići . . . Tri udarca, zastor se diže. Pozornica obična, priprosta soba. U njoj stari Pierrot prepisuje prešna akta i gleda o duvaru, gdje visi slika mlade žene. Ta žena ulazi. Njegova je žena. Starac joj se nasmjehne, al imade posla, pa ostaje prikovan uz rad. Ona se uz njega privija ko maca. Svršio je, cjelune mladu ženu. Valja mu odnijeti posao, da unovči argent potreban za život. Žena mu se smiješka, kô da mu blagodari i kô da ga blagosivlje. On ju još jednom poljubi, kô da joj veli: — Ti si moj angjeo! Ode starac. Časak za njim dolazi mladi Arlekin i obujmi živo mladu Pierrette. I sjednu uz stol, gdje je stari radio i guču kô dva goluba. Zastor pada, orkestar svira: Ridi pagliaccio! . . .

— — U parteru stari će gospodin, nacifran kô paun, mladoj svojoj ženici do sebe:

— Vrlo lijepa pantomina — —

— Baš kao u životu — odgovara ljubeznim smiješkom mlada žena i traži pogledom po dvorani svoga Arlekina.

BLIJEDA MARE.

Blijeda Mare! Poznavao je svako u gradu. Posluživala je u kuhinji u nekoj zabitnoj gostionici, što se zvala »Progresso« (napredak). Svak bi bio prije toj vinari nadio ime »Regresso«. Nosila je vodu sva zamusana, blatna, izdrapana, a kod bunara — još iz rimskog doba — šalila se s vojnicima. Napokon zapeo okom o nju neki »kapurô«. Brate, dvije zvijezde pod vratom! Pogospodila sê blijeda Mare. Postala nešto pristalija, čišća, a ono bljedilo, kô da joj podavalo neku draž. Po noći, kad bi se mjesec skitao besposlen po nebu, eto nje u ljubavnom domjenku sa svojim kapuralom. Kapurô ode iz grada, a kuharice i sluškinje brusile koješta o Mari. I blijeda Mare, da ne čuje tih bezbožnih laži, ode u svijet . . .

*
* *

Prošlo dosta zemana. Nekog dana stojim ja na obali, a to dolazi parobrod iz Rijeke. Na palubi medju inim putnicima stoji gospodjica, stoji ponosno sa suncobranom u ruci, šeširićem na glavi, s dalekozorom prekoramce — — ma gizdav stvor. Kad će neko kraj mene:

— Eno ti, imena mi, blijeda Mare!

— Čuda! — snebi se drugi.

— Eh, vraća se s univerze — našali se prvi.

Putnici silaze na kraj. I Mare stupa na obalu ponosna i ohola. Kad ona kraj one dvojice, reći će jedan onako intimno po domaću:

— Bog Mare!

Ona ga dostojanstveno omjeri okom, pa izusti majestetički, kô da hoće otjerati sliku, što joj onaj prizivlje u pamet:

— Tocco d' asino!

Al eno ti i kapurala. Danas je fakin, nosi gospodi robu. I on zapazi gospodjicu, trkne pred nju začudjen, zablenut, pa će onako iz duše:

— O Mare!

— Tragen Sie mir das! — i rinu mu u ruke kovčežić, pa podje ponosna naprijed.

Kapurô za njom kô pseto. Neki mu drugi opazi:

— Mà ono je Mare, bolan ne bio!

— Čitava gospodja — mljasnu kapurô — a meni ima zahvalit' — — —

PAUN.

Iz novog akvarijuma.

U dvorištu bio je novajlija. Donijeh ga jutros s pazara. I svi vrepci odsjekoše jednu: Baš je krasan! A pijevac ga gledô onako prijekim okom, kô da misli: Ovaj će da zavrti mozgom mojih kokica! I guske i patke i koke stale da se dive: — Ala je krasan! On, kô da je znao da je lijep i zamamljiv, šepirio se po dvoru ohol i ponosan, kô da veli: Tä gdje su vam oči, zar ne vidite, da sam divan?! Samo neki stari puran dobaci onako posprdno zatravljenim guskama: — Pa to je paun! — Guske zagakale ko jedna: Božanstvena li imena — — paun! I paun se paunio po dvorištu, sunce je preljevalo njegovu boju u sto šara, a on, da zapanji i jače začaranu perad, raskrilio rep kô lepezu, pa se šeće, pa se okreće na čudo golemo svih dobrih koka, gusaka i pataka. — Baš je krasan taj paun, lijep li je taj paun! — zamnijele hvale po čitavom dvorištu. — Nek taj zapjeva, pomisliše vrepci — alaj će u kut stari pijevac! I najednom paun se zavrti ponosno i oholo, zatrepeta repom, pa otvori kljun. I koke i patke i guske okameniše se: Zar je to njegov glas?! Rekô bi čovjek, da magare potiho riče! A pijevac se uz-

vrpoljio pa će: — Ah gazda nas mislio da zaslijepi svojim perjem, da nas zablene svojom krasotom, a kad tamo oholica kriješti kô najgora kreštelica! — jedna se guska zagega rasrdjena kô rasrdjena, pa promljaska: Paun, paun! Taman bi se taj delija mogô i zvati tukac. — Vidi, to je prviput, što je guska pametnu odsjekla — zazvrgoljiše vrepci. — Baš tako: paun, kad šuti i kad se pauni, a kad zine — tukac

GAVRAN.

Iz novog akvarijuma.

... I on je počivo na grani, crn i garav, košto su uopće gavrani. Počivo je i držo u ustima komadić sira — — —

Pa to nije ništa nova, moj sokole, — zapjevulji kanarinac na moju priču, to si ti čito u La Fontaine-a.

— Polako — odgovorim ja — moja žuta ptičice, ja nijesam paljetkar, ja hoću da sam originalno »škrabalo«. Jezik za zube, pa slušaj ili pjevaj! ... I držo je garavi gavran komadić sira u ustima. Uprav htjede da ga progutne, kad eto ti lije.

— Dobro jutro, moj garo — lijepa li dana danas!

Gavran šuti.

— Ej zar si oglušio, moj crni druže; nazivljem ti dobro jutro.

Naš garo odloži komadić slasna sira na sigurno mjestance, pa se odazove liji:

— Zdravo, seko lijo — zakasnila si svojom mudrolijom! La Fontaineove su basne prevedene na sve jezike. Ja sam stanovô u dobrih ljudi, pa sam čuo tu staru priču i smijeh i porugu na nas gavrane.

Seko, danas je La Fontaine ostario, mi gavrani čekamo novog basnara, da napiše priču: Kako je lija dolijala! Inače je lijep dan danas i jasan, pa su i slijepci progledali — odvrati gavran liji i progutne slasni sir.

NE KAŽI MI: NÈ!

Obična pričica.

— Ne kaži mi nè, Marice, dodji večeras u »Tihi gaj«.

Marica razmišlja, ne zna što bi odgovorila lijepom »šior Pietru«. On je gleda djavolskim pogledom i čeka odgovor.

Što bi mu rekla? Šior Pietro je baš lijep pod onim prekomorskim šeširom. Odijelo mu pristaje kô saliveno, a na ruci mu blista prsten sa dragim kamenom. I pametniji je od ostale seoske mladeži, njegov je govor sladji, miliji — — ta gospodin je veliki — šior. Što bi mu rekla? Pomisli na majku i na njezine opomene: Čuvaj se gospode, šior Pietro nije tvoj par! Što bi mu rekla? On je još tu za njom, naslonio se o zid, pa joj cijelo vrijeme šapuće:

— Ne kaži mi nè!

I Marica lanu potiho, strašljivo: — Doć' ću!

* * *

Kad je išla putem one večeri u »Tihi gaj« lebdila joj pred očima sveta majčina prikaza, kô da joj veli: Vrati se, Marice! Al ona naprijed — demon joj šaptao: Baš je krasan! Što više prikazaše joj se

u onom prvom sumraku Mijine oči, oči kršnog ribara a dobre i umiljate, kô da joj vele: Vrati se, Marice, ja sam za tebe! Ne ona je hrlila naprijed. Briga nju za onog zamusanog ribara — ni prilika šior Pietru ... Kad je stigla u »Tihi gaj«, dohrli joj u susret šior Pietro sav blažen i šapne joj obujmiv ju živo: — Angjele moj!

Al angjeo nevinosti zaštrije krilima čisto lice i odjuri iz gaja, da ne vidi, gdje umire liljan ...

* * *

Vidjeli su Maricu ljudi iza malo zemana u velikom gradu pod suncobranom i rukavicama. Baš čitava gospodja — — dá prava sramota po rodjeno selo.

Pred svijetom je vesela, svakomu se smiješi, al u potaji više se puta zaplakana pokaje, što nije poslušala glas majčine prikaze: Vrati se, Marice!

MILOSRDJE.

Večeras mu zakopaše majku. Baciše na nju tri grude zemlje, postaviše nad njom crni krst bez natpisa, da joj sirotici ni zvijezde ne saznadu imena, pa odoše s groblja. On je ostao nad prostim grobom i tužio gorko:

— Majko moja!

Prošla kraj njega neka stara žena, pa mu reče makinalno:

— Mrtva je, siroto moja! I ode dalje. On se dignu, pogleda još jednom beznadno onaj crni krst i prošapta: Mrtva! pa se uputi u grad. On nije ni razumio zamašaja one riječi, tà bilo mu jedva šest godina. Znao je samo, da nema više majke, da nema više hraniteljke . . .

Noć je padala; ledena, zimska noć.

Siroče malo dospjelo dršćući u grad. Pred njim se širila krasna ulica, pusta. Po koja bi osoba proletila žurno pločnikom, da se zakloni u toplu sobu. Sirotan ugleda nekog gospodina, uprije u njega oči i šapne bolno:

— Gladan sam . . .

— Odrpanac! lànu gospodin. Ne daju čovjeku mira ni po toj vražjoj zimi. I odjuri naprijed.

Siroče malo zaplače i skloni se pod plinsku svjetiljku, da ugrije smrzla uda. Al siroče oćuti brzo, da je taj plam leden kô i svijet.

Sjaj je plinske svjetiljke padao po suprotnoj velikoj tabli, na kojoj su se zlatile riječi, kô kakva gorka ironija: »Društvo za zaštitu životinja.«

... Pod svjetiljkom se sgrčilo sirotanče od zime i gladi, al nigdje samilosne duše. I kad mu se ne znali smilovati ljudi, stali angjeli s neba sipati bijelo inje, da mu satku snježno pokrivalo ...

NEBESKI DAR.

Davno je tomu, kad je silnik Svevlad tresao svijetom, palio i robio — otimao majkama djecu, djevojkama miljenike. Zemljom se širio lelek, nad vasmirom sterala krila tuga, nevolja i beznadni očaj.

Nekog dana došao Svevlad u zabitno seoce. Taman na početku sela ugleda silnik kućaricu. Pred njom bijedna, otrcana žena, al vesela kô kraljica, pjevala divotnomu čedancu uspavanku. To veselje, ta sveta ljubav raspali groznog Svevlada. On stane pred kolijevkom i zarije mač u nježno srdašce onog čedanca. Majka satrvena, tužna zalomi rukama, al ipak u veljoj vjeri u Boga prousti samo bolno ove riječi: — Hvala Ti, o Gospode; Ti si mi ga dao... Ti mi ga uzeo; neka je blagosloveno ime Tvoje! I u oku bijedne majke zablista jedna jedina suza, al u njoj je bila sakupljena bol cijele vaselene. I spustiše se angjeli sa nebesa i digoše onu svetu suzu i stvoriše ju najljepšim biserom i razsijaše svijetom u ljudska srca svakome po sitnu česticu tog bisera.

A čovječanstvu je odtad ponešto lakše i u najtežoj tuzi i u najvećoj boli, jer ga nebesa obdariše utjehom.

DJECA.

Bogati posjednik Dragan Ivanović išao je zamišljeno. Vodio je za ručicu svog sinčića, živo i nemirno čedo. Svak bi mu čas zlovoljno prišapnuo: Miruj Vladimire! pa se opet zamislio. Mislio je na svoju ženu, krasnu i zamamnu pojavu, kojoj se divio cijeli grad. On je, bogat, uveo tu krasotu iz radničkog stana u gospodsku palaču. Ljubio ju, obožavao, i ona mu odvraćala ljubav. Al jutros stiglo mu anonimno pisamce, kratko, lakonično, al za njega grozno ko zmijin ujed: »Pazite na Vašu suprugu. Gospodin Albert Vam lijepo resi kuću . . .«! Doduše anonimno pismo, — prousti tiho gospodin i spusti se ko satrven na klupu sa sinčićem. — Da Albert — — nije moguće! I Dragan Ivanović izmučen udubao se opet u misli, a sinčić mu se igrao u pijesku pred klupom. U to dohrli k njemu sitna, zlatokosa djevojčica sa malim dječarcem i sva se trojica uputiše u djetinji bezazlen razgovor. A mali će Vladimir na jednom djevojčici:

— Hoćeš, Milko, ja ću te vjenčati?

— Ne — prihvati drugi mališ — ona će mene uzeti, ja nedam, da ju drugi poljubi.

— Pusti — odvrati mu Vladimir ko ozbiljan čovjek — ja ću je vjenčati, a ti ćeš nam biti prijatelj kao gospodin Albert, pa ćeš isto moći poljubiti Milku u čelo, kao . . .

. . . Dragan Ivanović se strese, problijedi, uhvati sina, zagrli ga očajno i suznim očima prošapta beznadno: — Sinko moj!

ŠEVA.

Kad bi se nasmijala svijetu ranoranka zora, ostavila bi ona svoje tiho gnijezdo i letnula u svijet medju čar i cvijet. Tu bi okrijepila dušu miloduhom poljskog cvijeća, svježinom jutrenjeg zraka — — pa stala kô da misli. Zatim bi se digla lagano, lagano u vis pjevajući pjesmu, što ju majčica naučila u gnijezdu, pjevajući pjesmu u slavu Višnjega, koji je učinio to cvijeće, taj čar, tu krasotu. I digla bi se visoko nebu pod oblake bajnom, materinskom pjesmom, da pozdravi u visini žarko sunce, a s visa novi dan . . . I začuli ljudi, gdje tako pjeva — — našlo se med njima odmah onih, koji joj zavidješe tu slobodu, tu lagodu u zelenom lugu, u svježem zraku. Podmetnuše šibiku ljepkom — — i bijedna se ševa ulovi nekog dana, kad se rumena zora nasmijala svijetu. Zatvoriše je u lijepi kavez, pa donijeli nekakav »vrklec«, da je nauče i neku kulturnu pjesmu, te joj ugušе u srcu materinske glase. Slušala ševa, slušala, pa zapjevala, zatim zadnji put milim, tužnim glasom, majčinu pjesmu, svila glavicu i klonula mrtva u kavezu. — — Bijeli dane, de kaži mi, jesu li takove i ševe u šeširiću pod suncobranom?

VAMPIRI.

Zelenilo se zeleno stablo sred žarkog ljeta u ubavom gaju. Oko njega oblijetali leptiri, pjevale na njemu ptičice — — život mu bio rajski užitak. Nekog lijepog dana začuje pod sobom glas mili, laskavi:

— Dobro jutro!

— Dobro jutro — odvratiše njegove grane.

I staro stablo opazi pod sobom zelenu biljku, koja će:

— Eto, ako dozvoliš, ja ću se saviti oko tvog debla, al samo da ti koristim, da te naime sunce odviš ne opali, čuvat ću te svojim lišćem. Za sebe ne tražim plaće.

— Pa dobro, savij se! — odvrati zeleno stablo.

— — — Iz početka bilo je lijepo. Žarko sunce već nije moglo tako plameno paliti po deblu, al kašnje? Ona biljka tražila veliku naknadu u soku za ono malo dobra što je učinila. Stablo ne smoglo ga toliko! Biljka sisala i sisala, a stablo podleglo, te se ona razvila veličajna i jaka na njegovom oborenom panju.

Zašto je pustio na se vilinu kosu?

MARICA JE PJEVALA.

Marica je pjevala, što ju grlo nosilo. Išla je žurno kamenitim putem nad morem. Zadnji su ju sunčani traci ljubili u lijepo i rumeno lice. Kad je sunce zapalo, sjela je ona na ropinu pod lovorom, kô da nekog čeka. Čekala je Stipu. On joj bijaše poručio, da je došao iz Amerike. Nešto se bila upravo zamislila u prošlost, kad eto pred njom stasitog mornara.

— Marice, dušo moja, — htjede ju zagrliti.

— Stipe, ja sam udata.

— Udata?! — trnu on.

— Ti mi nisi pisao nikada iz dalekog svijeta. Pošla sam za Ivu. Tvoja ne mogu nikako već sada biti. Ja ga i ljubim.

— Ivu, njega, mog pobratima . . . hulja . . . a a moji listovi, koje sam na njeg upravljao za tebe . . . ništarija.

— Pusti izgovori, Stipe moj, s bogom, idem u selo. Ive je išao u Raščine. Mora ovim putem, da me s tobom vidi, stranim čovjekom, ne bi lijepo bilo . . . S bogom!

— Stani . . . slušaj me . . .

Marica hrlila dalje... Noć se spuštala, zatitrale zvijezde . . . Stipe sjedio pod lovorom tužan, zapala mu zvijezda sreće. Čuli se koraci.

— Ivo, ti me prevari, ču se u mraku, ote mi Maricu, sreću moju! Nož savjetli u tmini . . .

— Ti Stipo -- zahropoće ranjenik i ulovi grozničavo napadača. Hrvali se. Oba jaki. Par trenuta, a niz ropine je nešto ljosnulo u more . . .

. . . Pred selom Marica je pjevala, što ju grlo nosilo.

SEOSKA DRAMA.

— Čuj!

Minka se okrenu i nasloni buricu sa vodom na zidić kraj puta, pa će čisteći dalje jabuku kosiricom:

— Što ćeš, Rafe?

— Velika šuša — eh — počeše se on za uhom i pogleda strastveno stasitu i gojnu djevojku.

— Bila sam u Cesari po vodu. Kod nas je nema ni kapi.

— Vidjela si tamo šior Piera — — ne? — zaškilji Rafe.

— Što te briga! Tebe ne ću . . . znadem da on nije za mene, al se svakim može govoriti pošteno i podje naprijed . . .

— Čuj, — iz dalja će Rafe, — šior Piero uzimlje načelnikovu kćer iz Danja.

Minka stade, kô da se za to ne brine (al u srcu joj kipjelo) pa upita nehajno:

I ti si čuo — — Kako, kada?

Rafe joj ispriča nešto duga, pa završi: — To govori već cijelo selo!

— S bogom! I Minka prokroči dalje dršćući. Sjetila se svih njegovih kletvi i razgovora. Doduše i njoj se više puta nadala miso: — bože moj, on općinski pisar, a ona seljanka, al kog ne zaludi ljubav . . .

. . . Rafe je već silazio k moru put Cesare i pjevao, što ga grlo nosilo:

Jednu ljubi,
Drugoj vjeru daje . . .

Minka se potresla od ljutavi i ljubomora i prolije buricu s vodom. Vratila se u Cesaru (bila je šior Pieru obećala doći još po drugu buricu. Tako će nešto prije stići).

. . . Kad su prve zvijezde zasjale na nebištu, vodili su žandari kroz selo sapetog Rafu.

— To je Minka kriva — govorila svjetina, — da se nije u nju zaljubio, ne bi bio večeras probo šior Pera u Cesari.

Rafe je šutio ko kamen. Dječurlija je za njim urlala i prijetila mu vješalima . . .

. . . Drugi je dan Rafe plakao kao dijete na krmi malene ribarice. Odpustiše ga. Uzalud, što se on dragovoljno predao žandarima, da spasi Minku, kad je ona danas izjavila kod suda, da je rinula kosiricu u srce nevjernika Piera.

VJERUJ ŽENI.

Uvijek jedno uz drugoga. Kud ona, tud i on. Pod večer, kad ona para čupke pokraj mora, evo ti njega:

— Marice, ò?

— Stojko! — odvraća ona milo. Vidjeti je: drago joj je, što je on došao. Pa i par su — vele u selu — tà onake djevojke nema ni u gospodskom Zadru. Bolan — rekao bi kum Ile — idem ja u grad svednevice, pa vidim te šinjorine, a ono kao da su se omučile, da ih pofrigaš! Jȁ, a naša Marica? Djevojka ti je ona od oka, rumena i bijela, na licu mogao bi joj buhu ubiti, da prostiš. Pa kad ju pitaš: — Marice, za koga gojiš to bijelo lice, ona će ti stidljivo:

— Za moga Stojka!

I tako se njih dvoje ljubi kao golub i golubica, ali kad nekog dana puče u selu glas: zavojačiše Stojka! Marica da će isplakati oči. Zahman ju tješile bake i prije . . . valaj nitko ju ne utješi. Prije nego li odmaglio »Lloyd« za Polu, bilo pusta plača i naricanja, mȁ umrijet će — mislio svatko. Tugovala Marica i tugovala, pa se napokon i utješila.

— Pa vratit će se — govorio bi kum Ile — što će sirota, da pogine od plača?

Ali čovjek umuje, a Bog boguje. Stojko se ne vratio. Zahvatila ga kruta boljetica, pa ostavio kosti u Poli. Kad se doznalo u selu za njegovu smrt, Marica se bacila u more s najvišeg kuka, ali ju spasili. Ležala u krevetu ni živa ni mrtva mjesec dana. Bog je htio — preboljela. Zavila se u crninu i žalila Stojka. Išla selom kao luda oborenih očiju, ispita lica. I poginula za Stojkom?

... Eno baš jučer sretoh kuma Ilu, gdje mi se približi, pa će mrko:

— Vjeruj ženi, moj gosparu! Naša je Marica obula crvene bječve!*

* U selima zadarske okolice djevojke nose šarene bječve (čarape), a udate crvene.

NEKOČ I SADA.

Kućarica spava u noćnoj tmini. Za zatvorenim prozorom plamsa na niskomu ognjištu vatra. Kraj ognjišta večeraju snuždeni i tužni sirotni zalogaj muž i žena. Strveni su.

Žena plače kano ljuta godina. Jutros im je njemački, bezdušni vojnik iz prokšije, što li, ubio pred kućom jedinog sina . . .

. . . Pod gorom bore se braća sa bratom Muslimom za krst časni i slobodu zlatnu. I mladi se muž sprema noćas da umnoži svojom desnicom broj boriocâ, da sidje braći u dolinu. Žena ga neodvraća, sokoli ga, i želi mu nek se vrati zdrav na njene svete grudi. Pred kućaricom u to stao topot konjâ — buka ljudstva. U tili čas su vrata provaljena, a u kuhinjicu bane petero njemačkih haramija sa pijanim kapetanom. Mladi muž poleti pred zornu ženu i stade na obranu golim handžarom, ali krvnik je jači . . . Sablja ga sastavi sa zemljom — krvavom zemljom.

— Hà, moja si — kliknu pijani Švaba — moja si Angjo i ničija!

— Tvoja! — dahnu žena, trgne handžar iz ledene muževe ruke i zarije si ga u junačko srce, uz riječi: tvoja sam, skote, grli me sada! . . .

. . . Minuše ljeta. Gdje je jednom sirotna kućarica stala, diže se danas gospodski stanak. Tiha je noć. Na otvoreni prozor naslonila se mlada gospodja. Muža joj nema kod kuće, poslali ga, da kroji pravicu, u bližnje selo, gdje se narod pobunio proti vladi. Mlada gospodja misli sjegurno sada na odaljenog supruga, sjegurno misli, da li će on pravo suditi hrvatskom mukotrpnom seljanu. Al u to začu se u vrtu zveket sablje, a gospodja se ozva sa prozora:

— Bist du Artur?

— Ja!

— Ich bin allein . . . Die Nacht ist so schön.

. . . Kosti Angjine zaskrinuše od gorke boli pod crnom zemljom . . .

. . . Tužna Hrvatska!

MADRIGAL.

Divno li je nebo tamo za zvijezdama. U njem svakoj duši utjehe, svakomu srcu melema, svakom smrtniku počinka, pravom pobožniku vječna slava. Po rajskome perivoju letaju svetokrili angjeli, prskaju biserni vodometi, šumore srebrnasti potoci, struje mili glasovi eolskih harfa, širi se miomir čistih ljiljana . . . Usrećene duše blude rajskih stanom, a angjeli zlatnih krila pružaju im kupe vode zaboravke i duše zaborave sve boli i sve tuge, sve muke i sve jade i ožive u vječnome blaženstvu rajske sreće . . . Ah, na zemlji je tako tužno, tako bolno i dosadno! Nè, nema ovdje raja, želja za njim to je sve — — istinitih li pjesnikovih riječi! . . . I Gospodu tamo medju sretnima sažalila se ova tužna zemlja, i on je otvorio sa deveterim ključima nebesna vrata, pa je nekoliko angjela poletilo u dolinu suza, da tješe jadnike, da usreće nevoljnike . . . Jedan od tih angjela to ste vi, lijepa neznanko modrih očiju i plave kose, dodajte mi kupu vode zaboravke — vaše rujne usne — da me taj cjelov preporodi, da mi srce stane, da pjeva peanu ljubavi, sreće, zadovoljstva — — pružite mi vaše nježne, bijele ruke, zemski angjele modrih očiju i plave kose!

KOKA.

— Ko-ko-ko — stala je vika u dvorištu. Pavuni se kô paunica ta nova koka, čeprka po buništu tako ponosna, kô da traži samo biserje. Ostale koke gleda nekud prezirno — a najviše se razgovara sa nekom gegavom guskom. Razgovara?! Ogovara druge koke, da Bog sačùva! A ipak te druge koke to su dobre, mirne kokice. Imade ih šest. Tri su podložne — po navadi staroj — nekom malenom bjelkastom pijevcu, a druge tri nekom šarenom golemom deliji, mä Kraljeviću Marku izmedju oroza Bijelac je stariji svat, duže je u dvorištu, pa si odmah prisvojio novu koku. Stao — košto se je izrazila fino odgojena guska — da joj »hofira« već prvi dan. Ali nova koka — što se još nikad ne vidje u kokošjem svijetu — počela da namiguje i Kraljeviću Marku. I čavrljavi vrapci udrili bogme po krovovima u puste razgovore o toj novotariji: tà je li se ikad vidjelo, da jedna koka imade dva kokota?! Dočula te vrapčije divane i fino odgojena guska, pa odgakala začudjenim vrapcima na krovu:

— Alaj ste mi pravi seljaci, raja pa raja! Gdje se to vidjelo i čulo? — pitate. — Tä to se vidi svednevice u velikom i gospodskom svijetu. Tamo jedna koka imade i po tri oroza!

SUĆUTNI LJUDI.

Pred sjajnim hotelom stala elegantna žardinerija. Četiri vranca upregnuta hržu sva oznojena. Bogata se gospoda vratila sa »derby-a«. Dva gospodina glade ponosne vrance, žale ih utrudjene i davaju im sladora. Mladi dandy pripovjeda skupu gospode — sto puta istu stvar — naime smrt francuzkog konja na današnjem »derby-u«. Mladi gospodin silno žali tog protivničkog konja — — gotovo, da ne proplače! I sva je skupina ganuta. Lijepa gospodja, visoka plavka, gladi sa bijelom ručicom vitkog hrta, koji je sustao — trčući valjda — za žardinerijom. Ona tepa krasnom hrtu stotinu slatkih riječi ... Oko gospode vrže se sjena odrpana, jadna i gladna. Teško čovjeku vjerovati, da imade takove crne bijede u bogatom velegradu. Sjena nudja na prodaju nekoliko kutija žigica. Danas još nije prodala niti jedne kutije. Iz očiju te sjene izbija i glad i jad i žedja i tuga i svaka patnja. Vrže se sjena oko gospode iznemogla i slaba — — — Al gospoda miluju dalje konje, mladi se gospodin još življe uscavrljao, a lijepa gospodja preporuča konobaru, da dade hrtu mlijeka. — Naškodila bi mu voda tako ugrijanome! — šapće gospodja milim sre-

brnastim glasićem. Sućutnih li ljudi! — — Ali sjenu ne gleda nĭko. Alaj ste vi čudaci! Božji ljudi, vi odviše zahtjevate od te milokrvne i sućutne gospode, tȁ ona sjena nije ni konj, ni pas — — ono je čovjek!

„MORO“

Bio to krasan macan, baš gospodski macan. Crne dlake kô paklina, živa oka, okretan i brz. Lovac — na daleko mu ne bilo premca. Pred njim strepili miševi i parcovi. Nije se klatario po krovovima. Danju je spavao rastegnut na suncu u dvorištu, a noću plesao kolo na tavanu.

*
*   *

— Moro! Moro! — zovnem ga nekog dana, kad ga ne spazih u dvorištu.

— Miau — ozva mi se on s krova susjedne kuće. Oho, pomislih, što je to? Nekud se odmah domislih one francuske: Cherchez la femme! I zazbilj malo za njim opazih veliku, gojnu, bijelu mačku.

— Moro, Moro! — zovnuh ga opet. Al Moro ode za macom.

*
*   *

Promijenio se. Omršavio. Ne lovi više ni miševa ni parcova. Cijelu se bogovitu noć vucari po krovu sa onom bijelom macom. Prava skitnica! Smamila ga vještica. I danju leti za onom aveti i kolje se radi nje s maččima.

Nekog dana poleti za njom u susjednu kuću. Kad on u kuću, al za macom veliko pseto. Junački se opre Moro i ogrebe ga, a maca bjež' kô mahnita. Pseto bijesno. Moro se opet užesti, pa opet šapom. Pas zalaja silno. Moro bježi čak na treći kat. Pseto za njim. Moro na prozor — skoči i pseto. Kud će sirota macan? Od strave gjipne s prozora na cestu. Udari u nosnice — — protegne šapama — — parne.

* * *

A bijela maca? Rdja ulovila se drugoga.

NÈ.

Plesalo se živo. Zamamni glasovi valčika širili se dvoranom. Krasne krabulje vrtjele se u naručaju mlade gospode. Eto sad jedna stade i sjedne na stolicu postrance:

— Uh, kako mi je vruće!

Galantni mladić šapuće joj: — Skini krinku — — ajdmo gore u sobicu. Tu se doista gori... Ljubim te. I stisnu joj požudno drhtavo ruku.

Ona problijedi — pod krinkom zadrhta Idem ne idem — — šaptala u sebi. Angjeo nevinosti zakrio si nad njom nevidjen u zraku lice bijelim krilom. — Idem ne idem?! I sjeti se bolesne majke kod kuće. Prevarila ju, da će večeras raditi do kasna, samo da može na ovaj ples. Toliko ga bila željna. Uvijek ju zvao na takove zabave gospodin Alfredo. — Bože moj, kako mu ruka døšće, kako mu oči plamte . . . Dà, dà, ona je već vidjela jednom takovu prikazu Vidjela? Gdje? Nije moguće. Bože, dà onaj demon na slici, koga je probadao mačem arhangjeo Gabrijel u velikoj crkvi, onaj mu je posve sličan...

. . . — Ajdmo dušo, bježmo iz tog pakla, — stisne joj on jače ruku i nervozno se strese u ci-

jelom tijelu. I ona se strese u cijelom tijelu, prem je oćutila neku neponjatnu požudu, želju, što li u krvi i — digne se sa stolice. — Nè — odvrati ona odlučno: Ne! I pobježe, rinuv ga od sebe, u mrak u noć.

Angjeo je nevinosti poletio za njom, da joj okruni glavu lijerovim vijencem.

DIVLJA RUŽA.

... Samotna je ginula divlja ruža, zasadjena u lijepom i velikom perivoju, kamo su ju bili donijeli, da ju oplemene ... Samotna je ginula zapuštena od vrtlara, koji nije bio kadar da stvori iz nje lijepu i zamamnu gospodsku ružu. Zalud je bijednica uzdisala za svojim rodnim mjestom, gdjeno je mirno cvjetala ljubljena od bijelog leptira, koji ju nije zapustio nikad, koji je za njom doletio u krasni perivoj, da joj osladi gorke časove ropstva. Aj, kako li se kajala, što je ikad poželjela, da promjeni šumsku zabit sa gospodskim perivojem! Da je bila moćna proplakati, ona bi se bila utopila od tuge u vlastitom plaču! Tà u tom perivoju poletio je onaj bijeli leptir u krilo žute bajne, al pokvarene ruže, koja ga je primila, da se njim podiči', a ostavio seosku ružu, koja se jednom podala nevina i čista, otvoriv rumene latice njegovom zamamnom cjelovu. A sad je morala divlja ruža gledati, gdje joj najdraži stvor na svijetu ljubi omraženu premicu ... I njeno se lišće treslo od boli i jada, kô da veli u očaju: — aj, zašto me ne pustiše tamo u šumskoj zabiti, da poginem mirno pod žarom vatrenog sunca, a ljubljena od mog bijelog leptira ...

MLETAČKI LAV.

Uklesan je svagdje. Snije o suncu i na starom bedemu i na drevnoj mirini i na bišljivim trulim vratima i na izlizanom zdencu, kamo vesele služavke dolaze po vodu, gdje se — njemu pod nosom, u hrvatskom zboru — šaće s momcima. I sanja Markov lave prošlu slavu, minule dane, gospodske gondole, bogate galije, moćne duždeve, sjajnu Veneciju, hrvatske šume, robove »Schiavone«, premoć na Jadranskome moru. Sve je palo — sve minulo . . . Hrvatska riječ mila i jaka, umiljata i gorda, gubi se Istrom, kršnom Dalmacijom. Iz groba se rek bi diže hrvatski narod, komu su »conti« i »providuri« palili samrtnu voštanicu, narod se diže, a sjeme Markova lava i odrod stvoren po njem trza se zadnjim očajnim trzajem na samrtnom logu. I kad zasine naša prosvjetna zvijezda u cijeloj snazi, zaorit će nad grobom sjemena i odroda prekomorskoga biča pjesma hrvatske pobjede . . . A on dalje snije — uklesan svagdje, možda snije i o povratku gospodstva moćne signorie, a ne ćuti kamen, da bi stalno najljepše priličilo pod njegovim likom urezano slovo: sic transit gloria mundi!

ABELOV ZAPIS.

I braća su palila Bogu žrtve. Ponosno se dizao plamen i dim Abelove vatre nebu pod oblake. Njegova je duša bila čista i nevina — njegova žrtva Bogu draga i ugodna. Zemljom se vukao plamen i dim Kainova krijesa. U njegovo se srce uvukla odavno crna zavist i mržnja na mladog brata, koja još jače planu, kad on vidje, kako je Višnjem mila Abelova žrtva. I skoči Kain i pozva na zemlju smrt i počini prvo razbojstvo na svijetu — ubi brata rodjenoga. Al ni gvoždje nesretnoga Kaina, zasječeno u Abelovu grud, ne promijeni njemu blagost duše. On izdahnu praštajući, a iz njegove krvi izvi se i raširi svijetom dah samilosti i oprosta, koji se uvlači i danas u sva plemenita i poštena srca, pa upravo taj samilosni dah diže ljudstvo nad zvjerinjem.

DANAS!

Kočija stala pred krasnom palačom. Sluge, pa i ostali ljudi skočiše uz urnebesni »živio«, da pruže ruku otmenom gospodinu, ne bi li lašnje stupio na ulicu. Dabome otmeni gospodin, ko mu ne bi pružio ruke! Na prsima mu križ do križa — priznanje do priznanja. Taj je sjegurno usrećio svoj jadni narod, taj je mnogo dobra učinio svomu plemenu . . . Nekoje osobe popostale postrance i nijesu skočile, da podadu ruku otmenom gospodinu. Al to — to su divljaci, fanatici, svjetina za vješala! Sanjari, pusti sanjari, milijun ljudi, pa sloboda. I oni, što priskočiše uz urnebesni »živio«, da pruže ruku odličnom gospodinu — oni ih žale, gdje im se viju po glavi zračne šimere i fantazije, — dà, oni im se čude, što i posanjaše spasiti taj glupi narod. I zaurlaše još jači gromovitiji »živio«, a pred nekoliko godina samo kako su grdili tog odličnog i otmenog gospodina, kakvim su riječima crtali njegovu prošlost i crnu savjest! Al danas, Bože moj, zakriše križevi i priznanja crnu savjest i prošlost onog otmenog i odličnog gospodina! . . . »Živio« urla taj svijet kô pomaman — »živio«!

* * *

Jadnik, sirota! Pao je iznemogao na ulicu. Sav je razdrapan, blatan, zaprašen. Na njemu krpa do krpe. I niko se ne miče, da ga pridigne, dapače, i sam redar pošao do one hrpe ljudi, da poveća slavlje onom gospodinu! Napokon priskoči jedan od onih fanatika, te pridigne iznemoglog čovjeka i otprati ga u bližnju ljekarnu . . . Bit će kakav lopov, kakav hajduk sjegurno, kad ga je taj svijet ostavio tamo protegnuta na ulici?! Dakako lopov! Taj čovjek imade veliku obitelj, pa se mora mučiti cijelog bogovitog dana, da ju prehrani komadićem suha kruha. Ali danas je sirota tražio svuda posla, al nigdje iskrice rada. Dućani zatvoreni, posao obustavljen radi dolazka otmenog gospodina. Kad je uvidjeo bijednik, da nema zarade, zamoli u nekoj krušarnici komad kruha, ali ga odagnaše riječima:

— Tornjaj se, razdrapana odrpino, zar te nije sram prosjačiti? — Vucario se dalje i dalje, dok ga nije glad strovalio na prašnu ulicu. Tuj bi bio u umrô, da se nije našao fanatik, koji ga je pridigao.

Svijet nije mogao znati, da je to poštenjak, kad je sav razdrapan i blatan bez zaslužnog križa na prsima!

AJDE, MISLI MOJA....

Sjedio sam zamišljen i turoban, a pred očima mi se redale slike, tmaste slike tog svijeta. Ljudi, ti umni, ti veliki ljudi sve su razorili, ništa im nije sveto! Zakopaše istinu, slobodu i pravdu, a nigdje zanosna, plemenita i junačna čovjeka, da vrati to biserje satrvenom rodu. Ustadoh kô u besvjestici, te poslah kano jednom u davnoj davnini Noe golubicu, poslah moju misao po grančicu spasa, pa joj rekoh:

— Ajde misli moja, ajde u svijet, gledaj hoće li se brzo dignut iz groba zakopana pravda, istina i sloboda — hoće li to sveto cvijeće opet procvasti na utjehu nemoćnih patnika. I čekah satrven, snužden, da se povrati moja misao. Povratila se polomljena, tužna bez grančice spasa, pa ju upitah:

— Daklen, moje bijedno dijete?

— To je strašna tajna života — otpovrnu mi misao — teška je to odgonetka. Ne mogu ti reći, da li će uzkrsnuti pravda, istina i sloboda. Podjoh svijetom, što vidjeh? Vidjeh, vajme, gdjeno jedna te ista majka dariva svijetu milokrvnog Abela i kletog Kaina!

... Protrnuh!

ŽABORAVLJENI GROB.

Tamo na kraju groblja diže se križ. Isprale ga kiše, limena tablica zahrdljala, imena na njoj već ne možeš pročitati. Na križu nema danas na dušni dan ni vijenca, ni stručka cvijeća — na grobu ni svijeće. I na humu uvela je trava i zgažena. Srce te zaboli, kad pogledaš taj zaboravljeni grob. Ko zna ko snije pod njime vječni sanak? Možda je to bila djevojka nekoč lijepa i rumena, koja je zasladila mnogi časak svom miljeniku cjelovom i zagrljajem. On joj je poljupcem oteo cvijet nevinosti, pa ju zatim odbacio kô uvenulu ružu, a ona je od tuge i srama umrla šušičava u bolnici bez samilosne suze, bez oprosna cjelova — — prezrena i zaboravljena. Možda snije tu majka dobra i poštena majka, što je ohranila svojim trudom i kinom djecu — nezahvalnu djecu, što joj danas ne zapališe ni svijeće na grobu. Možda snije pjesnik? Sirota, gdje mu je sad mašta, gdje polet? Duševni ga rad ubio u naponu proljetnih dana, a sad mu grize pjesničko srce maleni crvić... Bog znade, je li pjesnikovo srce slatko?

. . . Ja tako maštam gledajuć onaj zaborav-ljeni grob, al narav je samilosnija od ljudi. Lahor, što propuhiva grobljem, zanieo je na onaj hum stručak uvela cvijeća, a sa oblaka na nebištu palo nekoliko kapi kiše na onaj zapušteni križ . . .

ZLATNA RIBICA.

U onom brzom i bistrom potoku cijenili ju najumnijom, najljepšom, najvrijednijom. Pripadala je klubu slobodnjaka, te je najviše ona na sastancima govorila proti udičarima i meki. Zlatna je ribica ljubila zlatnu slobodu. Neki joj stari šaran nije odviše vjerovao i uvijek bi kimao glavom i opetovao drevnu poslovicu: »Nije sve zlato, što sjaje« pa bi nastavio: Poznavô sam ja i druge takve zlatane, koji su tako larmali, pa — pustiše se prevariti mekom, e da živu dalje mukte u kakvom gospodskom »bassinu«, da ih udičari tove . . .

. . . Nekog je dana sunce veselo sjalo nad potokom, kad je ribar na udicu natakao uslasnu meku, pa spustio povraz u vodu. Privlačiva li je bila ona meka u onoj bistrini! Zlatna se ribica upravo vraćala sa sastanka, gdje je onog dana probesjedila najsjajniji govor proti udičarima. Vraćala se i opazi meku, pa — zavrti se oko nje, ponjuška i napokon zagrize . . .

. . . Danas se koči zlatna ribica u nekom velikaškom »bassinu«, u kojem drži najsjajnije govore u obranu tlačitelja ribje slobode — naravski zato, jer su najbolje mrvice za nju.

Tempora et mores!

*

NEOPRAVDANE SUŽE.

Kad se je rodilo, bilo je u kući veliko veselje, samo je on novorodjeni bio silno tužan. Plakao je i plakao i nikako se nije mogao umiriti. Roditelji, svi ljubili ga, tetošili ga, nazivali ga najkrasnijim imenima i opet mu se slatko smijali, ali on je svedjer plakao i plakao . . . Svi su se smijali, a meni je bilo, da zaplačem s njime, gdje mu nedaju plakati . . .

. . . Nekoliko dana iza poroda ležao je on na malenom krevetiću mrtav i leden sav medju cvijećem, sa rajskim smiješkom na usnama, a oko njega je sve plakalo. I kad sam ja vidio onaj smiješak na usnicama onog čedanca, sve me je nešto nutkalo, da se i ja nasmijem š njime njihovom plaču, jer su se i meni činile njihove suze neopravdane, tä on se je i mrtav smiješio, gdje bježi nevin i čist iz ove doline suza.

U JESENI...

Daleko, daleko gubi se u gustoj magli šumeće more, kô da bježi od pusta i žalosna kraja u bolje i ljepše strane. Odbijaju se valovi od sitnog pijeska i od strmih ropina, po kojim zaraslo malo više blijede i požućele travke . . .

. . . Umiru jadnice pod sivim turobnim nebom, umiru bez zadnjeg sunčanog pozdravljaja; tekar ih eno sumrtvim gledom gleda mladi momak, štono sjeo na ropinu čekajući, da se pojavi brodica dolazeća iz grada, te da o tom obavijesti seljane u nedalekom mjestancu. Nekaki hladan vlažni vjetar zavija krajinom, a mladić se štište u odrpanu haljinu, pa misli na prošlo ljeto, kad je nad mirnim morem sjalo žarko sunce, kad se po primorskim ohojima odzivala pjesma stjenjakâ, kad je topli vjetrić raznašao pod vedrim nebom miris mora i zemlje; kad se po bližnjem pijesku sušile ribarske mreže, a na njem orile pjesme; pa on vidi eto kao da bi sada bilo med onim djevicama dvije crne žive oči i rajski posmijeh Milin. A sada?! Eto jeseni na svršetku, što prelazi u hladnu i dosadnu zimu, eto vlažnog vjetra, što raznaša krajinom miris truleži i rek bi pozdrav

grobova, koji utaplja dolje u šumećem moru, što zamire u daljinu u gustoj i neprozirnoj magli. Ah, kako je to sve nekako nevoljko, bijedno i vajno, mä uprav ko zagrljaj smrti!

... U to se začu u blizini pjesma, vedra i vesela popjevka puna ljetnih uspomena i proljetnog daha. U onom tihom, jesenjem zraku, učinio se taj divni glas pravi angjeoski pozdrav za umirene i tmaste večeri! ... Mladić trene okom. Na pjeskovitom žalu je kupila Mila pijesak, te ga je bura nanesla, kupila ga i pjevala, dočim su joj oči živo svjetlucale, dočim joj je rajski posmijeh lebdio na usnama. Aj, ono je živo crno oko očaralo mladića, onaj je rajski posmijeh zanio mahom momka, i on se ćutio na onoj mokroj ropini, prem mu je mrzli dah tijelo obvijao, razblaženim i oživljenim; ćutio se u onom vlažnom zraku, u onoj lijenoj i zamaglenoj jeseni sretnim!

NA DUŠNI DAN.

Vani kiši, kiši neprestano, eto i nebište plače na dušni dan. Kad i kad udaraju sitne kapljice na moj prozor, a ja probudjen od mojih maštanija glednem u svijet, da raztjeram turobne i bolne misli. Al dà vani psiče nekako tajinstveno lijeni vijor; kô da se ruga meni samcu nevoljniku u toj pustoj sobici.

Vaj, kako li je gadan taj svijet, čini mi se ružan kano i blato po ulicama, dosadan kano i ta kišna vlaga . . . i ja odvrnem od njega gled, pa se i opet zamislim . . . Bože, kako mi je voljko i lijepo na jednom! Nečija me ruka gladi milo po licu, a meni se čini kô da sam maljan, sitan u vrućoj i mekoj posteljici, da, ja ćutim i opojni vrući ženski dah, što mi draga obličje; al taj dah ne draži mi živce; on djeluje na mene nekako nevino, neponjatno, tako da mi srce treperi od milja i čeznuća, a oko se skreće, da speti tu milu prikazu kraj mene. Eto ja mislim: tako moraju angjeli ljubiti! Moje su misli kao u odrasla mladića, al ja sam bome tuj maljan, nevin u mekoj posteljici, skrećem oči i šapćem: — Majko! — pa naginjem glavu na tople ženske grudi. Da eto, kako sam sretan, ta to je moja majka, moja mila,

moja dobra roditeljka, i ona tište cjelov na moje zažareno i oznojeno čelo . . . Majko! . . .

Al vani kiši, kiši neprestano, vjetar zavija monotono; ja se prenem, a oči su mi suzne, orošene. Dignem se, otvorim prozor . . . al eto svijeta, eto krute zbilje, a moj uzdah leti pomješan s tužnim vijorom i zvukom večernjeg zvona daleko, daleko na majčino grobište! . . .

TUŽNA PRIČICA.

Sjedimo za stolom. Prijatelji su veseli. U čašama rumeni se istarski Teran. Ja sam tužan — — eto vidio sam nju . . .

. . . Zvala se je Marica. Bila je krasna seljanka. Krpala je u šior Pave (prvog seoskog ribara) mreže i migavice. Radila ko pčela i Bogu se molila. Pjevala je kô ševa, pjevala je pjesme, što ju grlo nosilo u slatkoj hrvatskoj čakavštini. Bila je i krasna i mila — i angjeo . . .

. . . Ja sam tužan — — eto vidio sam nju — Maricu. Ona se sada zove Gretchen (gorke li ironije!) praši si lice, crni obrve. Govori talijanski i njemački. Hrvatski ne govori više. Tako je govorila, dok je bila angjelom!

MAGARAC.

I u staji zapodjeo se razgovor. Mazga stala da divani sa konjem i ogovara dobroćudnog magarca. Ona je uživala u tom, jer ona se, bajagi, računala u haute, u konjsku familiju... Stara priča o opanku, kad se pogospodi. I mazga je najradje tražila razgovore, s kojima je mogla poniziti strpljivog magarca, što je u tamnom kutu staje grizkô nešto slame.

— Ja se ponosim, što sam ti nešto u rodu — progovori mazga gospodskom vrancu. — Ti možeš doista da se dičiš tvojim predjima.

— Dä — prihvati vranac. — Moji su predji nosili junake po svim razbojima, svagdja su brali lovorike, spominju ih pjesme svih naroda. Prolistaj povjest, priče, uspomene vasionog svijeta, svagdje ćeš susresti slavno ime konj.

— U istinu preslavno pleme — potvrdi mazga, pa će: — Oj magarče, gdje je tvoja slava — gdje je tvoja historija?

— Pusti ga, nek grizka slamu — progovori konj nekud sažaljivo.

— I pruće — dodade mazga ujedljivo — al ipak ja bih htjela čuti priču njegove slave! Ej, tovare, probudi se, brani se!

Magarac se oglasi: — Moji stari niesu brali lovorike na krvavim razbojima, na njima niesu vitezi širili rasap i smrt . . . Ja sam sirota, zaboravljena raja. Na jednome je od mojih predja unišô samo Spas u Jerusolim sa grančicom mira — — ...

Mazga i konj ušutiše zasramljeni.

MOJ ZNANAC.

Imadem u Londonu znanca. On je Englez, al nije hladni Albijonac. Ide rado sa mnom. Mora da je pjesnička duša, jer ljubi silno čar i romon francezkog jezika. Osim toga on imade romantični stanak u petome katu silne palače nad Temzom. Preko rijeke sa njegova prozora vidi se dražesni perivoj. Iz tog perivoja donosi povjetarac miris cvijeća i pjesmu slavulja. Mjesečina pada upravo na njegov stol, gdje on stalno piše pjesme (bar ja tako mislim) Nijesam još o tome š njime govorio, jer on ne pisnu jošte o poeziji, a ja ne ću da budem indiskretan U istinu mora da je pjesnik i obožavatelj lijepoga, jer on zalazi rado u muzeje i galerije kipovâ i slikâ. Večeras dodjoh k njemu, pa ću: — Doista vi imate krasnu, pjesničku sobicu. — Kô Orijentalac vi ju pravo označiste, al ja nijesam sanjar, ja sam praktični Englez. I ja sam vam u svemu praktičan. Ja rado idem sa strancima, jer svi stranci govore više jezika. Vidite ja rado zalazim i u galerije slika, u muzeje. Ja pišem za slobodnih časova za neku nakladnu knjižaru priručni traktat algebre, pa stoga zalazim u galerije, gdje je mir i dok ljudi zijaju u kojekakove slike i

kipove, ja izmišljam vježbe i zasade. Dă, opetujem, vi imadete pravo, ova je sobica vrlo lijepa, pa i tu sam ja praktičan. Vi vidite, mjesečina pada upravo na moj stol cijele večeri i tako ne trebam svjetiljke, a povjetarac sa onog perivoja hladi mi čelo i guši mirisom cvijeća ovaj smrdež Temze . . . Samo još da mačka pojede onog slavulja, pa bi tada bio ovaj kutić pravi raj — — jer je, vjerujte, teško pisati brojke, kad se ona beštija razglagolja.

ANGJEOSKI SMIJEH.

On otvori prizemni prozor i skoči u sobu. U ruci mu svjetlio oštrac. U sobi je tinjala uljenica.

— Ha, odoše ti bogatlije — zamumlja — a meni njihovo blago!

Krivim ključem otvori sanduk i zgrabi novac. Kad se okrenu, pogled mu padne na koljevku. Približi se — — u koljevci drijemalo je čedo. Slabi sjaj uljenice padao je po dragušnom licu nevinašca . . . I čedance se probudi. Lupež zapiskuta nad njime: — Ne zaplači, jer — — i mahnu oštracem. Al čedo se smijalo milo i ljupko, smijalo se, štono riječ, angjelima.

I lupež zadrkta.

— — Novac mu palio ruke. On pogleda još jednom u djetence, a ono se i dalje ljupko smijalo.

— Ne, ne mogu — hukne čovjek i odloži novac u sanduk, pa se vrati koljevci . . . Čedance mu se smiješilo još milije . . . I lupež se nagnu nad zipku, poljubi zlatana u čeoce i lanu:

— Prosti angjele! — te se izgubi kroz prozor u mrak.

GAROV.

Ivan i Jovan bila braća i prvi susjedi. Braća, a mrzili se kô iko. Sve radi neke ledine, pravi bi ju čovjek preskočio. Ivan kad uzmogne oštetiti Jovana, a Jovan ne budi lijen vrati milo za dragu Ivanu U Ivana bio pas kô vuk Jak i snažan, a čuvar kô jedan po jedan pas. Volio ga Ivan ko rodjeno dijete. Nekog dana zamami Jovan Garova iz Ivanova dvora Kad ga izmami, ukrca ga u ladju, pa š njime na pučinu. Kad oni sred pučine, a moj ti Jovan Garovu kamen oko vrata, pa šnjim u more. Al od zamahaja ladja se nagnu, vesnu, prevali . . . Jovan pade u more i stao da tone. Sa obale gledô ga Ivan. Nebrat veselio se nesreći bratovljevoj. I Garov je tonuo, al eto sreće, kamen nije bio dobro vezan — — popusti čvor — — spuzne kamen. Garov zapliva, a kad vidje čovjeka, gdje tone, stao pas, da spašava dušmanina Vikao Ivan sa obale: — Pusti ga, Garove! Al pas ne bio zvijer, i uz njegovu pomoć dopliva Jovan na obalu — — — —

— — — Pogledaše se braća, pogledaše, zastidiše i padoše si u zagrljaj. A da nije bilo Garova, još bi se bili mrzili pasji nè ljudski.

DRAMA.

Javljam ti, da je maja teško bolesna, javljam ti, da bi te starica rado vidila i prosi tvoje poglavare, da te puste kući. Tvoj brat Jako — — I tako je svršavalo prosto, izmrčeno težačko pismo, a mladi vojnik brisao si ljutu suzu na oku . . .

— Gospodine kapetane, molim pokorno, evo čitajte!

— Was? Pa ima stara druga sin. Was für eine Komödie? Kein Urlaub!

— Molim Boga, pa njih . . .

— Genug — — Abtreten! . . .

— — — — Snijeg sipi. Pred kućom gnjeneralovom gore dolje koraca vojnik, a stara umire u nedalekom seocu i žedja za cjelovom najmladjega sina i traži drhtavom rukom njegovu glavu, da ju blagoslovi.

TRAGEDIJA.

— *Ti?!?*

— Ja! Dolazim, primi barem *naše* dijete, kad si me ostavio . . .

— *Naše dijete* — — pričaj te bajke drugome.

— Ti znadeš, da sam bila pupoljem, kad si me ubrao.

— Haha, haha — nasmija se on.

A ona se sjeti u čas svih njegovih zakletvi, slatkih riječi, obećanja. U trenut prosanja sve propale sne, sve iščezle nade. I blijeda zaupi:

— Opetuj, da to nije *naše dijete*, promisli na prošlost, pa opetuj!

— *Nije* . . .

Ne doreče. Gvozdac ga udari u srce. Ona mahnita, luda izvan sebe istegnu nož iz rane, zarije ga u svoju grud i padne na prokletnika — — — A nevinašce se smijalo izmedju onih dvaju lješina — —

PLAKALO JE....

Plakalo je maleno djetence, plakalo medju cvijećem u naravi. Oko njega sipalo je sunce svoje zlato, a ono zagrabilo ručicama, da ulovi sjajne i zlatne trake. Al da nijedna, da mu ostala u ručicama . . . I gledalo je djetence, gdje se ljeskaju trake u zelenoj travici, a nikako da ih se dohvati, nikako.

. . . I mi tako sanjari u životu bježimo za srećom, grabimo rukama, trapimo život, ronimo suze nad zlim udesom — — al dä nikad da uloviš te sjajne i zamamne trake sreće, rasijane po čitavoj vaseleni.

DVA GALEBA.

I urla, bijesni i stenje i plače vijor. More se diže, pjeni, lomi i dimi kô uvraženo. Nad njime na površini igra se gordi zamahaj vijora sa velikim križevima i katarkama razbitog broda. Valovi cvile, razbijaju se o te tužne ostanke ponosite plavi . . . Nebo se mrko, tmasto, beznadno diže nad tim pirom smrti i rasula. Pod njime se samo junački krile dva galeba, složno i odvažno prkose olujini i vjetru, bore se očajno i ne će, da podlože glavu divljoj, paklenoj moći. Bore se kô dva diva ta dva slaba stvora. Čvrsta im vjera u pravo života i upiru junački, da stignu do crnih ropina, o koje se zaman krši olujno more, a sa kojih im se smiješi spas . . .

. . . I dopriješe i pobjedni se spustiše na izjedene hridine, a oluja klonula zadivljena nad tolikom snagom čvrste volje . . .

U svijetu ljudstvo u miru poletno i puno vatrenih riječi ponajviše spušta krila pred zamahom prve jače oluje i gmiže pred silom poput crva.

LIJES I ZIPKA.

Veselo pjeva majstor Joško i pila dvije duge jelove daske. Pjeva i pila majstor Joško. Pred vratima njegove radionice stane lulom u zubima kum Pere, odbije dva dima, pa će:

— Majstore Joško, što radiš pjevajući tako veselo?

— Lijes.

— A što ćeš od ispilina, odviš su malene, to će ti propasti, braco. Mogô si uzeti kraće daske.

— Ne će, kum' Pere, ne će propasti. Od ovih malenih ispilina učinit ću prostu seljačku zipku — —

— — I kum' Peri se prisnilo, kô da vidi na jednom okrajku daske, gdje se kesi smrt praznih očnica nad tamom groba, a na drugom smije se veseli život suncu i svijetlu.

Tako je u svijetu.

CRVENKAPIĆ.

Sitan, malen, okretan, živ, crnih očica sa crvenkapom na glavi. Žuri se mališ u školu. Pod pazuhom mu knjige, na njima pečat »Lega nazionale«. Pogledam i bolje: opasao se trobojnom, talijanskom tkanicom. Prodju me srsi. — Kod kuće govore mu hrvatski. A on? Žuri se u školu »Lege«. Pripravlja se, da postane janjičarom. On se već danas vrsta u redove »mularije«, štono psiče za kakovog patriotskog iskaza ljudi latinske krvi pod prozorima »Čitaonice«, na obali pred »Sokolom«. I urliče, što ga grlo nosi: »Viva l' Italia! A nosi crvenkapu.

— — — Bože, a možda je u njega bistra glavica. Zatajit će majčin jezik, bacat će se jednom blatom na hrvatske svetinje, a bit će znamenit čovjek u redovima najljućih protivnika hrvatstva na Primorju.

— — Ostane li Fakinom, eto ga u buljuku onih, te imadu pripravan za pojasom nož za brata, a u grlu riječi: Morte ai Croati!

— — Žuri se u školu — školu »Lege« sa crvenkapom na glavi i zviždi potiho onu »del si«. Pratim ga okom uništen i gledam u njemu do stotinu djece i htjeo bih zagrmiti gordim glasom, da me čitavi rod čuje: — Spasite ih!

STARA LUDJAKINJA.

Eto tjeraju ju po obali kamenjem. Viču za njome: Huš, huš, luda Mare! — Ona se ceri, prijeti im šakama. Jadna stara ludjakinja!

— — Dva momka na žalu rastiru mreže. Bijedna ih starica pogleda i prestrašeno i sućutno, kô moleći, da je obrane od te pogane dječurlije. Mladji ju pogleda nekud porugljivo, pa joj dobaci:

— Što ću ti ja, bako Mare, pomozi si sama, tä ti jašeš na metli pod oblake — — huš, huš, luda Mare! . . I starica nagne u bijeg, zadahtana, oznojena. — — Sirota starica! Bila je jednom sretna. Prva cura u selu. I ukućila se dobro. Zanjihala jedinka sina, pjevala mu uspavanku, hranila ga, ljubila i mazila svoju slavu, svog Pavu. Kad joj sin odrastô, zakopali joj valovi muža. Nadošla zla ljetina za slabom ljetinom, njezino imanje otišlo netragom kô snijeg u proljeće. Sudba još nije bila zadovoljna. Pučina joj otela i jedinka sina. Poludila stara za sinom, pak svednevice silazi k moru i zove ga: — Pave moj! Pave moj! . . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

... Eto i opet ju gone djeca obalom. Al eno tamo pod tendom plete povraze seršni Tono, pa zagrmi na poganu dječurliju:

— Tornjajte se, zar vas nije sram! Tornjajte se, il vjere mi — u more ćete kô raci svi do jednoga!

Djeca u bijeg.

Tono je dobar mladić. U njega ima zeru srca pod »kamižolom«. Sirota starica gleda ga začudjeno, suludih očiju. Tono ustane sa škamnice, pa joj ponudi samilosno komad crna kruha:

— Nü sjedni, znadem, da si gladna. Jedi, majčice!

Starica sjedne, zagleda se u momka nekud umirena, ublažena. Čini se, kô da joj se vraća svijest. Dä, dä, čula je slatku riječ: majčice, pa se pred njome stvorio njezin lijepi i mili Pave, zlato njezino. On ju grli i pozdravlja prije odlaska na širnu pučinu i šapuće joj ljupko: — Zbogom ostaj, premila majčice!... I tronuta, presretna digne se stara ludjakinja, primakne se k momku, dotakne se suhim usnama Tonovog čela i prošapta kô uzbudjena u nekoj nadzemaljskoj ekstazi:

— Sinko Pave, Bog te blagosovio!

PONOS.

Pred gospodskim dvorcem stali prosjaci: sirota žena i drapavo čedo. Zazvoniše. Vlasnik dvorca otvori vrata, pa se prodere na jadnicu:

— Tornjaj se s tim kopiletom, ajde na rad.

— Slaba sam, gospodine, molila sam radnje — odbiše me. Udijeli, Bog ti plati!

— Tornjaj se — zaviče gospodin kô bijesan i udari ženu . . .

. . . Nekoliko dana zatim sretio je onaj isti gospodin ono drapavo čedo samo naslonjeno na ćošku velike palače. Sjetio se onog dana, pa se zasramio i valjda, da popravi ono bahato postupanje, pridje dječaku, te mu htjede udijeliti nekoliko novčića. Dječak ga pogleda prezirno i odvrati:

— Ne ću iz vaše ruke.

Neki gospodin, koji se ondje desio, upita mališa:

— Zašto ne ćeš iz njegove ruke, a gladan si?

— Ne ću dara iz ruke, koja se digla proti mojoj rodjenoj majci — odpovrnu drapavo čedo.

LASTAVICE.

Iz daleka tamo preko mora, sa žarkoga juga vraćaju se vjesnice proljeća mile lastavice. Na čete, na buljuke dolaze natrag u rodnu domovinu, da pretraže svoja stara gnijezda pod strehom, u pojatama, u seoskim kućaricama. Veselo pozdravljaju svoj stari kraj, svoja stara udobna staništa, tä ćute zrak drage rodjene grude. Kad su lani polazile u svijet, nekud su veselo ostavljale rodni dom, kô da će tamo preko mora naći silnu sreću, velju blagodat. Pa? Bit će sigurno, da su prokuburile zimu, i da su se prevarile u svojim sancima, jer kruže upravo nekud radosno gori po zraku pod veselim pramaljetnim suncem . . . Vraćaju se lastavice . . . a dolje na ogromnu parnjaču stupaju veselo ijučući ljudi mrka obličja patnička čela. Ostavljaju dom i rodjeni kraj, svoje mile i drage, i oni polaze preko mora, da potraže sreću. U rastrganoj domovini ne nalaze ju, jer su slijepi. Da se ne vrate i oni razočarani poput lastavica, al samo da im ne odnesu medjutim tudjinci i stara gnijezda!

PARAGRAF.

Bilo u pradavno doba. Na zemlji je vladalo samo dobro, znala se sama sloboda, pravo držalo se pravim, krivo krivim. Na papirosima pisale se novine bez cenzure, tȁ nȉko se nije bojao pobune, kad se pravda krojila pravedno . . . I sadje zli duh medju ljude i tegnu svim silama, da ih odvrati od staze pravičnosti. I ljudi hvatali već njegove krive riječi kô mȁnu, al u to jednog dana dobri duh razjaren svetom srčbom probode zlog duha. I borio se zli duh očajno sa smrću, al prije nego li je zaklopio oči za uvijek, ostavi u zapis ljudstvu p a r a g r a f . . . I sa svijeta nestade i pravde i mira i sreće.

KRJEPOST.

Uputila se svijetom sama, zapuštena. Bila je i lijepa i zamamna. Došla je u veliki i sjajni grad. Na gradskim vratima sretne ju mladić živ, okretan, veseo i pustopašan.

— Ajde samnom, krasoto moja.

— Pa kuda ćemo? — upita ona smjerno i obori oči.

— Kuda? Čudne li Evine kćeri! Na pijanku, na zabavu, na veselje. Hoćeš zlata? Evo ti ga na pregršti. Vina? Evo ti ga na pehare. Cjelova? Evo ti ih na tisuće. Ajde samnom, divna momo!

— Ko si ti? — upita ona uplašeno.

— Ja sam Grijeh.

— Ostavi me, ja sam Krjepost — — i ona obori oči i pobježe . . .

. . . I vidješe to ljudi i svi prelomiše štap odsude nad glavom Grijeha, a pustim hvalama obasuše bijelu Krjepost . . . Ipak malo zatim svi se izgubiše za Grijehom na pijanke, zabave i veselja . . .

. . . Vele, da i danas putuje svijetom bijela Krjepost. Hvale ju, u zvijezde ju kuju i danas, al pričaju, da ide uza sve to zemljom bez pratnje, a za crnim Grijehom svijeta na buljuke.

GALEBOVI.

Vjetrom se pobratiše, olujom se posestriše. Rastvorenih krila čas lete živo nad površinom pučine i krila im se dotiču mora, čas opet sneno u visini lebde nad valovima. Čudnim, neponjatnim cijukom pozdravljaju more i sunce. Draga im je sinja, otvorena pučina daleko od kraja, jer ne ljube žala, gdje vlada himba i spletka, gdje mržnja zagušuje ljubav. Na hridinama izdubljenim od morske vode, il na osamljenim žalima tamo su im staništa. Tamo uživaju pod vedrim nebom u čistom zraku, protkanom mirisom aliga, rulja i kuša, zlatnu slobodu. Nad ležajem gdjegod na litici pjeva im stijenjak pjesmu ljubavi i mira. Nijesu plašljivci Prkose i najvećoj oluji, najgordijoj vjetrini, najbjesnijim valovima. Utjeha su mornarima — lepetom krila zanašaju im maštu u rodne krajeve, u tihe kućarice, što se bjelasaju na žalu, gdje ih čeka vjerna žena uz dječicu. Nad srušenim jamborima, slomljenim križevljem pjevaju oni utopljenicima zadnje opijelo. Umiru i oni, al u divskoj borbi sa velebnim morem i silnom vjetrinom pod slobodnim olujnim nebom. I kad se more smiri, kad se vjetrina stiša, plače ih tmurno nebo nehinjenim suzama.

KAMALEONT.

Skitao se po stablima sjeverne Afrike i lovio svojim dugim jezičcem mušice, da se prehrani. Ružan, sive boje, velikih očiju, gadniji od guštera, živio je mirne i bezbrižne dane Imao je ipak nešto osobita u sebi, čemu se zadiviše i kulturni ljudi — — mijenjao je boju kô za okladu! Eno ga na grani: siv pa siv, al gledaj bolje — u tren pozelenio, pobijelio, pocrnio, promijenio sto boja. To mu je i pomoglo, da su ga odnijeli u prosvjetljenu Evropu. Sad mu se ljudi čude u nekakom muzeju rijetkosti, gdje ga brižno tove i hrane, a čuvar ponavlja tamo svakom posjetniku njegovo kulturno ime: »Chamaleon africanus« — —

— — — I ja poznam nekog odličnog, umnog i učenog gospodina, koj je promijenio sve moguće boje, pa ipak nije došao u nikakav muzej rijetkosti, već u sabor.

U ŽORU.

Zora. Selo se budi. Iz gaja zamnijeva prvi pjev ptica. Na žalu miču se ljudi. Skaču u ladje. Veslaju po mreže. Kratićem u šumu gubi se pastirica. Pred njom skakuću ovce. Veselo pjeva mlada djevojka.

Moj se dragi, moj se dragi
Iz tudjine vraća . . .

— — Trgom pod seljačkom bijednom kućom prolazi momče. Mladić okićen kitom ružmarina. Nad njim se otvorio prozor. Djevojka na prozoru.

— Rafe! — ozva se djevojka s prozora.

— Maro, — odvrati mladić, — dobro jutro!

— Bog daj, kamo ti?

— Na pir u Trnovu.

— Ko će se vjenčati?

— Stipe Tamić iz Obrova uzimlje Jelu Pavićevu.

— Stipe — — vjenčava — — protrne djevojka.

— E a nu, hoće mu se žene — odvrati hladno mladić. — Bog!

On dalje putem.

Ta ju vijest ošinu kao grom. Mare proplače. U onim suzama pročita ranoranka zora, da je Stipe

bio dragi Marin. Preklani na ponoćnici božićnoj poljubio ju u čelo, dao joj vjeru i kitu bosiljka u zapis, kad je pošao u Pulj. Vratio se s Pulja. Jedinac u majke. Pustili ga. Na prvog svibnja okitio joj prozor »majem«. Pa? Jela Pavićeva — zarida Mare — bogata je. Prodao se — — kleto mu sjeme i koljeno! Na tešku kletvu prekriži se Mare, izidje iz kuće. Eno dolje mora! Ne miče se. Ne poima njezinu tugu. Kako li se dižu one ropine tamo nad njim. U njemu je mir, zaborav, vječni san. Čas — — eto je na ropinama. Krik: — Stipe! Pljusak, pa muk.

— — — Cestom iz Obrova grnu ljudi. Pucaju puške. Barjaci kô oblaci. Idu svatovi po djevojku. Stipe Tamić pjeva na čelu:

Donašam ti na srcu
Kitu ružmarina,
A do lita dat ćeš mi
Lipog, zdravog sina...

Zvoni jutrenja. Planulo sunce. Smije se novi krasni dan. I svijetu i moru pod ropinama se smije.

METAMORFOŽA.

Crvić, pa crvić! Sitan, zelen, malen. Vucario se po kalu i blatu, po cvijeću i lišću. I kokoši i vrepci gledali ga prijekim okom. Sve ga je mrzilo, sve mu je radilo o glavi. Morao se je sakrivati, morao je bježati i čuvati svoj život . . . Stani na njega nogom i gotov je! . . .

. . . Pa ipak je prebrdio sve nezgode u životu. I eto ga, gdje se jednog dana penje na oveći grmik. Tu se je na grančici skutrio, stisnuo i kao okorio. S bogom, mislili su vrepci, s Bogom pošaó kukavče! I jer gavrane nije briga za takove sitne strvine, ostao je na onome mjestu obješen. Baš zagadna smrt! — —

— — — Kad al nekog dana, jedva se smijala svijetu ranoranka zora, a moj ti se mrtvac okreće! Sunce pozdravilo svijet, a ono iz one obješene čahurice izletila čitava, raznobojna, zamamna leptirica.

. . . Crvić, pa crvić, mržen, nepoznat, a za leptiricom lete danas svi leptiri!

PUHALA JE JUGOVINA.

Puhala je silna jugovina. More uzburkano lomilo se, dizalo i pjenilo. Ja sam morao preći na drugu obalu grada. Na rivi po onom nevremenu bile dvije ladje same. U jednoj se skutrio starina slab i pognut. Sigurno ga bijeda, ljuta bijeda tjera pod vesla u roznim godinama. U drugoj sjedilo momče kršno, zdravo kô jabuka.

— Šior, barka, — oba će u isti mah, kad im se primakoh.

Smilio mi se starac, al ipak nije mi se dalo š njime po onoj sloti. I skočim u mladićevu ladju.

Stari uzdahnu. Ja sam okrenuo glavu, da ne gledam ono navorano, rastuženo obličje. I momče je jače zaveslalo — —

— — Kad se vratismo, stajao je još starina na istom mjestu.

Ja bacih momku krunu i htjedoh da pohrlim, da ne vidim više bijednog starca. Slučajno se obazrijeh i vidjeh, gdje se onaj momak primakô ladjom starčevoj barci. Popostah i čuh, gdje mu momak prošapta:

— Primi, Marko! — pa mu baci krunu u ladju.

I zavesla od starca žurno, da mu stari ne vrati dara — —

SUTON.

Sunce je zapalo u valove morske. Svjetlo se bori sa tminom. Umire dan, noć hoće da prevlada. Nema još dostatne snage i pada suton. Tužna li je i tjeskobna ta borba izmedju svjetla i tame. Noć je ljepša od tog sumraka, noć sa svojim zvijezdama, sa svojom slavuljevom pjesmom. Dă, meni se priroda za sumraka pričinja poput čovjeka na umoru, koji se iznemogao zadnjom snagom hrva, da se spasi, al veo smrti lagano mu pada na vedje. Još zadnjom, očajnom silom hoće da se pridigne, da odrine hladnu avet od sebe — — al zaman, ona ga obujmi. Ledena ruka zaklopi mu oči . . . I lahorenje povjetarca i lepršanje šišmiša i večernje zvono i onaj neki neponjatni mir, što se spušta za sutona nad svijet — — sve, sve te potsjeća na konac začudne glume, koju je ljudska ironija prozvala životom. I pred tobom se ustrmi sjena, kosturna prikaza sa srpom praznih očnica, što ubije veseli, razgovorljivi, bučni, sjajni dan . . . Pa gledaš u taj kobni suton i šapćeš: — ipak dan će se vratiti sutra opet življi, ljepši i zamamniji, kad zora nadbije tajinstvenu noć. I uzdahneš

lakše, oko ti zaplamsa veselije, al gle na zapadu tamo obasjanu — gorke li ironije! — rumenim plamenom zapalog sunca spetiš onu ledenu prikazu, što ti dobacuje zmijskim sarkazmom: — Al to je dan manje, u tvom životu više jedan suton!

*

TIŠINA.

Nigdje ni ćuha. More kao ulje. Ni srha, ni navraskàja na njem. U daljini stoje spuštenih jedara tri broda — — jošte nešto dalje gubi se dim parobroda. Dva galeba počivaju nasred mora pod lazurnim nebom, ne miču se. Iz seoca, izgubljenoga u mirnoj uvali, izlazi brodića. Zahman su razvili mornari jedra. Nema ni trunka bave. Valja im zasukati rukave, uprijeti rukama, zaveslati junački, žele li stići do cilja. Ne da im se. Zahvatilo ih mrtvilo, pa se do krme povališe, poduprieše rukama glavu, zure u morsku tišinu i čekaju vjetar, medjuto se inade, s koje će strane zaduvati — — — — — —

Moj je narod sigurno vidio tu brodicu i ugledao se u njezine mornare.

KAZALO.

Strana

Inje 5
Na Silvestrovo 6
Ljutica 7
Priča o okrhaloj »bukaleti« 8
Romanetto 10
Pauci 12
Sretio sam 13
Gavrani 14
Snije handžar 15
Moloh 16
Sućut 17
Majčin cjelov 18
Divlje patke 20
Kako je sretna 21
Pjesma živog naroda 22
Radost i tuga 24
Uspomena 25
Mjesec 26
Nevinost 27
Priča o lahorcu 29
Snijeg 30
Sumorna ladja 31
Pradavna pričica 32
Sunčani tračak 33
Pjesmica u prozi 34
Sotonska poduka 35

Strana

✓ Šarov 37
Zimska idila 38
Proljetna idila 40
Ljetna idila 42
✓ Angjeo i Mefisto 44
Mistica 46
Labud 48
Pak?! 50
✓ Lovor 52
Demonski cjelov 54
Mravi 57
Sunce ga ubilo 58
Lav 60
Bilješka 61
Muha 62
Sreća 64
Pravda 67
Sova 68
Magle 69
✓ Velegradska čast 70
Najljepša stranica 72
✓ Tramvajski konj 73
Pantomina 75
Blijeda Mare 76
✓ Paun 78
✓ Gavran 80
Ne kaži mi ne 82
Milosrdje 84
Nebeski dar 86
Djeca 87
Ševa 89
Vampiri 90
Marica je pjevala 91

Strana

Seoska drama 93
Vjeruj ženi 95
Nekoć i sada 97
Madrigal 99
Koka 100
Sućutni ljudi 101
Moro 103
Nè 105
Divlja ruža 107
Mletački lav 108
Abelov zapis 109
Danas 110
Ajde, misli moja 112
Zaboravljeni grob 113
Zlatna ribica 115
Neopravdane suze 116
U jeseni 117
Na dušni dan 119
Tužna pričica 121
Magarac 122
Moj znanac 124
Angjeoski smijeh 126
Garov 127
Drama 128
Tragedija 129
Plakalo je 130
Dva galeba 131
Lijes i zipka 132
Crvenkapić 133
Stara ludjakinja 134
Ponos 136
Lastavice 137
Paragraf 138

Strana
Krjepost 139
Galebovi 140
Kamaleont 141
U zoru 142
Metamorfoza 144
Puhala je jugovina 145
Suton 146
Tišina 148

Digitized by Google

[redacted]

